

İnsan Haklarının Kavramsal Temelleri

1986

İnsan Hakları Derneği

İnsan Hakları Derneği Yayınları
İnsan Haklarının Kavramsal Temelleri
İnsan Hakları Eğitimi Dizisi / 1

Birinci Baskı: Ağustos 2000

ISBN 975-7090-01-8

Yayına Hazırlayan

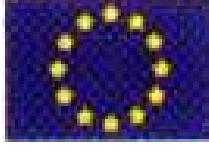
© İHD İnsan Hakları İçin Basın Yayın Organizasyon
İktisadi İşletmesi
Tunalıhilmi Cad. No: 104/4
Kavaklıdere / Ankara
Tel: 466 49 13-14 466 37 51
e-mail: posta@ihd.org.tr

Baskı: Barışcan Ofset

İnsan Haklarının Kavramsal Temelleri

(Ekim-Aralık 1999 ile Temmuz 2000 tarihlerinde
gerçekleştirilen İnsan Hakları Eğitimi Seminerleri'ne
sunulan tebliğler ve uluslararası belgeler)

Bu yayın Avrupa Topluluğu Komisyonu'nun
maddi desteğiyle hazırlanmış ve bastırılmıştır

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
Giriş	
Türkiye’de İnsan Hakları ve Demokratik Standartlar Sorunu.....	8
I. Bölüm	
İnsancıl Hukuka Giriş / Hüsnü Öndül	29
II. Bölüm	
İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi İçin BM Mekanizmaları / Mylléne Bidault	49
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: Sistem ve Prosedür / Philip Leach	61
İnsan Hakları Hareketi / Mustafa Yousry	72
Kentli Haklarının Kavramsal Temelleri / Hüsnü Öndül	81
Düşünce Özgürlüğünün Siyasal ve Hukuksal Temelleri/ Erol Anar	90
Zorunlu Göç / Bülent Peker	122
Olağanüstü Rejimler ve DGM’ler Ender Büyükçulha	151
III. Bölüm	
Uluslararası Belgeler ve Sözleşmeler	
İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi.....	163
Kişi Hakları ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi	166
Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi	183
Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi	192
Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne Başvuru Formu.....	207
Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme	219
Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi	228
İnsan Hakları Savunucularının Korunması Bildirgesi.....	231

ÖNSÖZ

İnsan hakları örgütlerinin ve insan hakları savunucularının önemli roller üstleneceğinin giderek netleştiği 21.yüzyılın, insan hakları yüzyılı olacağını şimdiden söylemek erken bir öngörü olmayacaktır.

Bu süreçte insan hakları örgütlerinin dünyadaki gelişmeleri yakından izlemeleri ve bu doğrultuda kendilerini yenilemeleri bir zorunluluktur; bu yenileme sürecinin en etkin araçlarından biri de insan hakları eğitimidir.

Bugüne kadar insan hakları eğitimi konusunda avukatlar, öğretmenler gibi farklı meslek gruplarına yönelik seminerler düzenleyen İHD, bu kez de kendi üye ve yöneticilerine yönelik bir atölye çalışması ve eğitim seminerleri dizisi gerçekleştirdi. 1999 yılının Ekim ve Aralık ayları ile 5-6 Temmuz 2000 tarihlerinde gerçekleştirdiğimiz bu seminerlere birçok şubemizden kırk kadar üye ve yöneticimiz katıldı. Seminerlerin temel amacı, üye ve yöneticilerimizi Türk hukuk sistemi, mevcut uluslararası ve bölgesel standartlar ve bu standartların yerel düzeyde uygulanma prosedürü konularında bilgilendirmek; şubeler arasında daha etkin bir işbirliği ve koordinasyon sağlamak, özellikle şubelerimizin insan hakları alanında yaptıkları çalışmalarla ilgili olarak kapasitelerini artırmak idi. Büyük ölçüde başarılı olduğumuzu söyleyebilirim.

Tüm bu etkinlikler İHD Genel Merkezinin koordinasyonu ve planlaması çerçevesinde ve İHD Genel Merkezi toplantı salonunda gerçekleştirildi. Değişik konularda uzmanlaşmış üye ve yöneticilerimiz, insan hakları konusunda uzman akademisyenler eğitim çalışmalarımıza düşünsel katkı sağladılar. Kendilerine bu katkıdan dolayı teşekkürü bir borç biliyoruz. Eğitim çalışmalarımıza katılan aktivistlerimize teşekkür ediyoruz. Bu eğitim çalışmalarını olağanüstü çabalarıyla destekleyen İHD Genel Merkez çalışanlarına ayrıca teşekkür ediyoruz.

Bu kitap eğitim çalışmalarımız boyunca katılımcılara dağıtılan ders notları, sunuşlar, uluslararası, bölgesel belge ve sözleşmelerin derlenmesinden oluşmaktadır. Bu çalışmanın diğer insan hakları kuruluşlarına yararlı olacağını umuyorum. Elinizdeki kitap, İHD'nin kurduğu İnsan Hakları için Basın Yayın Organizasyon İktisadi İşletmesinin ilk yayını olması açısından da önem taşıyor.

İnsan hakları, demokrasi ve özgürlükler için yeni kitaplarda buluşmak dileği ile.

Ankara Ağustos 2000

Nazmi Gür
İHD Genel Sekreteri

TÜRKİYE'DE İNSAN HAKLARI VE DEMOKRATİK STANDARTLAR SORUNU

İHD, demokrasiyi, halkın kendi siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel sistemlerini belirlemek için iradesinin özgürce ifade edildiği ve yaşamının tüm yönlerine tam katıldığı rejim olarak tanımlamakta ve algılamaktadır.

İHD, insan haklarının evrenselliği tezini savunmaktadır. Irk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da diğer görüş, uyrukluk ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da diğer statüye dayalı ayrımcılık olmaksızın hak ve özgürlüklere, herkes hangi siyasal sistemde olursa olsun, sahip olmalıdır. Bu bakış açımızın doğal sonucu olarak, insan hakları sorunlarını “iç sorun” olarak görmüyoruz.

İHD, insan haklarını, bölünmez, birbirine bağlı ve birbiriyle ilişkili olarak kavrar. Bu çerçevede, kişisel ve siyasal haklarla, ekonomik, toplumsal ve kültürel hakları ve dayanışma haklarını bir bütün olarak görür.

İnsan hakları ve demokrasiye bu genel yaklaşımımızı açıkladıktan sonra, Türkiye’de insan hakları ve demokratik standartlar sorununa ilişkin düşüncelerimizi açıklamaya geçebiliriz artık.

Anayasa Bir Defada ve Tümüyle Değiştirilmelidir

İHD, Türkiye Cumhuriyeti’nin Anayasal ve yasal yapısını anti-demokratik olarak nitelemektedir. 12 Eylül ürünü olan Anayasa ile çizilen siyasal ve hukuksal çerçeve, otoriter ve baskıcı özellik taşımaktadır. Belirtilen durumda, Türkiye’nin asal sorunu, demokrasi sorunudur. Bu sorunun en önemli halkası da bize göre Kürt sorunudur.

Sistemin demokratikleştirilmesi olanaklıdır. Bu olanağı sağlayan, demokratik kamuoyunun giderek artan ölçüde sistemin bütününe yönelttiği eleştiriler ve itirazlardır. Bu eleştiri ve itirazlarla getirilen güçlü önerilerdir. Türkiye’nin demokrasi asal sorununu çözebilecek yetkinlikte yetişmiş insan potansiyelinin

varlığıdır. İkincisi, tüm dünyada, insan hakları ve demokratik değerlerin yükseltilmesi için oluşan kamuoyudur. Bu durumun Türkiye'ye etkileridir. Nihayet bir üçüncüsü, devletlerarası ilişkilerde de, dünya kamuoyunun duyarlığına koşut bir gelişme ile, insan hakları alanındaki ilginin yoğunlaşmasıdır.

Sistemin demokratikleştirilmesinde atılması gerekli ilk adımın, öncelikle Anayasa'nın tümüyle ve bir defada değiştirilmesi olduğunu düşünüyoruz. Anayasa'nın 1987, 1988, 1993, 1995 ve 1999 yıllarında muhtelif maddelerinde değişiklikler yapıldığı bilinmektedir. Bu değişiklikler, sistemin özüne ilişkin değişiklikler değildir. Nitekim, yapılan değişikliklerden bu yana, haklar ve özgürlükler alanında rahatlama sağlanamamıştır. Şu andaki gözlemimiz, Parlamantoda temsil edilen siyasi partilerin, Anayasa'nın bir bütün olarak değiştirilmesi konusunda mutabakatlarının bulunmadığı, daha çok küçük paketler halinde değişiklikleri gündeme getirmek istedikleri yönündedir. Gerçekte Anayasa değişiklikleri için, değişikliği gerçekleştirecek yasama organının da, adil ve demokratik bir seçim sistemi ile seçilmiş olması gerekir. Bugünkü yasama organında, adil olmayan seçim sisteminin sonucu olarak, milyonlarca seçmenin oylarını alan çeşitli yelpazeden siyasi partiler yer alamamıştır. Sorunlu alanlardan bir tanesi de bu alandır. Ancak bu durumun aşılabileceğini düşünüyoruz. Belirtilen durumda, yeni bir anayasa için, a) bugünkü yasama organının tümünden bir değişiklik için, bir irade beyanında bulunması, bu irade beyanı ile birlikte, b) toplumun tüm kesimlerine çağrıda bulunulması; görüş ve istemlerin iletilmesi için olanaklar sağlanması; konuyla ilgili olarak açıklanan düşünceler nedeniyle hiç kimsenin baskının hiçbir türüyle karşılaşmaması gereklidir. Böylece toplumun tüm kesimlerinin kendilerini ifade edebilecekleri bir mutabakat metni hazırlanabilir.

İHD, Anayasa'nın ulusal üstü insan hakları belgelerine dayalı olmasını istemektedir. Anayasa, insan hakları ve özgürlükleri güvenceye alan bir belge olmalıdır. İfade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü ve inanç özgürlüğü koruma altına alınmalıdır. Zorunlu din eğitimi kaldırılmalıdır. Anayasa dil ve kültür yasaklarından arındırılmalıdır. Yaşam hakkı güvenceye alınmalı ve ölüm cezası kaldırılmalıdır. Yeni Anayasada, Milli Güvenlik Kurulu, Diyanet İşleri Başkanlığı, YÖK, askeri yargı, sıkıyönetim gibi kurumlara yer verilmemelidir. Devlet Güvenlik Mahkemeleri kaldırılmalıdır. Yargı bağımsızlığı ve yargıç güvencesi sağlanmalı, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu yürütmeden ve yasamadan bağımsız olmalıdır. Üniversite ve TRT'nin özerkliği sağlanmalıdır. Olağanüstü yönetim usulü ile ilgili çıkarılmış tüm kanun hükmünde kararname iptal edilmeli, olağanüstü yönetim ilan edilen yerler olağan rejim koşullarına kavuşturulmalı, olağanüstü yönetimde, hakların ve özgürlüklerin sürekli ve tümüyle askıya alınması sonucunu doğuran hukuksal düzenlemeler üretme politikasından vazgeçilmelidir. Zorunlu askerlik yerini gönüllülüğe bırakılmalıdır. Anayasa'nın kabulü ile birlikte tüm mevzuat taranarak hızla uyum yasaları yürürlüğe girmelidir.

Anayasa'nın bir defada ve tümüyle yeniden yapılması önerimizin koşulunun politik iradeye bağlı olduğunu biliyoruz. Böyle bir iradenin oluşmaması

durumunda, aşağıda ele aldığımız konularda yasal mevzuatta ve uygulamada değişikliklerin yapılması gereğine inanıyoruz. Kısmi değişiklikler konusunda, Profesör Dr. Bülent Tanör'ün "Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri"nde 40 kadar Anayasa maddesinde değişiklikler ve kaldırma öneren çalışması sistemde köklü demokratik dönüşümlere yol açacak görüşleri içermektedir. O nedenle bir defada ve tümüyle Anayasa'da değişiklikler yapılamayacaksa, anılan çalışma demokratikleşmenin özüne ilişkin konuları ele aldığı için, önerilebilir. Türkiye'de insan hakları sorunları yalnızca Anayasal ve yasal yapının hukuksal çerçevesi nedeniyle yaşanmamaktadır. İdari ve yargısal pratikler kimi kez de yasal çerçevenin dışında cereyan etmektedir.

İHD, üç ana başlık altında, kişisel ve siyasal haklar, ekonomik, toplumsal ve kültürel haklar ve dayanışma hakları alanında, görüş ve önerilerini sunmaktadır.

TÜRKİYE'DE KİŞİSEL VE SİYASAL HAKLARIN DURUMU VE İSTEMLERİMİZ

Yaşam Hakkına Saygı - Ölüm Cezası Kaldırılmalıdır

Yaşam hakkı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin (İHEB) 3. maddesinde, BM Uluslararası Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin (BM: KSHS) 6. maddesinde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 2. maddesinde düzenlenmiştir.

Türkiye'de ölüm cezası, toplam 4 ayrı yasada, 41 maddede öngörülmektedir. Bunlar, Türk Ceza Yasası, Askeri Ceza Yasası, Kaçakçılığın Men ve Takibi Hakkında Yasa ve Orman Yasası'dır.

Ölüm cezası hükmü taşıyan yasalar ve maddeleri aşağıdaki gibidir:

Türk Ceza Yasası: 125, 126, 127,129, 131,133, 136,137, 146, 147, 149, 156,450 (toplam 13 madde).

Askeri Ceza Yasası: 54, 55, 56, 59,60, 62, 63,64, 69, 70,75, 79, 80, 89, 91, 94, 97, 101, 102, 126, 127, 136, 159, 160, ek 4 ve ek 5. maddeler (toplam 26 madde).

Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Yasa: 30, madde(toplam (1) bir madde).

Orman Yasası: 110. madde (toplam (1) bir madde).

İHD, ölüm cezasının yasalarda yer almasına ve uygulanmasına karşıdır. Hangi siyasal sistemde olursa olsun, kime uygulanırsa uygulansın, hangi suç için öngörülürse öngörülün, ölüm cezasına kayıtsız şartsız karşıyız. Bu karşı oluş savaş dönemi için de geçerlidir.

Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ek 6 Nolu Protokolü imzalamalı ve onaylamalıdır. Savaş dönemi dahil ölüm cezası kaldırılmalıdır. Şu anda TBMM Adalet Komisyonu'nda, haklarında verilmiş ölüm cezalarının infazını bekleyen 57 mahkum bulunmaktadır.

İHD, 1987 yılında yürüttüğü "ölüm cezasına hayır" kampanyasını bu yıl yeniden başlatmıştır. 1987 yılında topladığımız 150 bin imzadan sonra, imza kampanyamızda bu kez 500 bin imzaya ulaştık.

Yaşam Hakkı Bağlamında, Yargısız İnfaz Sorunu

Ev baskınları, göstericilere ateş açılması, sokakta ve cezaevinde infaz uygulamaları ve gözaltında kayıplar çok sık karşılaşılan olgulardır. Bu olgulara her ay raporlarımızda yer vermekteyiz. İHD, TİHV ve İnsan Haklarından Sorumlu Devlet Bakanlığı ile çeşitli dönemlerde TBMM bünyesinde oluşturulmuş komisyonların raporları ürktücüdür. Bu ve benzeri olaylar için, Birleşmiş Milletlerin Yasadışı ve Keyfi İnfazların Önlenmesi için İlkeler metnine uygun önlemlerin ve hukuksal süreçlerin işletilmesi gerekir. Yine Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen, Yasa Uygulayan Görevlilerin Davranış Kuralları kararı doğrultusunda, kamu görevlileri eğitilmeli, uygulama denetlenmelidir. İhlalleri, sonuç almaya elverişli olmayan adli soruşturma usulleri ile önlemenin de olanağı bulunmamaktadır. Son olarak Ankara Merkez Kapalı Cezaevi'nde meydana gelen ve 10 kişinin öldürülmesi ile sonuçlanan olayda ve Adana'da iki kişinin ev baskınında öldürülmesi olayında olduğu gibi, yasa uygulayan görevliler, öldürerek sorun çözme anlayışında oldukları sürece yargısız infaz sorunu gündemi işgal etmeye devam edecektir.

İşkence Yasağına Uyulmasını İstiyoruz

İşkence yasağı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 5. maddesinde, BM Uluslararası Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 7. maddesinde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3. maddesinde düzenlenmiştir.

Türk Anayasal ve yasal sisteminde işkence ve kötü muamele yasaklanmış olmasına karşın, yaygın ve sistematik işkence olgusu yaşanmaktadır. Türkiye, İşkencenin Önlenmesi İçin Birleşmiş Milletler ve Avrupa Sözleşmelerini imzalamıştır. İHD, Başbakan Sayın Bülent Ecevit'in 25 Haziran 1999 tarihli Genelgesini önemsemektedir. Ancak daha önceki yıllarda da benzeri Genelgelerin yayımlanmış olmasına karşın işkencenin sürmüş olmasının verdiği kaygı ile ve Sayın Başbakan'ın Genelgesi'nin yayımlanmasının ardından Emniyet Müdürlüğü birimlerinde 5 kişinin işkence ile öldürülmüş olması nedeniyle, daha geniş boyutta önlemlerin alınması gereğine inanmaktayız. Bu arada Türk Ceza Yasası'nda 243 ve 245. maddelerde yapılan değişikliklerin de olumlu gelişmeler arasında sayılması gerektiğini belirtmeliyiz. Ancak, 1913 tarihli Memurin Muhakematı Kanunu halen yürürlüktedir. Anılan yasa, işkence yapan kamu görevlilerine bir şekilde "dokunulmazlık" sağlamaktadır. O nedenle, işkence suçunun faillerine ceza öngören maddi ceza yasalarında ceza miktarlarının artırılması tek başına bir anlam ifade etmemektedir. Önemli olan yargısal süreçlerin etkili, sonuç almaya elverişli ve hızlı işletilebilmesidir.

İşkencenin ortadan kaldırılmasının yasal, eğitsel ve idari önlemler yoluyla mümkün olacağı kanısındayız. O nedenle, geçmişte çok söylenen, gerçekten "cam gibi karakollara" gereksinme var. Cam gibi karakol sözünün ne yazık ki, bir dil oyunu olarak kaldığını, camların, dışardan bakıldığında içerisinin görülemeyecek nitelikte olduğunu ve duvar işlevi gördüğünü vurgulamalıyız. Biz insan hakları aktivistlerinin farkında olamayacağı varsayımına dayalı tasarımlardan vazgeçilmelidir.

İdare kendi iç denetim mekanizmalarını oluşturmmalıdır. Ayrıca gözetim altına alınanların bulundurulduğu yerler Cumhuriyet savcılar tarafından sürekli denetlenmelidir. İşkenceye olanak sağlayan uzun gözetim süreleri ortadan kaldırılmalıdır. Hazırlık soruşturması bizzat Cumhuriyet savcılar tarafından yapılmalıdır. Bugünkü sistemde Cumhuriyet savcılar yalnızca hazırlık soruşturmasından sonuç çıkarma işlemini, yani iddianame yazma işlemini yapmaktadırlar. O da genellikle, yine polisçe hazırlanan fezleke esas alınarak hazırlanmaktadır. Cumhuriyet Savcıları, hazırlık soruşturması sırasında gözetim altında bulunan kişileri görmedikleri gibi, önlerinde o kişi ile ilgili dosya da bulunmamaktadır. Tüm evraklar emniyet birimindedir. Hazırlık soruşturmasını yürüten emniyet birimi, adli hizmet yapmasına karşın, İçişleri Bakanlığına bağlı bir birimdir. Adli hizmetin, adli kolluk tarafından verilmesi gerekir. O nedenle doğrudan doğruya savcılara bağlı olacak bir örgütlenmeye geçmek gerekir. Gözetim altına alınan herkes için avukatın hukuksal yardımından yararlanma olanağı sağlanmalıdır. DGM kapsamındaki suçlar için 4 gün boyunca avukatıyla görüştürme uygulaması kabul edilemez. İsnat edilen suç ne olursa olsun herkes hukuksal yardım hakkına (savunma hakkına) sahiptir. Ayrıca DGM kapsamındaki suçlar için getirilen düzenleme, görüşme yapmak şeklindedir. Oysa savunma hakkının kapsamı görüşme yapma ile sınırlandırılmaz. İfade alma ve sorgu sırasında yanında bulunma ve yardım etme olarak düzenlenmelidir. Ayrıca, 7 gün gözetim altına alınan ve sürekli olarak sorgucularının gözetiminde bulunan kişilere hukuksal yardım için avukatlar 7 gün boyunca Emniyet birimlerinde bulunamayacağına göre, işkence koşulları yasa ile oluşturulmuş demektir. O nedenle işkence gerçekten önlenmek isteniyorsa, kamu görevlilerinin tam denetimi için ayrıntılı ve sivil inisiyatiflerin denetimine açık yolların bulunması gerekir. Örneğin, İHD, TİHV, TTB ve Baroların temsilcilerinden oluşan bir örgütlenme modeli yaratılabilir ve bu inisiyatife buldukları her il ve ilçede gözetim yerlerini inceleme yetkisi verilebilir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, Türkiye'nin coğrafi alan olarak % 70'den fazlası hala Jandarma'nın yetki alanındadır. Bu durum başlı başına bir sorundur. Jandarma'nın İçişleri Bakanlığı'na bazı konular bakımından bağlı oluşu bir fiksiyondur. Askeri bir birimin hala sivil yurttaşların, sivil yaşamları ile ilgili konularda adli hizmette bulunuyor olması kabul edilebilir bir uygulama değildir. İçişleri Bakanlığı'na bağlı birimlerce adli hizmetlerin yürütülmesinin sakıncaları görülmektedir. Aynı sakınca, askeri kesimlerin adli hizmet alanında yetkili oluşunda da vardır. Dolayısıyla Türkiye coğrafyasının %70'i jandarmanın yetkisinde ise (birkaç örnek: 300 bin nüfuslu Ankara Batıkent bir yıl öncesine değin jandarmanın yetki alanında idi. Bugün ODTÜ, Ümitköy ve benzeri bölgeler ile İstanbul Sultanbeyli, ki 250 bin nüfuslu bir yerdir, jandarma yetkisi altındadır) ortada ciddi problem var demektir. Askeri birimleri sivil birimlerin pratikte denetleme olanağı bulunmadığına göre, sivil yaşamla ilgili her tür hizmetin ve yetkinin sivil iradeye devri esas olmalı ve gereği yapılmalıdır. Sivil irade, artık konuyu askeri iradeye devretme ve yetkilendirme kolaycılığından vazgeçmelidir. Her

konu polisin ve askeriye'nin yetki, görev ve sorumluluk alanına girdiği sürece demokrasi Türkiye için hayaldir. O nedenle de en başta sivil yetkililer, politik kadrolar, zihniyetlerini değiştirmelidir.

İşkence suçunda zaman aşımını kabul etmiyoruz. Ne zaman işlenirse işlensin bu suçun failleri yargılanmalı ve cezalandırılmalıdır. Dolayısıyla yasalarda, zamanaşımının uygulanamazlığına ilişkin bir hüküm olmalıdır. İşkence iddiaları karşısında, Adli Tıp Kurumunun durumu da tartışmaya açık hale gelmelidir. Adli Tıp Kurumu yasa ile bilirkişi kurumu olarak oluşturulmuştur. Adli hizmet üretmesine karşın, Adalet Bakanlığı, başka bir deyişle yürütme organı karşısında bağımsızlığı ya da özerkliği bulunmamaktadır. Yargı kararları açısından, yalnızca adli tıp kurumunca düzenlenen raporlar değil, Türk Tabipleri Birliği, Türkiye İnsan Hakları Vakfı, Adli Tıp Derneği gibi hükümet dışı kuruluşların raporlarının da yargı kararları açısından değer ifade edeceği, gözetim altında tutulan kişilerin gözetim süresince kendisi ya da seçeceği bir hekim tarafından muayenesini isteme hakkının tanınması gereklidir.

İşkencenin önlenmesi konusunda, insan hakları örgütleri ve uzmanlık örgütleri ile hükümetin ilgili birimleri biraraya gelmeli ve geniş bir tartışma ardından yapılması gerekenler konusunda girişimler yapılmalıdır. İşkence iddialarının Türkiye'nin içerdeki ve dışarıdaki düşmanları tarafından ileri sürüldüğü gibi anlayışlardan vazgeçilmelidir. Bu iddialar, ülkesini, halkını ve tüm insanlığı seven bizim gibi insanlar ve kurumlar tarafından ileri sürülmekte ve kanıtlanmaktadır. Biz yurt ve halk sevgimizi kimse ile tartışmayız. O nedenle polemik yapmak, bu iddiaları ileri sürenleri suçlamak yerine, olguların gösterdiği gibi yaygın ve sistematik işkence uygulamasını ortadan kaldıracak önlemleri içtenlikle aramak, bulmak ve uygulamaya sokmak gerekir. İşkenceyi yapmak da, bunu gizlemeye çalışmak da, yargısal süreçleri işletmemek de bu ülkeye ve insanlara yapılacak en büyük kötülüktür.

Cezaevleri Sorunu

Cezaevleri sorununa, devletin ceza ve infaz politikalarından bağımsız olarak bakmamak gerekir. Bugün cezaevleri sorunları salt koğuş sistemi sorununa indirgenmiş durumdadır. Adalet Bakanlığı bünyesindeki Cezaevleri Genel Müdürlüğü'nün 1943 tarihli yasasının 1997 yılında iptali ile birlikte, Genel Müdürlük, Bakanlık Teşkilatı yasasının içerisinde yer almış (1992 sayılı Adalet Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanun) ve anılan Yasanın 2. ve 11. maddelerinde ceza infaz kurumlarını planlamak, kurmak, idari görevler yönünden gözetim ve denetimini yapmak, infaz ve ıslah işlerini düzenlemekle Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü görevlendirilmiştir. Hapishaneler ve Tevkifhanelerin İdaresi Hakkında Kanun ise, 1930 tarihlidir ve 2., 5. ve 8. maddeleri yürürlüktedir. Cezaevleri genelgelerle ve şifahi ve yazılı emirlerle yönetilmeye çalışılmaktadır. Bakanlık, cezaevine konulan insana, insan ve onun hakları gözlüğü ile bakmadan yalnızca "güvenlik" perspektifi ile ceza-

evlerinin fiziki planlamasını yapmaktadır. Bize göre, insan hakları olmadan güvenlik olmaz. Tutuklu ve hükümlülere uygulanması gerekli asgari kurallar, onların haklarını düzenlemektedir. Cezaevleri sorunları tek başına koğuş sisteminden kaynaklanmamaktadır. İHD, Bakanlığın yürürlüğe koyduğu oda sistemini, hücre olarak nitelemektedir. Zira Bakanlık, tutuklu ve hükümlü insana onun haklarını gözeterek, ona özel alan yaratma ve tek başına gecelerini geçirme olanağı düşüncesiyle oda sistemini oluşturmamaktadır. Başta gelen kaygı güvenlidir ve çözümü tecritte görmektedir. Biz, hücre sistemine karşı çıkıyoruz. Hücre sistemine karşı çıkmak, bugünkü koğuş sistemini savunmak anlamına gelmemektedir. Her tutuklu ve hükümlünün kendisini güvende hissedeceğı, çeşitli olanakları kullanabileceğı ve geceleri rahat uyuyabileceğı özel mekanlara gereksinmesi ve hakkı vardır. Bu hak, gündüzleri başkalarıyla birlikte olamayacağı, temiz hava alamayacağı, çeşitli kültürel ve sanatsal etkinliklerde bulunamayacağı anlamına gelmemektedir. Bakanlık ise, günün 24 saatini geçireceğı bir yer olarak oda sistemini getirmektedir. Nitekim, oda sisteminin uygulandığı cezaevlerinde de yaşanan sorunlar, daracık odalarda tutuklu ve hükümlülerin tutulduklarını ve başka hiçbir etkinlikte bulunmalarına olanak sağlanmadığını, cezaevi idarelerinin tutuklu ve hükümlülerin çeşitli etkinlikleri için olanaklar yaratmadığını göstermektedir. O nedenle biz, Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler standartlarını savunmakla birlikte, bu standartların çeşitli ülke insanların alışkanlıkları, gelenekleri ve kültürel yapılarını ve yaşam biçimlerini yadsımadığı gerçeğinden hareketle, tutuklu insanı eşya-insan olarak gören ve onu yalnızca muhafaza etmekle görevli ve sorumlu bir anlayışa karşı çıkıyoruz. İlgili çevrelerin ve bu arada tutuklu ve hükümlülerin de görüşleri alınarak cezaevi sorunlarına çözümler üretilmelidir. Ayrıca sürekli olarak suç ve suçlu üreten sistem sorgulanmalıdır. Çeşitli insan eylemleri ile ilgili olarak özgürlükten yoksun bırakma cezalarının sayısı, süresi azaltılmalıdır.

Kişi Özgürlüğü ve Güvenliği Hakkı

Bu hak, İHEB'nin 3., AİHS'nin 5., BM Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 9. maddesinde düzenlenmiştir.

Keyfi yakalama, gözaltına alma uygulamasına ve buna olanak tanıyan (polis ve jandarmaya sınırsız yetkiler veren) yasal düzenlemeler kaldırılmalıdır.

Gözaltında kaybedilen kişilerin (1991'de 4, 1992'de 8, 1993'de 23, 1994'te 328, 1995'de 220, 1996'da 194, 1997'de 66, 1998'de 29 kişi) akıbetleri açıklanmalı, sorumlular cezalandırılmalı ve kaybolmaların önlenmesi için BM, Uluslararası Af Örgütü, İHD, TİHV'in önerileri dikkate alınmalıdır.

İHD, gözaltı kurumuna karşıdır. Bir suç isnadı ile yakalanan herkes hemen bir yargıç huzuruna çıkarılmalıdır. Bu, işkencenin önlenmesinde de en etkili yoldur. Polis ya da jandarma, elinde yakalama için yeterli kanıt olmadığı halde, kişileri özgürlüğünden yoksun bırakabilmekte ve kanıt elde edebilmek için işkence yöntemine başvurabilmektedir. İşkencenin yapılmasının

başka ve temel nedenleri bulunmakla birlikte, adli soruşturma sürecinde sorgulama yöntemi olarak başvurulmasının nedeni kanıt elde etme olmaktadır. Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu (CMUK), Polis Vazife ve Selahiyetleri Yasası, DGM Yasası'nda öngörülen süreler, hem AİHS'nin 5/3 maddesinde, hem de iç hukuk bakımından yasa önünde eşitlik ilkesine aykırıdır. Bugünkü ulaşım ve teknolojik olanaklar dikkate alınarak, Türkiye'nin bir ucundan diğerine her koşulda 24 saatte ulaşılabileceği düşünülerek, bir suç isnadı ile yakalanan kişiler 24 saat içinde yargıç huzuruna çıkarılmalıdır.

Polise ifade alma yetkisi tanıyan CMUK'un ilgili maddesi (CMUK'nun İfade Alma ve Sorgu başlıklı 10. faslı, madde 132) iptal edilmelidir. İşkence bahsinde değindiğimiz gibi adli kolluk örgütü kurulmalıdır.

Emniyet birimleri içerisinde gözaltı izleme birimi oluşturulması düşüncesi pozitif bir düşünce olmakla birlikte pratik işleyiş hiç de kuruluş amacı doğrultusunda değildir. İHD Genel Merkezi ve şubelerinde gözaltı izleme birimlerinin telefonları bulunmaktadır. Gözetim altına alınan kişiler eğer politik nedenlerle ya da toplumsal olaylar nedeniyle gözetim altına alınan kişiler ise adları gözaltı birimine bildirilmemekte ya da genellikle iki gün geçtikten sonra bildirilmektedir. Sayısız kez tanık olduğumuz bu durum dışında gözaltı izleme birimi yetkilileri, kendilerine bildirilen adlar konusunda "bir de terörle mücadele birimini aramamızı" tavsiye etmektedirler. Yakalanan kişilerin yakalandığı derhal Cumhuriyet savcılığına gerekçeleri ile birlikte bildirilmelidir. Uygulamada, politik nedenlerle gözaltına alınanlar, DGM savcılıklarına iki gün sonra bildirilmektedir. Dolayısıyla ilk iki gün boyunca bu kişilerin kayıtları DGM savcılıklarında bulunmamaktadır. Savcılar ancak avukatların başvurusu üzerine Emniyete telefon ederek, böyle bir kişinin gözaltında olup olmadığını sorarak öğrenmektedirler. Pratikte savcılar bu uygulamayı olağan ve yasal olarak değerlendirmektedirler. Polisin yakalama ve gözetim altında tutma eylem ve işlemine karşı yargı yolu kapalıdır. Savcının gözetim süresi veren işlemi için de bu durum geçerlidir. Yargıcın sürece müdahalesi, gözetim süresinin uzatılması ya da tutuklama isteği ile başlamaktadır. Türk hukuk sisteminde polisin yakalama ve gözetim altında tutma ve savcılığın verdiği gözetim süresi için de netlik yoktur. Özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin yakınlarına haber verilmesini sınırlandıran Anayasa'nın 19. maddesi değiştirilmelidir.

Adil Yargılanma Hakkı

Bu hak, İHEB'nin 6., BM KSHS 14 ve AİHS'nin 6. maddesinde düzenlenmiştir.

Mahkemelerin bağımsızlığı ve tarafsızlığı sağlanmalıdır. Yurttaşlara etkili, sonuç alıcı iç hukuk yolları tanınmalıdır. Askeri yargı tümüyle kaldırılmalıdır. Savaş dönemi dahil, asker-sivil ayrımı yapılmaksızın tüm yargılamalar, yasama ve yürütme organından bağımsız ve tarafsız, güvencesi olan yargıçlar (mahkemeler) tarafından yapılmalıdır.

Siyasal ve istisnai mahkeme niteliğindeki DGM'ler kaldırılmalıdır. Özel ve

savunma hakkını kısıtlayan usul hükümleriyle, adil yargılama ilkesine uygun olmayan, ikili hukuk sisteminin tipik örneği olan anılan mahkemelerin Türkiye’de demokratikleşme çabalarının da önünde engel teşkil ettiği görülmektedir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne götürülen hemen her olay, daha çok DGM kaynaklı kararlar nedeniyledir ve büyük çoğunluğu Sözleşmenin ihlal edildiği şeklinde sonuçlanmaktadır. Bu durum adil yargılanma ilkesine uyulmadığını göstermektedir. Konu yargıçların hukuk bilgisinin yetersizliği ile açıklanamaz. Sorun yapısalıdır. O nedenle, AIHS’nin 6. maddesinin gerektirdiklerinin yapılması gerekir.

Savunma makamı ile iddia makamı eşit hak ve yetkilere sahip olmalıdır. Suç isnadının başladığı anda savunma hakkı da başlar. Hazırlık soruşturmasının gizliliği kuralı kaldırılmalıdır. Bu kuralın suçlanan kişilerin aleyhine kullanıldığı görülmüştür. Suçlanan ve vekilinden gizli yürütülecek soruşturma, “adalet” ilkesine terstir. Barolar, Bakanlık vesayetinden kurtarılmalıdır. Bu savunmanın bağımsızlığı için gereklidir. Yürütmenin gölgesinde ve onun verdiği izin ölçüsünde mesleki çalışma yapılamaz. Baroların yabancı meslektaşlarını Türkiye’ye davetleri ya da davet olduğunda yurtdışına gitmeleri, Adalet Bakanının iznine bağlıdır.

Yargıç ve savcıların mesleğe kabulleri, atanmaları, nakilleri, yükseltilmeleri, bölge ve kürsü güvenceleri, Yürütme’den tam bağımsız, yine yargıçlar tarafından (Yargıç ve Savcılar Üst Örgütü) yerine getirilmelidir. Üst örgütün kendisine ait özerk bir bütçesi ve sekreteryası olmalıdır. Türkiye’de bağımsız ve tarafsız mahkeme sorunu yalnızca DGM’lerle ve yalnızca askeri yargıç ve savcıların DGM’lerde görev yapması ile sınırlı bir konu değildir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin DGM’lerde Askeri yargıç ve savcıların görev yapmasını Sözleşmenin 6. maddesinin ihlali olarak değerlendirmesinden bir yıl sonra devlet yetkililerinin, "askeri yargıç ve savcıların görev yapmasının bizim açımızdan bir sakıncası yoktur" şeklinde açıklama yapmış olmaları, bağımsız ve tarafsız mahkeme ilkesine ne denli yabancı olduklarını göstermektedir. Bugün pek çok suç nedeniyle siviller askeri mahkemelerde yargılanmakta ve cezalandırılmaktadır. Askeri mahkemeler böylece bazı suçlar açısından, olağan sayılan rejim koşullarında da görev yapmaktadırlar. Örneğin, Türk Ceza Yasası’nın 155. maddesinde düzenlenen halkı askerlikten soğutmaya teşvik suçunu işleyen bir kişi, Askeri Mahkemede yargılanmaktadır. Tiyatro ve roman yazarı Bilgesu Erenus, Savaş Karşıtları Derneği’nin yöneticileri, İHD Ankara Şubesi yöneticileri, askeri mahkemelerde yargılanan sivil yurttaşlara örnektir.

Kısa dönemde Askeri Mahkemeler kaldırılmasa bile, hiç olmaz ise, Türk Ceza Yasası ve Askeri Ceza Yasasında sivillerin Askeri Mahkemelerde yargılanmalarını öngören hükümler ayıklanmalıdır.

İfade Özgürlüğü

İfade özgürlüğü, İHEB’nin 19., AIHS’nin 10. maddesinde düzenlenmiştir.

İfade özgürlüğü ana özgürlüktür. Demokratik toplum olmanın “olmazsa olmaz” koşuludur.

Türkiye’de ifade özgürlüğünü sınırlandıran ya da ceza yaptırımına bağlayan 152 yasada yüzlerce yasa maddesi vardır.

Türkiye’de ifade özgürlüğü koruma altında değildir.

İHD, küfür, hakareti, ırkçı kışkırtmayı, savaş kışkırtıcılığını düşünce açıklaması olarak görmemektedir. Ulusalüstü insan hakları belgelerinde de bu şekilde açıklanmaktadır.

Propaganda suçunu da kabul etmemekteyiz

Başta, ifade özgürlüğünü genel sınırlama olarak getiren Anayasa’nın 13. maddesi (Anayasa’nın tümüyle değiştirilmesini söylemiştik) olmak üzere, Türk Ceza Yasası’nın 155, 158, 159, 311 ve 312. maddeleri, Terörle Mücadele Yasası’nın 6, 7 ve 8. maddeleri (esasen Terörle Mücadele Kanununun tümüyle kaldırılmasını istiyoruz) yürürlükten kaldırılmalıdır. Hem ifade özgürlüğünü sınırlandıran yasaklara kaynaklık etmesi hem de dil ve kültür yasaklarının kaynağı olan Anayasa’nın 26, 28 ve 42. maddeleri yürürlükten kaldırılmalıdır.

İnanç Özgürlüğü Tanınmalıdır Diyoruz

İnanç özgürlüğü, İHEB’nin 18., AİHS’nin 9., BM Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi (KSHS)’nin 18. maddesinde düzenlemiştir. Devlet, dini kendi tekeline almıştır. Eğitim kurumlarında ve devlet televizyonlarında tek bir dinin ve tek bir mezhebin tanıtımı ya da o dine ilişkin gerekler yerine getirilmektedir. Böylece devlet, dinler, mezhepler ve inanç yolları arasında taraf tutmakta ve tercihte bulunmaktadır.

İHD, laiklik ilkesini savunan bir kurumdur. Din, vicdan ve inanç özgürlüğünü sınırsız olarak savunuyoruz, bunun dokunulmaz bir hak olduğunu düşünüyoruz ve ancak laik bir toplumda gerçek anlamda inanç özgürlüğünden söz edilebileceğine inanıyoruz. Ancak Türkiye’de devlet, çarpıtılmış, sözde laiklik anlayışına sahiptir. Bu, dini kurumları, hizmetleri kendi bünyesine almakla kendisini göstermektedir. Dini kullanmaya, yönlendirmeye dönük bir program baştan beri sürdürülmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı eliyle devlet, tercih ettiği dini, mezhebi yayma, farklı ve azınlıkta kalan inanç sahiplerini sistem dışı bırakma yoluna gitmiştir. Türk-İslâm sentezi bugün ortaya çıkmış değildir. 20 milyon Alevi inançlı insanımız, yalnızca bugün ve 12 Eylül’ den bu yana sistem dışında değildir.

Biz, inanç özgürlüğünü devletin karışamayacağı, yurttaşların özel bir alanı olarak görüyoruz. O nedenle devlet, din, vicdan ve inanç özgürlüğü alanından tümüyle çekilmelidir. Diyanet İşleri Başkanlığı anayasal bir kurum olmaktan çıkarılmalı ve kaldırılmalıdır. Yurttaşlar, kendi inançlarını ifade etmeli, örgütlenmelidir.

Devlete bağlı eğitim kurumlarının programlarında zorunlu din dersleri yer almamalıdır.

Dinsel motifleri çağırıştırıyor gerekçesiyle konulmuş tüm kılık, kıyafet yasaklarına ve sınırlamalarına ilişkin yasa, tüzük ve yönetmelikler yürürlükten kaldırılmalıdır. Kılık kıyafet düzenlemeleri bir baskı unsuru olarak kullanılmaktadır. Üstelik bu ilericilik, laiklik adına yapılmaktadır. Türkiye’de devlet

ve özel eğitim ve öğretim kurumları aynı hukuksal düzenlemelere ve sınırlamalara tabidir. Dolayısıyla, Türkiye’de eğitim ve öğretimin içeriğinden bağımsız olarak, kılık ve kıyafet sınırlamaları açısından da özel okul devlet okulu ayrımı bulunmamaktadır. Belirtilen durumda, özellikle öğrenciler açısından, eğitim ve öğretimini kılık kıyafet zorunluluğu bulunmayan okullarda sürdürme olanağı ve seçeneği de bulunmamaktadır. Ayrıca kamu hizmeti verenlerin statüsü ile kamu hizmetinden yararlanma durumunda olanların statüsü arasındaki fark dikkatten kaçırılmaktadır. Sonuçları itibariyle, türban ya da kılık kıyafet sorununda yaptırımlar kadın cinsiyeti üzerine uygulanmaktadır. Bugün, üniversitelerde yalnızca öğrencilere yönelik değil, öğretim üyelerini de kapsar biçimde kılık kıyafet düzenlemeleri mevcuttur. Örneğin, bayan öğretim üyelerinin pantolonla üniversitelere girişleri yasaktır. Bu yasağın bugün uygulanmaması yalnızca konjonktür ile ilgilidir. Yarın öğretim üyelerinin bu tür yaptırım altında fiilen de karşılaşmayacaklarının garantisi bulunmamaktadır.

Örgütlenme Özgürlüğü

Örgütlenme özgürlüğü, İHEB’nin 20., AİHS’nin 11. ve BM KSHS’nin 22. maddelerinde düzenlenmiştir.

Örgütlenme özgürlüğü, ifade özgürlüğünden ayrı düşünülemez. İfade özgürlüğünün tanınmadığı ya da sınırlandığı koşullarda, dernek, vakıf, kooperatif, sendika ya da siyasi parti örgütlenmelerinin formel yapı olma, varolan sistemin otoriter-baskıcı özünü gizleme aracı olmaktan öte bir işlevi olamaz. 1993’te kapatılan parti sayısı 4, kapatılan dernek sayısı 48; 1994’te kapatılan dernek ve sendika sayısı 121, parti sayısı 2, basılan dernek, sendika ve yayın organı sayısı 119; 1995’de kapatılan dernek ve sendika sayısı 100, basılan dernek, sendika ve yayın organı sayısı 173; 1996’da kapatılan dernek ve sendika sayısı 132, basılan dernek, sendika ve yayın organı sayısı 134; 1997’de kapatılan dernek, sendika ve yayın organı sayısı 153, basılan dernek, sendika ve yayın organı sayısı 213; 1998’de kapatılan dernek, sendika ve yayın organı sayısı 152, basılan dernek, sendika ve yayın organı sayısı 307’dir. Hangi demokratik ülkede örgütlenme hakkı böyle bir uygulamaya maruz kalmaktadır? Bu dernek, sendika ve siyasi partilerin neredeyse tümü düşünce açıklaması nedeniyle böyle bir muameleye maruz kalmışlardır.

Türkiye’de ifade özgürlüğü ile birlikte örgütlenme özgürlüğünün önündeki engellerin de kaldırılması gerekmektedir. Bunun için de, Anayasa’dan başlayarak, siyasi parti, dernek, sendika yasaları ulusalüstü belgelerdeki normlarla uyumlu hale getirilmelidir. Dernekler yasasından hareketle bazı sorun alanlarını ve çözüm önerilerini şöyle saptamaktayız:

-Dernekler yasası tümüyle yeniden ele alınmalıdır.

-Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanan Medeni Yasa hazırlamakla görevli komisyonun hazırladığı Medeni Yasa’da derneklerle ilgili düzenleme tatmin edicidir.

-İçişleri Bakanlığı tarafından da Dernekler Yasası üzerine çalışma yürütülmektedir.

-Dernekler Yasası'nın tek bir amaç için dernek kurulabileceğine dair 1. maddesi,

-Dernek kurma hakkını geniş toplum kesimleri için sürekli olarak yasaklayan 4. maddesi,

-Farklı dil ve kültürleri korumak ve geliştirmek amacıyla dernek kurulamayacağı ve bazı dillerin kullanılmasını yasaklayan 5. ve 6. maddeleri,

-Derneklerin sivil savunma, başka bir ifade ile deprem ve yangın gibi konularda kurulamayacakları, bu konularda eğitim ve öğretim faaliyetinde bulunamayacakları yolundaki 40. madde yeniden düzenlenmelidir. (Özellikle Marmara depreminde sivil toplumun gösterdiği inisiyatifin değerinden hareketle, arama ve kurtarma faaliyetinde bulunan ve dernek statüsündeki kuruluşların spor amaçlı olarak kurulmuş olmaları dikkate alınarak bu düzenleme yapılmalıdır.)

-Derneklerin, yabancı dernek ve kuruluşlarla ilişkisini izin sistemine bağlayan 43. maddesi,

-Derneklerin bildiri yayınlamasını ön izne, başka bir anlatımla sansüre tabi kılan 44. maddesi,

-Derneklerin yurtdışındaki gerçek veya tüzel kişilerden yardım almasını engelleyen ve izne tabi kılan, 60. maddesi kaldırılmalıdır.

-Derneklerin dışında işçi ve işveren örgütlerini ve kamu kurumu niteliğindeki kuruluşları da kapsamı altında tutan 92. maddesi kaldırılmalıdır.

Sendikal haklar açısından sorun alanları, ana başlıkları ile şöyledir:

-Sendika kurma ve sendikalara üye olma özgürlüğü,

-Sendikaların ana tüzük ve yönetmeliklerini serbestçe düzenleme hakları,

-Sendikaların yöneticilerini serbestçe tam bir özgürlükle seçebilme hakları,

-Sendikaların çalışmalarını ve iş programlarını serbestçe belirleme hakları,

-Toplu İş Sözleşmesi ve Grev Hakkı,

açısından İLO ilkelerine ve standartlarına uyum sağlanması ve yasalarda değişiklik yapılması zorunludur.

Örgütlenme özgürlüğü bağlamında insan hakları örgütlerinin korunması ve faaliyetlerinin kolaylaştırılması, 10 Aralık 1998 tarihli Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun İnsan Hakları Savunucularının Korunması Deklarasyonu ile kararlaştırılmıştır. Ancak Türkiye'de insan hakları aktivistlerinin ve örgütlerinin pek çok engellerle karşılaştıkları ve gerçek dışı suçlamalar altında çalışmalarını sürdürmek zorunda kaldıkları bilinmektedir. Hükümetlerin ulusalüstü insan hakları belgelerindeki insan hakları aktivistlerinin ve örgütlerinin özel konumuna uygun politikalar ve pratik içerisinde olmasını beklemekteyiz.

Çocuk Hakları

İHEB'nin 25., BM.KSHS 24. maddesinde çocuklarla ilgili düzenlemeler yer almakta ve Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların haklarını ayrıntılı olarak düzenlemektedir. Türkiye, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni, 17., 29. ve 30. maddelerine çekince koyarak imzalamış ve onaylamıştır. Konulan çekincelerin kaldırılmasını istiyoruz.

Milyonlarca çocuk sokaklarda yaşamaktadır. OHAL bölgesinde yüzbinlerce

çocuk eğitim olanaklarından yoksun tutulmaktadır. Kürt çocukları anadillerinde eğitim olanağından yoksundur. Milyonlarca çocuk, uluslararası sözleşmelere ve iç hukukun yasaklamasına karşın ağır işlerde çalıştırılmaktadır. Devlet, çocukları kaderine terketmiş durumdadır. Bunun yanında çocuklar, suç işlemeğe yöneltilmekte, ağır cezalara çarptırılabilen ve işkence görebilmektedirler. UNICEF raporlarında Türkiye, çocukların barınma, beslenme, sağlık ve eğitim olanakları ve hakları bakımından en çok ihlale maruz bırakıldığı ülkelerden birisi olarak nitelendirilmektedir. Ve bu saptamalar gerçeği yansıtmaktadır. Aile, toplum ve okul yaşamında da çocuğun hakları konusunda yeterli bir insan hakları bilincinin oluştuğunu söylemek olanaklı değildir.

Çocuklar, DGM kapsamındaki suçlar nedeniyle DGM'lerde yargılanmakta, kendilerine özel cezaevlerinde tutulmamakta, çocuk tutuklu olarak hiçbir özel muameleye tabi tutulmamaktadır. İHD esasen çocukların yargılanmalarına da ilkesel açıdan karşı çıkmaktadır. Çocukların tutuklanmalarına, cezaevlerinde yaşamaya zorlanmalarına, polis ve askeri kuvvetlerin muhatabı olmalarına, hücrelere konulmalarına, ellerine kelepçe ve zincire vurulmalarına karşı çıkmaktadır.

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme kurumu yeniden ve sivil inisiyatiflerin de katılımı ve denetimine açık hale getirilmeli, genel bütçeden anılan kuruma daha fazla pay ayrılmalıdır. Sosyal devlet olmanın gereği budur.

Çocuklarla ilgili kurulmuş dernek ve vakıflar desteklenmeli, faaliyetleri kolaylaştırılmalıdır. Şu anda cezaevlerinde tutuklu olarak bulunan binlerce çocuk, adli ya da siyasi suç ayırımı gözetmeksizin serbest bırakılmalıdır.

EKONOMİK, SOSYAL VE KÜLTÜREL HAKLAR (BM ESKHS) AÇISINDAN DURUM

İHEB'nin 22-29 maddelerinde, BM ESKHS'nin ilk 15 maddesinde, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar düzenlenmiştir.

Türkiye'de çalışma yaşamının sorunlarını milyonlarca işçi ve çalışan halk çok acı bir şekilde yaşayarak öğrenmektedir. Çalışma hakkı, güvenceye bağlanmış değildir. Adil ve elverişli çalışma koşulları, uygun yaşama koşulları, güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları, dinlenme ve makul çalışma saatlerinden söz etmek olanaksızdır. Milyonlarca açık işsiz, çalışanlar açısından bir tehdit unsuru olarak kullanılmaktadır.

Türkiye sendikal haklar alanında, 12 Eylül militer rejiminin çizdiği hukuki çerçeveyi aşabilmiş değildir. Son yıllarda, kamu çalışanlarının yığınsal mücadelesi ve sendikal istemleri çoğu kez zor, baskı ve gözaltılarla durdurulmak istendi. Grevli -toplulu sözleşmeli sendika hakları tanınmadı.

Türkiye, sosyal güvenlik, beslenme, barınma hakları açısından da yurttaşlarının güvenceden yoksun bırakıldığı bir ülkedir.

İşkenceler, yargısız infazlar, düşüncelerini açıkladığı için insanların hapsedilmeleri, özetle kişisel ve siyasal haklar alanında yaşanan olumsuzluklar aynen ve vahşi bir şekilde ekonomik ve sosyal yaşamda da yaşandı. Tüm bun-

lar, hakların birbiriyle ilişkisini ve bir bütün olduğunu göstermektedir. Kişi başına ulusal gelirden Muş ili 400 dolar, Kocaeli ise 11 bin dolar almaktadır. Hem bölgeler arasında hem de sosyal sınıf ve tabakalar arasında büyük bir gelir dağılımı adaletsizliği bulunmaktadır. Bu Türkiye'ye özgü bir durum değildir. Türkiye gibi, otoriter ve baskıcı sistemlerin genel özelliği ekonomik ve sosyal haklar alanında da bölüşüm ilişkilerinin eşitsizliğinin görülmesidir. Asya, Afrika ve Latin Amerika'daki otoriter sistemlerde de bu özellik aynen görülmektedir. Belirtilen durum, insan hakları ve demokrasi ile kalkınma- gelişme arasındaki koparılamaz bağa işaret etmektedir.

Özellikle ifade ve örgütlenme özgürlüğü alanında evrensel normlarla uyumlu yasal değişiklikler yapıldığı takdirde, bu alanda da rahatlama görülebilecektir.

Kürt Sorunu

Buraya kadarki gözlem ve saptamalarımız Türkiye'de yaşayan farklı sınıf, cinsiyet, siyasi görüş, farklı inanç ve etnik kökenden herkesi (Türk, Kürt, Laz, Çerkes, Alevi, Sunni vb.) kapsıyor.

Kürt sorunu İHD açısından, insan hakları ve demokrasi sorunu olarak görülmektedir. Ancak bu sorun herhangi bir hak kategorisine indirgenemeyecek derecede girift bir sorundur. Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı bölge, 1978 yılından bu yana Sıkıyönetim ve Olağanüstü Hal Yönetim Usulü ile yönetilmektedir. Toplam 6 ilde Olağanüstü Hal yürürlüktedir.

Bölgede resmi açıklamalara göre 3655 köy boşaltılmıştır.

3 milyondan fazla Kürt zorla yerinden edilmiştir.

15 yıldır süren savaşta 40.000 yurttaşımız yaşamını yitirmiştir.

Asıl işi çiftçilik ve hayvancılık olan 60 bin Kürt köylüsü, korucu adı altında, sürdürülen savaşa taraf durumuna getirilmiştir.

Sayıları 20 milyonu bulan Kürtler, Türk anayasal ve yasal sisteminin dışında tutulmuşlardır.

Kürt dilini ve kültürünü yasaklayan 13 yasa bulunmaktadır. Bu yasalar aynı zamanda ifade özgürlüğünü de sınırlandıran ya da tanımayan yasalardır.

Bu yasalar nedeniyle Kürtçe adlar, kent, köy, dağ, ova adları kullanılmamaktadır. Kürt dilinin ve edebiyatının gelişimine engel olunmaktadır.

Bunlar, Anayasa, 2820 Sayılı Siyasi Partiler, 2908 Sayılı Dernekler, Vakıflar, 1587 Sayılı Nüfus, 5442 Sayılı İl İdare Yasası, 2823 Sayılı Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi, 3713 Sayılı Terörle Mücadele, 5680 Sayılı Basın, 3257 Sayılı Sinema, Video ve Müzik Eserleri, 2559 Sayılı Polis Vazife ve Selahiyetleri, 3974 Sayılı Radyo Televizyon Yasası ve Nüfus Yönetmeliği'dir.

Anadil yasağını, kanunla yasaklanmış dil yasağını, ifade özgürlüğü bölümünde değiştirdiğimiz gibi, kaldırmak gerekiyor. Böylece, Kürt sorununda dil ve kültüre dair yasaklar kalkmış olacaktır. Böylece hem genel olarak demokratik standartlar yükseltilmiş olacak hem de dili ve kültürü ile kendisini ifade olanağına kavuşacak olan Kürt yurttaşlarımız, özgürlüğü daha çok teneffüs etmiş olacaklardır. Kürtçe'nin eğitim ve öğretim kurumları ile, radyo ve televizyon-

larda kullanımına da, fiili duruma da hukuksal güvence kazandırmak gerekiyor. O nedenle, Anayasa'nın 26., 28., ve 42. maddelerinin kaldırılması ve yukarıda belirttiğimiz yasalarda da uygun düzenlemelerin yapılması gerekiyor.

Boşaltılan köylere güvenli dönüş yollarının açık tutulmasını, köylülere tazminat verilmesini istiyoruz. OHAL, özel tim ve koruculuk sisteminin ve uygulamasının kaldırılmasını istiyoruz. Olağanüstü yönetim usulü ile Kürt sorunu çözülmediği gibi, insan hakları ihlallerindeki pratik süreklileşmiştir. Bugün itibarıyla, hem Türkiye genelinde ve hem de Güneydoğu'da sürdürülen olağanüstü yönetim ve yargı pratiğini terketmek ve olağan ve yüksek standartlı bir demokrasiye geçiş için uygun ortam vardır ve bunu gerçekleştirmek olanaklıdır.

O nedenle, insan hakları ve demokratik standartların yükseltilmesi girişimi ile birlikte, toplumsal barış için adli ve siyasi ayrımı gözetmeksizin bir genel af ilanını zorunlu görüyoruz. Bu genel af ile, tutuklu ve hükümlüler, ister politik düşüncelerini ifade için açık tutulan demokratik kanallarda yürürler, isterse kendi özel yaşamlarını sürdürürler. O nedenle, yeni bir başlangıç için genel af önemli bir araç olarak değerlendirilmelidir.

Azınlıklar Sorunu

Lozan Antlaşmasına göre azınlık statüsü tanınan Rum, Ermeni ve Musevi yurttaşlarımızın sorunlarına ilgi gösterilmeli, çözümü için çaba gösterilmelidir. 1936 Beyanamesi kaldırılmalıdır.

DAYANIŞMA HAKLARI- KENTLİ HAKLARI'NIN YEREL YÖNETİMLER BAĞLAMINDA ÖNEMİ

Dünyadaki gelişmelere koşut olarak Türkiye'de de nüfusun çoğunluğu kentlerde yaşamaya başlamıştır. Son nüfus sayımına göre nüfusun yüzde 70'i kentlerde yaşamaktadır.

Anayasa'nın 127. maddesinde mahalli idareler düzenlenmektedir Anayasa, mahalli idareden İl Özel İdaresini ve belediyeleri anlamaktadır. İl Özel İdareleri merkezi yönetimin taşradaki temsilcileridir. Bu düzenlemeye göre Türkiye'de yerel yönetim alanında ikili bir yönetim uygulanmaktadır. Anayasa'da ve İçişleri Bakanlığı Kuruluş Yasasında merkezi yönetimin yerel yönetim üzerinde açıkça 'vesayet' yetkisinin bulunduğu yazılıdır. Bunun anlamı, merkezi yönetimin kentlerde yaşayan halka ve onların seçtiği yerel yöneticilere güvenmemesidir. İllerde Valiler, ilçelerde ise kaymakamlar eliyle yerel yöneticiler (Belediye Başkanları ve meclisler) vesayet altında tutulmaktadır. Örnek olsun, Belediye Meclisinin kent için hazırladığı bütçe, kaymakam ya da Valinin onayı olmadan yürürlüğe giremez.

İnsan Hakları Derneği, her konuya insan hakları açısından yaklaşır. Nedir kentli hakları, insan hakları ile ilgisi nasıl kurulabilir?

Kentli hakları, kentte yaşayan insanlara, diğer insan haklarına ek olarak tanınan haklardandır. Bu hak, bir ana başlık altında toplanan dayanışma haklarıdır. Dayanışma hakları, genelde kabul edildiği gibi, barış, çevre, insanlığın

ortak malvarlığından yararlanma, halkların hakları, gelişme hakları gibi haklardan oluşur. Bu hakların ortak temeli, diğer insan haklarında da olduğu gibi insan onuruna yararır 'yaşam hakkı'dır. Her insan hakkı, bünyesinde dört unsuru barındırır. Bu unsurlar, hakkın konusu, hakkın öznesi, hakkın muhatabı, hakkın ihlali durumunda 'yaptırım'dır. Dayanışma hakları ve bu arada kentli hakları bu dört unsuru da taşımaktadır.

İnsan Hakları Derneği, ulusalüstü insan hakları belgelerinde yer alan hakların yaşam bulması için çalışır. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler Rio ve Habitat Belgeleri ile bölgesel ölçekte kabul edilmiş Avrupa Özerklik Şartı ve Avrupa Kentsel Şartında yer alan ilkelere sahip çıkar.

Bize göre insan yerleşimlerinin oluşturulmasının temel amacı, insan onuruna uygun yaşamak, gezmek, görmek ve kültürel etkinliklerde bulunmaktır.

Kent halkı hiçbir ayırım gözetmeksizin kentli haklarına sahiptir.

Kent halkı, kenti yönetecek temsilcilerini özgürce seçme, kent yönetimine tam katılma hakkına sahiptir. Başka bir ifade ile kent halkı, Avrupa Kentli Hakları Deklerasyonunda belirlenmiş hakların tümüne sahiptir. Bu haklar, kentte insan onuruna uygun yaşamının olmazsa olmaz koşullarıdır.

Türkiye'de kentli hakları ile ilgisi kurulabilecek 415 yasa vardır. Bu yasalardan 10 tanesi Osmanlı döneminden kalmadır. Belirtilen durumda, Türkiye'deki mevzuatın kentli hakları açısından da yeniden gözden geçirilmesine gereksinme vardır. Ayrıca yürürlükteki mevzuat, hukuk süreçlerinin işleyişi açısından etkisizdir. Etkisizlik birkaç noktada yoğunlaşmaktadır. İlki, yargısal süreçlerin kentli hakları ile ilgili problemlerde başvuruçular açısından pahalı oluşudur. İkincisi yargısal süreçlerin uzun zaman alışındadır. Üçüncüsü, yargı kararlarının uygulamasında güçlüklerin bulunmasıdır. Özetle, Türkiye'de diğer insan hakları problemlerinde de görüldüğü gibi kentli hakları alanında da etkin iç hukuk yolları bulunmamaktadır. Bu durum, hakların hukuksal güvenceden yoksun olduğunu göstermektedir. Bilindiği gibi insan haklarının yaşam bulmasında iki temel güce gereksinme vardır. Bunlardan ilki demokratik kamuoyunun gücüdür. İkincisi de hukukun gücüdür.

Türkiye'nin Anayasal ve yasal yapısının anti-demokratik oluşu gibi bir saptamamızdan söz etmiştik. Kentli hakları açısından da bu saptamamız geçerlidir. Doğal, tarihsel ve kültürel değerlerin korunması yükümlülüğü öncelikle merkezi ve yerel yönetimdedir. Türkiye'de hem merkezi hem de yerel yönetimlerin bu alanda yarattıkları ya da neden oldukları tahribat gözler önündedir.

Kentler plansız yapılaşmaya açık haldedir. Merkezi ve yerel yönetimler, plan dışı yapılaşmayı önleme konusunda görevli ve yetkili oldukları halde, rantın her türlüünü elde etme düşüncesiyle gecekondulaşmaya, kaçak yapılaşmaya, yeşil alanların yok edilmesine, doğal dengenin bozulmasına, tarım alanlarının yapılaşmaya açılmasına olanak sağlayan kararlar vermişlerdir. Çok çarpıcı bir örnek Kırıkkale silah fabrikasıdır. Eskiden kentin dışında yer alan, bugün ise kent merkezinde, Kırıkkale ve yakın çevresinde yaşayan insanların yaşam haklarını tehdit eder halde bulunan bu cephanelik, yerel ve

merkezi yönetimlerin kararları sonucu bir tehdit unsuru haline gelmiştir. Gelmiş geçmiş tüm vali, kaymakam ve belediye yöneticileri, fabrika çevresini yapılaşmaya açmak, kaçak yapılaşmaya göz yummakla suç işlemişlerdir. Benzer türden örnekleri Türkiye'nin çoğu il ve ilçelerinden gösterebiliriz. Trakya, Çukurova, Ege (Gediz, Menderes havzaları) tarım alanlarının sanayi yatırımlarına açılması, sanayi yatırımlarının tarım alanlarına nehir ve denizlere zehirlerini boşaltmalarına merkezi ve yerel yönetimler göz yummuşlar, hatta bu bir politika haline getirilmiştir. Koç Holding'e İstanbul Sarıyer orman alanında üniversite kampüsü tahsis edilmesi, Kocaeli'de SEKA arazisinin otomotiv fabrikaları yatırımı için tahsis edilmesi, Türkiye'nin 600 noktasında siyanürle altın arama ruhsatı verilmesi, bu uygulamaların genel uygulama olduğunu göstermektedir. Kent içinde ulaşım ve dolaşım konusunda insan onuruna aykırı uygulamalar da genel bir pratiktir. Bir örnekle konu açıklanacak olursa, ulaşım ve dolaşım hakkı kentlinin kentli hakkıdır. Uygulama ise, kentlinin kent içinde ulaşım ve dolaşım hakkının kullanımının zorlaştırılması doğrultusundadır. Yerel yönetimler, kent içinde sokak ve caddelere üst ve alt geçitleri yapmayı genel uygulama haline getirdiler. Alt ve üst geçitler insan onuruna saldırıdır. Neden? Bu sorunun yanıtını verdiğimizde konu aydınlanacaktır. Türkiye'de nüfus sayımına göre, nüfusun yüzde 10'u engellidir. Örneğin Ankara'da üçyüzbin engelli yaşamaktadır. Yaşlıları, hamile anne adaylarını, bebekli aileleri ve hastaları da düşündüğümüzde, öncelikle bu kesimlerin kent içinde dolaşmalarına, çeşitli aktiviteler içinde bulunmaları konusunda karşılaşılabilecek güçlükleri anlamak olanaklıdır. Kızılay metrosunda tek bir yönde 61 basamak, Mithatpaşa, Necatibey caddeleri üzerindeki üst geçitlerde 26 basamak, Atatürk caddesi üzerindeki üst geçitlerde ve Meşrutiyet caddesi girişinde de 36 basamak vardır. Bu üst geçitleri, -kiminin adı geçicidir ve 7/8 yıldır bu geçiciliğini korumaktadır- cunta dönemi belediye başkanları ve 'normal' dönem çeşitli partilerden belediye başkanları yaptırmışlardır. Karşıdan karşıya geçişlerde bunu da yeterli görmeyerek metro alt geçitlerini ve üst geçitleri kullanmaları yolunda levhalar asılmaktadır. Bununla da yetinilmemekte, trafik polisleri yerleştirilmektedir. Yaşamı zorlaştırmak için merkezi ve yerel yönetimler ellerinden geleni yapmaktadır. O halde biz İHD olarak şu istemi yüksek sesle dile getirmeliyiz: Ulaşım ve dolaşım hakkı, kentlilerin hakkıdır. Yaya haklarına saygı gösterilmelidir. Kent içinde, çöp, kaldırımların işgali ve benzeri alanlarda da kentli haklarına aykırı uygulamalardan örnekler vermemiz olanaklıdır. Merkezi ve yerel yönetimlerin sağlıklı kent politikalarının olmayışı, sosyal devlet ilkesinin bir tarafa bırakılması sonucu konut sorunu, halkın temel sorunlarının başına yerleşmiştir. Gecekondu olgusu, kapitalistleşme sürecinin somut bir göstergesidir. Birleşmiş Milletler raporlarına göre, dünyadaki 6 milyar insanın 1 milyar 250 milyonu konut hakkından yoksundur. Konut dışı yerlerde yaşamaktadır. Türkiye örneğine bakacak olursak, büyük kentlerde (Ankara, İstanbul ve İzmir) gecekondulaşma oranı ortalama yüzde 50'dir. Başka bir anlatımla, büyük kentlerde yaşayan halkın yarısı sağlıklı konut-

larda yaşamak zorunda bırakılmıştır. Gecekonduların üzerine inşa edildiği topraklar ise kamu arazileridir. Böylece, merkezi ve yerel yönetimler, yurttaşların hem sağlıklı konutlarda yaşam hakkına olanak sağlamamakta, arazi tahsis etmemekte ve böylece onların mağduriyetine yol açmakta, hem de kentlerin plan dışı yapılaşmaya açılmasına neden olmaktadır. Dönemsel olarak da çıkarılan imar afları ve getirilen imar planları ile etik ilkelere aykırı ve fakat sistemin adaletsizliğine temelde uygun bir yöntemle, dünün ihtiyaç sahipleri, bugünün kamu arazilerinden rant elde edenleri haline getirilmektedir. Böylece düzen, etik ilkeleri değil, fırsatçılığı, yağmayı teşvik etmektedir. Televizyonlarda gösterilen gecekondu yıkım sahneleri, planlı kentleşme çabalarının duyarlıklarının sergilendiği “iyi” örnekler olarak değil, yurttaşlarına sağlıklı konut olanağı sunmayan yönetimlerin kendilerini aklama ve göz boyama uygulamaları olarak değerlendirilmelidir. İHD, konut hakkını bir insan ve kentli hakkı olarak savunmaktadır. Merkezi ve yerel yönetimleri halkın konut edinme ya da sağlıklı konutlarda yaşamak için, ekonomik olanaklarının artırılmasına dönük politikalar ve uygulamalar üretmeye çağırılmaktadır. İHD arsa ve arazi mafyalaşmasına karşıdır. Gecekonduyu rant gelirine dönüştürmeyi amaçlayan imar uygulamalarına karşıdır. Gecekonduyu halkına siyasal çıkarlar adına “zenginleşme, köşeyi dönme” çağrılarında bulunulmasına karşıdır. Bu bir yağma kültürü anlayışıdır.

İHD, yerel yönetimler alanında da , tam demokrasiyi ve kentli haklarına dayalı ilişkiler sistemini savunmaktadır. Biz, genel siyasal çerçevenin anti-demokratik olduğu, yerel yönetimlerin merkezi yönetimin tam denetiminde olduğu bir sistemde, yerel yönetimlerde demokrasinin uygulanamayacağına bilincindeyiz. Türkiye'nin genel siyasal çerçevesi yanında yerel yönetimler alanında da köklü dönüşümlere gereksinme vardır.

Anayasal değişiklikler şarttır. Anayasanın 127. maddesi değiştirilmeli, yerel yönetim olarak yalnızca belediyeler anlaşılmalıdır. İl Özel İdarelerinin yasal varlığına son verilmelidir. Merkezi yönetimin vesayet yetkisi kaldırılmalı, merkezi yönetim, yalnızca eşgüdüm için bir örgütlenmeye gitmelidir. Kent halkı, kendi seçtiği temsilcileri ve gönüllü kuruluşların katılımı ile yerel hizmetler bakımından yönetilmelidir. Türkiye'nin tarafı bulunduğu Avrupa Özerklik Şartı ve 1992 Avrupa Kentli Hakları Şartı ilkelerine dayalı bir yönetim sistemi, yerel yönetim alanında egemen olmalıdır.

İHD, kentlilere, evrensel, bölgesel ve ulusal ölçekte tanınan haklardan, yerel ya da merkezi yönetimlerin uyguladığı politikalar nedeniyle yoksun bırakılan kent halkından, tarihsel, kültürel, mimari, çevre ve doğa değerlerinden yana taraftır.

Kentsel rant yaratma özel amacına dönük, merkezi ya da yerel yönetim politika ve uygulamalarına karşıdır. Bu politika ve uygulamalara karşı kenti, kentliyi ve değerlerini savunmaktadır

Yukarıdaki belirlemelerimiz açısından, Marmara depremine bakacak olursak, kapalı devlet yapılanması yerel yönetimler alanında da kendisini göstermiştir. Bilimin gerektirdikleri değil, insanların çıkara dayalı beklenti-

lerine yanıt verilmiştir. Devlet örgütlenmesinde, deprem gibi afetler karşısında, yurttaşın yaşamını kurtarmaya dönük bir örgütlenmenin olmadığı ya da işlevsiz kaldığı görülmüştür. O nedenle de, konu yalnızca yapı sektörü ile sınırlı çerçevede ele alınamaz. Şehircilik ilkelerine ve planlama esaslarına aykırı tasarruflar ve yapılaşmalar salt teknisyenlerin ilgi alanında değildir. Kent yönetimi, tıpkı ülke yönetimine halk katılımının seçim dönemleriyle sınırlı katılımı ve oy kullanma eylemiyle sınırlı olarak algılandığı sürece sorunların çözümü olanaklı değildir. Bize göre, yerel yönetimler alanına ve genelde insan yerleşimleri alanına, kentli hakları bakış açısıyla yaklaşmak zorunludur.

İnsan Hakları Derneği

I. BÖLÜM

İnsancıl Hukuka Giriş
Hüsnü Öndül

İNSANCIL HUKUKA GİRİŞ

İnsancıl Hukuk, Savaş Hukuku ve Silahlı Çatışma Hukuku, aynı anlama gelen¹ ve insan hakları hukukundan farklı ve fakat onunla ilişkisi bulunan bir hukuk dalıdır.

Bu hukuk dalının varoluş nedeni, savaş olgusudur. Genellikle insan hakları örgütleri ve insancıl örgütler (Kızılhaç gibi) İnsancıl Hukuk terimini kullanır. Türkiye’de de İnsan Hakları Derneği 24 Ekim 1992 tarihli Olağan Genel Kurulu’ndan bu yana aynı anlama gelmek üzere Savaş Hukuku ya da İnsani Hukuk terimini kullanmıştır.²

İnsan Hakları Hukuku-İnsancıl Hukuk Ayrımı

İnsan Hakları Hukuku ile İnsancıl Hukuk arasında pek çok açıdan karşılaştırma yapmak olanaklıdır. Tanımlanmalarından koruma alanlarına ve bu alanların sayısına (koruma alanı olarak nitelediğim, korunan değer, başka bir ifade ile hakkın konusunu kastediyorum), ilişki ve çelişkinin tarafları ile hangi koşullarda uygulanacağına ilişkin farklılıkları gözlemlemek, saymak olanaklıdır. İnsan Hakları Hukuku devlet ile birey, grup, halk arasındaki ilişki ve çelişmeyi düzenler. Bu hukuk dalında her durumda çelişmenin bir tarafında devlet vardır.

İnsan Hakları Hukuku esas olarak savaş dışı koşullarda geçerli normları ve kurumları düzenler. Savaş dışı koşullar genelde olağan rejim koşullarıdır. Olağanüstü rejim koşulları da insan hakları hukukunun düzenlediği bir alan olmakla birlikte, olağanüstü rejim nitelemesi, “savaşı” kapsamaz. Savaş koşullarında bile askıya alınamayacak haklar ve özgürlükler insan hakları hukukunda sayılmakla birlikte, savaş kapsamındaki eylemler bir başka hukuk dalının, İnsancıl Hukukun ilgi alanındadır ve savaştan kaynaklı eylemlerle ilgili insancıl huku-

¹ Sabih Çaycı, Askeri Adalet Dergisi, Ocak 1994, sayı 89, s.14

² İHD Çalışma Raporu, 1992-1994, İHD yayını

kun mekanizmaları çalışır.

İnsan Hakları Hukukunun savaşı kapsamayacağı şeklindeki değerlendirmemiz bu şekilde anlaşılmalıdır. Çünkü bir ülkede savaş cereyan eder ve fakat hukuk kuralları da varlığını sürdürür. Savaş eylemi dışındaki eylemler açısından kuşkusuz süreç insan hakları hukuku çerçevesinde işlemeye devam edecektir. İnsan Hakları Hukukunda, bir durumun insan hakları hukukunun ilgi alanı haline gelmesi; hak formunda düzenlenmesi, başka bir deyişle norm haline gelmesi süreci şeklinde gözlemlenir. O nedenle çeşitli yaşama durumları insan hakları hukukunun konusu olabilir. Gözlemlenen süreç ya yargısal içtihatlarla norm gibi değer taşır, ya da süreç içerisinde norm olarak karşımıza çıkar. Ulusal ya da ulusüstü belgelerde-tarihsel bir gözlemde bulunduğumuzda bunu görebiliriz. İnsan hakları hukukunun dinamik ve evrimci karakteri işte bu çeşitli yaşama durumlarından kaynağını alması ve bu durumların hak formuna kavuşabilme olanak ve yeteneğine sahip olma potansiyelidir. Sözü ettiğimiz dinamik ve evrimci süreç nedeniyledir ki, insan haklarının listesine nokta konulamaz. Bu hukuk dalında, hakkın öznesi ile, hakkın sahibinin kim olduğunun yanıtı verilir. Hakkın konusu ile, o hakla korunan değer ne olduğu kastedilir. Muhatap ile, sorumlu ve yükümlünün kim olduğuna işaret edilir. Yaptırım ile de, hakların korunma ve uygulanma sürecinde öngörülen hukuk yolları ile bu süreçte yer alan idari ve yargısal tedbirler, para ve özgürlükten yoksun bırakma cezaları kastedilir. Böylece “hak” olarak nitelemenin belli başlı dört unsuru da sayılmış olmaktadır. İnsan Hakları Hukukunda savaş koşullarında da askıya alınamayacak, dokunulamayacak, sınırlanamayacak haklar vardır ve esasen İnsancıl Hukuk ile çakıştığı hak kategorileri bunlardır. Bu, savaş döneminde de dokunulamayacak haklar Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 4. maddesinde sayılmaktadır. Uluslararası Hukuk Derneği savaş döneminde de dokunulamayacak (dokunma’yı askıya alınamazlık ve aykırı önlem alınamazlık anlamında kullanıyorum) hakların sayısını 16 olarak saymaktadır.

İnsancıl Hukukta İlişki ve Çelişme

İnsancıl Hukuk ilişki ve çelişme açısından ve kapsadığı hakların sayısı ve sınırı açısından İnsan Hakları Hukuku’ndan ayrılır (ayrım ve karşılaştırmaların tamamına bu yazının çerçevesi düşünülerek, değinilmeyecektir). İnsancıl Hukuk’ta ilişki ve çelişmenin bir tarafında her zaman devlet bulunmaz. Bu hukuk dalı zaman ve koşullarla sınırlıdır. Savaş zamanında ve koşullarında ve sınırlı alanda geçerlidir. İlişki ve çelişmeleri şöyle açıklamak olanaklıdır: İnsancıl Hukuk, a) devletlerarası savaşta (uluslararası nitelik taşıyan savaş) ve b) devletlerarası nitelik taşımayan savaşta (uluslararası nitelik taşımayan savaş) uyulması gerekli kuralları içerir. Dolayısıyla, ilişki ve çelişmenin tarafları her iki durumda farklıdır. İlkinde-devletlerarası savaşta-çelişme a) iki devlet arasında, b) her bir devletin egemenlik alanındaki kişilerle o devlet arasındadır. (egemenlik alanını o devletin kara deniz ve hava sahası olarak kullanmıyorum. Fiili egemenlik alanı anlamında kullanıyorum. İşgal, esir alma, etkisiz hale getirme anlamında kullanıyorum. Kişi ile o devlete yurttaşlık bağı ile bağlı olanlarla sınırlı

bir kişi kastetmiyorum. Bu kişi savaşın diğer tarafındaki devletin uyuğu olur veya olmaz, ilişki ve çelişme her durumda savaş hukuku kapsamındaki bir nedenden kaynaklanmalıdır.)

İlişki ve çelişmenin ikinci görünümü, uluslararası nitelik taşımayan savaştaki ilişki ve çelişmedir ve burada ilkinden farklı durumlar vardır. İnsancıl hukukun en tartışmalı bölümüne böylece bir giriş yapmış oluyoruz. Tartışma, İnsancıl Hukukun temel belgeleri olan dört Cenevre Sözleşmesinin dördünde de yer alan, “Yüksek Akid Taraflardan birinin toprağında çıkacak fakat beynelmilel bir mahiyet arzemiyecek olan silahlı bir ihtilaf takdirinde, ihtilaf halinde bulunacak taraflardan her biri...” diye başlayan ortak 3. maddenin dzenlenişinden kaynaklıdır. Maddede geçen silahlı ihtilaf, ihtilaf halindeki taraflar ve bu durumların Sözleşme tanımına uygunluğuna kimin karar vereceği konuları tartışmalıdır. Bu tartışmayı sona erdirmek üzere sözleşme ve protokollerde düzenlemeler bulunmakla birlikte, konu tartışmalı olmaya devam etmektedir. Denilebilir ki, 20. yüzyılın ikinci yarısı Savaş Hukuku açısından bu tartışma ile geçmiştir. Zira 20. yüzyılın ikinci yarısı tüm dünyada, “Düşük Yoğunluklu Savaş” olayları ile doludur. İşte, uluslararası nitelik taşımayan savaş durumundaki çelişme farklılığı, Cenevre Sözleşmesi’ndeki 3. maddenin analizi ile ortaya çıkmaktadır. Sözleşmeyi imzalayan bir devletin kendi toprağındaki savaştan bahsedilmektedir. Burada bir iç savaş söz konusudur. elişme de işte bu noktada gündeme gelmektedir. Bu koşulların bulunduğu bir ülkede, çelişmeler,

a) Devletin egemenliği altındaki kişilerle devlet arasında,

b) Devlet ile diğer “savaşan taraf” arasında,

c) Devletin dışındaki diğer tarafın egemenlik alanında, o taraf ile kişiler arasındaki çelişmeler şeklinde dir.

Grldğu gibi, insan hakları hukukunda her durumda çelişmenin bir tarafında devlet varken, insancıl hukukta, “savaşan taraf” diye nitelenen ve fakat devlet olmayan oluşumlar çelişmenin bir tarafında yer alırlar ve bu oluşumlar tıpkı devletler gibi eylem ve işlemlerinden sorumlu tutulurlar. Bazen, (b) ve (c) maddelerinde tekil olarak sayılan taraf, birden çok da olabilir. Daha açık bir anlatımla, bir devletin kendi toprağında birden çok silahlı oluşum olabilir, bunlar birden çok bölgede otorite tesis etmiş olabilirler ve her birinin durumu da (birazdan Cenevre Sözleşmeleri’nin aradığı koşulları açıklayacağız) Sözleşmeye uygun olabilir. şimdiden bir hatırlatma yapmak gerekirse, 1970’li ve 1980’li yıllar Lübnan’ını ve şu anda Kuzey Irak’taki durumu buna örnek gösterebiliriz.

İnsancıl Hukukun Kaynakları

İnsan hakları aktivistleri, terim olarak İnsancıl Hukuku, askeri çevreler ise Savaş Hukuku terimini kullanırlar. Kuşkusuz, İnsancıl Hukukun varolmasının nedeni savaş olgusudur. Savaşın çok çeşitli tanımları yapılabilir. En çok bilineni, Prusyalı General Carl Von Clausewitz’in, “Savaş politikanın başka araçlarla devamından başka bir şey değildir” şeklindeki tanımı-

dır.¹ Lenin, Sosyalizm ve Savaş adlı yapıtında, savaş hakkındaki bu söz için, “Marksistler, ...her savaşın özelliğini kavramada teorik temel olarak görmüşlerdir.” demektedir.² Marksistler için teorik temel teşkil eden bu savaş tanımının gerçeği yansıtmadığını ileri sürenler de vardır. Bunlardan birisi de John Keegan’dır. Savaş Sanatı Tarihi adlı yapıtında yazar, “Savaş nedir?” sorusunu sorar ve “Aslında savaş, politikanın devamını sağlayan bir araç değildir” der.³ Alvin ve Heidi Toffler ise, “21.Yüzyılın Şafağında Savaş ve Savaş Karşıtı Mücadele” adlı yapıtlarında,⁴ savaşın politika ile ilişkisini önemsemekle birlikte, ekonomi ile ilişkisine dikkat çekmektedirler. Clausewitz’in tanımını eksik bulmaktadırlar. İkibin yıl öncesinin Sun Tzu’nun Savaş Sanatı yapıtı da⁵ savaşın tanımına değil, savaş stratejisi üzerinedir. Savaşın, bu büyük şiddet hareketinin insanlığın binlerce yıllık tarihinde özel yeri olduğu bir gerçektir. Yüzlerce yıldır da savaşın kurallarını oluşturma çabalarına tanık olunmuştur. İnsanlığın büyük acılar çekmesine neden olan savaşın, hem önlenmesi, hem gerçekleşmesi durumunda yıkıcılığının sınırlandırılması, savaşın başlaması (ilanı), hangi tür silahların kullanılacağı, kimlerin ve nerelerin hedef haline getirilemeyeceği, doğanın, kültürel mirasın nasıl korunacağı, sivil halkın nasıl bir muamele göreceği, esirlerin ne gibi haklara sahip olacağı ve daha pek çok konunun kuralla bağlanması düşüncesi özellikle 1863-1864 Amerikan iç savaşından sonra (Kuzey/Güney savaşı) somut sonuçlarını verdi. Aslında her ulusun, kendi savaş hukukunu gelenek olarak sürdürdüğünü söylemek gerekir. Her ulus bu arada Türkler de, Ruslar da, Çinliler de, Araplar da, sivillere dönük eylemlerinde sınırlamalarla geleneklerini oluşturmuşlardır. En başta gelen bir gelenek, savaşta, çocuklara ve kadınlara, yaşlılara dönük eylemlerde görülür. Dünyanın hemen tüm ulusları bu konuda pozitif bir söylemle en azından insafli davranmanın gerekliliğini kabul etmişlerdir. J.J. Rousseau, Toplum Anlaşması adlı ünlü yapıtında (1762) Romalıların savaş hukukuna bağlılıklarını övmüştür. Şöyle demiştir Rousseau: “Harb hukukunu, dünyanın bütün milletlerinden çok daha iyi anlayan ve ona uyan Romalılar...”⁶ Her ulus da savaş hukukunu en iyi kendilerinin uyguladığını ve hep düşmanların çocuklara, yaşlılara, kadınlara kötü davrandığını -bir propaganda olarak da- ileri sürmüşlerdir. Amerikan iç savaşının savaş hukuku açısından dönüm noktası teşkil etmesi Kızılhaç’ın ilk kez kapsamlı bir sözleşme hazırlamasına neden olmuştur. İsviçre Kızılhaç’ı ulusal bir kuruluş olmasına karşın, savaş hukukunun yerleşmesi ve geliştirilmesi için evrensel ölçekte en büyük katkıyı

¹ Clausewitz, Carl Von, Savaş Üstüne, Spartaküs Yayınları, İstanbul, 1997, (Ç. Şiar Yalçın).

² Lenin V.I., Sosyalizm ve Savaş, Sol Yayınları, Ankara, 1992, (Ç. N. Solukçu) .

³ Keegan John, Savaş Sanatı Tarihi, Sabah Yayınları, İstanbul, 1995, (Ç. Fusun Doruker).

⁴ Toffler. Alvin ve Heidi, 21. Yüzyılın Şafağında Savaş ve Savaş Karşıtı Mücadele, Sabah Yayınları, İstanbul, 1994, (Ç. Mehmet Hamamcı).

⁵ Tzu Sun, Savaş Sanatı, Anahtar Kitabevi Yayını, İstanbul, 1992, (Ç. Sibel Özbudun, Zeynep Ataman)

⁶ Rousseau J.J. Toplum Anlaşması, MEB Yayınları, İstanbul, 1992, (Ç. Vedat Günyol)

yapmış bir örgüttür.

İnsancıl hukuk, insan acılarının en aza indirilmesini amaçlar. Bunun için de, savaşın olabildiğince insancıl ve kurallara bağlanması gerekir. İşte bu amaç, yüzyıllarca süren bir çalışmanın ürünü olarak Cenevre Sözleşmeleri'nde ek protokollerinde somutlanmıştır. Savaşların getirdiği acı ve yıkım, insanlar, doğa ve kültürel miras üzerinedir. Kızılhaç tarafından hazırlanan ve Cenevre Sözleşmeleri diye de bilinen sözleşmeler, İnsancıl Hukukun en önemli kaynaklarıdır. Kızılhaç'ın öncülüğünde sırasıyla, 1864, 1906, 1929 ve 1949 da olmak üzere dört Sözleşme benimsenmiş, 12 Ağustos 1949 tarihinde de o tarihe kadar kabul edilmiş sözleşmeler yeniden düzenlenmiş ve sistemleştirilerek dört ayrı Cenevre Sözleşmeleri olarak kabul edilmiştir. 12 Ağustos 1949 tarihinde kabul edilen bu sözleşmeler, sırasıyla şunlardır :

- a) 1. Sözleşme, 12 Ağustos 1949 tarihli, Harb Halindeki Silahlı Kuvvetlerin Hasta ve Yaralılarının Vaziyetlerinin İslahı İçin Sözleşme,
- b) 2. Sözleşme, 12 Ağustos 1949 tarihli, Denizdeki Silahlı Kuvvetlerin Yaralı, Hasta ve Kaza Geçirmiş Mensuplarının İyileştirilmesi Hakkında Cenevre Sözleşmesi,
- c) 3. Sözleşme, 12 Ağustos 1949 tarihli, Savaş Tutsaklarına Uygulanacak İşlemlere İlişkin Cenevre Sözleşmesi,
- d) 4. Sözleşme, 12 Ağustos 1949 tarihli Savaş Zamanında Sivil Kişilerin Korunmasına İlişkin Cenevre Sözleşmesi.

Anılan sözleşmelere ek olarak iki protokol kabul edilmiştir. 1977 tarihli bu protokollerden 1. Protokol, "Uluslararası Silahlı Çatışmaların Mağdurlarının Korunmasına", 2. Protokol de, "Uluslararası Nitelik Taşımayan Çatışmaların Mağdurlarının Korunmasına" ilişkindir. Sözleşme ve Protokolleri hazırlama görevi Birleşmiş Milletler tarafından Kızılhaç'a verilmiş ve Kızılhaç tarafından hazırlanan sözleşme ve protokoller kabul edilmiştir. Türkiye 12 Ağustos 1949 tarihli dört Sözleşmeyi de imzalamış ve onaylamıştır. Dört Sözleşme de, Resmi Gazetenin 30 Ocak 1953 tarihli sayılarında yayınlanmıştır. Türkiye, 1977 tarihli her iki protokolü ise imzalamamıştır.

İnsancıl Hukukun kaynaklarına ilişkin bu bölüme nokta koymadan önce, Türkiye'nin de imza koyduğu diğer belgeleri anmak istiyorum. Yukarıda, savaşın acı ve yıkımından, doğa ve kültür mirası üzerindeki tahribatından söz etmiştik. Bu konu da dahil başkaca uluslararası sözleşmeler de şöyle sıralanabilir ve Türkiye bunların hepsinin tarafıdır.

- 1) Atmosferde, Uzayda ve Sualtında Nükleer Silah Deneme Yasağına İlişkin Antlaşma, Resmi Gazete, 13 Mayıs 1965,
- 2) Ay ve Öteki Gök cisimleri Dahil Uzayın Keşfi ve Kullanılmasında Devletlerin Etkinliklerini Yöneten İlkeler Antlaşması, Resmi Gazete, 1 Haziran 1968,
- 3) Denizyatağı, Okyanus Tabanı ve Altına Nükleer Silah ve Başka Yığınsal Yoketme Araçları Yerleştirme Yasağı Antlaşması, 25 Ağustos 1972.
- 4) Türkiye'nin tarafı bulunduğu bir başka Sözleşme de, La Haye'de 14 Mayıs 1954 tarihinde imzalanan, "Silahlı Bir Çatışma Halinde Kültür Malla-

rının Korunmasına Dair Sözleşme”dir. Resmi Gazete’nin 10.4.1965 tarihli sayısında yayınlanmıştır.

Bu arada 2. Dünya Savaşının yarattığı tahribat nedeniyle daha savaş döneminde oluşturulmaya çalışılan hukuk kuralları ileriki yıllarda Sözleşmeler haline gelecekti. İlerde değineceğimiz savaş suçu, barışa karşı suç gibi nitelermelerin yer aldığı bu sözleşmeleri de bu arada anmak gerekir. Bunlar, a) Savaş Suçlarına ve İnsanlığa Karşı Suçlara Zamanaşımının Uygulanamazlığı Sözleşmesi (New York, 1968), b) Savaş Suçlarıyla İnsanlığa Karşı Suç İşleyenlerin Aranması, Tutuklanması, Geri Verilmesi ve Cezalandırılması Konusunda Uluslararası İşbirliği İlkeleri (1973)

Cenevre Sözleşmeleri Madde 3: Şiddete Sınır

İnsancıl Hukuk açısından, yukarıda sözünü ettiğimiz dört Cenevre Sözleşmesi’nin dördünde de ortak olan (dördünde de 3. madde olarak yer alan) 3. madde, özel önem taşımaktadır. Çünkü, savaşan tarafların savaş töre ve geleneklerine bağlılıkları, savaş ve insanlığa karşı suç işleyip işlemediklerinin, rasgele silah kullanıp kullanmadıklarının, amaçlı ya da amaçsız topluluk olup olmadıklarının, savaş hukuku kurallarının kendilerine uygulanacağı kişi ya da taraf olup olmadıklarının test edileceği bir maddedir. Üçüncü maddeyi sistemli bir şekilde ihlal eden hiçbir örgüt, parti ya da kendilerine ne ad verirlerse versinler bir topluluk, Cenevre Sözleşmeleri’ne göre “savaşan taraf” kabul edilemez. Olsa olsa savaş suçlusu olarak yargılanabilirler. Ya da terörist olarak nitelenebilirler.

Cenevre Sözleşmeleri’nin ortak 3. maddesi şöyledir:

“Yüksek Akid Taraflardan birinin toprağında çıkacak fakat beynelmilel bir mahiyet arzetmeyecek olan silahlı bir ihtilaf takdirinde, ihtilaf halinde bulunacak taraflardan her biri hiç değilse aşağıdaki hükümleri tadbik etmekle mükellef bulunacaktır :

1. Silahlarını teslim eden silahlı kuvvetler mensuplarıyla hastalık, mecruhiyet, mevkufiyet dolayısıyla veya diğer herhangi bir sebeple harb dışı olan kimseler de dahil olmak üzere, muhasamata doğrudan doğruya iştirak etmeyen şahıslara, bilcümle ahvalde, ırk, renk, din veya itikat, cinsiyet, doğum, servet veya bunlara mümasil diğer herhangi bir kıstasa dayanan gayrimüsaıt fark gözetilmeksizin, insani muamele yapılacaktır.

Bu bapta, yukarıda zikredilen şahıslara karşı her ne zaman, her nerede olursa olsun, şu muamelelerde bulunmak memnudur :

a) Hayata veya beden bütünlüğüne kasitler, bilhassa her şekilde katil, tatiili uzuv, zulüm, azap ve işkenceler;

b) Rehine almalar,

c) Şahısların haysiyet ve şerefine tecavüzler, bilhassa tehzil ve terzil edici muameleler,

d) Nizami şekilde teessüs etmiş bir mahkeme tarafından ve medeni milletlerce zaruri addedilen adli teminat altında verilmiş hükümlere dayanmayan

mahkumiyetler ve idamlar,

2. Yaralılar ve hastalar toplanacak ve tedavi olunacaktır. Beynelmilel Kızılhaç Komitesi gibi bitaraf insani bir teşkilat, ihtilafa dahil Taraflara hizmetlerini arz ve teklif edebilecektir.

İhtilafa dahil Taraflar, işbu Sözleşmenin diğer hükümlerini de tamamen veya kısmen hususi anlaşmalarla meriyete koymaya çalışacaklardır.

Yukarki hükümlerin tatbiki, ihtilafa dahil Tarafların hukuki statülerine tesir etmeyecektir.”

Görüldüğü gibi Madde, iki ya da daha fazla devlet arasındaki bir çatışmadan değil, Sözleşme’yi imzalayan bir devletin toprağında çıkacak silahlı çatışmadan söz etmektedir. Ancak, maddede getirilen yasaklar, uluslararası nitelikteki silahlı çatışmalar için de geçerlidir. Kimi hukukçuların, Cenevre Sözleşmeleri’nin yalnızca devletlerarası çatışmalarda uygulanacağı ve geçerli olabileceği savları da yanıtlanmaktadır. Maddenin birinci paragrafında geçen, “taraf” sözcüğü, nitelik içeren bir sözcüktür. Bir silahlı çatışmanın “tarafı” olmak Cenevre Sözleşmeleri bağlamında her silahlı çatışmayı sürdürene tanınan bir nitelik değildir. Bunu birazdan açıklamaya çalışacağız. Birinci paragrafın 1. maddesindeki, silah terketmek, silahlı kuvvet mensubu olmak, harb dışı kalmak, herhangi bir sebeple harb dışı kalmış kişi, çatışmaya doğrudan doğruya katılmamak gibi nitelemeler önemlidir ve doğru yorumlanmalıdır. Bu maddenin yorumu konusunda Kızılhaç kaynakları ve 1991 yılından itibaren insancıl hukukun en önemli kaynağı Cenevre Sözleşmeleri’ne göndermede bulunan ve 3. maddeyi Yokohoma Bildirgesi ile ilgili alanına katan Uluslararası Af Örgütü kaynakları ‘Af Örgütünün 1991, 1992 ve 1993 yılı yıllık raporları 3. maddeye ilişkin yorumları da içeriyor. Af Örgütü, savaşan taraf sözcüğü ile bir statü atfetmediğinin altını çiziyor. Af Örgütü, sık sık Kızılhaç yorumlarına göndermede bulunuyor. Af örgütü insancıl hukuku esas alan bir örgüt değil. İnsan hakları hukukunu esas alan ve faaliyetini bu hukuk dalının belirli konuları ile sınırlayan bir örgüt. Ancak 1991’de faaliyet alanının sınırını, daha yerinde bir niteleme ile ilgisini Cenevre Sözleşmesi’nin 3. madde düzenlemesine de yöneltti. 1992 yılında da İHD Genel Kurulu, Cenevre Sözleşmeleri’ne uyulması çağrısını yaptı ve İHD’nin Sözleşme çerçevesinde girişimlerde bulunmasını karar altına aldı. İnsan Hakları Yazıları¹ adlı kitabımıza da aldığımız İHD Bülteni Mayıs 1993 tarihli sayısında yayımlanan, “Yokohama Bildirgesi ve Keyfi Öldürme (Direnme Hakkı ve Savaş Hukuku Açısından Bir Değerlendirme) başlıklı yazımızda, keyfi öldürme nitelemesinin savaş hukuku açısından unsurlarını, daha açık bir anlatımla 3. maddeyi yorumlamıştık. Yorumumuzda, savaşta taraf olmayanların öldürülmesini, savunmasız ve korumasız olanların öldürülmesi, silahını bırakmış ve teslim olmuş olanların öldürülmesini, çocuk ve kadınların öldürülmesini, hasta, yaralı tutuklu ya da herhangi bir nedenle savaş dışı kalanların öldürülmesini savaş hukukunun keyfi öldürme kapsamında gördüğünü -dolayısıyla biz de görüşümüzü açıklıyorduk- savunuyor-

¹ Öndül Hüsni, İnsan Hakları Yazıları, Ç Yayınları, Ankara,1997

duk. Bizim yorumlarımızın da yorumlanmaya, açıklanmaya muhtaç olduğu ortada. Ancak o yazımızda bazı örnekler de vermiştik. Devlet dışı silahlı politik örgütlerin mensupları tarafından örneğin içinde çocuk ve kadınların bulunduğu bir eve veya savunmasız ve korumasız bir mekana bomba atılması, taranması, kendi iç hukuklarında dövme, yaralama veya insan onuru ile bağdaşmayan cezalar öngörmesini kabul edilemez buluyorduk. Üçüncü madde bizim yorumlarımızdan daha geniş alanları kapsamaktadır.

Savaşan taraf olarak nitelenen gücün mensupları, Sözleşmeye göre belirli sorumlulukları ve yükümlülükleri olduğu gibi belirli haklara da sahiptirler. Harb Esirleri Hakkında Tatbik Edilecek Muameleye Dair 12 Ağustos 1949 tarihli 3. sözleşme, kimlerin savaş esiri statüsünde kabul edileceğini de saymıştır. Anılan 3. Sözleşmenin 4. maddesinin 2. fıkrası, “Teşkilatlı Mukavemet Hareketi” mensuplarını sayar. Bu kişilerin, bu kişilerin içinde yer aldıkları örgütlenmelerin savaşan taraf statüsünde kabul edilebilmesi, aynı anlama gelmek üzere başka bir durumda esir statüsü tanınabilmesi için, maddeye göre,

a) Sorumlu bir komutanının olması,

b) Sabit ve uzaktan seçilebilir alamet, işaretlerinin olması (bayrak, özel giysi vb),

c) Açıkça silah taşımaları,

d) Savaş hukukuna, töre ve geleneklerine uygun davranış, eylemlilik içerisinde bulunmaları şarttır. Ayrıca bu örgütlenmelerin, 2 nolu Protokole (1977) göre, silahlı çatışmanın yaşandığı ülkede toprağın bir bölümünü kontrol etme durumunda olması gerekir. İşte bu nitelikteki bir oluşum, Cenevre Sözleşmeleri bağlamında taraf olarak nitelenebilir. Yazılı ve görüntülü basına çokça yansıyan bazı eylemleri anımsayalım: Şehirlerarası kara ve demiryolu taşımacılığında (yolcu ve yük) kimlik kontrolü, egemen bir devletin yasal toprak parçasına giriş ve çıkışlar için kendilerinden izin alınması mecburiyetinin konulması, her aileden bir ya da birden fazla kişinin kendi saflarına katılması çağrısı yapılması ve bunun örgütlenmesi, her aileden vergi adı altında para toplanması, bunun karşılığında makbuz verilmesi, sokağa ya da belirli bölgelere giriş çıkış yasağı konulması, belirli günlerde belirli eylemlerin yapılacağı duyurulması, bu doğrultuda belirli bir kitleyi sevk edebilmesi, karşı tarafın resmi görevlilerini alıkoymaları, bunların kimliklerini açıklamaları, bu kişilerin aileleri ile görüşebilecekleri, mektuplaşabilecekleri, insancıl örgütlerin bu kişileri ziyaret edebilecekleri, bu kişileri ancak bu tür örgütlere teslim edebilecekleri, bu kişilere baskı ve işkence yapılmadığı, hekim raporları ile kanıtlama uygulaması yapılması, Kızılhaç ve uluslararası örgütlere Cenevre Sözleşmeleri’ne uyulacağı ve bu konudaki denetim mekanizmalarının kabul edileceği taahhütleri, verilen yazılı talimatların açıklanması, aykırı davranışların yargılanmaları ve tutuklu olarak bulundurulmaları gibi uygulamaların tümü Cenevre Sözleşmeleri’ne göre taraf kabul edilme girişimleri olarak da yorumlanabilir. İkinci Dünya Savaşından bugüne, yirminci yüzyılın ikinci yarısının düşük yoğunluklu çatışma yüzyılı

olduğu biliniyor. Bu süre içerisinde 1994 yılı rakamlarına göre 7 milyondan fazla kişi bu çatışmalarda yaşamını yitirdi. Milyonlarca kişi sakat kaldı. Ölenlerin sayısı 1. Dünya Savaşında ölenlerden daha fazla. Düşük yoğunluklu çatışmada ise devletlerin tavrı hiç değişmiyor. *Seçmeli Caydırıcılık* doktrininin bir parçası olarak yürütülen düşük yoğunluklu savaştan Yalçın Küçük 1988'de Toplumsal Kurtuluş'ta söz ediyordu. Düşük yoğunluklu savaşlara, devletler, savaş da demiyor, savaştıkları örgütlere düşman da demiyor. Düşman yerine hedef, savaş yerine operasyon, ya da iç güvenlik hareketi veya terörizmle mücadele denmektedir. Dolayısıyla Cenevre Sözleşmeleri'nin 50 yıllık uygulamasında egemen devletler açısından incelendiğinde, üçüncü maddenin ve 3 nolu Sözleşmenin 4. maddesinin uygulandığına tanık olunma durumu hemen hiç yok. Oysa, 2. Dünya Savaşından sonra ulusal kurtuluş savaşları sonucu onlarca devlet kuruldu. Çoğu bağımsızlık hareketi devlet kuruluşu ile sonuçlandı. En son ve tipik örnek Yaser Arafat'ın önderliğini yaptığı Filistin Kurtuluş Örgütü'dür ve yakın tarihe kadar terörist örgüt ve terörist kişi olarak niteleniyordu. Belirtilen durumda, savaşan taraf nitelemesi, ya topraklarında onun egemenliğini tehdit eden oluşuma o devletin savaşan taraf nitelemesinde bulunması ve kendisine karşı mücadele edenlerle görüşmesi sonucu olmaktadır ya da bir üçüncü devletin/devletlerin savaşan taraf olarak kabul etmesi ile. Üçüncü olasılık ise pratikte en çok görülenidir: Çok uzun, onlarca yıl sonra fiilen egemenlik mücadelesi veren oluşum ya da parti, örgüt, istikrarlı bir şekilde varlığını sürdürür, savaş töre ve geleneklerine uyar (bu noktada belirleyici ölçüt, sivil halka karşı tutumu, şiddeti kime ve neye karşı nasıl kullandığıdır) bunun sonucunda da fiilen taraf olur. Tanıma sonradan gerçekleşir. 3. madde, "insani muamele" gösterileceğinden söz etmektedir. "İnsani muamele" insan onuru ile ilgili bir kavramdır. İnsan onuru, başka bir deyişle insan değeri, insanın bir muamele beklentisini ortaya koyar. Burada insanın ne olduğu, insanın özü, doğası gibi kavramlar gündeme gelir. İnsanı, tür olarak insanı, bilinçli üretim ve güzellikler yaratma olanak ve yeteneği ile tanımlayabiliyoruz. O halde, insanı doğaya ve diğer insanlara ve kendisine yabancılaştıran her uygulama insanın değeri ile ilgili sorunları tartışmamızı gerektirir. İnsanın yarattıkları onun özelliğini yansıtır; resim gibi, heykel gibi... Üçüncü maddede, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 1. maddesindeki eşitlik anlayışını görürüz. Orada vurgulanan eşitlik, insanların nede eşit olduklarına işaret etmekteydi. Yanıtı da düzenlemede veriliyordu. Onur ve haklarda eşitlik! Üçüncü madde, insanların insanca muamele görmede, belirli durumda bulunan insanların, ırk, renk, cinsiyet ya da başka bir ayırım gözetilmeksizin insanca muamele görecekları düzenlemesi getirilmektedir. Bu belirli durumlar da sayılmaktadır. Silahını teslim etmiş olanlar, herhangi bir nedenle savaş dışı kalmış olanlar, yaralılar, hastalar, tutuklular ve silahlı çatışmaya doğrudan doğruya katılmayanlar. Bu durumda olan insanlar, dikkat edilirse, savaş dışına herhangi bir nedenle düşmüş ya da bunu seçmiş insanlardır. Bunlar her durumda, savaşı sürdürenler karşısında korumasızdır. Savaş araç ve gereçlerinden ya yoksundur ya

savaşmayı reddetmekte ve silahını teslim etmektedir ya da savaşacak güçten ve olanaktan yoksundur. Kimi durumlarda ise (tutuklu olanlar gibi) kendisini tutuklayanlar tarafından etkisiz hale getirilmiş, kontrol altına alınmış, silahsızlaştırılmış insanlardır. “İnsani muamele yapma” bir yükümlülük ve sorumluluktur. İnsani muamele yapma bir eylemdir. Yapma eylemi dış dünyada sonuç doğurucu bir eylemdir. Ne yaparsam dış dünyada değişikliğe yol açarım? İlki, üçüncü maddede pozitif anlamıyla vurgulanmıştır. İnsani muamele yaptığımda, insan onuruna, o durumda bulunan insanların onurlarına saygılı davranmış olurum. Böylece kendi insan onuruma da saygılı olurum. Bu insan olmanın onuruna da sahip çıkmak anlamını taşır. Maddede, nelerin yapılamayacağı da, yasak olan muameleler sayılmak suretiyle gösterilmiştir. Demek ki, yasaklar çiğnendiğinde, örnek olsun, o durumda bulunan insanlar öldürüldüklerinde, işkenceye tabi tutulduklarında, şeref ve haysiyetlerine tecavüz edildiğinde, insani muamele yapılmamış olmaktadır. Yapma eyleminin bu negatif yönü dışında sayılmayanlar da var kuşkusuz. İnsan onuruna saygı düşüncesiyle, savaş koşullarında da askıya alınamayacak, dokunulmayacak haklar var kuşkusuz. Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi (1966) bu hakların neler olduğunu 4. maddesinde saymaktadır. Madde şöyledir :1. *Ulusun yaşamını tehdit eden ve varlığı resmen ilan edilen olağanüstü durumlarda, bu sözleşmeye Taraf Devletler, uluslararası hukuka göre üstlendikleri öteki yükümlülükleriyle bağdaşmak ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din ya da toplumsal köken ayrımı gözetmemek koşuluyla ancak durumun gerektirdiği ölçüde bu sözleşmeye göre üstlendikleri yükümlülükleri aykırı önlem alabilir.*

2. *Bu hükme dayanılarak, 6, 7, 8 (1. ve 2. fıkralar), 11, 15, 16 ve 18. maddelere aykırı davranılamaz.”*

Sözleşmenin 4/2. maddesinde sözü edilen maddelerden altıncı madde, yaşam hakkını (keyfi öldürme yasağını), yedinci madde, işkence ve onur kırıcı muamele yasağını, sekizinci maddenin 1. fıkrası kölelik yasağını, 2. fıkra, kulluk yasağını, on birinci madde, sözleşme yükümlülüğünün yerine getirilmemesi nedeniyle kimseye özgürlükten yoksun bırakma cezası verilemeyeceği kuralını, on beşinci madde, suç ve cezaların yasallığını, daha açık bir anlatımla, yasalar tarafından suç olarak nitelenmemiş bir fiil nedeniyle kimşenin cezalandırılmayacağını, on altıncı madde, herkesin her yerde hukuksal bir kişilik olarak tanınma hakkını, on sekizinci madde, herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı olduğunu düzenlemektedir. İnsan Hakları Hukukunun bir belgesi olan BM Uluslararası Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi bu durumda savaş koşullarında da dokunulmayacak hakları vurgulamaktadır. Böylece, insani muamele yapma eylemi, bu sözleşmede sayılan hakların tanınması ve uygulanmasını da içermektedir. Bu hak ve özgürlüklere saygı gösterirsem, hakları tanır ve uygularsam, insani muamele yapmanın gereklerini yerine getirmiş olurum. İnsan onurunun korunması bakımından demek ki bu hak ve özgürlüklere de hiç bir koşulda dokunulamaz. Semih Gemalmaz, dokunulmazlık konusunda şöyle ve pek yerinde değerlen-

dirmede bulunuyor: “Dokunulmazlığı belirleyen öge, her hangi bir zamanda ve yerde ve ne denli istisnai olursa olsun, her hangi bir koşulda, o hakka müdahalenin insan onurunu çiğneyip çiğnemediğidir.” Gemalmaz aynı sahifede, dipnotta da, “Yaşam hakkı, kişinin fiziksel-biyolojik tümlüğü, haklar listesinde ne kadar temel ise, insan onuruna hak, entellektüel tümlük, bir o kadar temel ve vazgeçilmezdir.”¹

Dokunulmaz haklar konusunda, konumuz açısından Cenevre Sözleşmesi’nin 3. maddesindeki düzenlemeyi daha geniş bir çerçevede ele alan bir çalışmayı da belirtmek istiyoruz. Savaş koşullarında da insan onurunun daha geniş bir alanda korunmasını hedefleyen bu çalışma Uluslararası Hukuk Derneği tarafından yapılmıştır. Gemalmaz, kitabının 210. sahifesinde Uluslararası Hukuk Derneğinin (International Law Association, ILA) çalışmalarından ve bu arada Paris Raporundan söz eder. Derneğin Paris Raporuna göre, dokunulmaz haklar kataloğu 16 maddeden oluşmaktadır. Bu hak ve özgürlükler şunlardır: “1. Hukuksal kişiliğe sahip olmak hakkı, 2. Kölelik ve kulluk yasağı, 3. Ayrımcılık yasağı, 4. Yaşam hakkı, 5. Özgürlük hakkı, 6. İşkence yasağı, 7. Adil yargılanma hakkı, 8. Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, 9. Sözleşmesel yükümlülüğün yerine getirilmemesinden ötürü hapis cezası verilmesi yasağı, 10. Azınlık hakları, 11. Aile hakkı, 12. İsim hakkı, 13. Çocuk hakları, 14. Uyrukluk hakkı, 15. Yönetime katılma hakkı, 16. Hukuk yollarının bulunması hakkıdır.” Görüldüğü gibi, insan hakları hukuku ile insancıl hukuk, insan onurunun korunması, her koşulda korunması konusunda ortak kaygılara sahiptir ve insani muamele yapma ya da görme hakkı bağlamında standartları geliştirme düşünce ve kararlılığındadır. Cenevre Sözleşmeleri’nin ortak 3. maddesi ile ilgili bu geniş parantezden sonra şu soruyu da sormamız gerekir diye düşünüyorum. Acaba, ortak 3. maddenin ihlali ne anlama gelir? İnsancıl Hukuk açısından bu sorunun yanıtı bir kaç açıdan verilebilir. İlki ihlalin insanlığa karşı işlenmiş bir suç olarak değerlendirilebilmesidir. İnsanlığa karşı işlenmiş suç, “Sivil halka karşı işlenen öldürme, yoketme, köleleştirme, sürgün etme ve benzeri insanlık dışı eylemlerle, ırksal ya da dinsel gerekçelerle zulüm yapmaktır.” İkincisi, ihlalin, savaş suçu olarak değerlendirilebileceğidir. Savaş suçu, “Savaş yasa ve geleneklerinin çiğnenmesi anlamına gelen ve işgal edilen ülkenin sivil halkının ya da bu ülkedeki sivil halkın öldürülmesi, kötü davranışa uğratılması ya da emeğinden yararlanmak üzere ya da başka amaçlarla yerinden edilmesi, savaş tutsaklarının ya da deniz yolcularının öldürülmesi ya da kötü davranışa uğratılması, rehinelere öldürülmesi, kamusal ya da özel bir mülkün yağmalanması, kent, kasaba ve köylerin amaçsızca ya da askeri gerekçe olmadan yakılıp yıkılması gibi eylemlerdir”² Savaş suçları ve insanlığa karşı işlenmiş suçlarda zamanaşımı söz konusu değildir. Her zaman yargılanabilirler ve onların da adil yargılanma hakkı vardır. Maddeye aykırılığın üçüncü

¹ Gemalmaz M.Semih, Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunda ve Türk Hukukunda Olağanüstü Rejim Standartları. Beta Yayınları, İstanbul,1994

² Sencer Muzaffer, Belgelerle İnsan Hakları, Beta Yayınları, İstanbul, 1988

sonucu, bu durumdaki kişiler devlet olmayan bir kuruluşun, örgütün aykırı muamelesine maruz kalmışlarsa ya da kalıyorlarsa, o kuruluş ya da örgütün savaştan taraf niteliği ile ilgili sonuçlarıdır. Zira, savaştan taraf olarak nitelenebilmenin zorunlu koşullarından birisi, savaş töre ve geleneklerine uymaktır. 3. maddeye aykırı eylemler arasında, 2 nolu Protokolde terörist eylemler de sayılmaktadır. Özetlersek, insanca muamele yapma ödevini yerine getirmeyen ve aykırı eylemde bulunanlar hem uluslararası hukuk karşısında suçludurlar, savaş suçlusu olarak yargılanırlar, hem de onların savaştan taraf olarak nitelenebilmesi ve savaşa taraf olmanın sağladığı olanak ve hakları kullanamazlar (esirlik statüsü gibi, savaş koşullarından kaynaklı silah bulundurma, 3. madde kapsamında olmayan öldürme-çatışma sırasında- gibi).

İnsancıl Hukukta Sivil Halkın Korunması

İnsancıl Hukuk, savaş koşullarında sivil halkın zarar görmemesi ve onların acılarının en aza indirilmesi için düzenlemeler getirmiştir. Cenevre Sözleşmelerinin 4.'sü, sivil halkın haklarına özgülenmiştir. Harb Zamanında Sivillerin Korunmasına Dair 12 Ağustos 1949 tarihli Sözleşme'ye göre, 3. maddede sayılan haklara sahiptirler. Yasaklar da aynıdır. Sözleşmenin 14. maddesine göre, silahlı çatışmanın tarafları, kendi topraklarında (kendi egemenlik alanlarında) yaralı ve hastaları, malülleri, yaşlı kimseleri, on beş yaşından aşağı çocukları, gebe kadınları ve yedi yaşından küçük çocukların annelerini savaşın etkisinden kurtaracak biçimde güvenlik ve sağlık bölgeleri kurabileceklerdir. Silahlı çatışmanın bir tarafı, diğer tarafa, yaralı ve hastalar için ve çatışmaya katılmayan ve askeri hiç bir faaliyette bulunmayan sivil şahıslar için tarafsızlaştırılmış bölgeler kurulmasını teklif edebilirler. 15. maddedeki bu düzenlemenin ardından 16. madde ile, yaralı, hasta, malül ve gebe kadınların özel bir korunmaya ve saygıya mazhar olacağı vurgulanmaktadır. 17. maddede, silahlı çatışmanın tarafları, muhasara edilmiş ya da çevrilmiş bir mıntıkadan, yaralıların, hastaların, malüllerin, ihtiyarların, çocukların ve loğusa kadınların tahliyesi ve bu bölgelere her dinden ruhani temsilcilerin, sağlık çalışanlarının ve malzemesinin serbestçe girişi için mahalli anlaşmalar yapmaya gayret edeceklerdir. 18. maddede, yaralıları, hastaları, malülleri ve loğusa kadınları tedavi için teşkil edilen sivil hastaneler hiçbir zaman saldırıya uğramayacaktır. Bu hastaneler askeri amaçla kullanılamaz. 19. madde, "Hastanelere karşı gösterilmesi lazım gelen himaye, insani vazife haricinde ve düşmana zararlı hareketlerde bulunmak için kullanıldıkları takdirde, sakıt olur (düşer). 20. madde, sivil yaralı ve hastaların, malüllerin ve loğusa kadınların araştırılmasına, kaldırılmasına, naklolanmasına ve tedavi edilmelerine memur edilenler de dahil olmak üzere hastanelerin işlemesi veya idaresine memur olanlar da aynı korumadan yararlanacaklardır. 23. maddede, münhasıran sivil halkın ihtiyacına dönük her türlü ilaç ve sıhhi malzeme sevkiyatı ve dini araç gereç için taraflar izin vereceklerdir. Ayrıca 15 yaşın altındaki çocuklar ve gebe ve loğusa kadınlar için zaruri olan yiyecek, giyecek ve kuvvet verici maddelerin serbest geçişine engel olunmayacaktır. 24. maddede, savaş yüzünden öksüz kalan çocukların ve 15

yaşından küçük çocukların her şart altında bakımlarının, talim ve terbiyelerinin (eğitim ve öğretimlerinin) ve kendi dinlerinde ibadette bulunmalarının kolaylaştırılması için gereken önlemleri, savaşı taraflar alacaklardır. 25. maddede, savaş tarafların egemenlik alanında yaşayan kişiler, aile efradına ailevi mahiyette haberler vermeye hakları vardır. İşgal edilen topraklarda yaşayanlara veya savaş tarafların egemenlik alanında yaşayanlara, şahıslarına, namuslarına, aile haklarına, dini akidelerine ve ibadetlerine, itiyat, örf ve adetlerine saygı gösterilmesi bu kişilerin hakkıdır. Bu hüküm 27. maddede yazılıdır ve hüküm, kadınların namuslarına taarruzu, fuhuşa zorlanmalarını ve her türlü müstehcen hareketlere maruz kalmalarını da yasaklamaktadır. 31. maddeye göre, sivil halka karşı savaş taraflar hiçbir şekilde işkence ve kötü muamelede bulunamazlar. Özellikle kendilerinden bilgi almak için maddi ve manevi cebir yapılamaz. 33. maddede kimseye işlemediği bir cürümden ceza verilemeyeceği ve kollektif cezalandırmanın yasak olduğu vurgulanmaktadır. Yağma yasaktır. Sivil halka karşı (şahıslarına ve mallarına karşı) misilleme yasaktır. Madde 56 da, işgalci bir devletin, işgal ettiği topraklardaki tıp müesseselerini, servis ve hastanelerini ve salgın hastalıklara karşı koruyucu ve önleyici tedbirleri almak zorundadır. Her sınıftan tıp personeline görevini yapma izni vermek zorundadır. İşgalci bir devlet sivil bir hastaneyi acil zaruret halinde ve hastanede yatan hastaların ve sivil halkın ihtiyaçları için tedbirleri almak ve geçici olmak üzere el koymak suretiyle kendi ihtiyacı için çalıştırabilir. 57. maddede düzenlenen bu hüküm, sivil hastanelerin malzeme ve depolarına sivil halkın ihtiyaçları için gerekli olduğu takdirde el konulamayacağına da amirdir. Cenevre Sözleşmelerine göre, Kızılhaç, Kızılaslan ve Güneş, yardım kuruluşu olarak resmen tanınmaktadır. Yardımlar bu kuruluşlar aracılığı ile yapılacaktır. Diğer insancıl amaçlı yardım kuruluşları da çeşitli alanlarda yardım faaliyetlerinde bulunabileceklerdir. Madde 91'de enterne edilen kişilerin sağlık ve tıbbi tedavilerinde izlenecek yollar hüküm altına alınmıştır.

Harb halindeki silahlı kuvvetlerin hasta ve yaralıların vaziyetlerinin ıslahı için düzenlenen 1 nolu Cenevre Sözleşmesi'nde de sağlık personelinin görev ve yetkileri ve hasta ve yaralıların haklarına ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır. Sözleşmenin 12. maddesine göre yaralı ve hastalar kapsamına 13. maddede geçen kişiler dahildir ve hasta ve yaralılara eşit muamele yapılacaktır. 13. maddede, yararlanacaklar arasında, anlaşmazlık halindeki tarafın silahlı kuvvetleri ve bu kuvvetlere bağlı milis ve gönüllü birliklerinin mensupları ve teşkilatlı mukavemet hareketleri (direniş hareketleri) mensupları ve milis ve gönüllü birlik mensuplarıdır. Bu noktada madde, direniş hareketleri ve bu hareketlere mensup milis ve gönüllü birlikler için ölçütler getirmektedir. Bu ölçütler tıpkı 3 nolu Sözleşmede olduğu gibi aynen sayılmaktadır. Bu Sözleşmede getirilen çok önemli bir düzenleme, sıhhiye birliklerinin ve müesseselerinin 19. maddeye göre hasım tarafa düşmüş olsalar bile hasta ve yaralıların tedavisine devam edebilecekleridir. Buna getirilebilecek tek istisna hasım tarafından hasta ve yaralılara kendisinin hizmet

sunmasıdır. Hem 19. maddede, hem 20 ve 21. maddede, sağlık personelinin saygı ve hürmet göreceği hem de insani vazifeleri haricinde düşmana zarar verici faaliyette bulunmadıkları sürece hiç bir şekilde tecavüze maruz kalmayacakları ifade edilmektedir.

Cenevre Sözleşmelerine ek 2 Nolu Protokol, uluslararası nitelik taşımayan silahlı çatışmalarda çatışma kurbanlarının korunmasıyla ilgilidir. Protokol 1977 yılında Cenevre’de kabul edilmiştir ve 28 maddedir. 2 numaralı Protokol, Cenevre Sözleşmeleri’nin ortak üçüncü maddesini değiştirmekte ve fakat geliştirmektedir. İsyanlar, izole ve münferit şiddet hareketlerinin cereyan ettiği koşullarda değil, bir ülkenin yasal güçleriyle onun toprağının bir kısmını kontrol eden silahlı politik güçler arasındaki silahlı çatışmalarda uygulanır. Kızılhaç, “Silahlı Çatışmalarda Uygulanabilir Temel Uluslararası İnsani Hukuk Kuralları”nı belirlemiştir. Bu kurallar şunlardır

1. *Savaş dışı kalmış kişilere ve düşmanlıkta direkt taraf olmamış kişilerin yaşamlarına, fiziksel ve moral bütünlüklerine saygı gösterilecek ve bu kişiler düşmanca bir ayırım yapılmaksızın korunacaklar ve insanca davranılacaktır.*

2. *Teslim olan veya savaş dışı kalmış bir düşmanı öldürmek veya yaralamak yasaktır.*

3. *Yaralı ve hastalar çatışmada yetkisi dahilinde oldukları tarafça kurtarılıp tedavi altına alınacak ve korunacaktır. Koruma tıp personelinin, tesisleri, ulaşımı ve tıbbi malzemeyi de içerir. Kızılhaç amblemi (Kızılay, Kızılasmak ve Güneş) bu tip bir korumanın işaretidir ve saygı gösterilmelidir.*

4. *Karşıt bir tarafın yetkisi dahilinde el altında bulunan esir savaşçılar ve sivillerin yaşamlarına, onurlarına, kişisel hak ve kararlarına saygı gösterilecektir. Bunlar tüm şiddet ve misilleme hareketlerine karşı korunacaklardır.*

5. *Herkese temel hukuki garantilerden yararlanma hakkı tanınacaktır. Hiçkimse işlemediği bir suçtan dolayı sorumlu tutulamaz. Hiçkimse fiziksel, psikolojik işkenceye, bedeni cezaya veya onur kırıcı veya küçük düşürücü davranışa tabi tutulamaz.*

6. *Çatışma tarafları ve silahlı güçlerinin savaş yöntemleri ve araçları konusunda sınırsız seçeneğe sahip değildirler. Sınırsız, aşırı acıya ve gereksiz kayıplara yolaçacak savaş araç ve yöntemlerini kullanmak yasaktır.*

7. *Çatışma tarafları, sivil halkı korumak amacıyla, her zaman sivil halk ve savaşçılar arasında ayırım gözetecektir. Ne sivil nüfus ne de sivil kişiler saldırı hedefi olmayacaktır. Saldırıları sadece ve sadece askeri hedeflere yöneltilecektir.*

Görüldüğü gibi Kızılhaç, Cenevre Sözleşmelerinin ortak 3. maddesi ile sivillerin korunmasına yönelik Cenevre Sözleşmesi’nin 4.’sünde yer alan kimi hükümleri sistemli hale getirmektedir. Şimdi, 2 nolu Protokolün hükümlerini inceleyelim: Protokolün önsözünde, ortak 3. maddeye gönderme de bulunmakta, insan haklarıyla ilgili kuruluşların kişilere temel bir koru-

ma sunduğu hatırlatılmakta, uluslararası olmayan silahlı çatışma kurbanı kişilerin daha iyi koruma ihtiyacı belirtilmekte ve şu çok önemli yaklaşımı getirmektedir. “Yürürlükte olan kanunlarca içerilmeyen durumlarda da kişinin insani ilkelerin ve kamu vicdanının koruması altında olduğunu hatırlatarak...”

Kişiler gerçekten insani ilkelerin ve kamu vicdanının koruması altında mıdır? Bu soruya, olumlu yanıt vermek gerekiyor. Ancak bu olumlu yanıt, işkencelerde, sürgünlerle sürdürülmekte olan yaşantıların (yaşam hakkı bir ilke, yaşantı ise bir ‘durum’dur. Zengin-fakir, hastalıklı-sağlıklı sürdürülen yaşantılar birer ‘durum’dur. O nedenle, “onurlu bir yaşam sürdü” sözü insanın fizik varlığı ile yaşaması, varolması anlamında değil, nasıl yaşadığı ile ilgili bir sözdür.) insan onuruna yaraşır koşullarda geçmesi sonucunu, o anda bu yazının yazıldığı, dizildiği, basıldığı ve okunduğu anda, doğurmaz. Pratikte o durumdaki insanın sorununu çözmez. Ancak bunun bilincinde olmak, insana güç verir. Bilirsiniz ki, milyonlarca insan “insanlık onurunu” korumak için çalışmaktadır. Ya da bilmemiz gerekir ki, yeryüzünde milyonlarca insan bu koşullar altındadır, hemen davranmamız gerekir.

Protokol 5 bölümden ve 28 maddeden oluşmaktadır.

Birinci bölümde; protokolün uygulama alanı, kişisel uygulama alanı, devletin egemenlik hakkına müdahalede bulunulamayacağı, İkinci bölümde; insanca muamele başlığı altında çatışmalarda taraf olmayan veya taraf olmaktan vazgeçen kişilerle ilgili ilkesel yaklaşımın ne olduğu ve ardından da bu durumdaki kişilere karşı yapılması yasaklanmış eylemler sayılmaktadır. Bu bölümde özgürlükleri kısıtlanmış kişiler ve onların sahip olduğu haklar, suç ve cezaların ne şekilde ve nasıl bir yargılama sonucu verilebileceği de düzenlenmektedir. Üçüncü bölümde, yaralı, hasta ve kazazedelerin durumu ile ilgili düzenlemeler yer almaktadır. Bu bölüm 7. maddeyle başlamaktadır. Maddede, silahlı çatışmaya katılsın ya da katılmasın tüm yaralı, hasta ve kazazedelerin saygı göreceği ve korunacakları, her durumda bu kişilere saygı gösterileceği, bu durumda bulunan kişiler arasında tıbbi temellere dayananlardan başka hiçbir ayırım yapılmayacağı hüküm altına alınmaktadır. 8. maddeyle koşullar izin verdiğinde, yaralı, hasta ve kazazedelerin aranması, toplanması, yağma ve kötü muameleden korunacakları, ölümlerin aranacağı ve bozulmalarının önlenmesi için mümkün olan önlemlerin alınacağı hüküm altına alınmaktadır. 9. maddede, tıbbi ve dini personelin korunması saygı gösterilmesi ve görevlerini yerine getirmede mümkün olan tüm yardımın yapılacağı ve insani görevleriyle bağdaşmayan işleri yapmaya zorlanamayacakları hüküm altına alınmaktadır. Tıbbi personelden, görevlerini yerine getirirken tıbbi nedenler haricinde, herhangi bir kimseye öncelik vermelerinin istenemeyeceği de bu maddede düzenlenmektedir. Bu bölümün çok önemli bir düzenlemesi de, 10. maddede yer almaktadır. Buna göre, yaralanan kim olursa olsun, herhangi bir kimse tıp ahlakına uygun tıbbi aktiviteleri yürüttüğü için hiç bir şart altında cezalandırılmayacaktır. Örnek olsun, silahlı muhalif gücün bir mensubu yaralanmışsa ve tıbbi personel (ebe, hemşi-

re, hekim) bu yaralıyı tedavi etmişse, tıbbi yardım yapmışsa, tıp personelinin yargılayıp mahkum edemezsiniz demek istiyor 10. madde. Yine 10. madde, tıbbi personelin, tıp ahlakında yaralı ve hastaların yararı için düzenlenmiş diğer kurallar ve protokole aykırı eylemler ve işlerde bulunmaya ve bu kuralların gerektirdiği eylemlerden el çektirilmeye zorlanamaz hükmünü de içeriyor. 10. madde, 3. ve 4. paragrafında da mesleki sırrı düzenliyor. Tıbbi personelin hasta ve yaralılarından elde edecekleri bilgi açısından üstlendikleri mesleki yükümlülüğe saygı gösterilecek, hastası hakkında bilgi vermeyi reddettiği veya verdiği bilginin yetersiz olduğu gerekçe gösterilerek hiç bir tıbbi personel cezalandırılmayacaktır. Bölümde 11. madde ile tıbbi tesis ve ulaşımın korunması düzenleniyor. Tıbbi tesis ve araçların korunacağı ve saygı gösterileceğinin vurgulandığı maddede, bu tesis ve araçların insani işlevleri dışında düşmanca eylemler yararına kullanılmadıkça korumanın kaldırılamayacağı düzenleniyor. 12. maddede tıbbi ve dini personel için ayırdedici amblem konusu düzenlenmektedir. Protokolün dördüncü bölümünde; sivil nüfusun korunması 13. maddede, sivil nüfusun yaşaması için vazgeçilmez olan nesnelere korunması 14. maddede, tehlikeli güçler içeren fabrika ve tesislerin korunması 15. maddede, kültürel değerlerin ve ibadet yerlerinin korunması 16. maddede, sivillerin zorla taşınmasının yasaklanması 17. maddede, yardım kuruluşları ve yardım faaliyetleri 18. maddede düzenlenmektedir. Bu bölümde, sivillerin çatışmalarda doğrudan taraf olana değin saldırı nesnesi olmayacağı ve korunacağı, bir savaş biçimi olarak sivillerin aç bırakılmasının yasak olduğu, ayrıca sivil nüfusun hayatta kalması için vazgeçilmez olan gıda maddeleri, tarım alanları, hububat, çiftlik hayvanları, içme suyu tesisleri, su kaynakları ve sulama tesislerinin yok edilmesi, taşınması ve bunlara saldırının yasak olduğu, baraj, set ve nükleer santral, tehlikeli güçler içeren fabrika ve tesisler, askeri hedef dahi olsalar onlara yönelecek saldırının denetlenememesi sonucu sivillerin zarar göreceği ve ciddi kayıplara yol açacağı için saldırı hedefi yapılamayacağı, sivillerin güvenliği ve askeri gereklerin kaçınılmaz kılması dışında sivillerin yerlerinden edilemeyeceği, bir yer değiştirme yürütülecekse, sivil nüfusa tatmin edici sığınma, hijyen, sağlık, güvenlik ve beslenme koşullarında taşınabilmesi için tüm önlemlerin alınacağı düzenlenmektedir. Protokolün beşinci bölümünde; Protokolün dağıtımı, imzalanması, onaylanması, kabulü ve yürürlüğe girişi, düzeltme ve ayrılmanın usulleri, bildirimler, kayıt ve orijinal metinlerin hangi dillerde olduğuna ilişkindir.

İnsancıl Hukuk İlkeleri ve Dünya Hekimler Birliği Bildirgeleri

İnsancıl hukuk ilkelerinin savaş koşulları düşünülerek oluştuğu ve amacının insan acılarını en aza indirmek olduğu biliniyor. İnsancıl hukuk, bu nedenle savaşta savaş ilanı dahil, hangi savaş araçlarının kullanılmayacağı, hangi yöntemlerin yasak olduğu, kimlerin ve nerelerin hedef haline getirilemeyeceği, sivil halka nasıl davranılacağı, savaş esirlerine nasıl davranılacağı ve ne gibi hakları olduğu konularını ayrıntılı olarak düzenlemektedir. İnsan-

cıl hukukun oluşturduğu ilkelerle Dünya Hekimler Birliği ilkeleri ve Birliğin Silahlı Çatışma dönemlerine ilişkin kuralları uyumludur. Yukarıda 2 nolu Protokolün kimi hükümleri anılmıştı. Özellikle ayrımcılık yasağına Dünya Hekimler Birliği de dikkat çekiyor. Silahlı Çatışma Dönemlerine İlişkin Yönerge'nin 4. maddesi ihtiyacı olanlara ayrımsız sağlık bakımı verilmesini öngörüyor. Mesleki uygulama sırasında tıbbi gizliliğin korunacağı yönergenin 5. maddesinde düzenleniyor. Hekime sağlanan ayrıcalıkların ve kolaylıkların mesleki amaçlar dışında kullanılamayacağı 6. maddede vurgulanıyor. Anılan maddelerin karşılıkları Cenevre Sözleşmeleri'ne ek 2 nolu Protokolün, ayrımcılık yasağını düzenleyen 2. maddesi ile ve 7. maddesi ile, tıbbi gizlilikle ilgili olarak Protokolün 10. maddesindeki düzenleme ile Hekimler Birliğinin yönergesinin 5. maddesi, uyumludur. Aynı şekilde hasta ve yaralıların özellikle çatışma sırasındaki bakımlarını düzenleyen kurallara ilişkin aynı adlı Hekimler Birliği Yönergesi'ndeki düzenlemelerin karşılıkları yukarıda sözünü ettiğimiz protokol maddelerinde düzenlenmiştir. Hekimler Birliği Yönergesi'nde, hekimin birincil yükümlülüğünün mesleki görevi olduğu ve bu görevi yürütürken en başta yol göstericisinin vicdanı olduğu belirtilmektedir.

Tıbbi personel açısından Hekimler Birliği Bildirgeleri ve tüm insanlar için Cenevre Sözleşmelerine ek 2 nolu Protokolün önsözünün sonundaki insani ilkelere dönelim. Bu konuda, Kant'ın "pratik buyruğu"na¹ başvurmanın gerekliliğine inanıyorum. "Her defasında insanlığa, kendi kişinde olduğu kadar başka herkesin kişisinde de sırf araç olarak değil, aynı zamanda amaç olarak davranacak biçimde eylemde bulun." Albert Camus'un "Doğrular"ında² tartıştığı amaç-araç ilişkisi, Kuçuradi'nin "Silinmiş Yüzler Karşısında" yazısında "her şey yapılabilir" anlayışının sorgulanması biçiminde sürer. "Doğrular"da 1905 Rus Devriminde, bombayı Çarın yeğenleri iki küçük çocuk faytonda olduğu için atmayan devrimcinin düşüncesi ve tutumu doğru muydu? Yoksa, milyonlarca aç ve yoksul çocuğun yaşadığı koşullar yanında, onların bombalamanın sonucunda öldürülmelerinin hiç bir değeri yok muydu? Kuçuradi'nin sorduğu soruyu soralım, amaç için her şey yapılabilir mi? Bu yazının yazıldığı sıralarda, (Şubat 1998 ortaları) Saddam "tehlikesi"ne karşı ABD'nin Saddam'ın saraylarında gizlendiğini açıkladığı biyoloji ve kimyasal silahları yok etmek için sarayları bombalayacağı ve bombalamanın etkilerinden koruyucu önlemleri de aldığı basına yansyordu. Cenevre Sözleşmelerine ve protokollere göre, böyle bir eylem yasaktır ve bana göre bir savaş suçudur. Saddam tehlikesinin bertaraf edilmesi gerektiğine ilişkin amaç için herşey yapılabilir mi ?

Camus'un Veba adlı romanındaki³ (14) Dr. Rieux, Veba'ya karşı savaş açar. Salgının veba olduğu tanısını koyar, bunu seslendirir, sağlık ve idari

¹ Kuçuradi İoanna, Etik, Türkiye Felsefe Kurumu Yayını, Ankara, 1996 ve Çağın Olayları Arasında, Ayraç Yayınevi, Ankara 1997 (Silinmiş Yüzler Karşısında yazısı).

² Camus Albert, Doğrular, Ataç Yayınları, 1964, (Ç.Ferit Edgü)

³ Camus Albert, Veba, Sabah Yayınları, İstanbul, 1985, (Ç. Oktay Akbal).

kurumların sorumlularına duyurur. Uygun önlemlerin neler olduğu konusunda fikirler üretir ve her olaya müdahale eder. Onun bu çalışmasını bir gazeteci kahramanlık olarak niteler. Dr.Rieux, kahramanlıkla ilgisinin olmadığını söyler, yapılanın dürüstlükle ilişkisi vardır ona göre. Dürüstlüğün ne olduğu sorusuna ise, genel olarak bilmediğini ama kendi durumunda, “işimi yapmaktır” der. Olağan ve olağanüstü koşullarda, hekimin “işi”, daha geniş bir camia açısından tıbbi personelin “işi” nedir acaba ? Gördük ki, her durumda insan sağlığını korumak ve yaşatmak. İnsan hakları hukuku ve insancıl hukuk bu konuda bir ayırım yapmıyor. Üstelik işini, hiçbir ayırım yapmadan, tıbbi gerekler dışında bir ayırım ve öncelik dışında bir ayırım ve öncelik tanımadan “yapma” görevi var. Belirtilen durumda, savaşanlar tıbbi personele “işlerini yaptıkları için” hiçbir suçlama yöneltemezler. Onları, işlerine dair eylemlerinden sorumlu tutamazlar. Hiç bir ülkenin yasasında ya da herhangi bir ülkenin yasalarında konuyla ilgili düzenleme olmasa bile, onlar, “insani ilkelerin ve kamu vicdanının koruması altındadırlar .

Hüsnü Öndül
İHD Genel Başkanı

II. BÖLÜM

İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi
İçin BM Mekanizmaları
Mylène Bidault

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi:
Sistem ve Prosedür
Philip Leach

İnsan Hakları Hareketi
Mustafa Yousry

Kentli Haklarının Kavramsal Temelleri
Hüsnü Öndül

Düşünce Özgürlüğünün Siyasal ve
Hukuksal Temelleri
Erol Anar

Zorunlu Göç
Bülent Peker

Olağanüstü Rejimler ve DGM'ler
Ender Büyükçulha

İNSAN HAKLARININ KORUNMASI VE GELİŞTİRİLMESİ İÇİN BM MEKANİZMALARI

İnsan haklarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla Birleşmiş Milletler (BM) bünyesinde oluşturulan birçok organ vardır. Bu organların görevleri:

- Dünyada insan haklarının etkin olarak hayata geçirilmesi konusunda çalışmalar yapmak,
- İnsan hakları ile ilgili standartlar ve normlar oluşturmak,
- Devletlerin bu alanda mevcut uluslararası belgelere uyup uymadıklarını denetlemektir.

İnsan hakları ile ilgili iki tür BM prosedüründen söz edilebilir:

1-BM Şartı'na Bağlı Prosedür: BM Şartı çerçevesinde işletilen bu prosedür belirli bir uluslararası anlaşma veya sözleşmenin uygulanmasına bağlı bir prosedür değildir. Bu prosedürü uygulamakla görevli organlara *BM Şartına bağlı organlar* denmektedir.

2-Anlaşmalara Bağlı Prosedür: Belirli bir sözleşmeye dayanarak oluşturulan prosedürdür. Bu prosedürü uygulamakla görevli organlara *Anlaşmaya Bağlı Organlar* denmektedir.

I. BM ŞARTINA BAĞLI ORGANLAR

BM'nin insan haklarını koruma ve geliştirme görevinin temel dayanağı, BM Teşkilat Yasasını oluşturan BM Şartı'dır. BM Şartı **Madde 1'de**, BM'nin amaçlarından birinin "herkesin insan hakları ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilmesi ve teşvik edilmesi, amacıyla uluslararası işbirliğinin başarılması" olduğu ifade edilmektedir. **Madde 55'te** BM'nin, "ırk, cinsiyet, dil veya din ayrımı yapmaksızın herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine evrensel

düzeyde saygı gösterilmesini” destekleyeceği ifade edilmektedir. **Madde 56’da** ise, “Tüm üyeler, Madde 55’te belirtilen amaçlara ulaşmak için, BM Örgütü ile işbirliği içerisinde gerek birlikte gerekse ayrı ayrı hareket edeceklerini taahhüt ederler” denmektedir.

BM Şartı’nın belirli maddeleri, bazı BM organlarına insan hakları alanında özel görevler yüklemektedir. Örneğin **Madde 13**, BM Genel Kuruluna, insan hakları alanında çalışmalar yapma ve tavsiyelerde bulunma yetkisi tanımaktadır. Aynı şekilde **Madde 62 ve 68**, Ekonomik ve Sosyal Konsey (ECOSOC) açısından benzer hükümler içermekte ve Konsey’e insan haklarının geliştirilmesi için komisyonlar oluşturma yetkisi tanımaktadır.

İnsan haklarının geliştirilmesi ve korunması için BM Şartına dayalı bir sistemden söz edilebilir. BM Şartına göre, insan hakları sorunları, sadece devletlerin yetki alanları dahilinde ele alınabilecek sorunlar değildir; insan haklarının uluslararası bir boyutu vardır.

A. BM İnsan Hakları Komisyonu

İnsan Hakları Komisyonu, BM Şartı Madde 68’e göre, 1947 yılında ECOSOC tarafından oluşturuldu.

İnsan Hakları Komisyonu 53 üye devletten oluşan siyasi bir organdır; üye devletlerin hükümetlerinin yol göstericiliğinde bir tutum sergileyen diplomatlar tarafından temsil edilmektedir. BM İnsan Hakları Komisyonu üyesi devletler ECOSOC tarafından seçilirler. Dolayısıyla İnsan Hakları Komisyonunca alınan kararlar siyasi kararlardır. Komisyon her yıl Mart-Nisan aylarında Cenevre’de 6 hafta süren toplantılar yapar.

Görevi:

1) Standart oluşturma faaliyetleri

Komisyon ilk toplandığında tek görevi *İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi* taslağını hazırlamaktı. Komisyon bu görevini bir yıl içinde tamamladı: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB) 1948 yılında kabul edildi. Komisyon, bu tarihten itibaren, İHEB’yi temel alarak standart oluşturma çabalarını yoğunlaştırdı. Uluslararası insan hakları hukukunun temelini oluşturacak bir BM belgesi taslağı hazırladı. Bu çabalar, BM Genel Kurulu’nun *Sivil ve Politik Haklar Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesini* kabul etmesiyle sonuçlandı.

Bu üç belge, BM’nin insan haklarını koruma ve geliştirme faaliyetlerinin en temel unsurlarıdır. Bu belgeler Uluslararası İnsan Hakları Belgeleri olarak anılmaktadır.

2) Devletlerin Uluslararası İnsan hakları hukukuna ne derece uyduklarını denetleme

BM Genel Sekreteri, BM’nin kuruluşundan bugüne, her yıl, kişi veya hükümet dışı örgütlerden (NGO) insan hakları ihlalleri konusunda binlerce başvuru

almaktadır. İnsan Hakları Komisyonu'nun önceleri insan hakları ihlalleri konusundaki başvuruları değerlendirme yetkisi yoktu. Bundan ancak 20 yıl sonra, 1967 yılında, Komisyona, BM Genel Kurulu'nun da teşvikiyle ECOSOC tarafından bu tür başvuruları değerlendirme için özel yetki tanındı.

Komasyon, insan hakları alanında yapılan başvuruları değerlendirmek üzere BM Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu oluşturmuş ve devletlerin uluslararası hukuka ne derece uydıklarını denetleyen ayrıntılı bir mekanizma ve prosedür (özel prosedür) geliştirmiştir.

B. BM İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Alt Komisyonu

İnsan Hakları Komisyonunun temel alt birimidir, Komisyonun 1947 yılında yapılan ilk oturumunda oluşturuldu ve resmi olarak *Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu* adını aldı. Ama görev alanı bu spesifik konularla sınırlı değildi; uygulamada bu alan insan hakları ile ilgili diğer tüm konuları içine alacak şekilde genişletilmiştir. 1999 yılında Alt-Komisyonun adının değişmesinin nedeni de buydu; Alt-Komisyon bugün, *İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Alt Komisyonu* adını taşımaktadır.

Alt Komisyon, kişisel kapasiteleri çerçevesinde görev yapan, mensubu oldukları devletler tarafından önerilen ve İnsan Hakları Komisyonu tarafından seçilen 26 bağımsız uzmandan oluşmaktadır. Bu üyeler seçilirken dengeli bir coğrafi dağılıma dikkat edilmektedir. İnsan Hakları Komisyonu politik bir organ olduğundan, Alt Komisyon uzman üyelerinin seçimi de politik niteliktedir. Dolayısıyla, uzmanların ne derece bağımsız oldukları zaman zaman sorgulanabilmektedir.

Alt Komisyon her yılın Ağustos ayında Cenevre'de 4 hafta süren toplantılar yapar.

Görevi:

Görevi, İHEB ışığında çalışmalar yapmak ve İnsan Hakları Komisyonuna insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için tavsiyelerde bulunmaktır. Alt Komisyon belirli norm ve prensiplerin oluşturulmasında çok yararlı çalışmalar yapmıştır. Alt Komisyon özel raportörü Mr. Leandro Despouy'un İnsan hakları ve olağanüstü hal konusundaki raporu (E/CN.4/Sub.2/1997/19) bu tür çalışmalardan biridir. Alt-Komisyon'un görevlerinden biri de, ECOSOC ya da İnsan Hakları Komisyonu'nun istediği çalışmaları yapmaktır.

Alt Komisyonun görevi kapsamlı çalışmalar yapmakla sınırlı değildir; insan hakları açısından devletleri izleme görevi de tanınarak görev alanı genişletilmiştir.

C. İnsan Hakları Komisyonu'na Oluşturulan Özel Prosedürler

İnsan Hakları Komisyonu, "özel prosedürler" adı altında, devletlerin uluslararası insan hakları hukukuna ne derece uydıklarını izleyebilmesine yardımcı olacak çeşitli mekanizmalar oluşturmuştur. Bu görev, politik değerlendirmelerden uzak bağımsız uzmanlar tarafından yerine getirilmektedir.

Bu şekilde işleyen iki tür prosedürden söz edilebilir:

1)Ülkeler bazında işletilen prosedür: Belirli bir ülkedeki insan hakları durumunu incelemek üzere bir Özel Raportör atanır ve raportörün yaptığı inceleme rapor halinde Komisyon'a sunulur (açık rapor). Örneğin 1997 yılında Nijerya için böyle bir prosedür uygulanmıştır.

Özel raportörün görevleri arasında, devletin rızasıyla söz konusu ülkeye ziyaretlerde bulunmak da vardır. Devletlerin bu tür bir ziyareti kabul etmesi yönünde uluslararası bir baskıdan söz edilebilir. Raportörün hazırladığı rapor, hükümet ve hükümet dışı kaynaklardan elde edilmiş bilgilere dayanır. Raporla hükümete bir dizi tavsiyelerde bulunulur.

2)Tematik Prosedür: Belirli bir konuda (eğitim hakkı, düşünce ve ifade özgürlüğü vb.) çalışma yapmak ve bu çalışmayı Komisyona rapor etmek (açık rapor) üzere bir Özel Raportör veya bir Çalışma Grubu atanır. Özel raportör ya da Çalışma Grubunun, üzerinde çalışılan konuda *bütün ülkeler hakkında hükümet veya hükümet dışı kaynaklardan her türlü bilgiye ulaşmasına* izin verilir.

Böylece, özel raportörlerin ve çalışma gruplarının, belirli bir hakkın kullanımındaki zorlukları analiz etmesi ve Komisyon'a ilkeler belirlemesini ve bir eylem programı yapmasını önermesi mümkün olmaktadır.

İlgili devletin onayı ile ülkelere ziyaretlerde bulunmak da bu organların görevleri arasındadır. Her yıl Komisyona sunulan raporlarda, elde edilen bilgilerin ve Raportör ya da Çalışma Grubu tarafından yürütülen faaliyetlerin bir özeti yer alır. Bu uygulama, NGO'ların kendi ülkelerindeki hak ihlallerini kınamaları için önemli bir araçtır.

Tematik konuda çalışan özel raportör veya çalışma gruplarının bir kısmı kendilerine sunulan bilgi üzerine harekete geçerler. Bu, şu anlama gelir:

Hükümetlere acil başvuruda bulunurlar ve hükümetin ;

- *belirli bir vaka ile ilgili (belirli bir hak ihlali iddiası) görüş sunmasını ve,*

- *Hak ihlalinin olduğu kanıtlanmışsa, bu ihlali durdurmasını isteyerek*

devlete uluslararası insan hakları hukukuna uyması için tavsiyelerde bulunurlar.

Amaç, bir hak ihlalinin olup olmadığını tespit etmek ve uluslararası insan hakları hukukunun içeriği hatırlatılarak ve bazı adımlar atılması tavsiyesinde bulunularak hükümetin hak ihlallerine son vermesine yardımcı olmaktır. Bazen, hükümet ile bilgi kaynağı (örneğin Kayıplar Çalışma Grubu) arasında bir ilişki kurulması amaçlanabilir.

Aldıkları bilgi üzerine harekete geçen tematik prosedürlerin listesi

-*Keyfi Gözaltı Çalışma Grubu*

-*Kayıplar Çalışma Grubu (1998'de Türkiye'yi ziyaret etmiştir)*

-*Yargısız ve Keyfi İnfazlar Özel Raportörü (1998 yılı raporunda Türkiye'yi ziyaret etmek istediğini belirtmiştir).*

-*Düşünce ve İfade Özgürlüğü Özel Raportörü (1996'da Türkiye'yi ziyaret etmiştir)*

-*İşkence Özel Raportörü (1998'de Türkiye'yi ziyaret etmiştir)*

- Yargıçların ve Avukatların Bağımsızlığı Özel Raportörü
- Kadınlara Karşı Şiddet, Nedenleri ve Sonuçları Özel Raportörü
- Ülke İçinde Yerinden Edilen Kişilerle ilgili Genel Sekreter Temsilcisi

D. Hükümet Dışı Örgütler BM Şartı'na bağlı sistemi nasıl kullanabilir?

İnsan Hakları Komisyonunun iki tür izleme prosedürü vardır:

1) Gizli Prosedür (1503 No'lu Prosedür)

İnsan Hakları Komisyonunca oluşturulan bu prosedürde, bireylerin ve NGOların insan hakları ihlalleri konusundaki başvuruları ele alınmaktadır. Bu uygulamada Alt Komisyon da yer almaktadır: Alt Komisyonun 5 ayrı bölge grubundan birer kişinin oluşturduğu bir Çalışma Grubu, Alt Komisyon toplantısından önce tüm başvuruları inceler ve bu başvuruların kabul edilebilir olup olmadığına karar verir. Alt Komisyon, Çalışma Grubu'nun kendisine ilettiği her bir başvurunun incelenmesine devam edilip edilmeyeceğine, Komisyon'a sunulup sunulmayacağına ya da harekete geçilip geçilmeyeceğine karar verir. Tüm kararlar kapalı bir oturumda gizli oy yöntemiyle alınır.

Alt Komisyonun aldığı kararın Komisyona gönderilmesi halinde, Komisyon harekete geçip geçmeyeceğine, ve eğer bir girişimde bulunacaksa ne tür bir girişimde bulunacağına karar verir. Konuyu inceleyen Komisyon, başvuru için yapılacak bir şey olmadığına karar verebilir veya başvuruyu kamuya açık prosedüre havale edebilir ya da dostane bir çözüme varılması için (ilgili devletin onayıyla) bir *ad hoc* Uzlaşma Komitesi atayabilir. Komisyonun bunun dışında birtakım ara çözüm yollarına başvurması da mümkündür: Komisyon söz konusu ülke ile ilgili çalışmalar yapacak bağımsız bir uzman veya bir özel raportör atayabilir, hükümetin daha ayrıntılı bilgi vermesini isteyebilir veya konuyu incelemeye devam eder.

Bu prosedürün gizli olması etkinliğini azaltmaktadır. Hükümet dışı örgütler (NGO) Komisyonun açık prosedürünü kullanmayı tercih etmelidirler.

2) Açık Prosedür (1235 No'lu Prosedür)

1967'de ECOSOC, tüm ülkelerde insan hakları ihlalleri ve temel özgürlüklerle ilgili olarak Komisyon'a yıllık değerlendirmeler yapma yetkisi tanımıştır. Bu prosedür üye bir devlet, bir grup üye devlet veya Alt Komisyon tarafından başlatılabilir. Bu prosedürün başlatılması durumunda Komisyon:

- spesifik bir durumu kınayan bir karar alabilir;
- bir Çalışma Grubu veya Özel Raportörden (veya Genel Sekreter temsilcisinden) tematik veya bölgesel düzeyde çalışmalar yapmasını ve bu çalışmalarını rapor halinde sunmasını isteyebilir; veya,
- konuyu açıklığa kavuşturması için bir uzman atayabilir.

Hükümet Dışı Örgütlerin Rolü

Hükümet dışı örgütlerin ulusal düzeydeki görevi, kendi ülkelerinde demokratik kuralların uygulanabilmesi için gerekli bir karşı güç oluşturmaktır. Bu

amaçla, uluslararası düzeyde konuyla ilgili temel bilgilere (insan hakları alanında uluslararası standartlar) ulaşabilir ve uluslararası mekanizmaları kullanabilirler. Bilgiye ulaşma ve uluslararası mekanizmaların kullanımı, hükümet dışı örgütlerin, hak ihlalinde bulunan veya buna olanak tanıyan kendi hükümetlerini eleştirmelerini, kınamalarını kolaylaştırır.

Dolayısıyla hükümet dışı örgütlerin yapması gerekenler şunlardır:

a) **Komisyon özel prosedürlerini sürekli bilgilendirmek.** Bugüne kadar Türkiye açısından ülke bazında özel bir prosedür işletilmemiştir. Tematik prosedürlerin kullanımı her zaman mümkündür ve etkin olabilmektedir.

Bu prosedürlere aktarılan bilgiler mutlaka kontrol edilmeli ve güvenilir olmalıdır. İki şekilde bilgi aktarımı mümkündür:

- *Genel bilgilendirme:* Özle Raportör ya da Çalışma Grubu için temel oluşturacak bilgiler. Genel olarak bilgilendirme, yaşanan hak ihlallerinin nedenlerini tespit etme olanağı sağlar.

- *Spesifik ihlal vakaları:* Özel raportörün hükümete söz konusu hak ihlali iddiaları hakkında görüşlerini sorduğu ve ihlali sona erdirecek şekilde karşı harekete geçtiği vakalar.

Aktarılan bilgi, Özel Raportörün veya Çalışma Grubunun hazırladığı kamuya açık yıllık raporların ilgili bölümünde -örneğin Türkiye ile ilgili bölümlerde yer alır. Bu raporlar her yıl Komisyona sunulur ve Komisyon toplantıları boyunca kamuya açık bir şekilde tartışılır. Bu raporlar, NGOlar için gerek ulusal (özel prosedür sonucunda yetkililere tavsiye edilen hususları hatırlatmak önemlidir) gerek uluslararası düzeydeki lobi faaliyetlerinde önemli bir araçtır.

b) Komisyon ve Alt Komisyon toplantılarına katılım

Hükümet dışı örgütlerin Komisyon ve Alt Komisyon toplantılarına doğrudan katılmaları her zaman mümkündür:

- ECOSOC nezdinde danışmanlık statüsü olan bir NGO'nun yazılı metin halinde verdiğiniz bilgileri Komisyon ve/veya Alt Komisyona götürmeyi kabul etmesi sonucunda verdiğiniz bilgiler bu birimlere ulaşır.

- Komisyon ve Alt Komisyonun Cenevre'deki toplantılarına katılım, ECOSOC nezdinde danışmanlık statüsü olan ve toplantılara katılabilmemiz için sizin adınıza akreditasyon talebinde bulunmayı kabul eden bir NGO aracılığıyla mümkündür. Bu durumda, ülkenizdeki hak ihlallerine değinmek üzere söz alabilirsiniz, burada da yine danışmanlık statüsü olan bir NGO'nun kabulü gerekmektedir. Ayrıca, Cenevre'ye gitmek, her tür BM mekanizması (özel raportörler, çalışma grupları, komiteler, uzmanlar), hükümet temsilcileri, ulusal ve uluslararası NGO'larla tanışma ve ülkenizin durumu hakkında bilgi verme olanağı sağlar.

Tüm bu prosedürlerin (Komisyon, Alt Komisyon, özel prosedür) bir bütün olarak kullanılması gerektiği unutulmamalıdır. Özel bir prosedür sonucunda belirli bir ülke hakkında varılan sonuç ve o ülke hükümetine tavsiyeler, Komis-

yon ve/veya Alt Komisyon'un söz konusu ülkeyi kınayan bir karar alması veya bu ülke için özel bir izleme mekanizması oluşturması yönündeki çabalarda bir araç olarak kullanılabilir. Komisyon, zaman zaman da Alt Komisyon tarafından alınan kararların -nasıl bir karar olursa olsun- politik kararlar olduğu unutulmalıdır. Özel prosedürler ise tamamen bağımsızdır.

II. SÖZLEŞME ORGANLARI

A. Tanım

BM sisteminde, ifade ettikleri haklar ve oluşturdukları izleme mekanizmaları nedeniyle özel bir öneme sahip *6 çok önemli uluslararası belge* vardır. Bu belgelerin her biri, dengeli bir coğrafi dağılım gözetilerek, üye ülkelere seçilen bağımsız uzmanlardan oluşan "sözleşme organı" veya Komiteler oluşturmaktadır. Tüm Komiteler aynı çalışma yöntemini benimsemişlerdir.

Bu uluslararası belge veya sözleşmeler şunlardır:

- Sivil ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi (ICCPR): Türkiye'nin imzalamadığı bir sözleşmedir. Bu Sözleşme gereğince İnsan Hakları Komitesi oluşturulmuştur¹.* Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (ICESCR), Türkiye'nin imzalamadığı bir Sözleşmedir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, taraf devletlerin ilgili Sözleşmeye uyup uymadığını denetler².

- Her Türlü Irk Ayrımcılığının Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi (ICERD), Türkiye'nin imzalamadığı bir sözleşmedir. Bu Sözleşme çerçevesinde her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi oluşturulmuştur.

- İşkenceye Karşı Sözleşme (CAT): Türkiye bu Sözleşmeyi 1988 yılında imzalamıştır. Bu Sözleşme çerçevesinde İşkenceye Karşı Komite oluşturulmuştur.

- Çocuk Hakları Sözleşmesi: Türkiye bu Sözleşmeyi 1995 yılında imzalamıştır. Bu Sözleşme çerçevesinde Çocuk Hakları Komitesi oluşturulmuştur.

- Kadınlara Karşı her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi: Türkiye bu Sözleşmeyi 1985'te imzalamıştır. Bu sözleşme çerçevesinde Kadınlara Karşı her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi oluşturulmuştur.

Türkiye son iki sözleşmeyi onaylarken azınlık hakları (Çocuk Hakları Sözleşmesi-CRC) ve kadın-erkek eşitliği (Kadınlara Karşı her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi-CEDAW) ile ilgili maddelere çekince koymuştur.

B. İki Farklı Prosedür

Sözleşmelere dayalı prosedür, BM Şartına dayalı prosedürden oldukça farklıdır çünkü bu prosedürün kullanımı, belirli bir sözleşmenin bir devlet tarafından imzalanmış olup olmamasına bağlıdır.

¹ Türkiye, Sivil ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesini 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamıştır.

² Türkiye, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ni 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamıştır.

İki tür Komite prosedürü vardır:

1) Rapor Etme Prosedürü

Bu sözleşmelere taraf devletler, periyodik olarak, imzalamış oldukları sözleşmedeki hakların kullanımı için alınan tedbirleri ve bu hakların kullanımında ne ölçüde bir ilerleme sağlandığını belirten raporlar hazırlamak ve ilgili Komite'ye sunmakla yükümlüdürler. Bu raporlarda konuyla ilgili tüm anayasal, yasal tedbirlerin yanısıra idari, hukuki, uygulamaya yönelik ve eğitim alanında alınmış tüm tedbirlere yer verilmelidir.

Bu yasal yükümlülüğe karşın, birçok devlet Komitelere zamanında rapor sunmamakta, hatta hiç sunmayabilmektedir. Örneğin Türkiye, 1990 yılından beri İşkenceye Karşı Komite'ye rapor sunmamıştır.

Uygulama

Kamuya açık bir prosedürdür. İlgili Sözleşmeye taraf devletler hazırlamış oldukları raporu Komite'ye sunar. Uzmanlardan oluşan Komite üyeleri, sunulan raporla ilgili devlet temsilcilerine sorular sorar. Devleti temsil eden kişi bu sorulara cevap verir. Komite:

- Sözleşmenin uygulanmasını etkileyen faktörler ve karşılaşılan zorluklara,
- Komite'nin olumlu gelişme olarak değerlendirdiği noktalara ve,
- Kaygı verici temel sorunlara

özellikle işaret ettiği ve ilgili devlete öneri ve tavsiyelerde bulunduğu bir değerlendirme-sonuç raporu hazırlar.

Hükümet dışı örgütlerin Komite çalışmalarına katılmaları mümkündür. Bu örgütler, Komite'ye alternatif rapor sunabilir veya belge gönderebilirler. Ayrıca, Komite üyeleriyle Cenevre veya New York'ta görüşmeler yapabilirler (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi (CEDAW) ile İnsan Hakları Komitesi New York'ta toplanırlar).

Hükümet dışı örgütler, Komite'ye ülkeleriyle ilgili bilgi verirler. Ayrıca Komite üyelerinin, toplantılar öncesinde veya toplantı sırasında devlet temsilcilerine bazı spesifik sorular sormalarını ve Komite'nin sözkonusu ülkede insan haklarının geliştirilmesi yönünde devlete tavsiyelerde bulunmasını isteyebilirler.

Prosedürün Amacı

Kesinlikle politik bir prosedür değildir. Bu prosedürün amacı, Devletin kendi ülke sınırları içerisindeki mevcut insan hakları sorunlarını tespit etmesini sağlamaktır. Devlet,

- Kendi sınırları dahilindeki insan haklarına ilişkin istatistiksel bilgi toplayarak (bu devletin yasal yükümlülüğüdür) ve,
- sivil toplum ile yapıcı bir diyalog kurarak

bunu sağlamaya çalışır. Devletin hazırladığı raporun incelenmesi devlete böylesi bir diyalog kurma olanağı verir. Örneğin bazen hükümet dışı örgütler ile ulusal komisyonlar devlet raporunun incelenmesine katılırlar. Böylece, insan hakları ile ilgili temel sorunların toplumda tartışılması teşvik edilmiş olur.

Devletin hazırladığı raporlara ülkedeki hükümet dışı örgütlerin ve halkın öz-

gürce ulaşabilmeleri gerekir.

Hükümet dışı örgütler, Komitenin kabul ettiği ve zaman zaman çok sert olabilen öneri ve tavsiyelerden;

-NGO'ların konuyla ilgili tartışmalarında (basında çıkan yazı-makale, konferanslar vs.)

-ulusal otoritelerle lobi faaliyetlerinde,

-uluslararası düzeydeki faaliyetlerini güçlendirmekte ve BM mekanizmaları (politik mekanizma: Komisyon, politik olmayan: özel prosedürler, Alt Komisyon) çerçevesindeki lobi faaliyetlerinde yararlanabilirler.

2) Başvuru Prosedürü

Sözü edilen 6 Komiteden sadece üçünün, Sözleşmelerde belirtilen hakların ihlali konusunda bireylerden gelen başvuruları ele alma görevi vardır. Bu Komiteler şunlardır:

İnsan Hakları Komitesi

İrk Ayrımcılığının Önlenmesi Komitesi

İşkenceye Karşı Komite

Komitelere bireysel başvuruda bulunabilmek için, Sözleşmelere taraf devletlerin, **Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesi İhtiyari Protokolü, İrk Ayrımcılığının Önlenmesi Sözleşmesinin 14. Maddesi** veya **İşkenceye Karşı Sözleşme'nin 22. Maddesine** uygun olarak Komitenin yetkisini tanıdığını özel olarak deklare etmesi gerekir.

Uygulama

Bireysel başvuruların ele alınması karşılıklı diyaloglar temelinde olmaktadır: Devletten (6 ay içinde) ve mağdur olduğunu iddia eden kişiden gözlemlerini sunmaları istenir. Komitelere başvurmuş kişi ile devlet eşit muamele görür. Her iki tarafın, karşı tarafın söylemleri hakkında kendi değerlendirmesini sunma olanağı vardır. Komite, Devletin sorunu çözümlenmek üzere herhangi bir şey yapmış olup olmadığına özellikle bakar.

-Komite, geçici koruma (İnsan Hakları Komitesi'nin Acil Başvuru yapması yoluyla) isteyebilir.

-Komite, başvuruyla ilgili gözlemlerini kamuya açık olarak ifade eder. Komite'nin devletin Sözleşmeyi ihlal ettiği sonucuna varması halinde, devlete bu durumu düzeltme yönünde tedbirler alma ve yasalarını Sözleşmeye uygun hale getirerek bu doğrultuda uygulamaya koyma tavsiyesinde bulunabilir.

-Komitenin vardığı sonuç hukuki karar (yargı kararı) niteliği taşımaz ama moral açıdan ve politik olarak büyük bir önemi vardır.

-Komite, başvuru ile ilgili varılan sonucun taraf devletçe uygulanıp uygulanmadığını yakından izlemeye çalışır.

Başvuruların Kabul Edilebilirlik Koşulları

-Başvuru isimsiz **olmamalıdır**.

-Başvurular, Komitenin yetkisini tanıdığı resmi olarak onaylamış bir devletin yetki sınırları dahilindeki kişi veya kişilerce yapılabilir.

-Başvurular, haklarının devlet tarafından ihlal edildiğini iddia eden kişiler veya bu kişilerin yasal temsilcileri tarafından yapılır. Irk Ayrımcılığının Önlenmesi Sözleşmesi'nin 14. maddesine göre, birden fazla kişi, grup olarak Irk Ayrımcılığının Önlenmesi Komitesi'ne başvuru yapabilirler.

-Başvuru yapılabilmesi için tüm iç hukuk yollarının (etkin ve başvurulabilir iç hukuk yolları) tüketilmiş olması gerekmektedir.

İşkenceye Karşı Sözleşme'nin 20. Maddesine göre, soruşturma aşamasında elde edilen bilgiler sonucunda Komite, bir veya daha fazla üyesini belirli bir ülkedeki durumu incelemek üzere gizli soruşturma yapmakla (Devletin kabul etmesi halinde sözkonusu ülkeyi ziyaret etmek de dahil olmak üzere) görevlendirebilir. İşkenceye Karşı Komite, bu prosedür gereğince Türkiye hakkında 1993 yılında bir rapor yayınlamıştır (A/48/44/Add.1).

Birçok BM belgesine BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliğinin <http://www.unhchr.ch> adresinden ulaşılabilir.

Mylène Bidault
Uluslararası İnsan Hakları
Federasyonu Temsilcisi

Çeviren: Zeri İnanç

AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ SİSTEM VE PROSEDÜR

1- AVRUPA SÖZLEŞME SİSTEMİNE GENEL BAKIŞ

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS), Avrupa'nın kültürel, sosyal ve politik hayatını geliştirme amacıyla II. Dünya Savaşından hemen sonra kurulan Avrupa Konseyi'nin çalışmalarının bir ürünüdür. Avrupa Konseyinin (Strazburg'da) oluşması ve ilk dönem çalışmaları kısmen, II. Dünya Savaşı'nda Avrupa'da yaşanan ciddi insan hakları ihlallerine bir tepki idi. Avrupa Konseyi, önceleri 10 üye devletten (Belçika, İngiltere, Fransa, Hollanda, Danimarka, İrlanda, İsveç, Norveç, İtalya, Lüksemburg) oluşmakta idi. Avrupa Konseyinin başlıca karar organları Bakanlar Komitesi (yürütme organı) ve Parlamenterler Meclisidir.

1950'de kabul edilen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 1953'te yürürlüğe girmiştir. Bu Sözleşme ile ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan çok sivil ve siyasal hakların korunması amacı güdülmüştür. Sözleşme ile getirilen bireysel başvuru hakkı, bireylere ve organizasyonlara, şikayetlerini Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna ve oradan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine götürerek kendi hükümetlerini dava etme hakkı getirmiştir. Mahkeme kararları, Sözleşmeye taraf olan devletler açısından bağlayıcıdır.

Özellikle 1990'lı yıllarda birçok Orta ve Doğu Avrupa ülkesinin Sözleşmeyi kabul etmesiyle birlikte Sözleşme sisteminde büyük ölçekte bir genişleme olmuştur. 1990'lı yıllarda Sözleşmeyi kabul eden ülkelere bazıları şunlardır: Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya (1992), Polonya (1993), Romanya ve Slovenya (1994), Litvanya (1995) ve Andorra, Rusya ve Estonya (1996). Sözleşmeyi imzalayan ülke sayısı 41'dir.

11. No.lu Protokol¹

AİHS kapsamında ele alınan davalar, sistem içerisinde 5 yıl sürmektedir (her türlü ulusal prosedüre ek olarak). 1 Kasım 1998'de yürürlüğe giren 11. No.lu Protokol ile Komisyon ve Mahkeme ayırımına son verilerek, tam zamanlı çalışan tek bir Mahkeme kurulmuştur.

2- AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİNDE TEMEL HAKLAR

- Madde 2- Yaşam hakkı
- Madde 3- İşkence yasağı
- Madde 4- Kölelik ve zorla çalıştırma yasağı
- Madde 5- Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı
- Madde 6- Adil yargılanma hakkı
- Madde 7- Yasaya dayanmayan ceza verme yasağı
- Madde 8- Özel yaşama ve aile yaşamına saygı hakkı
- Madde 9- Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü
- Madde 10- İfade özgürlüğü
- Madde 11- Toplanma ve örgütlenme özgürlüğü
- Madde 12-Evlenme hakkı
- Madde 13-Etkin bir hukuk yoluna başvurma hakkı
- Madde 14- Ayrımcılık yasağı
- Madde 15- Olağanüstü durumlarda askıya alma
- Madde 16-Yabancıların siyasi faaliyetlerini kısıtlama
- Madde 17- Hakların kötüye kullanımı yasağı
- Madde 18- Hakların kısıtlanmasının sınırları

Sözleşmeye Ek Protokoller

Temel haklar ek protokollerle genişletilmiştir:

1. Protokol: 1952'de kabul edilmiş, 1954'te yürürlüğe girmiştir. 1. Protokolün ilk üç maddesinde düzenlenen haklar şunlardır:

- Madde1: Mülkiyet hakkı,
- Madde 2: Eğitim hakkı,
- Madde 3: Makul aralıklarla seçim yapma hakkı.

4. Protokol: 1963'de kabul edilen 4. Protokol 1968'de yürürlüğe girmiştir.

4. Protokol'le düzenlenen haklar şunlardır:

- Madde 1: Bir sözleşmeden doğan yükümlülüklerin yerine getirilmemesi nedeniyle özgürlükten yoksun bırakılmama
- Madde 2: Seyahat etme hakkı ve ikametgahını seçme özgürlüğü
- Madde 3: Vatandaşların sınır dışı edilmemeleri
- Madde 4: Yabancıların toplu sınır dışı edilmeleri yasağı

¹ *Protocol No.11 to the Convention for the protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Restructuring the Control Machinery Thereby*, Council of Europe, Doc. H(94) 5; 17 EHRR 501 (1994)

6. Protokol: 1983'te kabul edilen 6. Protokol 1985'te yürürlüğe girmiştir. 6. Protokolün 1. maddesinde ölüm cezasının kaldırılması (savaş zamanı ya da yakın savaş tehdidi durumu dışında) öngörülmüştür.

7. Protokol: 1984'te kabul edilerek 1988'de yürürlüğe girmiştir. 7. Protokol ile düzenlenen haklar şunlardır:

- Madde 1: Yasal olarak ikamet eden yabancıların sınır dışı edilme koşulları
- Madde 2: Bir mahkumiyet veya cezalandırmanın temyiz hakkı
- Madde 3: Adli hatalarda tazminat hakkı
- Madde 4: İkinci kez yargılanmama veya cezalandırılmama hakkı
- Madde 5: Eşlerin hakları açısından eşitlik.

3- 11. PROTOKOL'E GÖRE YENİ SİSTEM

Temel haklarda (Madde 1-18) değişiklik yapılmamıştır. Sözleşmenin 19. maddesine göre, devamlı çalışan yeni bir Mahkeme kurulmuştur. Her taraf devleti temsilen Parlamenteler Meclisince seçilen bir yargıç vardır ve bu yargıçların görev süreleri 6 yıldır; görev süresi dolan bir yargıcın tekrar seçilmesi mümkündür (Madde 23). Yargıçlara 70 yaşında emekli olma zorunluluğu getirilmiştir. Yargıçların üçte iki çoğunluğunun bir yargıcın istenen koşulları taşımadığı sonucuna varması halinde, bu durumdaki yargıç görevden alınabilir (Madde 24).

Mahkeme Genel Kurulu, Genel Kurul Başkanını, Başkan Yardımcılarını, Daire Başkanlarını, Katip ve Katip Yardımcılarını seçer ve Mahkeme kurallarını kabul eder (Madde 26), ama hukuki bir rolü yoktur.

Davaların çoğu 7 yargıçtan oluşan Daireler tarafından ele alınır (Madde 27&29). Davanın ilgili olduğu devleti temsil eden yargıç, Dairenin bir resen (ex officio) üyesi olarak görev yapar. Mahkeme, davaların kabul edilemezliğine oybirliği ile karar verme yetkisi olan ve 3 yargıçtan oluşan Komiteler kurabilir (Madde 28). Komite'nin, bir davanın kabul edilebilirliği konusunda verdiği kararın temyiz edilmesi hakkı yoktur, karar kesindir.

YARGILAMA SÜRECİ

Mevcut kabul edilebilirlik ölçütleri geçerlidir (Madde 35). Mahkeme vakanın incelemesini yapar ve gerekli görürse soruşturma başlatır. Devletler, soruşturmanın yürütülmesi için "gerekli tüm kolaylıkları" sağlamakla yükümlüdürler. (Madde 38). Daire sözlü duruşma (istisnai bazı hallerde aksine bir karar verilmedikçe bu duruşmalar kamuya açıktır-Madde 40) yapabilir.

Dostane Çözüm (Madde 38 ve 39): Mahkeme, insan haklarına saygı temelinde taraflar arasında dostane bir çözüm sağlanması için tarafların bu yöndeki taleplerine tabidir. Taraflar arasında anlaşmaya varılması halinde, olguların ve ulaşılan çözümün kısaca anlatıldığı bir karar doğrultusunda dava kayıtlardan çıkarılır.

Daire Kararları: Yargıçlara aykırı görüş belirtme hakkı tanınmıştır ve Dairenin verdiği kararlar gerekçelidir (Madde 45). Daire gerekli görürse zarar gören tarafın "adil tatmin"ine hükmeder (Madde 41). Bakanlar Komitesinin rolü,

alınan kararların uygulanmasını denetlemekle sınırlandırılmıştır (Madde 46).

17 yargıçtan oluşan Büyük Daire (Madde 27(1)), diğer daireler tarafından kendisine havale edilen davalarda yargı yetkisine sahiptir.

Bir Daire tarafından görülen dava:

- Sözleşmenin (veya Sözleşme Protokollerinin) yorumu konusunda ciddi sorunlar içeriyorsa veya;
- Sorunun çözümü Mahkemenin daha önce verdiği bir kararla çelişkili olacaksa

Büyük Daire'ye havale edilir (Madde 30). Bu tür davalar yargıçların en geniş katılımıyla değerlendirilir. Taraflardan herhangi biri davanın Büyük Daire'de görülmesine itiraz edebilir (Madde 30).

Davanın Yeniden Ele Alınması (Madde 43): Bir dairenin verdiği karardan itibaren üç ay içerisinde, taraflardan biri, davanın Büyük Daire'ye gönderilmesini talep edebilir. Büyük Daire'den 5 yargıcın oluşturduğu bir heyet davanın:

(i) Sözleşmenin yorumuna ilişkin ciddi bir sorun,

(ii) Sözleşmenin uygulanmasına ilişkin ciddi bir sorun (örneğin ulusal hukukun veya uygulanmasının değiştirilmesini gerektirip gerektirmediğine); veya,

(iii) davanın genel nitelikli ciddi bir sorun (önemli bir siyasi mesele veya politikalarda ciddi bir sorun)

doğurup doğurmadığına (Madde 43(2)) karar verir.

Üçüncü Tarafın Müdahalesi

Mahkeme Başkanı, herhangi bir Sözleşmeci tarafın veya "ilgili herhangi bir kişinin" yazılı görüş bildirmesine veya duruşmalarda bulunmasına izin verebilir (Madde 36(2)).

Devletlerarası Davalar

Taraf bir devlet, diğer bir taraf devletin Sözleşmeyi ihlal ettiği iddiasıyla Mahkemeye başvurabilir (Madde 33). Devletlerarası davalarda davanın kabuledilebilirliği ve esası hakkında Daireler karar verir (Madde 29(2)).

Geçiş Dönemine İlişkin Düzenlemeler

1 Kasım 1998 itibariyle, kabul edilebilir olduğuna Komisyonda henüz karar verilmemiş tüm davalar yeni Mahkemeye devredildi. Eski Komisyona, kabuledilebilir olduğuna karar verilmiş davaların esası hakkında hüküm vermesi için 1 Kasım 1998'den başlayarak bir yıl süre tanındı. Taraf devlet veya Komisyon'un bu süre içerisinde bir davayı Mahkemeye göndermesine olanak tanındı. Mahkemeye gönderilmeyen davalar hakkında Bakanlar Komitesi karar verdi.

Mahkemenin Yeni Kuralları

4 Kasım 1998 tarihinde kabul edilen Usul Kuralları, Mahkeme prosedürünü ve Mahkemenin iç işleyişini ele almaktadır.

4- KABUL EDİLEBİLİRLİK KRİTERLERİ

Madde 34 [önceki Madde 25]: *Mahkeme, Sözleşme veya Protokollerinde tanınan hakların Yüksek Sözleşmeci Taraflardan birisince ihlal edilmesinden mağdur olduğu iddiasında bulunan herhangi bir kişi, hükümet dışı kuruluş veya kişi grubundan gelen başvuruları kabul edebilir. Yüksek Sözleşmeci Ta-*

raflar bu hakkın etkin bir şekilde kullanılmasına hiçbir biçimde engel olmamayı taahhüt ederler.

(a) Kimler Başvurabilir?

• Kişiler, kişi grupları, hükümet dışı örgütler (NGO), şirketler, azınlık mensupları, tröstler, meslek örgütleri, sendikalar, kiliseler vs. Eğitim hakkı (No. 11533/85, D.R. 51), yüz kısaltıcı muamele veya cezaya maruz kalmama (No. 11921/86, D.R. 57) gibi Sözleşmede yer alan hakların bazıları kuruluşları kapsamaz ama örneğin ifade özgürlüğü kuruluşların da talep edebileceği bir haktır.¹

• Hukuki ehliyeti olmamak başvuru hakkını etkilemez. Başvurucular bir yakını veya uygun bir kişi tarafından temsil edilebilir.²³ Mahkeme, bu kişilerin başvuru temsil etmeye yetkili olduklarını gösteren bir belge isteyebilirse de bu çok katı bir kural değildir.

• Başvurucular çocuk olabilir⁴.

• Başvurucu ölürse dava, başvuruvarunun varisleri tarafından (davadan hukuki anlamda bir yarar sağlayacaksa veya Mahkeme şikayetin genel bir önemi olduğu inancını taşıyorsa) yürütülebilir.

• Milliyet ve ikamet edilen yerin bir önemi yoktur.

(b) Kimler mağdur oldukları iddiasında bulunabilir?

• Başvurucu bir hakkın ihlali sonucu *mağdur* olduğunu ileri sürmelidir-soyut iddialarda bulunulmamalıdır (actio popularis).

• İhlale ilişkin varsayımlarda bulunulmamalıdır; başvuru hak ihlalden kişisel olarak zarar gördüğünü göstermek zorundadır⁵.

• *Potansiyel mağdurlar*, bir hak ihlali nedeniyle kişisel risk altında olduklarını açıklayarak Mahkemeye başvuru yapabilirler⁶.

• Sınırdışı etme ile ilgili davalarda (4. Protokol, Madde 3), dava sonucunda sınır dışı etme kararına varılması potansiyel bir ihlal unsuru oluşturacağından, Mahkemeye başvurulabilir⁷

• *Dolaylı mağdurlar*: Doğrudan mağdur olan kişinin başvuruda bulunamaması halinde dolaylı mağdurlar Mahkemeye başvurabilirler; bu durumda, dolaylı mağdur olarak başvuru yapan kişi, bir hak ihlalinin sonucunda zarar göreceğini veya bu başvuruyu yapmasında meşru bir kişisel yarar sağlayacağını açıklamakla yükümlüdür. Bu kişiler genellikle ailenin yakın üyeleri olabilmektedir

¹ Sunday Times v UK, April 26, 1979, Series A, No. 30; 2 E.H.R.R.245.

² Winterwerp v Netherlands, October 24, 1979, Series A, No. 33; 2 E.H.R.R. 387.

³ Van der Leer v Netherlands, September 27, 1990, Series A, No. 170; 12 E.H.R.R. 267

⁴ Marckx v Belgium, June 3, 1979, Series A, No.31; 2 E.H.R.R. 330

⁵ Klass v Germany, September 6, 1978, Series A, No.28; 2 E.H.R.R. 214

⁶ Open Door Counselling & Dublin Well Women v. Ireland, October 29, 1992, Series A, No.246; 15 E.H.R.R. 244. (Bu davada, çocuk doğurma yaşındaki kadınlar, İngiltere’de kürtaj konusunda bilgi yaymayı engelleyen mahkeme kararından dolayı mağdur oldukları iddiasında bulundular)

⁷ Soering v UK, July 7, 1989, Series A, No.161; 11 E.H.R.R. 439

ama üçüncü bir tarafın da dolaylı mağdur olarak başvuru yapması mümkündür.

Madde 35(1)(önceki Madde 26): *Mahkeme bir konuyu sadece, uluslararası hukukun genelde tanınan kuralları uyarınca, tüm iç hukuk yolları tüketildikten sonra* ve nihai kararın alındığı tarihten itibaren altı ay içinde *ele alabilir*.

(c) İç Hukuk Yollarının Tüketilmesi

- Tüm iç hukuk yollarının (ama sadece *mevcut, etkin ve tatmin edici* iç hukuk yolları) tüketilmesi gereklidir. Sadece adli iç hukuk yolları değil aynı zamanda mağduriyeti telafi edebilecek diğer yolların da tüketilmesi gerekir¹.

- Bir başvuruçunun AİHM'ye götüreceği bir ihlal davası, *özü bakımından* iç hukuk süreçlerinde ele alınmış olmalıdır^{2, 3}. Böylece, yerel mahkemelere, AİHM'ye yapılan başvurudaki şikayet konuları üzerinde bir hüküm verme olanağı sağlanmış olur. Mümkünse, iç hukuk sürecinde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine değinilmesi tavsiye edilir ama mutlak gerekli değildir.

- Temyiz sürecinde veya diğer potansiyel hak arama yollarında başarı perspektifi olmadığı açık ise iç hukuk yollarının tüketilmesi zorunlu değildir.

- İç hukuk yollarından etkin sonuç alabilirlik olasılığı varsa, bu hak arama yollarına başvurulmalıdır.

- Hükümetler her fırsatta iç hukuk yollarının tüketilmediği konusundaki itirazlarını dile getirirler. İç hukuk yollarının tüketilmesi yönünde atılan adımların başvuruda belirtilmesi gerekir; bu durumda devletin iç hukuk yollarının tüketilmesi gereğini ileri sürmemesi için kanıtlar ortaya konmuş olur; devlet eğer hala başvurulabilecek yollar olduğunu ileri sürerse, başvuru bu yolların neden tüketilmediğini veya sözü edilen hak arama yolunun neden etkin bir hak arama yolu olmadığını açıklamak zorundadır.

Madde 35(1): *Mahkeme bir konuyu sadece, uluslararası hukukun genelde tanınan kuralları uyarınca, tüm iç hukuk yolları tüketildikten sonra ve nihai kararın alındığı tarihten itibaren altı ay içinde ele alabilir*.

(d) Zaman Sınırlaması

Gerekçe: Hukuki netlik ve davaların makul bir sürede ele alınmasını sağlar; yetkilileri vd. belirsizlikten kurtarır; unutulabilecek olguların saptanmasını mümkün kılar.

Zaman sınırlaması, iç hukuk sürecinde alınmış nihai karardan itibaren işlemeye başlar; bu, başvuruçunun alınan son karardan haberdar olduğunu gösterir. Başvuruçucu, etkin olmadığı kanıtlanan bir hak arama yoluna başvurmuşsa, 6 ay kuralı, etkin bir hak arama yolunun sonucunda verilen nihai karardan itibaren işlemeye başlar.

Belirsizlik hallerinde başvurunun kabul edilmemesi olasılığını ortadan kal-

¹ Akdıvar v Turkey, September 16, 1996, R.J.D. 1996-IV, No.15; (1997) 23 E.H.R.R. 143.

² Guzzardi v Italy, November 6, 1980, Series A, No.39; 3 E.H.R.R. 333

³ Glasenapp v Germany, August 28, 1986, Series A, No.104; 9 E.H.R.R. 25

dırmak için, ulusal düzeyde potansiyel hak arama yollarına başvurulması ile aynı zamanda Mahkemeye başvuruda bulunulmalıdır. İç hukuk yolları mevcut değilse, başvuru konusu olayın yaşandığı andan başlamak üzere 6 ay içinde Mahkemeye başvurulmalıdır.

Madde 35(2): *Mahkeme, 34. Madde uyarınca sunulan herhangi bir bireysel başvuruyu aşağıdaki hallerde kabul etmez:*

-Başvuru isimsiz ise veya;

-Başvuru, Mahkeme tarafından daha önce incelenmiş veya uluslararası diğer bir soruşturma veya çözüm merciine sunulmuş başka bir başvurunun konusuyla esas itibariyle aynı ise ve konuyla ilgili yeni bilgiler içermiyorsa

(e) isimsiz başvurular

Başvurularda başvuru adı olmalıdır; ama başvuru gizlilik talep edebilir; bu durumda, başvuru dava raporlarında isminin baş harfleriyle anılır.

(f) Mahkeme tarafından daha önce incelenmiş başka bir başvurunun konusuyla esas itibariyle aynı olan başvurular

- Aynı başvuru tarafından aynı konuda yapılan başvurular

- Daha önce, iç hukuk yollarını tüketmemiş olduğu için başvurusunun kabul edilemez olduğuna karar verilen başvuru, etkin iç hukuk yollarını tükettikten sonra Mahkemeye tekrar başvurulabilir.

(g) daha önce uluslararası diğer bir soruşturma veya çözüm merciine sunulmuş başvurular

- Örneğin, daha önce Sivil ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi uyarınca BM İnsan Hakları Komitesi'ne yapılan başvurular.

- Daha önce uluslararası diğer bir soruşturma veya çözüm merciine aynı kişi tarafından ve tam olarak aynı içerikte yapılmış başvurular

Madde 35(3): *Mahkeme, 34. Madde uyarınca sunulan herhangi bir bireysel başvuruyu, Sözleşme ve Protokollerinin hükümleri dışında kalmış, açıkça dayanaktan yoksun veya başvuru hakkının kötüye kullanıldığı değerlendirilmesi yapıldığı takdirde, kabul edilemez bulur.*

(h) Sözleşme hükümleri dışında kalan başvurular

- **Ratione loci**¹-İddia edilen hak ihlalinin ilgili devletin yetki alanı içinde gerçekleşmesi gerekir. Devlet, Madde 56 kapsamında Sözleşmenin 'bağımlı bölge'de de uygulanacağını kabul etmişse devletin yetki alanı söz konusu bölgeyi de kapsar; "yetki alanı", devletin yetkisi ve sorumluluğu altındaki herkesi kapsar. Bu nedenle Kıbrıs'tan Türkiye'ye karşı açılmış davalarda Türkiye, Kıbrıs'taki silahlı kuvvetlerinin eylemlerinden sorumlu tutulmaktadır.

- Uluslararası bir kuruluş almış olduğu bir karar hakkında şikayette bulunmak çoğu zaman mümkün değildir.

- **Ratione materiae**²- Sözleşmece korunmayan haklara ilişkin başvurular.

¹ Mekana bağlı uyumsuzluk durumu

² Maddesel uyumsuzluk durumu

Örneğin, Sözleşmede hiçbir şekilde yer almayan haklara ilişkin ya da Madde 8'e göre 'özel yaşam'ın bir parçası olarak değerlendirilmeyen bir eylemden dolayı yapılan başvurular.

- **Ratione temporis**¹- İhlalin gerçekleştiği tarihte, Sözleşmeyi onaylamamış veya bireysel başvuru hakkını kabul etmemiş olan devletlere karşı yapılan başvurular.

- Başvuruya konu edilen olayların Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden önce başladığı ve sonrasında da devam etmekte olduğu hallerde, Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden sonraki olaylar başvurusu konusu olabilir. Bununla birlikte Mahkemenin, Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden önceki olguları da dikkate alması mümkündür.

- Devlete (veya devlete bağlı bir birime, örneğin bir kamu görevlisine veya mahkemeye) karşı olmayıp özel kişi veya kuruluşlara karşı açılan davalar. Devlet iddia edilen hak ihlalinin sorumlu *olmadıkça*; örneğin, kişiyi başkalarının eylemlerine karşı korumak için gerekli tedbirleri almamaktan sorumlu tutulmadıkça böyle bir başvuru yapılamaz^{2 3} (Ayrıca bakınız A v UK, Judgement of 23.9.1998-Bu davada Mahkeme, İngiltere'de yasaların çocuğu üvey baba dayalıdan korumakta yetersiz olması nedeniyle İngiliz devletini sorumlu tutmuştur.)

(i) açıkça dayanaktan yoksun olma

- Başvuruda, Sözleşmenin ihlal edildiğine ilişkin dayanaklar belirtilmez ise; örneğin başvuru iddiasını destekleyici hiçbir kanıt ileri sürememişse veya başvuru konusu olgular Sözleşme kapsamındaki haklarda yapılan sınırlama veya kısıtlamalara ilişkinse.

(j) Başvuru hakkının kötüye kullanılması

- Hiçbir hukuki temeli olmayan veya suçlayıcı bir dille yazılmış başvurular.
- Hakkı kötüye kullanma niyeti taşıyan davranış veya ifadeler.

(5) AİHM UYGULAMA VE PROSEDÜR

(i) Yazışma Adresi:

European Court Of Human Rights
Council of Europe
F-67075 Strasbourg Cedex
France

Tel: (0) 3 88 41 20 18

Fax: (0) 3 88 41 27 30

Website: <http://www.coe.int>

(ii) Mahkemeye Başvuru Yapmak

¹ Zamana bağlı uyumsuzluk durumu

² Young, James & Webster v UK, June 26, 1981, Series A, No.44; 4 E.H.R.R. 38.

³ X and Y v Netherlands, March 26, 1985, Series A, No.91; 8 E.H.R.R. 235.

İlk başvuru mektubunda başvuruçunun/başvuruçuların adı olmalı, ilgili olgulara ve başvuruçulan iç hukuk yollarına ve başvuruçunun ihlal edildiğini iddia ettiği Sözleşme maddelerine kısaca değinilmelidir. Başvurunun bir avukat tarafından yapılmasına gerek yoktur. Şikayetin işleme konduğu tarih (6 ay sınırlamasının uygulanması amacıyla) ilk mektubun yazıldığı tarihtir. Mektup faksla da gönderilebilir.

(iii) Kabuledilebilirlik Değerlendirmesi

Başvuru yapıldıktan sonra, Mahkeme geçici bir dosya açacaktır. Mahkeme Sekreteryasından bir avukat, başvuru formu ve yetki belgesini (müvekkil tarafından imzalanması ve bir avukata kendisi adına hareket etme yetkisi tanınması gerekir) başvuruçuya gönderecektir. Başvuru formunun (ve yetki belgesinin) doldurulup 6 hafta (gerekli görüldüğünde, yazılı talep üzerine bu süreyi uzatmak mümkündür) içinde Mahkemeye gönderilmesi gerekir. İlgili tüm belgelerin birer kopyası başvuru ile birlikte Mahkemeye sunulmalıdır. Bu aşamada hukuki yardım söz konusu değildir.

Başvuru, doldurulmuş başvuru formunun Mahkemeye ulaşması üzerine resmi olarak kaydedilir. Mahkeme, dava dosya numarasını ve başvurunun işleme girdiği tarihi ve eğer başvurunun kabuledilebilirliği açısından sorun oluşturabilecek noktalar varsa bu konuları başvuruçuya bir mektupla bildirir. Başvuruçunun sorun olabilecek konulara cevap vermesi gerekir. Başvurunun kaydı yapıldıktan sonra, Mahkemeye sunulan tüm belgelere herkesçe ulaşılabilir (Mahkeme aksi yönde bir karar vermemişse).

Kayıttan sonra, başvuru, davanın kabuledilebilir olup olmadığına karar verilmesi için bir raportör yargıca (raportörün kimliği başvuruçuya açıklanmaz) havale edilir.

Mahkeme (3 kişiden oluşan Komiteler veya 7 kişiden oluşan Daireler) bir başvurunun kabul edilemez olduğu sonucuna varabilir veya başvuru konusunda ilgili devletle ilişkiye geçebilir. Devletten, başvuruya ilgili bazı spesifik sorulara 6 hafta içerisinde (bu süre uzatılabilir) cevap vermesi istenir (Devletle yazışmaların bir kopyası başvuruçuya gönderilir).

Bir dava hakkında ilgili hükümetle ilişkiye geçilmesi halinde başvuruçucu hukuki yardım talebinde bulunabilir. Mali anlamda hukuksal yardım konusundaki değerlendirme, uygun görülen bir ulusal kurum tarafından yapılır. Mahkeme, hukuki yardım başvurusunu, bu konudaki görüşünü almak üzere Hükümete gönderir. Her yargılama süreci için belirlenmiş ücretler vardır. Yargılamanın her aşaması için belirlenen hukuki yardım miktarı avukata yazılı olarak bildirilir ve avukat tarafından imzalanıp geri gönderilmesi gerekir. Hukuki yardım miktarı banka transferi yoluyla ödenir.

Hükümetin yazılı olarak sunduğu değerlendirmelerinin birer kopyası başvuruçuya gönderilir. Başvuruçucu, hükümetin gözlemleri hakkındaki görüşlerini belirlenen süre içerisinde yazılı olarak sunar.

3 yargıçtan oluşan Komite (oybirliği söz konusuysa) başvurunun kabul edilemez olduğuna karar verebilir. Diğer davalar ise 7 yargıçtan oluşan bir Daire

tarafından ele alınır.

Mahkeme, nadiren başvurulmuş bir yöntem de olsa, başvurunun kabuledilebilir olup olmadığına karar vermek için duruşma yapabilir. Bir başvurunun, kısmi olarak kabuledilebilir/kabul edilemez olduğuna karar verilebilir.

(iv) Olguların Saptanması

Mahkeme seyrek de olsa, tanıkları araştırabilir ve ani soruşturmalar yürütebilir.

Geçici Tedbirler (Kural 39): Bir Daire, tarafların yararı ya da davanın gereği gibi yürütülebilmesi için kabul edilmesi gerektiğini düşündüğü bir geçici tedbiri taraflara gösterebilir. Bunun için üç aşamalı bir değerlendirme yapılır:

- çok ciddi bir sorunun onarılamaz zararlar yaratma riski varsa;
- çok yakın bir zamanda zarara görme olasılığı varsa ve zararın telafisi mümkün değilse;
- ilk bakışta haklı görünen bir dava söz konusu ise.

Örneğin, başvurucu, işkence görme veya ölüm riskinin olduğu bir ülkeye sınırdışı edilme tehdidi altında ise Mahkeme geçici bir tedbir alabilir.

(v) Esasın İncelenmesi

Raportör esasa ilişkin bilgileri ayrıntılı olarak inceler.

(vi) Dostane Çözüm

Devlete, hak ihlaline neden olan sorunu çözme fırsatı sağlar. Mahkeme, taraflara bir çözüme ulaşılması için önerileri olup olmadığını sorar. Dostane çözüme ulaşıldığında dava kayıtlardan çıkarılır.

(vii) Duruşma

Taraflardan son kez yazılı sunum yapmaları istenir ('Hatırlatma'). Her türlü giderin karşılanması veya tazminat talebi, ya bu yazılı sunuma dahil edilmeli ya da kabuledilebilirlik kararına varıldığı tarihten itibaren iki ay içerisinde Mahkemeye sunulmalıdır (aksi takdirde Mahkeme bu giderleri kendisi belirler).

Duruşmalar aleni yapılır ve genellikle iki saatten fazla sürmez. Başvuruculara genellikle sözlü sunum yapmaları için 30 dakika tanınır. Yargıçların taraflara soru sorması halinde duruşmaya 15-20 dakikalık bir ara verilebilir, böylece taraflardan her birinin soruları cevaplaması ve karşı tarafa cevap vermesi için 15-20 dakika tanınmış olur. Mahkeme, istisnai olarak duruşmadan vazgeçebilir (Kural 59).

(viii) Karar

Mahkemenin kararı duruşmadan birkaç ay sonra yayınlanır. Karar 41. Madde kapsamında 'adil tatmin' konusunda ödeme yapılmasına hükmedebilir (maddi ve manevi zarar ile hukuksal giderler için tazminat ödenmesi)

(ix) Mahkeme Kararlarının Uygulanması

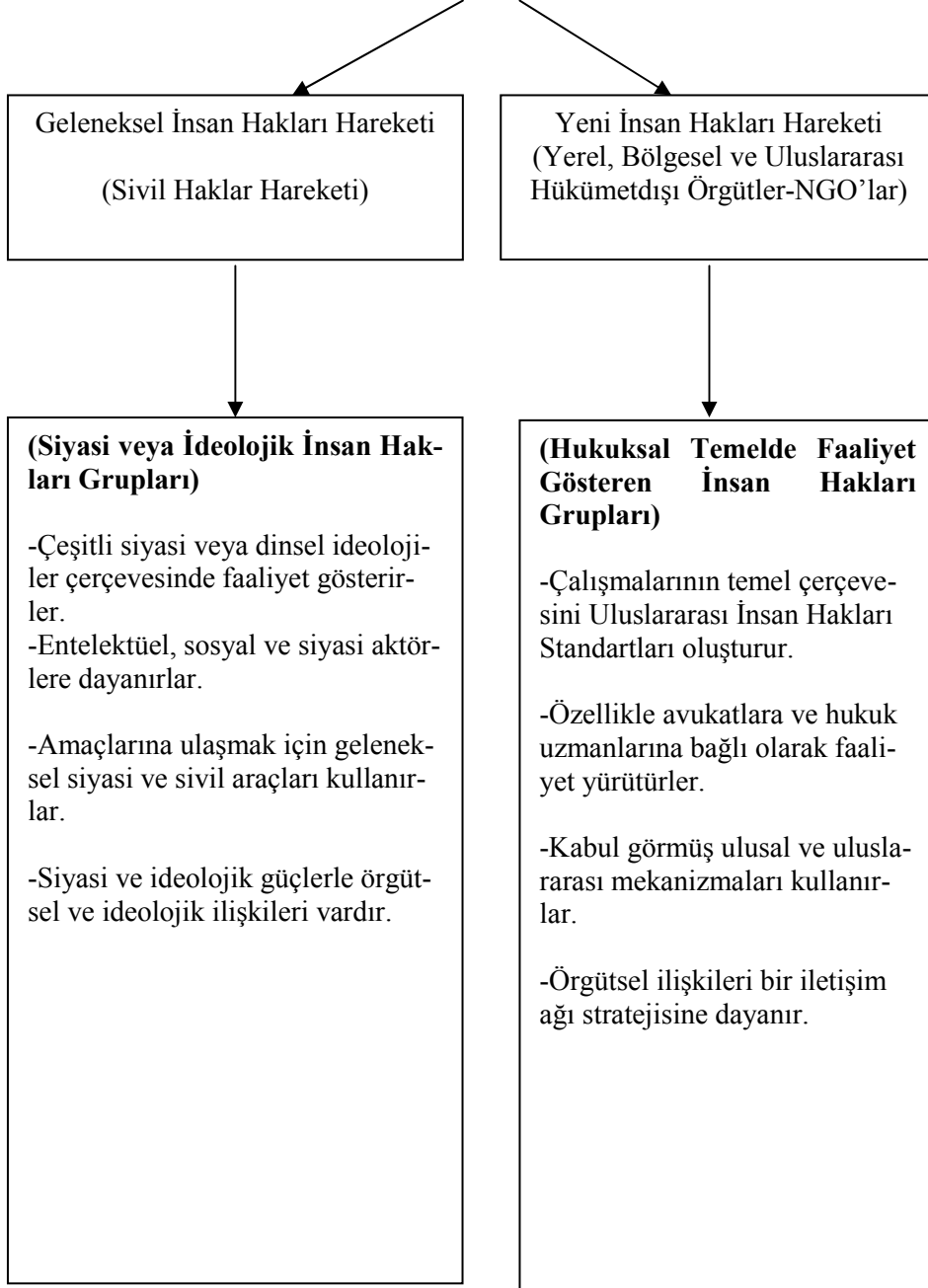
Karar, kararın uygulanmasını denetleyecek olan Bakanlar Komitesine gönderilir (Madde 46(2)).

Philip Leach

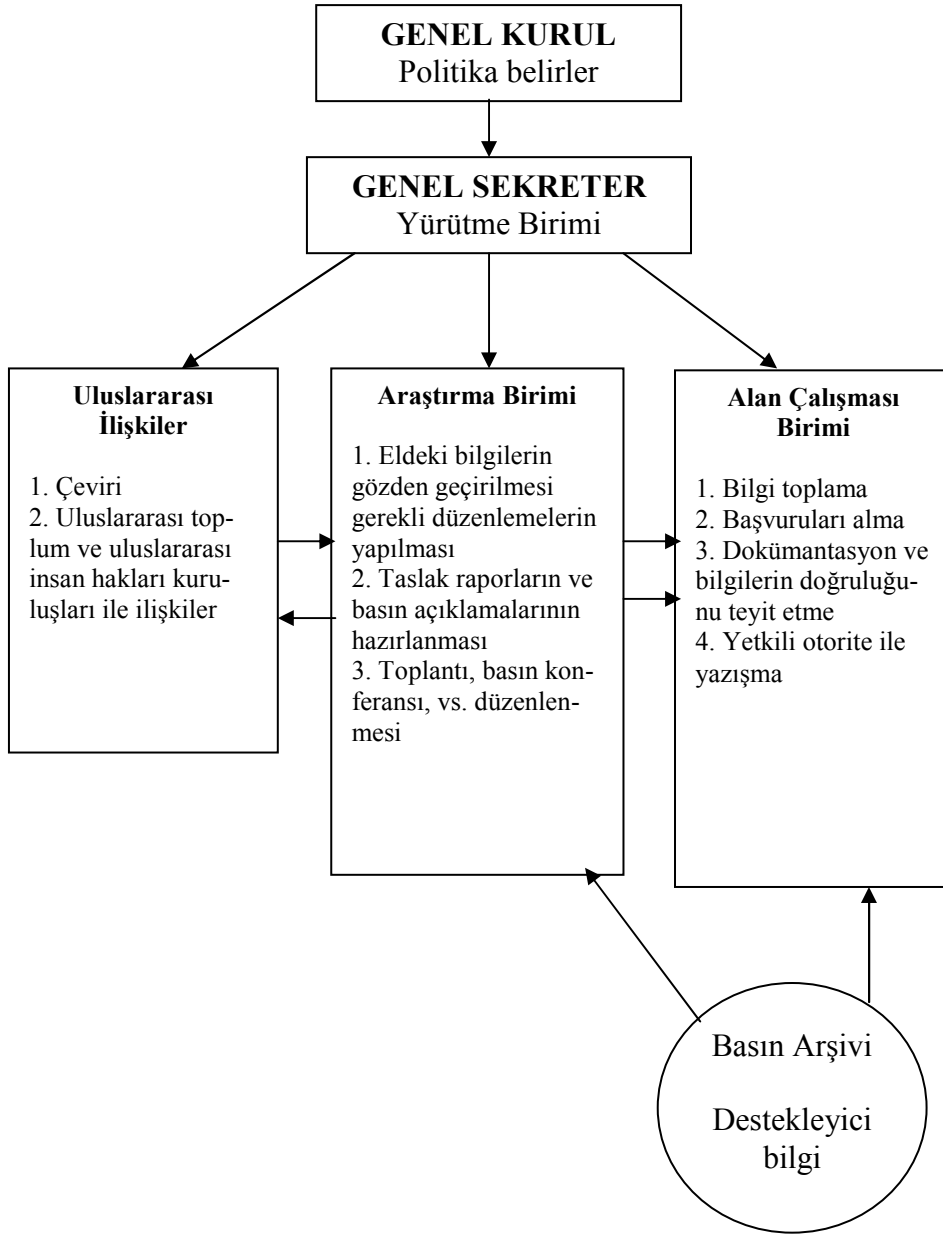
Avukat, Kürt İnsan Hakları Projesi
Hukuk Direktörü, İngiltere

Çeviren: Zeri İnanç

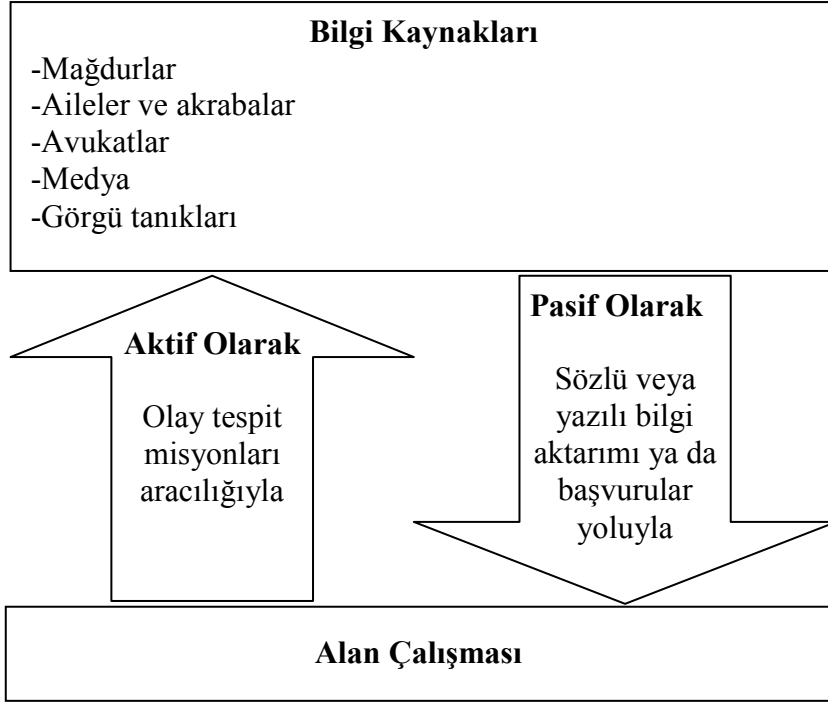
İNSAN HAKLARI HAREKETİ

**İNSAN HAKLARI ALANINDA ÇALIŞAN
HÜKÜMET DIŞI ÖRGÜTLERİN YAPISI**

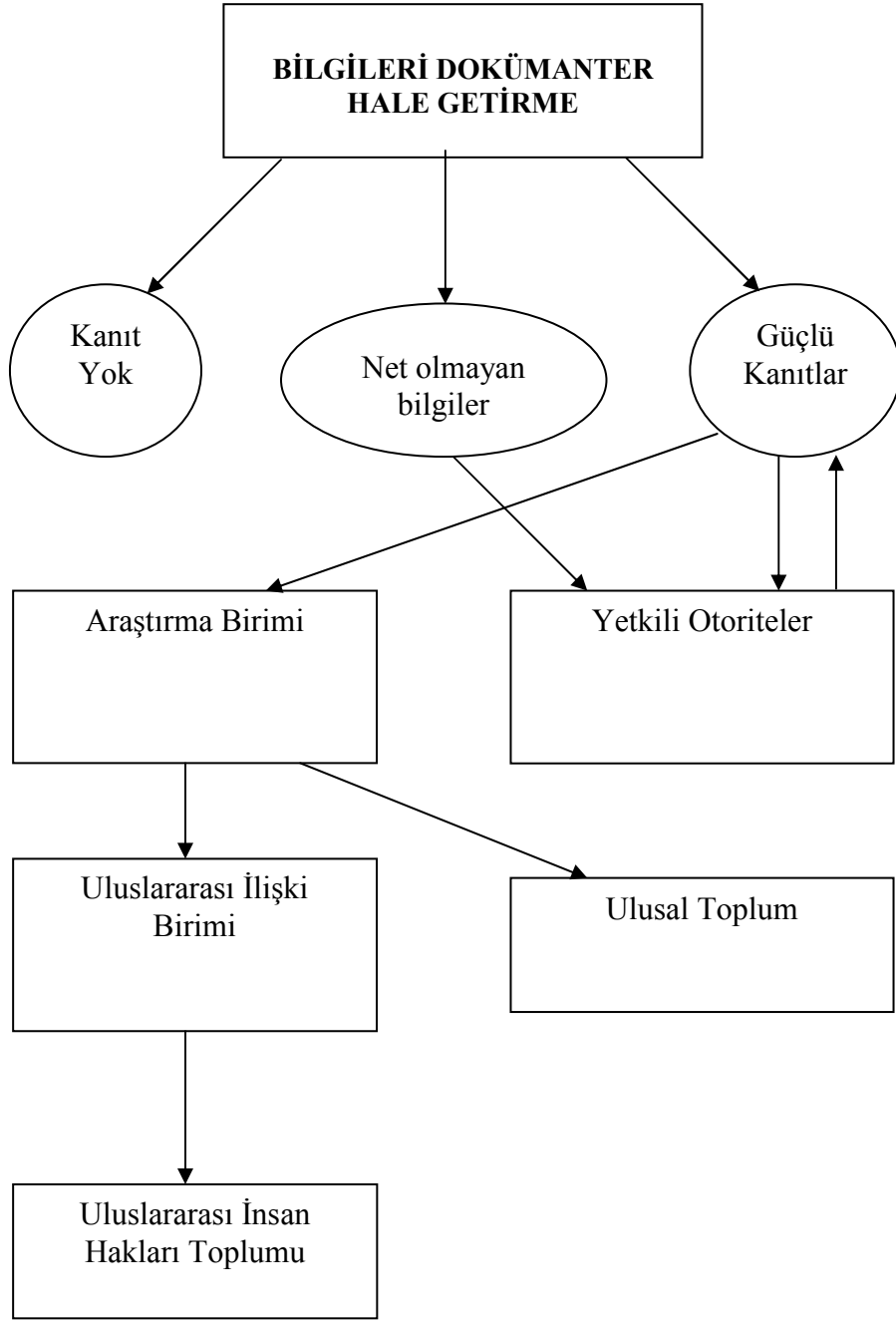

**BİLGİ TOPLAMA VE ELDEKİ BİLGİLERİ
DOKÜMANTER HALE GETİRME**

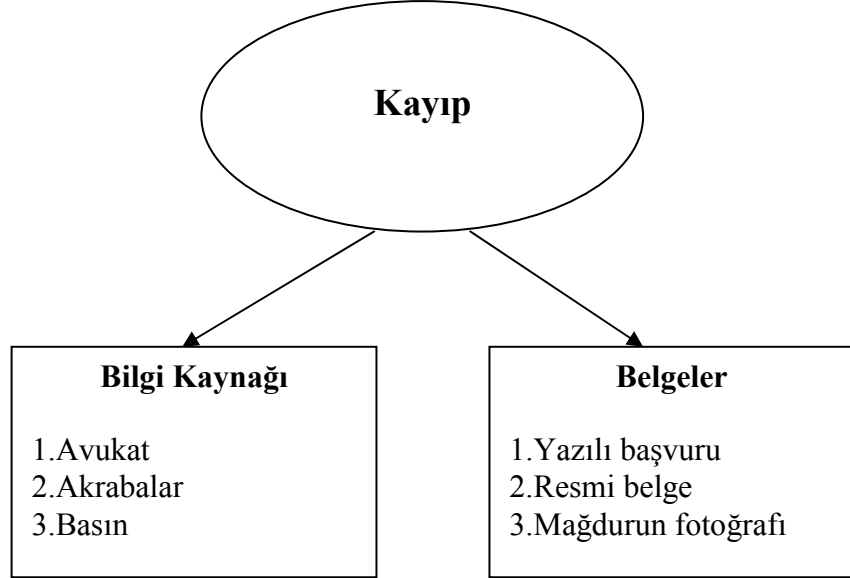

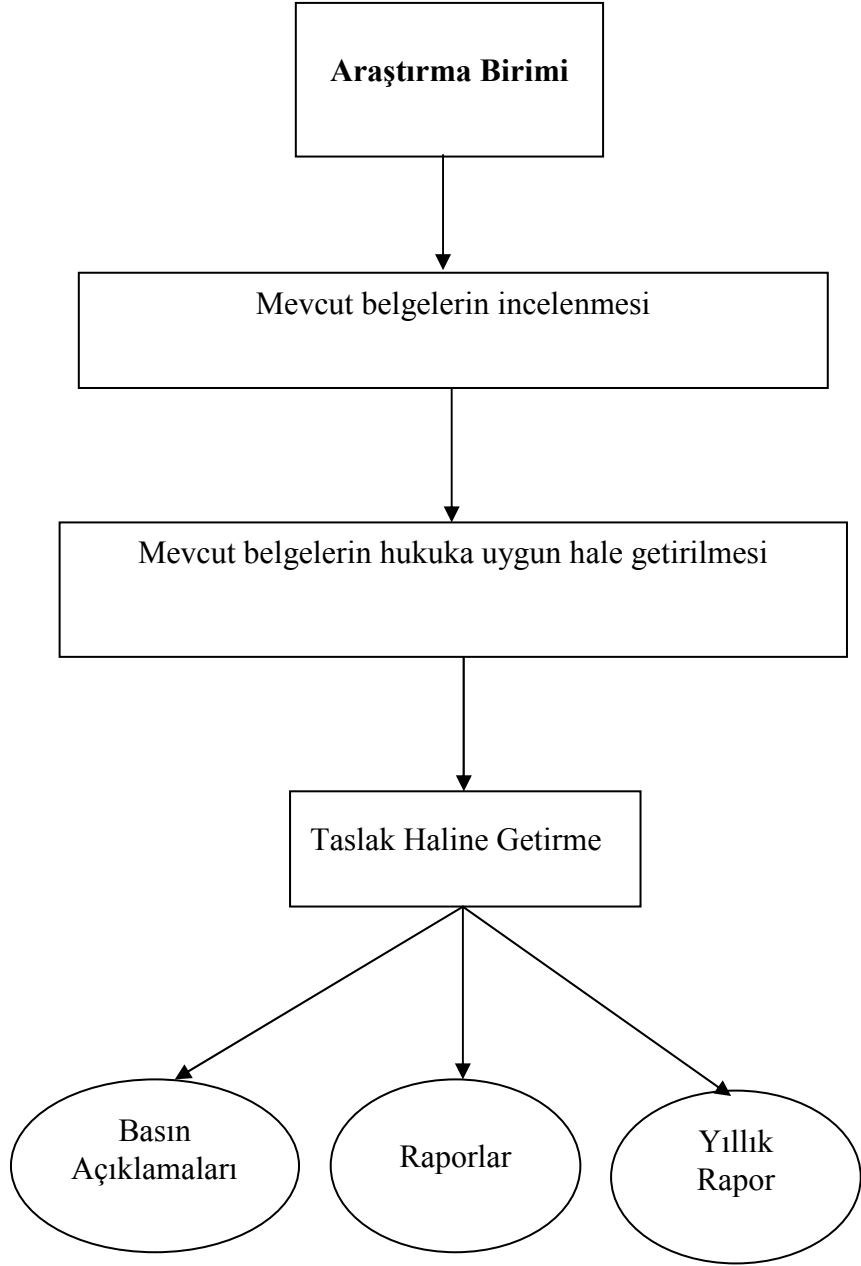
DOKÜMANTASYON

- Mağdurların, mağdur yakınlarının, görgü tanıklarının, ilgili görevlilerin vs. dinlenmesi
- İlgili tüm belge ve sertifikaların toplanması (sağlık raporları, kimlik kartı, yargı kararları vs.)
- Fotoğraflar
- İlgili olabilecek diğer bilgiler
- Basın arşivi

BİR HAK İHLALİ İLE İLGİLİ SPESİFİK BİLGİ TOPLAMA

BASIN AÇIKLAMASI

Acil Eylem
Tek Bir Hak
İhlali ile ilgili

Medya
İnsan Hakları Toplumu

Baskı
oluşturma

Basın Açıklamaları:

- 1-Kısa
- 2-Konuya odaklı
- 3-Açık
- 4-Pratik tavsiyeler içerecek şekilde yazılmalıdır.

RAPORLAR

Acil veya Planlanmış Eylem
(Belirli bir süre ile sınırlı ve
spesifik bir ihlal alanı ile ilgili)

Medya
İnsan Hakları Toplumu
BM İnsan Hakları Organları

Baskı
oluşturma

Raporlar:

- 1-Açıklayıcı
- 2-Bilgi verici
- 3-Düzenli
- 4-Hukuki analizler içerecek
- 5-Geniş bir okur kitlesini gözönünde bulunduracak
- 6-Ayrıntılı ve pratik tavsiyeler içerecek şekilde hazırlanmalıdır.

YILLIK RAPORLAR

Planlanmış Eylem
Hükümet dışı örgütün (NGO'nun)
faaliyetlerini belgeler

Medya
İnsan Hakları Toplumu
BM İnsan Hakları Organları
Araştırmacılar
Aydınlar vs.

Baskı oluşturma

Yıllık Raporlar:

- 1-Belgelere dayanan
- 2-Açık ve somut
- 3-Düzenli
- 4-Hukuki analizler içerecek
- 5-Geniş bir okur kitlesini gözönünde bulunduracak şekilde hazırlanmalıdır.

Karşılaşılan Engeller

- 1-Hükümetle ilgili (veya toplumsal) muhalif bir ortam
- 2-Aynı alanda faaliyet gösteren NGO'lar arasındaki pasif rekabet
- 3-Bilgi eksikliği, özellikle resmi bilgi eksikliği
- 4-Ulusal ve uluslararası NGO'lar arası koordinasyon eksikliği
- 5-Siyasal ve ideolojik baskıların etkisi
- 6-Kaynak eksikliği

Mustafa Yousry
Mısır İnsan Hakları Örgütü
Genel Sekreteri

Çeviren: Zeri İnanç

KENTLİ HAKLARININ KAVRAMSAL TEMELLERİ

1. İnsan hakları-İnsan onuru

İnsan hakları, tüm insanların doğuştan sahip olduğu haklardır. Bu kabul, genelde paylaşılan bir düşüncedir. Fakat bunun açıklığa kavuşturulması gereken yönleri var. “İnsan hakları” dediğimiz şeyler nedir ki, bunlara bir “sahiplikten” üstelik “doğuştan” sahip olmaktan söz ediyoruz?

İnsan haklarının her biri, birer “değeri” ifade eder. İnsan onuru dediğimizde de insanın değerinden söz ediyoruz. İnsanın değeri ise onu diğer canlı türlerinden ayıran özellikleridir. İnsanı diğer canlı türlerinden ayıran temel özelliği ise, insanın bilinçli üretim yapması ve güzellikler yaratmasıdır. Dolayısıyla, bilinçli üretim (buna düşünebileceğimiz tüm üretimleri, başta kendisini ve geçim araçlarını bilinçli olarak yaratmak olmak üzere) ve güzellik yaratma (estetik), insanı diğer canlı türlerinden ayıran temel özelliğidir.

Hak, genel olarak ya kişilerarası yazılı ya da sözlü sözleşmelerden ya da yasalardan doğar. İnsan haklarının temel özelliği, kaynağını sözleşme ya da yasaya dayanmaksızın açığa vurmasıdır. İnsan hakları hayatın içinde, ihtiyaçtan, ihtiyaç sahiplerinin istemlerinden kaynağını bulur. Tarihin tüm dönemlerini kapsayacak şekilde, otorite karşısında ihtiyaç sahiplerinin taleplerini şekillendirmeleridir söz konusu olan. Kendisini ve kendi geçim araçlarını bilinçli olarak üreten ve güzellikler yaratan, bu olanağa canlı türleri içerisinde sahip olan insanın eylemidir, yaşama durumlarıdır insan haklarının kaynağı. O nedenle, insan hakları evrimcidir. Sürekli gelişir. O nedenle, yaşama durumlarından kaynaklı olduğu için dinamikdir. Kaynaklandığı yaşam harekete dayandığı için dinamik bir süreçtir insan hakları. Her tarihsel dönemde ihtiyaçlar ve her tarihsel dönemde istemler çeşitlenir, zenginleşir, derinleşir. İnsan haklarının evrimci ve dinamik karakteri buna yanıt verir. O nedenle de insan hakları listesine son nokta konulamaz.

İnsanın ürettikleri ve yarattıklarıyla bir bütün oluşu, onun değerini oluşturur. İnsan onuru dediğimiz şey, ürettiği ve yarattığı ile bir bütün olan canlı türünün, tüm biçim ve çeşitleriyle ve her eylemde-işlemede, bir muamele beklentisini ortaya koyar. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin tüm insanların onurda ve haklarda eşitliğini vurgulayan 1. maddesinin insan onurunun altını çizdiğini belirtmeliyiz. Bildirinin anahtar kavramı insan onurudur. Tüm insanlar insan olma onuru bakımından eşittirler. Dolayısıyla, insanlar, işçi, memur, doktor, bilim insanı, sanatçı, general, devlet başkanı, avukat ve benzeri sıfat ve kimlikleri ile değil, başlıbaşına insan oluşları itibarıyla bir değer ifade ederler ve bu özellikleri nedeniyle de değer ya da onurlarına uygun muamele, ama her eylem ve işlem açısından uygun muamele beklentisi içerisindedirler.

2. İnsan hakları kategorileri

Burada insan hakları listesinin evrimindeki satırbaşlarına bir göz atalım. Her bir hak ile ilgili tarihsel kök araştırması bu çalışmanın kapsamına girmiyor. O nedenle genel ve demet halinde bulunanlardan söz edeceğiz. Çok değil, 50 yıl öncesine, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin hazırlanması sürecine dönelim. Sovyetler Birliği ekonomik ve sosyal hakları öne çıkarıyordu, Amerika Birleşik Devletleri de kişisel ve siyasal hakları... Açıkça ekmek ve hürriyet karşı karşıya getiriliyordu bu tartışmalarda. Tartışmalar iki ayrı bildiri hazırlanması noktasına geldi. Sonra tek metinde anlaşıldı ve o bilinen İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, 10 Aralık 1948'de Paris'te toplanan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul ve ilan edildi. Bildiri incelendiğinde, 1-21. maddelerin kişisel ve siyasal hakları, 22-28. maddelerinin de ekonomik ve sosyal hakları düzenlediği görülmektedir. Bu büyük bir uzlaşmaydı. Bu uzlaşma, 1966 yılında, ikiz sözleşmeler olarak da bilinen ve Bildirinin iki ayrı hak kategorisini sözleşme formunda düzenleyen, Birleşmiş Milletler Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile BM Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi nedeniyle bozuldu. Amerika Birleşik Devletleri her iki sözleşmeyi de imzalamadı. Sözleşmeler, 1960'lı yıllardaki 3.Dünya ya da Bağlantısızlar Hareketinin ve sosyalist sistemin Birleşmiş Milletlerdeki ağırlığı nedeniyle hazırlandı ve 10 yıl sonra 1976 yılında yürürlüğe girdi.

Hangi haklar kişisel ve siyasal nitelikte, hangi haklar ekonomik, toplumsal (sosyal) ve kültürel hak niteliğindedir? İşkence yasağı, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, ifade özgürlüğü, inanç özgürlüğü, adil yargılanma hakkı gibi haklar kişisel ve siyasal haklar; konut, sağlık, çalışma ve sendikal haklar gibi haklar da ekonomik ve sosyal haklar olarak nitelenir.

Bu iki hak grubu dışında, bir üçüncü hak grubu son 20-30 yılda hızla gündeme geldi. İnsan haklarının kaynağında ihtiyaçlar ve talepler olduğunu, yaşamın içinden çıktığını, yaşamın ise statik değil dinamik olduğunu belirtmiştik. Bu nedenle, böyle bir gelişme bekleniyordu ve bu süreç devam ediyor. Üçüncü grup haklar, dayanışma haklarıdır. Bu haklar arasında, çevre, barış, gelişme, insanlığın ortak mal varlığından yararlanma hakları ve halkların hakları sayılabilir.

3. İnsan hakları hukukunda hakkın unsurları

İnsan hakkı olarak nitelediğimiz bir hakta, hukuksal olarak ne gibi özellikler, unsurlar vardır ki ona biz insan hakkı diyoruz? Ya da insan haklarını yaşamdan kaynaklı olarak gösterdiğimizize göre, ne gibi yaşama durumları hak formunda düzenlenebilmektedir?

İnsan Hakları Hukuku, bir yaşama durumunu hak formunda düzenlerken, ya da hak diye nitelenen yaşama durumunun gerçekten insan hakkı olabilme, sayılabilme potansiyelini değerlendirirken dört unsur arar. Bunlar, hak diye nitelenen şeyin a) Konu, b) Özne, c) Muhatap ve d) Yaptırım unsurlarını taşıması gerektiğidir. İnsan hakları hukukunda, insan hakkının konusu ile kastedilen, o hakla hangi “değer”in korunduğudur. İnsan hakları savunuculuğu, aktivistliği ya da insan haklarının korunması eylemi, “çıkart” savunuculuğu, korumacılığı ya da aktivistliği değildir. Her biri birer değeri ifade eden insan haklarını, sözleşme ya da kanundan doğan ya da o tür belgelerce düzenlenmiş ya da yazılı olmayan ilişkilerin yaşandığı durumlardaki hak sahipliği ya da dar anlamda ekonomik, sosyal ya da sınıf çıkarlarıyla karıştırmamak gerekir. Ters durumlar da görülebilir. Ücret istemi ya da dinlenme günleri için istemde bulunma bir bireyin kişisel ilişki alanına giren ve dar anlamda çıkar gibi görünüm kazanabilen durumlar, gerçekte o ilişkinin arkasındaki değerın çıkar gibi görünüm kazanmasından ibarettir. Böyle bir eylem-işlem de (çıkart gibi görünüm alan eylem- işlem de) gerçekte bir değerin korunması, kazanılması ya da geliştirilmesine dönüktür. Burada değerlendirmeye konu olan, değeri korumaya ya da kazanmaya ya da geliştirmeye dönük eylemle, çıkart, menfaat sağlamaya dönük eylem/işlem arasındaki ilişkidir. İşkence yasağı, başka bir anlatımla işkence görmeme hakkıdır. İşkencenin önlenmesi, yapılmışsa saptanması ve hukuksal sonuca bağlanması için çalışmak bir değeri korumaya (bu değer, onurlu yaşam hakkı ve fiziksel ve ruhsal vücut bütünlüğünün, insan onurunun korunmasıdır) dönük eylem-işlemde bulunmaktır. İşkencenin ve işkencecinin gizlenmesi, korunmasına dönük işlem-eylem de çıkart korumaya dönüktür. Doğaya, çevreye zarar verdiği kanıtlanmış yöntemlerle herhangi bir üretim faaliyetini sürdürmek, bunda ısrarlı olmak çıkart korumaya dönük işlem-eylemdir. Oysa, doğa, çevre ve tarihsel, kültürel ve mimari mirası korumaya dönük eylem/işlem değer korumaya dönük eylem-işlemidir. Örneğin, Bergama köylülerinin eylemi değer korumaya dönüktür. Belki o köylülerin toprakları ve yaşadıkları coğrafya ilk ve direkt etkilenecektir, uygulanan zararlı faaliyetten. Ancak, bu durum ve eylemlerinin özü, çıkarla açıklanamaz. Oysa, Marmaris’te, sit alanına yapılmış bir otel inşaatının yıktırılmasına tepki göstererek direniş gösteren köylülerin eylemi ise dar anlamda çıkart eylemidir. Eylemi yapana değil, eylemin özüne bakmak gerekir. Demek ki, insan hakları hukuku, bir yaşama durumunu hak formunda düzenleyebilmek için ya da yapılmış bir hukuksal düzenlemeyi insan hakkı olarak niteleyebilmek için, onunla hangi değerin korunmak istendiğine bakar.

İnsan hakları hukuku, ikinci unsur olarak, hakkın öznesini arar. Hak diye nitelenen ya da öyle düzenlenen bir normda, o hakkın sahibinin kim olduğunun belli olması gerekir. Hakkın sahibi, kimi kez, mağdur olarak, eylem ya da iş-

lemden birebir zarar gören olarak karşımıza çıkar. Ya da önceden hakkın sahibi bellidir. Eylem ya da işlemde bulunulmadan önce bellidir. Hakkın sahibinin her durumda tekil gerçek kişi olması koşulu da bulunmamaktadır. İnsan hakları hukuku, temelde birey ile devlet arasındaki ilişkiyi ve çelişmeyi esas almakla birlikte, giderek bireyin de içinde yer aldığı, bireylerden oluşan topluluklar, gruplar da hak sahibi olarak nitelenir oldular. Ve nihayet, BM Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinde olduğu gibi (her iki Sözleşmenin 1. maddeleri) ulusların ya da halkların haklarından söz edebilme olanağı doğdu.

İnsan hakları hukukunda üçüncü unsur olarak muhatap unsuru sayılmaktadır. Muhatap, insan hakları hukukunda genel olarak siyasal otoritedir. Siyasal otorite, devlet olanak ve yetkisini taşır. Siyasal otorite ya da devlet, insan hakları olarak adlandırılan hakları tanıyacak, uygulanması için koşulları yaratacak, bu hak ve özgürlükleri kullanmak isteyenleri koruyacak ve bu hak ve özgürlükleri geliştirebilecek siyasal ve sosyal tedbirleri alacaktır. Belirtilen durumda, insan haklarının ihlalinde hak sahiplerinin muhatabı her durumda devlet organlarıdır. Eğer kentli hakları söz konusu ise, o ülkede, kentli hakları bakımından yetkilendirilmiş yerel yönetimler de hak sahipleri tarafından muhatap alınacaktır. İnsan hakları sorunlarında, devletin muhatap alınması, insan hakları hukukunun temel özelliklerinden birisidir. Bu, insan hakları hukukuna sanıldığı gibi soldan değil, liberal bir yaklaşımdır. Dolayısıyla, Türkiye’de insan hakları aktivistlerinin genel olarak sol siyasal kimlikli oluşundan hareketle, her insan hakkı ihlali ile ilgili olarak, devletin muhatap alınması fikri, sol siyasal kimlikli insan hakları aktivistlerinin uydurdukları bir anlayış değil, tersine tarihsel olarak bireyin özgürlük alanını devlet ya da genel olarak siyasal otorite karşısında genişletmeyi ilke edinmiş liberal düşünüşün ürünüdür. Bugün için, Türkiye örneğinde, burjuvazinin böyle bir işlevinin olmayışından hareketle, tarihsel arka plana ilişkin gerçeği yadsıyamayız. Ancak burjuvazinin dünya ölçeğinde, gerici bir sınıf haline gelişi ve insanlığın gelişmesinde sahip olduğu araçlar nedeniyle engeller çıkarması, özgürlük alanındaki bayrağın yere düşmesine neden olmayacaktı ve süreç sol kimlikli insanları, bir dönem burjuva sınıfının savunduklarını, hem Türkiye’de hem de dünya ölçeğinde, burjuvaziye rağmen savunulması göreviyle karşı karşıya bıraktı. Muhatap konusu da işte bu alanlardan birisidir.

İnsan hakları hukukunda dördüncü unsur olarak yaptırım (müeyyide) sayılmaktadır. İnsan hakkı olarak nitelenen şey, ihlal edildiğinde, hukuk düzeni, ihlalin karşısında nasıl bir yaptırım öngörmektedir? Öngördüğü yaptırımın türleri nelerdir? Bu yaptırımların neler olduğu ve türlerinin belli olması gerekir. Genel olarak hukukta, yaptırım türleri, hapis, ağır hapis gibi özgürlükten yoksun bırakma cezaları, ya da belirli bir süre ya da temelli olarak bir iş ya da meslekten çıkarma cezaları, ya da başka türden idari yaptırımlar olmak üzere, ihtiyati tedbirler, yürütmenin durdurulması ya da işyeri kapatma ya da para cezaları gibi yaptırımlardır. Hukuk düzeni, her bir hakkın niteliğine ve olayın oluşuna göre yaptırımlar öngörür. Böylece yaptırımları idari yaptırımlar ve hukuksal (yargısal) yaptırımlar olarak iki ana gruba ayırabiliriz. Burada her iki ana grup da

önemli olmakla birlikte, yargısal süreçler tayin edici role sahiptir. Zira, insan haklarının ve bu arada kentli haklarının korunmasının güvencelerinden birisi hukuktur. Hukukun bu işlevini yerine getirebilmesi için, hukuk düzeninin mekanizmalarının, hızlı, adil, ucuz ve etkin çalışması gerekir. Konu yalnızca normlardaki bir değişiklikle güvence altına alınmış olmaz.

4. Bir insan hakkı olarak dayanışma haklarının özelliği

Dayanışma hakları başlığı altında toplanabilen çevre, barış, insanlığın ortak malvarlığından yararlanma ve gelişme haklarına, kısacası bu ana başlık altında yer alabilecek bir hak grubunu, kentli haklarını ekleyebiliriz. Dayanışma haklarının ortak özelliği, diğer tüm insan haklarının ortak özelliği olan yaşam hakkını ortak payda olarak almasıdır. Dayanışma hakları, diğer tüm insan haklarının da korunması için ortak gözetim, işbirliği ve dayanışmayı gerektirmesine karşın, niteliğinden kaynaklı olarak işbirliği ve dayanışma özelliği belirgin bir biçimde ortada olan haklardır. Bu grubun özel niteliğini vurgulamak için, şöyle bir örnek verilebilir: Amazon ormanları oksijenimizin % 15'ini sağlıyorsa, devletlerin egemenlik hakları var diye Brezilya hükümeti bu ormanlarda dilediği gibi tasarrufta bulunamaz. Ya da diyelim ki, Brezilya halkı, devletin ormanlar yerine ikame etmek istediği bir projeye de destek verdi. Brezilya halkı ve devleti öyle uygun gördü diye ormanlar yok edilemez. Tuna nehri Viyana'nın tam ortasından geçiyor ve güney doğu istikametinde ilerliyor. Avusturya hükümeti, sınıra yakın bir yerde Tuna'yı kirletecek bir tesisi, nasıl olsa benim egemenlik alanımdaki toprakları ve doğayı zehirlemeyecek diye kuramaz. Böyle diyoruz ama yıllardır, Tuna'nın yarattığı kirlilik Karadeniz'in özellikle Romanya, Bulgaristan ve Türkiye kıyılarındaki, deniz bitki örtüsünü ve deniz ürünlerinin pek çok türünü yok etmedi mi? Uluslararası gönüllü kuruluşların, kimi kez de Türkiye'de, bizleri de uyarıcı eylemler yapmalarının nedenini anlayabiliyor muyuz? Ayasofya ya da Süleymaniye bizim topraklarımızdadır diye, dilediğimiz gibi tasarrufta bulunabilir miyiz? Dayanışma hakları, insan hakları hukuku bakımından, bir hakta bulunması gereken temel unsurları (konu, özne, muhatap ve yaptırım) bünyesinde bulundurmaktadır.

5. Kentli Hakları

İnsan onurunun bir muamele beklentisini ortaya koyduğunu söylemiştik. İnsan onurunu, yalnızca siyasal otoritenin yasa uygulamakla görevli ajanlarının insanın fiziksel ve psikik varlığına dönük saldırı eylemleri söz konusu olduğunda ve bununla sınırlı olarak algılamamak gerekir. Örneğin insanlık onurunun işkenceyi yeneceği şeklindeki slogan, insan onurunun işkence eylemi karşısında korunmasını ister. Ayrıca bir inancı, insan onurunun değerini vurgular. Fakat insan onurunu yalnızca bu tür saldırı ile sınırlı kavramak eksik bir yaklaşımdır. Konuya, dayanışma hakları ve bu arada kentli hakları bakımından da yaklaşıldığında, muamele beklentisine aykırı her eylem ve işlemin insan onuruna aykırı olduğunu saptamak olanaklıdır. Örneğin, çevre, doğa, tarih, mimari ve kültürel mirasa her saldırı ya da genel olarak insanların yaşamlarını zorlaştırıcı eylem-

işlemler, insan onuruna aykırı eylem ve işlemlerdir.

Kentli hakları, son yılların ürünü bir hak kategorisidir. Burada, “kent-li” ile kastedilen, kentteki insan ve onun yaşama durumudur. Kentte yaşama, sürekli ya da geçici olabilir. Herhangi bir nedenle kentte bulunuşu da içerir. Kentin sakini -kentte sürekli olarak yerleşmiş insan- ile kente tiyatro izlemek için gelmiş ve bu etkinliği izleyip kentten ayrılacak olan insan arasında, insan haklarının anahtar kavramı olan, insan onuru kavramı açısından fark yoktur. Kentte hava, gürültü kirliliği varsa, kentte ulaşım ve dolaşım sorunu varsa, kent güvenli bir kent değilse, üretilen mal ve hizmetler sağlıklı değilse ve benzeri insan onuruna aykırı durumlar varsa, kente tiyatro izlemeye gelen insan, insan onuruna uygun muamele beklentisine yanıt alamıyor demektir. Kentli hakları açısından da bu insan, insan onuruna aykırı muameleye tabi tutuluyor demektir. Buradan çıkan birinci sonuç, kentli haklarının, kentlilere, diğer insan haklarına ek olarak tanınan haklardan olduğudur. Bilindiği gibi, insan hakları bütünseldir, birbirine bağlıdır ve şarta bağlı tutulamaz.

Kent, insan için yaşama ortamlarından (habitat) birisidir. Bu yaşama ortamının, tarihsel gelişmesi incelememizin kapsamı dışındadır. Ancak kentlerle ilgili bir gereklilikten söz edebiliriz. Kentlerin, insan onuruna uygun yaşama, gezme, görme, eğlenme, kültürel aktivitelerde bulunma amacı doğrultusunda yapılandırılması gerekliliğidir bu.

Nüfusun sürekli artış göstermesi, ortalama yaşam süresinin uzaması, bilimsel ve teknolojik gelişmeler, üretimin devasa boyutlarda artış göstermesi, çoğu ülkelerde nüfusun büyük ölçeklerde sanayi bölgelerine yönelmeleri kentleşme olgusunu hızlandırmaktadır. Bugün Türkiye’de nüfusun %70’i kentlerde yaşar olmuştur. Gelişmiş ülkelerde bu oran çok daha yüksektir.

Kentli hakları alanında, Avrupa Konseyi tarafından 1992 yılında kabul ve ilan edilen Avrupa Kentsel Şartı, kentli hakları alanındaki en önemli bölgesel belgedir. Avrupa Kentsel Şartı metni, 20 maddelik bir deklarasyon ve 13 maddelik şart ilkelerinden oluşmaktadır.

Deklarasyonun 20 maddelik başlıkları,

1. Güvenlik, 2. Kirletilmemiş, sağlıklı bir çevre, 3. İstihdam, 4. Konut, 5. Dolaşım, 6. Sağlık, 7. Spor ve dinlenme, 8. Kültür, 9. Kültürlerarası kaynaşma, 10. Kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre, 11. İşlevlerin uyumu, 12. Katılım, 13. Ekonomik kalkınma, 14. Sürdürülebilir kalkınma, 15. Mal ve hizmetler, 16. Doğal zenginlikler ve kaynaklar, 17. Kişisel bütünlük, 18. Belediyelerarası işbirliği, 19. Finansal yapı ve mekanizmalar, 20. Eşitlik şeklindedir.

Avrupa Kentsel Şartı ilkelerinin ana başlıkları ise,

1. Ulaşım ve dolaşım,
2. Kentlerde çevre ve doğa
3. Kentlerin fiziki yapıları,
4. Tarihi kentsel yapı mirası,
5. Konut,
6. Kent güvenliğinin sağlanması ve suçların önlenmesi,
7. Kentlerdeki özürsüz ve sosyo ekonomik bakımdan engelliler,

8. Kentsel alanlarda spor ve boş zamanları değerlendirme,
 9. Yerleşimlerde kültür,
 10. Yerleşimlerde kültürlerarası kaynaşma,
 11. Kentlerde sağlık,
 12. Halk katılımı, kent yönetimi ve kent planlaması,
 13. Kentlerde ekonomik kalkınma,
- şeklindedir.

Kentlilere, diğer insan haklarına ek olarak tanınan hakların ortak özelliği, bu hakların diğer insan hakları gibi, insan hakları hukukunun aradığı unsurları taşımasıdır. Kentli hakları kategorisi içinde, birinci ve ikinci kuşak haklar da, çevre hakkı gibi dayanışma hakları içerisinde bulunan haklar da bulunmaktadır. Anılan hakların bir diğer temel özelliği, işbirliğini ve dayanışmayı zorunlu kılmasıdır. Bu haklar, kentlilerin insan onuruna uygun bir yaşam sürdürmesi için zorunludur. Bu hakların, tanınması, tanımlanması, kazanılması, korunması, kullanılması ve geliştirilmesi için gerekli olan nedir? Tüm insan hakları için gerekli olanlar, bu haklar için de gereklidir. Tüm insan haklarının yaşam bulması için gerekli olan iki koşuldan söz etmiştik. Bunlardan ilki, demokratik kamuoyunun gücüdür. İkincisi ise hukukun gücüdür. Demokratik kamuoyundan kastımız, kentli hakları özelinde, kentlerde yaşayan insan topluluğudur. Hukukla kastedilen, pozitif hukuk normları-yürürlükteki yasalar değildir. İnsan hakları hukukunun normlarıdır. Peki nasıl bir siyasal hukuksal çerçevede, diğer insan hakları gibi, kentli hakları da yaşam bulur, korunur, gelişir? Bunun için gerekli olan demokrasidir. Demokrasiyi, 1993 yılında Viyana’da toplanan Dünya İnsan Hakları Konferansı, Konferans belgesinin 8. maddesinde tanımlamıştır. Demokrasi, “halkın, kendi ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel sistemini belirlemek için iradesinin serbestçe ifade edildiği ve yaşamın tüm yönlerine tam katıldığı” rejimin adıdır. Belirtilen durumda, değer savunuculuğu olarak nitelendirdiğim insan hakları savunuculuğu, bu arada kentli hakları ile ilgili savunu, a) demokratik kamuoyunun gücü, b) hukukun gücü haline gelmelidir. Tek tek yüz milyonlarca dürüst insan (özü sözü bir olan insan) örgütlü bir güç olmadan ve demokrasi tanımındaki özgürleşmeyi sağlayan siyasal ve hukuksal sistemi oluşturmayı ve geliştirerek sürdürmeyi hedeflemeden hakların yaşam bulması ve gelişmesi olanaksızdır.

6. Türkiye’de Kentli Haklarının Hukuksal Altyapısı ile İlgili Sorunlar

Mimarlar Odası için meslektaşım Av. Cengiz Çekiç ile birlikte yaptığımız, “Türkiye’de Kentli Hakları Mevzuatı” adlı çalışma, kentli hakları bakış açısıyla, yürürlükteki mevzuatın bir taramasıydı. Buna göre, Türk Hukuk Mevzuatında kentli hakları ile ilişkisi kurulabilecek 415 yasa bulunmaktadır. Binlerce yasa maddesinde konular düzenlenmiştir. 10 yasa Osmanlı döneminden bu yana yürürlükte. Yasalarda, Avrupa Kentsel Şartı ilkelerine karşılık gelecek şekilde tarama yapılmış, özgürlükten yoksun bırakma (hapis, ağır hapis cezaları), işyeri kapatma, meslekten men, para cezası gibi yaptırım türleri ve yaptırım uygulamaya yetkili idari ve yargısal kurumlar saptanmıştır. Ayrıca bu tarama bize,

insan hakları hukuku bakımından da veriler sunmuştur. Yasalar ve ilgili mevzuat her ne kadar kentli hakları bakış açısıyla düzenlenmemişse de (Şart bağlamında zaman açısından olanaklı değil) insan hakları hukuku bakımından hakların konularını ve öznelerini saptamakta ve genel olarak merkezi ve yerel yönetimler olarak muhatabı belirlemede bir güçlük bulunmamaktadır. Ancak, bu araştırmada bazı gerçekler de ortaya çıkmıştır. İlki, mevzuatın genel olarak dayanışma hakları özel olarak da kentli hakları bakış açısıyla toplanmasıdır. Bu bağlamda, Anayasa’da ya dayanışma hakları başlığı altında ya da kentli hakları başlığı altında bir düzenlemeye gidilmesidir (Anayasa’nın tümüyle yeniden yapılandırılması görüşündeyim. Bunun tek bir ilkesi vardır. Anayasa, ulusalüstü insan hakları belgelerine dayalı olmalıdır). İkincisi, Mevzuat bu düzenlemenin ardından Anayasa’ya uyumlu hale getirilmelidir. Üçüncüsü, kentli hakları ile ilgili, yargı kurumları oluşturulmalıdır. Böylece, yargılamada uzmanlaşma sağlanacak, hukuksal süreçler hızlı ve etkin işleyecektir. Dördüncüsü kentli hakları ile ilgili yargı kurumlarına başvuru yargılama giderlerinden muaf olmalıdır. Oysa bugün, idari yargıya başvuru ve davayı sonuçlandırmak avukatlık ücreti hariç bilirkişi incelemesini ve keşfi gerektiren bir olayda, asgari ücretin en az 6 katı bir harcamayı gerektirmektedir. Örneğin, Ayasofya müzesi tam 14 yıldır, müzenin tam ortasında kurulmuş paslı restorasyon demirlerinin işgali altındadır. Restorasyon çalışmaları durmuş haldedir. Türkiye’de turistlerin en çok ziyaret ettiği yer de Ayasofya’dır. Bu görüntü, insanlığın ortak malvarlığına verilen değer açısından bir yurttaş olarak ve bir insan olarak hepimizin yüzünü kızartacak niteliktedir. Bu durum için herhangi birimizin idareyi kusuru nedeniyle sorumlu tutup idari yargıya başvurmamız halinde, yargılama giderlerini karşılamamız olanaklı değildir. Zira konunun uzmanları keşif yapacaklardır. Masrafi davacılar karşılayacaktır. Beşincisi, yargı kararlarının uygulanması, özellikle yürütmenin durdurulması, kararların etkin bir biçimde uygulanması sağlanmalıdır. Bunun için de, 1913 tarihli Memurin Muhakematı Kanunu yürürlükten kaldırılmalıdır. Yargı kararlarını uygulamayan kamu görevlileri için caydırıcı cezalar öngörülmelidir. Altıncısı, idari birimlerin aldığı her bir karar için ayrı ayrı dava açma zorunluluğu ortadan kaldırılmalıdır. Örnek, Kültür ve Tabiat Varlıkları Kurulu’nun aldığı bir kararla ilgili olarak, hem o karar için, hem Kültür Bakanlığı ve konusuna göre başka bakanlık için ve bir ruhsat işlemi söz konusu ise Valilik için ayrı ayrı dava açma zorunluluğu doğabilmektedir. Bu ise hak arama yollarının kullanımının zorlaştırılması anlamına gelmektedir. Yargısal süreçlerle ilgili önerileri geliştirmek olanaklıdır.

Türkiye’de kentli hakları alanında hem merkezi yönetim hem de yerel yönetimler görevli ve yetkili kılınmıştır. Anayasa’nın 127. maddesinde yerel yönetim olarak, hem merkezi yönetimin taşradaki temsilcisi konumundaki İl Özel İdareleri hem de Belediyeler sayılmaktadır. Belediyeler üzerinde ise, İçişleri Bakanlığı’nın kuruluşu ve işleyişi ile ilgili yasada açıkça “vesayet” yetkisinden söz edilmektedir.

Belediye Meclisi’nin bütçesi ancak Vali onayı ile yürürlüğe girebilir durumdadır.

Türkiye’de ülke genelindeki siyasal ve hukuksal çerçeve ne ise (halkın iradesinin serbestçe ifade edilmesi ve yaşamının tüm yönlerine tam katılımı ilkesini anımsayalım) kentli hakları açısından da yerel yönetimler alanında aynı çerçeve görülmektedir. Yapının genel karakteri, merkezci, kapalı ve bürokrasinin egemenliğine dayalı olmasıdır.

Kentli haklarının yaşam bulması, bu haklara birer “değer” olduğunu bilerek sahip çıkmaktan geçiyor. Bu ise, insan anlayışımıza göre şekilleniyor. İnsanın başka insanlarla ve doğa ile ilişkilerini değerlendirmeye bağlı olarak tutum alıyor. Diyarbakır’da yoksul insanlara ekmek dağıtım şekline yönelttiğimiz eleştiride doğruluk payı vardır. Yüzlerce insanın çamurlar içinde kamyona hücum etmesini, birbirlerini çiğner durumda oluşunu, işin örgütlenmesi açısından değerlendirebiliriz. Ancak ortada bir yoksulluk sorunu olduğunu, yoksulluğun insan haklarının kullanımının da önünde engel teşkil ettiğini nasıl unutabiliriz? Üstelik bunun bir durum olduğunu, bu durumun ise bir ilkenin ihlali olduğunu atlayabilir miyiz? Bu ilkenin adının da sosyal adalet ilkesi olduğunu unutabilir miyiz?

Bu ve benzeri sorunları, televizyon, çamaşır makinası, otomobil ve apartman dairesi veren yarışma programlarına katılan bir kitleden, (evet her gece yapılan yarışmaya günde 375 bin telefon geliyorsa), böyle eğitilen, yönlendirilen insan topluluğundan, yalvaran topluluklardan çözmesini bekleyebilir miyiz?

Paranın ve çıkarın insan ilişkilerini belirleyen başlıca etken olduğu bir dünyada, bunun bir değer olarak her gün ve yeniden üretiminin ve sunumunun yapıldığı bir dünyada, insan haklarına sürekli vurgu koşuldur. Bir başka koşul, ayrıksı düşünenlerin kuşatmayı (hakları kazanma, koruma, kullanma ve geliştirme için) yarmaları ve bu yönde harcayacakları sürekli çabalarıdır.

Hüsnü Öndül

DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜNÜN SİYASAL VE HUKUKSAL TEMELLERİ

“Bir insanı öldüren birisi, akıllı bir yaratığı, Tanrı'nın yüzündeki suretini kaldırır ortadan. Ama akıllı bir kitabı yok eden birisi, aklın kendisini öldürür; bir bakıma Tanrı'nın gözü-müzün önündeki tasvirini yok eder. Bazı adamlar dünya için bir fazlalıktır, oysa iyi bir kitap ulu bir kişinin eşsiz kanıdır; mumya-lanmış, gömülü bir hazinedir, bir ömrü tüketip, bir yenisine baş-lar, ölüm nedir bilmez.”

*John Milton
1644*

Belge ve Sözleşmelerde Düşünce Özgürlüğü

Henri IV. tarafından 13 Nisan 1598'de imzalanan ünlü Nantes Fermanı Fransa toprakları üzerinde Katolikler ile Protestanların barış içinde bir arada yaşayabilmesini güvence altına almakla kalmamış, konjonktürel olarak düşünce özgürlüğünün gelişimine doğrudan katkıda bulunmuş bir belgedir.

1689 İngiltere İnsan Hakları Bildirisi (Bill of Rights)'nin 9. maddesi konuş-ma özgürlüğünü parlamenterler için tanımıştır. 12 Haziran 1776 tarihli Virginia İnsan Hakları Bildirisi, "özgürlüğün en güçlü kalelerinden birisinin de basın özgürlüğü olduğu"nu belirtmiştir (madde 12).

26 Ağustos 1789 tarihli Fransa İnsan Hakları Bildirisi, "Düşüncelerin ve ka-naatlerin başkalarına serbestçe iletilmesi ve ulaştırılması insanın en değerli hak-larından biridir; böylece her yurttaş serbestçe konuşabilir, yazabilir ve basabilir" der (madde 11).

1945 yılında kabul ve ilan edilen Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel

Bildirisi; "Her insanın düşüncelerini serbestçe ifade etmek hakkı vardır; bu hak düşüncelerini rahatsız edilmeden başkalarına aktarmak, ülkenin sınırlarına bakılmaksızın haber ve düşünceleri her türlü iletişim aracıyla aramak, elde etmek ve yaymak özgürlüğünü de kapsar." (madde 19) derken aynı bildirinin 20. maddesi barışçıl amaçlarla toplanma özgürlüğünü tanıır.

3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe giren Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, "herkesin düşüncesini serbestçe ifade etmesi" hakkını tanıır (madde 10). Sözleşme'nin 11. maddesi de barışçıl toplanma hakkına vurgu yapar.

BM Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi (23 Mart 1966)'nin madde 18-19, Tahran Bildirisi (13 Mayıs 1968)'nin madde 5/c-d, Viyana Bildirisi (25 Haziran 1993)'nin madde 8/b-i, BM Din ya da İnanca Dayalı Her Türlü Hoşgörüsüzlük ve Ayrımcılığın Kaldırılması Bildirisi (25 Kasım 1982), Amerikan Hak ve Ödevleri Bildirisi (2 Mayıs 1948)'nin madde 4-a, 5/1-c, Avrupa Güvenlik İşbirliği Konferansı Helsinki Son Belgesi (1 Ağustos 1975)'nin madde 7/1; ayrıca Yeni bir Avrupa için Paris Şartı, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı (27 Haziran 1981) madde 8/a-b-c, 9, 10, 11; düşünce özgürlüğünü insanın en değerli, vazgeçilmez haklarından biri olarak tanıır.

Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü ulusal üstü sözleşmelerle güvence altına alınmıştır. BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 18. maddesi "Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak inancını değiştirme özgürlüğünü ve din ya da inancını tek başına ya da topluca ve açık ya da özel olarak öğretme, uygulama, ibadet ve gözetim yoluyla açıklama özgürlüğünü içerir." der.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 9. maddesi, BM Kişisel ve Siyasal haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin Bölüm II. madde 18, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı hükümlerinin VII. bölümü, Din ya da İnanca Dayalı Her Türlü Hoşgörüsüzlüğün Kaldırılması Bildirisi düşünce, inanç ve vicdan özgürlüğünü güvence altına alır.

17 Eylül 1787 tarihli Birleşik Devletler Anayasası'nda 1791 yılında yapılan 1. değişiklik ile Kongre'nin yurttaşların söz ve basın özgürlüğünü kısıtlayacak hiçbir yasa yapmayacağı belirtilmiştir. 27 Aralık 1947 tarihli İtalyan Cumhuriyeti Anayasası'nın 21. maddesinde düşünce özgürlüğü tanınmasına karşın örneğin "genel ahlâk ve adaba aykırı basılı yayınlar, tiyatro ve bütün diğer gösteriler" yasaklanmıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Anayasası (5 Aralık 1936)'nin 125. maddesi emekçilerin yararına uygun olarak söz ve basın özgürlüğünü tanımıştır. Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası (17 Ocak 1975)'nin 28. maddesi de aynı özgürlüğü tanıır.

Sanat, çeşitli yöntem ve araçlarla kendisini ortaya koyan bir ifade biçimidir. Sanatçının ifade özgürlüğü, insan hakları literatüründe genel olarak düşünce özgürlüğü kapsamına girer. İfade özgürlüğü ulusal ve ulusal üstü belgelerle güvence altına alınmıştır. ABD Anayasası'nın 1. Ek maddesi, 1689 İngiliz İnsan Hakları Bildirgesi, 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi konuşma ve basın özgürlüğünü, güvence altına almıştır. 1948 tarihli Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 19. ve 27. maddeleri ifade özgürlüğünü güvence

altına almıştır. Evrensel Bildirge'nin 27. maddesi bu özgürlüğü şöyle güvence altına alıyor: "1. Herkes, topluluğun kültürel yaşamına özgürce katılma ve santtardan yararlanma ve bilimsel gelişmeye katılarak yararlarını paylaşma hakkına sahiptir. 2. Herkesin yaratıcısı olduğu bilim, yazın ve sanat ürünlerinden doğan manevi ve maddi çıkarlarının korunmasına hakkı vardır."

1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesi de bu özgürlüğü güvence altına alır. Türkiye, her iki bildirgeyi de onaylamıştır. Avrupa Konseyi üye devletlerinin 1982 yılında benimsedikleri "Anlatım ve Bilgi Özgürlüğü Bildirgesi, Birleşmiş Milletler "Uluslararası Kültürel İşbirliği İlkeleri Bildirgesi (1966)", Birleşmiş Milletler "Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (1976)" (15/1 a, c, 2., 3. ve 4. maddeleri) ile Türkiye'nin kısa bir süre önce imzaladığı, 1976'da yürürlüğe giren Birleşmiş Milletler "Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi" (madde 19/2) de sanatsal yaratıcılığı, ifade özgürlüğünü güvence altına almıştır.

Yerel ve Evrensel İnsan Hakları Belge ve Sözleşmelerinde Düşünce Özgürlüğünü Tanıyan Maddeler

“Uyruklarımız arasında huzursuzluk ve kargaşa doğurabilecek hiçbir nedenin kalmaması için, sözüm ona ıslah edilmiş ve o dinin yandaşlarına, krallığımızın tüm kent ve yerleşim bölgelerinde, egemenliğimiz altındaki topraklarda, kovuşturmaya uğramadan, baskı görmeden, huzurları bozulmadan, kendi vicdanlarına aykırı bir şey yapmaya zorlanmadan yaşamalarına izin verdik, veriyoruz.” (Madde 6)

Nantes Fermanı
13 Nisan 1598

“Konuşma özgürlüğü vardır; Parlamento'daki tartışmalar ve görüşmeler, Parlamento'dan başka hiçbir yerde ya da mahkemede suçlama ya da soruşturma konusu yapılmamalıdır.” (Madde 5)

İngiltere İnsan Hakları Bildirisi (Bill of Rights)
1689

“Özgürlüğün en güçlü kalelerinden birisi de basın özgürlüğüdür; despotik yönetimler dışında, asla sınırlandırılmaz.” (Madde 12)

Virginia İnsan Hakları Bildirisi
1776

“Açıklanması, yasayla kurulan kamu düzenini bozmadıkça, hiç kimse, dinsel olanlar da dahil olmak üzere, düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemelidir.” (Madde 5)

Fransa İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi
1789

“İster basın yoluyla, ister diğer yollarla, düşüncesini ve seçimlerini açıklama hakkı, barışçı bir şekilde toplanma hakkı, inanç özgürlüğü yasaklanamaz. Bu hakların kaldırılması, despotizmin varlığını belirtir ya da yakın geçmişten iz kaldığı anlamına gelir.” (Madde 7)

Fransa İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi
1793

“Herkesin görüş ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, karışmasız görüş edinme ve hangi yoldan ve hangi ülkede olursa olsun bilgi ve düşünceleri arama, alma ve yayma özgürlüğünü içerir.” (Madde 19)

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi
1948

“Herkesin düşüncesini serbestçe ifade etme hakkı vardır. Bu hak düşünce özgürlüğünü, resmi makamların herhangi bir müdahalesi olmaksızın, ülkenin sınırlarına bakılmaksızın, haber ya da düşünceleri almak ya da aktarmak özgürlüğünü de kapsar. Bu madde, devletlerin radyo, sinema ya da televizyon işletmelerini bir izin sistemine tabi tutmalarına engel değildir.” (Madde 10)

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
1950

Tarihsel Perspektifle Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu

Türkiye'nin insan hakları sorunu tarihsel kökenlere dayanan ve bu bağlamda değerlendirilmediği sürece çözümlenemeyecek ve açıklanamayacak bir sorundur.

İlk Türk devletlerinden günümüze Türk toplumsal yapısını belirleyen en büyük güç militarizmdir. İlk Türk devlet yapılanmalarından merkezi devlet yapılanmasına -Selçuklu İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu ve oradan da Türkiye Cumhuriyeti'ne (TC) değin militarizmin belirleyici rolü değişmemiştir.

Türk devlet yapılanmalarında insan hakları açısından temel mentalite devletin kutsallığı ve “*devlet insan için değil, insan devlet içindir*” anlayışının egemenliğidir. Türk devlet yapılanmalarının diğer bir özelliği de “*fetihçi ve yayılmacı*” bir anlayışa sahip olmalarıdır. Bu iki temel anlayış bugüne değin değişmediğinden ve diğer bir takım etkenlerle -kapitalizmin çarpık gelişimi, sivil bir toplumun oluşamaması, bir entelijansiyanın oluşamaması vb.- devletin baskıcı niteliği sürekli daha da öne çıkmıştır.

Türk egemen sınıflarının Anadolu'da kurduğu ilk askeri feodal devlet olan Selçuklu devletinde toplumsal hiyerarşiyi biçimlendiren güç, siyasal ve askeri güç idi. Bir düzine beylik arasından sıyrılarak büyük bir imparatorluğa dönüşen Osmanlı İmparatorluğu ise, Türk devlet yapılanmalarının temel karakteristiği olan “*fetihçilik ve yayılmacılık*” politikaları üzerinde yükselmişti. Tanzimat reformları ve 1856 Islahat Fermanı, yabancı devletlerin baskıları sonucu yapıl-

miş, Müslüman olmayan halka bazı “haklar” getirmişti. Kanuni Esasi (1877) ile anayasal olarak kişi özgürlüklerine vurgu yapılmış, 1908 II. Meşrutiyet ile de kişi özgürlükleri dile getirilmişti. Ancak zaten *de facto* olarak yaşama geçirilmeyen bu “haklar” zaten cılız olan insan hakları mücadelesine ivme kazandıramamıştır.¹

Halklar ve etnik dini azınlıklara yönelik tam bir kıyım politikası izleyen ümmetçi Osmanlı yapılanmasından, bir ulus-devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş ile devletin temel baskıcı nitelikleri değişmemiştir. Bu anlamda TC, Osmanlı İmparatorluğu'ndan bir kopuş değildir. Rejim ilk dönemlerinde Tek Şef, Tek parti oluşturmuş ve kendi içinde bir tasfiyeye girişmiştir. İkinci olarak Kürtler, İslâmcılar ve Sosyalistler hedef alınmıştır. Üçüncü aşama ise bir resmi ideoloji ve oluşturma aşamasıdır. Bu dönemde Kemalizm, içinde demokrasi ilkesinin yer almadığı “Altı Ok” formülasyonunun yapıldığı 10 Mayıs 1931 kurultayından sonra Halk Fırkası'nın 1935'te toplanan IV. Kurultayı'nda resmi bir ideoloji olarak kemikleşmiştir.

Özellikle bu dönemden sonra yüzyıl başlarında ortaya atılan “Türkçülük” değişmez bir üst kimlik olarak halk ve azınlıklara dayatılmıştır. Ulusal haklar ve azınlık hakları yadsınmış ve hak istemleri baskıcı uygulama ve yasalarla boğulmaya çalışılmıştır.

Türkiye’de Düşünce Özgürlüğü

Tarihsel Bakış

Türklerde düşünce özgürlüğü, hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. Bunun temel nedeni, Türklerde otoritenin yani devletin "kutsal bir yapı" olarak şekillenmesidir. İlk Türk devletlerinden günümüze kadar, Türklerde "Devlet insan için değil; insan devlet içindir" anlayışı kök salmıştır.

Selçuklularda ordu halka yabancıdır. "Hak mezheb"e inanmayanların kurumları yıkılmıştır. Büyük düşünür Gazali, aklın desteklemediği din duygusunun dengesizliğe götüreceğini, kalıcı olanın yürekle aklın birliği olduğunu dile getirmiştir.

Osmanlılarda ise düşünce alanında bir durgunluk ve tutuculuk egemendir. Osmanlılarda tasavvuf ve tarikatlar da özgür düşüncenin gelişmesini ve sivil toplumun oluşmasını engellemiştir. Batı'da, Katolik dininin egemenliğine karşı, daha esnek Hıristiyan mezhepler ortaya çıkmış ve dinsel özgürlük istemi, siyasal özgürlük mücadelesine dönüşmüştü. Bu mücadele sonucunda da, devletin birey için var olduğu anlayışını savunan "*doğal haklar*" kavramı ortaya çıkmıştı. Osmanlı toplumunda ise tutucu ve baskıcı devlet aygıtının yanı sıra cemaatler, mahalle ve tarikatların egemenliği altındaki toplumun da tutucu olması, Osmanlılarda özgür düşüncenin ve sivil toplumun gelişmemesinin temel nedenidir.

Tanzimat reformları ve 1856 Islahat Fermanı, yabancı devletlerin baskıları sonucu yapılmış; Müslüman olmayan azınlıklar için bir takım haklar getirmiştir.

¹ Anar Erol: İnsan Hakları Tarihi, s. 120-121.

Kanun-i Esasi (1877) ile anayasada kişi hak ve özgürlüklerine vurgu yapılmıştır. 1908 II. Meşrutiyet ile de kişi özgürlükleri dile getirilmiştir. Ancak, bu "haklar", Osmanlı toplumunda zaten son derece cılız olan insan hakları mücadelesine ivme kazandıramamıştır. Osmanlı toplumunda, dini cemaat ve kurumların egemenliği, toplumun Müslüman kesiminde insan hakları mücadelesinin gelişimini engellemiştir. Osmanlılarda başka dinden olanlara ağır vergiler uygulanıyordu.

Osmanlı Döneminde Düşünce Özgürlüğü

XI. yüzyıldan itibaren İslâm düşüncesinde skolastik düşünce anlayışı egemen olurken, XVI. yüzyıl başlarında Osmanlı'da düşünce alanında durgunluk ve tutuculuk sürüyordu. Osmanlı'da gerçek anlamda bir sivil toplum yoktu: Tasavvuf ve tarikatlar da bireyin özerkleşmesini-özgürleşmesini engelliyordu. Toplumun kendisi de devlet kadar tutucu ve eziciydi. "Osmanlı'da bir dinsel özgürlük mücadelesi Batı'daki biçimiyle görülmedi. Batı'da dinsel özgürlük istemi, objektif olarak diğer hak ve özgürlüklerin önünü de açmıştı"¹

Osmanlı İmparatorluğu'nda, Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Humayûnu, 3 Kasım 1839) ile başlıca şu ilkeler öngörülüyordu: can, mal ve ırz güvenliğinin sağlanması: kanunsuz suç ve ceza olmaz, yargılamasız kimseye ceza verilemez... Ferman ile Osmanlı uyruklarına ve halklarına bir takım haklar tanınıyordu. "Gülhane Hatt-ı Hümayûnu, Padişah'ın uyuğuna bir takım vaatlerde bulunduğu tamamıyla tek taraflı bir tasarruftur. Gönüllü bir kendini sınırlama belgesi olup, bir şart, bir berattır. Ferman, idari, mali, askeri ve adli reformlar programı veya yalnızca bir ilkeler bildirgesi olarak da nitelenmektedir."² Tanzimat Fermanı'nda yaşama hakkını güvence altına alan herhangi bir düzenleme yoktu. İdam cezalarında, kimsenin yargılanmadan idam edilemeyeceği öngörülmüştür. Fermanda, ihlal yapan devlet yöneticilerinin yargılanması için özel ceza yasası çıkarılacağından söz ediliyordu. Ferman'ın sonunda "Dost devletlerin de bu yöntemin sonsuza dek uygulanmasına tanık olmaları için, İstanbul'daki tüm büyükelçilere resmen bildirileceği"nden söz edilmesi, Ferman'ın Avrupalı devletlerin zorlamasının da etkisiyle gündeme getirildiğini, kendi halk ve azınlıklarını değil; Avrupalı devletlerini tatmin için ilan edildiğinin bir argümanıdır. Tanzimat Fermanı kişi özgürlüklerine vurgu yapıyor, ancak ifade özgürlüğüyle ilgili bir düzenleme getirmiyordu.

119 maddeden oluşan Kanuni Esasi (1876) ile öngörülen bazı haklar şunlardı: İşkence yasaklanmış (madde 26), matbuat kanun çerçevesinde serbest bırakılmış (madde 12), dilekçe hakkı getirilmiş, kişi hürriyeti, kişinin hukuksal hürriyeti (madde 9) tanınmıştı. Ancak Kanun-i Esasi yürütme faaliyeti ve yetkileri Hükümdara tabi kılıyordu; bu nedenle de bir erkler ayrılığından söz etmek olası değildir. Kanun-i Esasi ile ilk kez Anayasal olarak alınan bu haklar güvence

¹ **Morange . J.:** "Libertes publiques". p.25.37.38. akt. Tanör, Bülent: Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu", BDS Yayınları, İkinci Basım, s. 82.

² **Kapani Münci:** Kamu Hürriyetleri, s. 91.

altına alınmamıştır. Kanuni Esasi'nin 12. maddesi matbuatı serbest bırakıyor, 10. madde ise kişi özgürlüğünü her türlü saldırıdan koruyordu.

1908 II. Meşrutiyet ile Kanuni Esasi'nin Bazı Değişikliklerine İlişkin Yasa'nın 10. maddesi kişi özgürlüğüne vurgu yaparken, 12. maddesi matbuatın serbest olduğunu ve sansür edilemeyeceğini öngörüyordu.

İttihat'ın III. Kongresi'nde, ayırım gözetmeksizin Türk dilinin kabul edilmesini yanı sıra, Türkçülük karşıtı her düşüncenin cezalandırılması öğütleniyordu. 1908'de Cemiyet Kanunu çıkartılıyor ve "millet" ismi taşıyan politik dernek ve birliklerin kurulması yasaklanıyordu. Bu yasak çerçevesinde Rumeli'deki azınlık dernekleri de kapatılıyordu. Her alanda bir Türkleştirme politikası yürürlüğe giriyordu.

Osmanlılarda düşünce alanındaki tutuculuk ve kısırlık özgür düşüncenin gelişimini de yavaşlatan etkenlerdi. Egemen düşünceden bağımsız bir entelijansiyanın oluşamaması, kapitalizmin çarpık gelişimi, batıdaki anlamıyla burjuva sınıfın oluşamaması, dinsel dogmaların düşünce üzerindeki baskısı, özgür bireyin ve sivil bir toplumun ortaya çıkamaması gibi etkenler düşünce ve ifade özgürlüğünün güdük kalmasını beraberinde getirmiştir. Çeşitli yasal düzenlemelerle sınırlı olarak tanınan "hak"lar da yaşama geçmemiş ve bazı azınlıklar dışında bir aydınlanma yaşanmamış ve tek tek bireylerde hak arama bilinci oluşmamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Döneminde Düşünce Özgürlüğü

Türkiye Cumhuriyeti (TC) kurulduğu andan itibaren resmi ideoloji oluşturma çabası içine girilmiş ve resmi ideoloji dışında kalan tüm muhalif düşünceler baskı altına alınmış, bu düşünceleri savunanlar yok edilmeye çalışılmıştır. Rejim ilk döneminde Kürtleri ve İslâmcıları daha sonra da Sosyalistleri hedef almıştır. İlk yıllarda muhalif düşüncenin *de facto* olarak tasfiyesi amaçlanmıştır. Olağanüstü yasalar çıkarılmış -Tahrir-i Sükûn Yasası vb.- ve bu yasaları uygulamak üzere olağanüstü mahkemeler oluşturulmuştur -İstiklal Mahkemeleri gibi. Teşkilatı Esasiye Yasası (1924)'nin Beşinci Bölümünün 77. maddesi, matbuatın yasa çerçevesinde serbest olduğu ve yayımlanmadan teftiş edilemeyeceğini öngörüyordu. 75. madde ise "Hiçbir kimse mensup olduğu felsefe, içtihat, din ve mezhepten dolayı muaheze edilemez" diyor ve dini ayinleri serbest bırakıyordu. Ancak bu "haklar" pratiğe yansımıyor, birçok muhalif gazeteci rejimin ilk yıllarında düşüncelerinden ötürü yargılanıyor ve cezalandırılıyordu. Dini ayinlere ise hiç hoşgörü gösterilmiyordu. 88. madde ise ülke toprakları üstünde yaşayan herkesi Türk olarak niteliyordu.

Daha sonra rejim 1935'lerde şekillenen bir resmi ideoloji oluşturmuş ve resmi ideoloji dışındaki her düşüncüyü gerek *de facto* gerekse *de jure* olarak kontrol etmeye ve sindirmeye çalışmıştır. Bu dönemden sonra resmi ideolojinin yerleşmesi esas alınmıştır.

Bu süreçten sonra özellikle faşist İtalyan mevzuatından ihraç edilen 141. ve 142. maddeler uygulamaya geçirilmiştir. Türk Ceza Yasası'nın (TCY) 141. ve

142. maddeleri, özellikle sol düşünceye yönelik olarak kullanılmıştır. Bu maddeden birçok parti, sendika, dernek yöneticisi ve yazar yargılanmış, ceza almıştır. (TİP, DİSK, Barış Derneği yöneticileri vb...) Bu maddelere göre bazı düşünceler sakıncalı olarak niteleniyor ve bu düşünceler etrafında toplanmak, propaganda yapmak, bu düşünceleri savunmak suç olarak değerlendiriliyordu. Cemiyetlere girmek de suç olarak değerlendirilebiliyordu. "Sakıncalı" görülen her türlü düşünceyi seslendirmek "propaganda" olarak algılanıyor ve propaganda'nın bir düşüncenin ifade edilmesinin aracı olduğu da yadsınıyordu. TCY 163. madde ise özellikle radikal İslâmi düşünceyi baskı altına almak amacıyla uygulanıyordu. 163. madde "laikliğe aykırı" düşünceleri hedef alıyordu.

"TCK 141, 142 ve 163 ile ilgili dava ve mahkûmiyetlerin bilançosu, ülkenin düşünce özgürlüğü konusundaki düzeyini yeterince yansıtan bir ayna durumuna gelmiştir. Adalet Bakanlığı'nın verilerine göre 1982-1990 arasında bu maddelerden 10.949 kişi yargılanmıştır. Adalet Bakanı'nın 14.11.1990 tarihli açıklamasına göre TCK 142 ve 163 uyarınca davası devam eden sanık sayısı 1269, tutuklu sayısı 61'dir."¹

1961 Anayasası'nın 19. maddesi herkesin vicdan ve dini inanç ve kanaat özgürlüğünü güvenceye alıyor, 20. madde ise "Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir; düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim ile veya başka yollarla, tek başına veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir. Kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz." der. Anayasa'nın 21. maddesi bilim ve sanat özgürlüğünü, 23., 24., 25., 27. maddeleri gazete, kitap, broşür, dergi çıkarma hakkı ve basım evlerinin korunması ile basın dışı haberleşme araçlarından faydalanma hakkını düzenler.

1961 Anayasası'nın 136. maddesi ile Devlet Güvenlik Mahkemeleri oluşturuluyordu. 136. madde "... Devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğü, hür demokratik düzen ve nitelikleri Anayasada belirtilen Cumhuriyet aleyhine işlenen ve doğrudan doğruya devlet güvenliğini ilgilendiren suçlara bakmakla görevli Devlet Güvenlik Mahkemeleri oluşturulmuştur." diyor.

Kemalist çevreler tarafından "Özgürlükler Anayasası" olarak nitelenen 1961 Anayasası'nın en önemli yanı DGM'lerin oluşturulmasıdır. Bu Mahkeme ile geçerli olan resmi düşünce dışındaki her türlü muhalif düşünce "Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü" adına kısıtlanmakta ve düşünce sahipleri cezalandırılmaktadır. Bu o kadar muğlak ve geniş bir kavramdır ki, her türlü düşünceyi bu gerekçe adına kısıtlayabilirsiniz. DGM'ler düşünce özgürlüğünü doğrudan ortadan kaldırmak amacıyla kurulmuş, demokratik hukuk devletlerinde örneklerine rastlanmayan mahkemelerdir.

Resmi ideolojinin biraz da dışına çıkan partilere yaşam hakkı tanınmadı. 1968 yılından bu yana 15 parti "bölücülük" ve "laikliğe aykırılık" gerekçeleriyle Anayasa Mahkemesi'nce kapatıldı. 15 Eylül 1968'te *İşçi Çiftçi Partisi*, 24 Haziran 1971'de *Türkiye İleri Ülkü Partisi*, 20 Temmuz 1971'de *Türkiye İşçi Partisi*, 8 Mayıs 1990'da *Türkiye Emekçi Partisi*, 16 Temmuz 1991'de *Türkiye Birleşik Komünist Partisi*, 24 Eylül 1991'de *Cumhuriyet Halk Partisi* (daha sonra bu

¹ **Tanör, Bülent:** *Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu*, BDS Yayınları, s. 95.

karar ile ilgili kapatma nedeni olan gerekçeler geçerliliğini yitirdi), 10 Temmuz 1992'de *Sosyalist Parti*, 1993'te *Halkın Emek Partisi*, 23 Kasım 1993'te *Özgürlük ve Demokrasi Partisi*, 30 Kasım 1993'de *Sosyalist Türkiye Partisi*, 1994 yılı başlarında *Yeşiller Partisi*, 16 Haziran 1994'de *Demokrasi Partisi* ve 19 Temmuz 1995'te *Sosyalist Birlik Partisi* Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı. Kapatılan bu partilerin 7'si sosyalist, 3'ü ise Kürt yanlısıdır.

Ulusal Üstü Sözleşmeler ve Türkiye

Düşünceyi ifade özgürlüğü birçok ulusal üstü belge ve sözleşmeyle güvence altına alınmıştır. BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (madde 19 ve 27), BM Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi (madde 18 ve 19), Avrupa İnsan hakları Sözleşmesi (madde 10), Helsinki Son Senedi (madde 7) ve Avrupa Anlatım ve Bilgi Özgürlüğü Bildirgesi bu özgürlüğü güvence altına almıştır. Türkiye, bu sözleşmelerden çoğunu onaylamıştır.

Türkiye, düşünce özgürlüğünü tanıyan bu sözleşmelerden BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ni (6 Nisan 1949), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni (Mart 1954), Yeni bir Avrupa için Paris Şartı (21 Kasım 1990) ve Din ya da İnanca Dayalı Her Türlü Hoşgörüsüzlük ve Ayrımcılığın Kaldırılması bildirgelerini imzalamıştır. Türkiye'nin esas problemi, bu sözleşmelerin imzalanması değil; pratikte uygulanmayışından kaynaklanmaktadır. Türkiye'de bu konudaki en büyük problem, norm ile uygulama arasındaki fark ve çelişkidir.

TC 1982 Anayasası'nın 25. maddesi "herkesin düşünce ve kanaat hürriyetine sahip olduğu"nu belirtir. 26 madde ise düşünceleri açıklama ve yayma hakkını getirir. 27 ve 28. maddeler serbestçe öğrenme-öğretme hakkı ve basının sansür edilemeyeceğini öngörür. 26. ve 27. maddelerde ifade özgürlüğü sınırlandırılmıştır. Ancak Anayasa'nın 28. maddesinin 2. fıkrasında "Kanunla yasaklanmış herhangi bir dilde yayın yapılamaz" denilerek, Türkçe dışında yasaklanmış bir dilde yayın yapılamayacağı öngörülmüştür. Türkiye'de farklı dilleri olan azınlıklar vardır. Kürtler dışında Çerkesler, Süryaniler, Gürcüler, Lazlar vb... kendi dilleri olan azınlıklardır. Anayasa'nın bu maddesiyle düşünceyi bazı dillerde ifade edilmesi engellenmiştir. Bu da düşünce özgürlüğünün ihlal edilmesidir.

5680 sayılı Basın Yasası'nın yurtdışında basılan yayınların yurda sokulmasını yasaklama yetkisini vermekte, Ek 1. maddesi basılı eserlerin dağıtımının engellenebileceğini, Ek 2. madde çeşitli suçlardan dolayı bir yayın organının üç günden bir aya kadar kapatılabileceği, -*Özgür Ülke gazetesinin yayınına Ek 2. madde gerekçe gösterilerek son verilmiştir*- Ek 4. madde ise dağıtımı engellenmiş ve yayımlanmamış da olsa bir suç unsuru bulunan yazıdan dolayı yargılama yapılabileceğini öngörmektedir. Basın Yasası, insanların düşünceyi arama, ulaşma, alma ve ifade özgürlüğü haklarını tümünden ortadan kaldırmaktadır. Basın Yasası, tam anlamıyla düşünce ve ifade özgürlüğünü tanımlayan ulusal üstü insan hakları belge ve sözleşmelerine aykırıdır. Yasanın Ek 1. maddesi insanların bilgiye ulaşmalarını engellemekte, 2. maddesi, ifade özgürlüğünü engellemekte, Ek 4. madde ise daha ifade edilmemiş ya da insanlara ulaşmamış düşün-

ceyi dahi cezalandırmaktadır. Böylece sadece düşünceyi ifade değil, düşünme özgürlüğü de ihlal edilmektedir. Bu madde, düşünceyi daha “suç”a dönüştürmeden cezalandırmaktadır.

“Türk Ceza Yasası’nın 125., 127., 129., 132., 133., 134., 135., 136., 137., 138., 139., 140., 143., 145., 146., 147., 149., 153., 154., 155., 158., 159., 160., 161., 162., 175., 178., 311., ve 312., maddeleri düşünceyi açıklama, propaganda, devletin iç ve dış güvenliği, suç işlemeye tahrik, devlet güçlerine karşı suçlar, din özgürlüğü ve devletin uluslararası kişiliğine karşı suçları gibi konularda sınırlama getirmektedir.”¹

Ayrıca 430 Sayılı Yasa Hükmünde Kararname, Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Yasası, Polis Vazife ve Selâhiyetleri Yasası, 195 Sayılı Basın İlan Kurumu Teşkiline Dair Yasa, 657 sayılı Devlet Memurları Yasası, 2854 Sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Yasası gibi yasa ve kararnameler de düşünce özgürlüğünü sınırlamakta ya da yok etmektedir.

1995 Haziran ayı sonlarında basına bir brifing veren Genelkurmay İkinci Başkanı Ahmet Çörekçi şöyle demişti: "Eğer demokratik ve insan hakları doğrultusunda mücadele devam ederse bu iş bizimle birlikte uzayıp gidebilir. Çünkü; bizim elimizi kolumuzu insan hakları ve demokrasi bağlıyor"² Çörekçi, TMY'nin 8. maddesinin kaldırılmasına da karşı çıkmış ve TBMM'de bulunan siyasal partilerin tümü -küçük birkaç parti hariç- askerlerle bu konularda görüş birliğinde olduklarını peş peşe açıklamışlardı. Hatta, bazı partiler Çörekçi'nin açıklamalarını düşünce özgürlüğü kapsamında değerlendirmişti. 8. Madde tartışmaları sırasında "Bir de askere soralım" diyen bir Cumhurbaşkanı'nın olduğu bu ülkede, siyasi partilerin bu yaklaşımı, Türkiye'de gerçek otorite olan askeri iradenin "sivil" irade üzerindeki egemenliğini bir kez daha açıkça ortaya koymuştur.

Basın özgürlüğünden söz edilemez. Basın, resmi ideolojinin güdümündedir. Osmanlı yönetimi özellikle II. Abdülhamid döneminden itibaren basın üzerinde büyük baskı uygulamıştı. Cumhuriyet döneminde de rejim kuruluşundan bugüne dek basını denetimi ve kontrolü altına almaya çalışmış ve büyük ölçüde başarılı olmuştur. Kontrol dışı kalan muhalif basın ise yasal ve yasa dışı yöntemlerle susturulmuştur. Basına "teşvik" adı altında kredi ve ucuz kağıt verilmekte, böylece basın devlet denetimine alınmak istenmektedir. Bu politika büyük ölçüde başarılı olmuştur. Resmi ideolojiye "aykırı" yayın yapan muhalif yayın organları kapatılmakta, kitaplar toplatılmaktadır. Türkiye, uluslararası basın örgütlerine göre gazetecilik mesleği açısından yaşam güvenliğinin olmadığı bir ülke olarak tanımlanmaktadır. Türkiye'de sadece 1992 yılı içerisinde 12 gazeteci "faili meçhul" cinayetlerle öldürülmüştür. Bu gazetecilerden 6'sı Kürt haklarını savunan yayın organlarının yazar ve muhabiridir. 1993 yılında ise 7 gazeteci, 11 dağıtıcı ve idari görevli öldürülmüştür. 7 Ağustos 1993 tarihinden bu yana "kayıp" olan Özgür Gündem gazetesi muhabiri Aysel Malkaç'ın İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nde görüldüğü çok sayıda tanık tarafından ifade edil-

¹ İfade Özgürlüğü Hapiste, ÇGD Yayınları, Ankara, s. 353.

² Yeni Politika gazetesi, 2 Temmuz 1995.

miş, ancak devlet yetkilileri her zamanki gibi olayın üzerini örtme politikası izlemiştir. Ayrıca gazete büroları bombalanmakta, gazeteciler gözaltında kaybedilmektedir. Özellikle, Özgür Gündem, Özgür Ülke ve Yeni Politika gazetelerine büyük baskı uygulanmış; bu gazetelerin büroları birçok kez bombalanmış, muhabir, dağıtımçı ve yazarları öldürülmüş, sayısız dava açılmış, birçok yazı işleri müdürü ve muhabir cezaevine atılmıştır. Basın Yasası'nın Ek: 2. maddesi gerekçe gösterilerek Özgür Ülke ve Yeni Politika gazetelerinin yayını durdurulmuştur.

Resmi ideolojinin tezlerine karşı çıkan aydınlar ömürlerini cezaevinde tüketmektedir. Kürt sorunu konusunda 18 kitabı bulunan İsmail Beşikçi'ye açılan 103 davada toplam 100 yılı aşkın hapis ve milyarlarca TL. para cezası verilmiştir. Para cezalarının hapis cezasına çevrilmesiyle Beşikçi'nin cezası 200 yılı aşmaktadır. Münir Ceylan, Haluk Gerger ve Fikret Başkaya da düşünceleri nedeniyle cezaevinde yatmışlardır.

11 Kasım 1983 tarihli 2954 Sayılı Türkiye Radyo ve Televizyon Yasası da birçok anti-demokratik hüküm içermektedir. Radyo Televizyon Üst Kurulu Başkanı Ali Baransel, bir demecinde, "bazı özel radyo ve televizyon kuruluşlarının ciddiyyetten uzak bir anlayışla yayın yaptıkları"ni belirterek şöyle diyor: "Ülkemizde demokratik, çağdaş, milli ve manevi değerlere saygılı, hukukun üstünlüğünü rehber edinmiş, genel ahlak ve Türk aile yapısına uygun, her şart ve ortamda ülke menfaatlerini ön planda tutan bir yayıncılık anlayışını hakim kılmaya çalışıyoruz."¹ 12 Eylül cuntasının lideri Kenan Evren'in sözcülüğünü yapmış olan Baransel, görüldüğü gibi basın özgürlüğü ve kişilerin özgürce haber edinebilme hakkının önüne yasakçı bir anlayışla, birçok sınır koyuyor. Zaten, RTÜK'ün oluşum nedeni devletin çizdiği dar çerçevenin dışına çıkabilecek basın ve yayın organlarını "hizaya getirmek"tir. RTÜK tarafından 12 televizyon kuruluşuna "yayın ve reklam ilkelerini ihlal ettikleri" gerekçesiyle toplam 48 uyarı ve kapatma cezası verilmiştir. Ayrıca yayınları devletin "hoşuna gitmeyen" radyolara baskı uygulanmakta, radyo merkezleri basılarak çalışanlar gözaltına alınmaktadır. Hükümetin verdiği teşvikler ile medyanın denetim altında tutulması hedeflenmektedir. Birkaç istisna dışında bu politika başarılı olmuştur. Türk medyası genel olarak devlet güdümlü, özgür olmayan bir medyadır. Türk medyası savaş kışkırtıcılığı yapmakta, tabu konuların üzerine gitmemekte, çoğu kez yaptığı asparagas haberlerle bireylerin hakkını ihlal etmektedir. Kitlesel tutuklamalar, dernekler üzerindeki baskı ve yasaklamalar, toplantı ve gösteri hakkının özgürce gerçekleştirilmesinin önündeki engeller rejimin genel karakteristiğini özetlemektedir.²

"1983 yılında çıkarılmış olan 2954 sayılı Türkiye Radyo Televizyon Yasası ise halen yürürlüktedir. Ancak, 1994'te özel radyo ve televizyonların faaliyetine olanak veren 3984 sayılı yeni Radyo ve Televizyon Yasası çıkarılmıştır. Bu iki yasada birbiriyle çelişen maddeler bulunmaktadır. Örneğin cevap düzeltme haklarının nasıl kullanılacağı konusunda 2954 sayılı yasanın 29.

¹ Zaman gazetesinin 12 Ağustos 1995 tarihli nüshası

² Anar, Erol: İnsan Hakları Tarihi.

maddesi ile 3984 sayılı yasanın 28. maddesi farklı usuller öngörmektedir.”¹

12 Nisan 1991'de yürürlüğe giren Terörle Mücadele Yasası (TMY) ile düşünce "terör" suçu kapsamına alınmış ve sözlü ya da yazılı olarak düşüncelerini ileten aydınlar, "devletin siyasi, hukuki, sosyal, ekonomik düzenini değiştirmek"ten "terörist" olarak nitelenerek, cezaevine konulmuşlardır. TMY'nin tüm maddeleri örgütlenme hakkı, direnme hakkı, düşünceyi özgürce ifade edebilme hakkının önünde bir duvar oluşturmaktadır. TMY'nin 6/2-3-4 maddeleri gereğince "terör örgütleri"nin açıklamalarını basanlara ağır para cezası getirilmektedir. Bu, TC Anayasası'nın 28. maddesi ile çelişmektedir. TMY'nin 7/5 ve 8/1-2 maddeleri dergiler için ağır para cezaları ve sorumlu yazı işleri müdürleri için 6 aydan 2 yıla kadar hapis cezası getirmektedir. TMY ile düşünceye-düşüncesini sözlü ya da yazılı olarak açıklayan kişilere, düşünceyi yayan araçlara-basın yayın organlarına, dolayısıyla düşünce özgürlüğünün önüne setler çekilmiştir. TMY'nin 8. maddesi "değişiklik" yapılarak "bilimsellik" ölçütü getirildi, açık ve yakın tehlike çerçevesinde yapılan propagandalar suç sayılmaya devam edildi. Bu sözde "değişiklik" dahi uygulanmadı. Hemen her muhalif düşünce yargılanmaya devam edildi. 8. madde "değişikliği"nden sonra cezaevlerine atılan düşünce "suçlu"larının sayısı hızla arttı.

"Türk Hukuk Düzeninde düşünceyi açıklama özgürlüğünü düzenleyen ve sınırlayan hükümlerde, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin, onun kurumsallaştırdığı rejimin niteliklerinin ve bunun korunmasına ilişkin belirgin kaygı ve çabanın izleri görülmektedir. Daha açık söyleyişle, Türkiye'de bu ana özgürlüğün düzenlenişine damgasını vuran yaklaşım, anlayış biçimi, rejimin kabul edebileceği sınırlar içerisinde düşünmeye olanak veren bir ortamın yaratılması ile bu çerçevede düşüncenin açıklanması olmuştur.”²

Türk Devleti'ni kutsallaştıran 1982 Anayasası'nın daha başlangıç bölümünde düşünce özgürlüğü, resmi düşünceden farklı düşüncenin kendisini ifade etme olanağı yok edilmiştir. Anayasa'nın başlangıç bölümünde şöyle denilmektedir: "Hiçbir düşünce ve mülahaza Türk milli menfaatlerinin, Türk varlığının devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliğinin karşısında koruma göremeyeceği" hükme bağlanmıştır. Anayasa'nın 13., 14., maddeleri ise bazı düşünceleri "yasadışı" olarak nitelemiştir. Görüldüğü gibi 1982 Anayasası, düşünce ifade özgürlüğü denildiğinde, yalnızca resmi düşünce anlaşılmaktadır. Bu Anayasa ile her çeşit özgürlüğü kısıtlayabilirsiniz. Her çeşit düşünceyi "devletin bölünmezliği ve kutsallığı" söylemi ile kısıtlayabilirsiniz. Ayrıca insanların devleti de eleştirme hakları düşünce özgürlüğü içerisinde yer almaktadır. Bugün uluslararası insan hakları belge ve sözleşmelerine göre devlet değil, insan kutsaldır. Anayasa daha başlangıç kısmında insanların devleti eleştiremeyeceği üzerinde şekillenmiştir. Bu Anayasa'ya göre muhalif ve resmi ideolojiden farklı düşüncelerin

¹ Prof. Dr. Ertan Okyay: *Yasadışı RTÜK yasası da değiştirilmelidir*, Radikal gazetesinin 19 Kasım 1996 tarihli nüshası, s. 9.

² Mehmet Semih Gemalmaz-Osman Doğru: *Türkiye'de Basın Özgürlüğü Mevzuatı*, Basın Konseyi Yayınları, 1990 İstanbul, s. 12.

kendisini ifade etme hakkı yoktur. Bu Anayasa, bu haliyle ulusal üstü insan hakları belge ve sözleşmelerine aykırı bir anayasadır ve düşünce ifade özgürlüğünü yok eden ve sınırlayan bir metindir.

Düşünce özgürlüğü yok edilerek, düşüncesini özgürce açıklayan kişiler - düşüncesi şiddet içersin içermesin "terörist" olarak değerlendirilebilmektedir. TMY, düşünce, örgütlenme ve direnme hakkının önünde bir engeldir. Dolayısıyla, Yasa'nın yalnızca birkaç maddesinin değil; tamamının iptali için çaba göstermek gerekmektedir. Türk Ceza Yasası (TCY)'nin 311 ve 312. maddeleri de düşünce özgürlüğünü kısıtlamaktadır. TCY'nin 533, 534, 535 ve 536. maddeleri de yayıncılara ve afiş asanlara ceza hükümleri getirmektedir. Bu hükümlerin uygulanışında da çifte standart gösterilmektedir. Muhalif olmayan yayınlar sokakta serbestçe satılırken, muhalif yasal dergileri sokakta satanlar gözaltına alınmakta, işkence görmekte ve cinsel tacize uğrayabilmektedir.

Ayrıca bazı dillerin yasaklanması ve dil konusundaki sınırlamalar da düşünceyi ifade özgürlüğünün önünde set oluşturmaktadır.

Düşünce özgürlüğünün sınırlarını yalnızca yasalar değil, konjonktürel durum da belirleyebilir. BM Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi, "Her türlü savaş propagandası yasayla yasaklanır" der (madde 20). Oysa bugün Türkiye'de savaş propagandası, kışkırtıcılığı yapmak *de facto* olarak serbesttir. Tam tersine barış kışkırtıcılığı yapmak, "Akan kan dursun, silahlar sussun. Kürt sorununa barışçıl, demokratik çözüm aransın" demek suç olabilmektedir.

Devletlerarası Topluluklar ve NGO'ların Türkiye'nin Düşünce Özgürlüğü Sorununa Yaklaşımları

Osmanlı döneminden bu yana Avrupa devletleri, Türkiye'nin insan hakları sorununa kendi ekonomik ve siyasal çıkarları açısından yaklaşmış ve insan haklarını politik bir argüman olarak kullanmışlardır. Avrupa devletleri bir yandan Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde yaşayan halk ve azınlıkları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya çalışmış, ancak onlar katliama uğradığında ses çıkarmamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile bu kez Kürtlere yönelik baskı ve katliamlar, Avrupa devletlerince görmezlikten gelinmiştir. 1995 Aralık ayında Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne alınmış olması insan haklarının geliştirilmesi yönünde değil, Türkiye ile olan konjonktürel ve uzun vadeli çıkarları güvenceye alma istemidir.

Avrupa Parlamentosu, 1997 yılında Gümrük Birliği anlaşması çerçevesinde Türkiye'ye verilmesi gereken 53 milyon ECU'lük (6.3 trilyon TL) yardımı Kıbrıs, Kürt sorunu, demokratikleşme ve insan haklarını gerekçe göstererek askıya aldı. Ayrıca 3.5 milyon ECU'lük (420 milyar TL) AB özel yardımının da askıya alınması kararlaştırıldı. Avrupa Parlamentosu'nda şimdiye dek sadece hiçbir yaptırım olmayan karar tasarıları çıkarılıyordu. Bu karar ilk kez Türkiye'ye somut bir yaptırım olması açısından önemlidir. AP sözcüleri Türkiye'den artık söz değil, uygulama beklediklerini de açıkladılar.

Non Governmental Organizations (NGO=Hükümet dışı örgütler) açısından

ise, Türkiye uzun bir süredir düşüncenin baskı altına alındığı ve yargılandığı bir ülke olarak değerlendirilmektedir. Amnesty International, Human Rights Watch, Article 19, Committee to Protect Journalists, Reporters Sans Frontieres gibi uluslararası insan hakları örgütleri birçok kez yayımladıkları rapor ve açıklamalarla Türkiye’de düşünce üzerindeki baskıları kınadılar.

“ Açık ve canlı bir tartışma ortamına yönelen böylesi bir toplum görüntüsünü engelleyen olgu, devletin, kendi bütünlüğü için yaşamsal önem taşıdığını düşünerek şu konularda dayatmayı sürdürdüğü ve ifade özgürlüğüne yönelik bir dizi sert kısıtlamalardır: ordu ve güvenlik güçlerinin itibarının korunması, askerlik hizmeti kurumunun sürmesi ve her şeyden de öte, Kürt “bölücülüğü”nün üstesinden gelinmesi. Devlet, bu konularla ilgili haber ve yorum yapılmasını, gerek yasal, gerekse yasadışı yollarla kontrol etmektedir (...) 1993 yılının ikinci yarısında ve 1994’ün ilk aylarında 8. madde uyarınca yapılan tutuklama ve kovuşturma sayısında dramatik bir artış izlendi. Hapsedilenler arasında avukatlar, siyasetle uğraşanlar, sendikacılar, öğretim üyeleri, yazarlar, yayıncılar ve gazeteciler yer aldı.”¹

Birçok uluslararası insan hakları örgütü Türkiye’de düşünce üzerindeki baskıların sistematik olduğunu kabul ediyor ve bu baskıların kaldırılması yönünde etkinliklerde bulunuyor. Son olarak Amnesty International, Türkiye’deki insan hakları ihlallerini bir yıl süreyle gündeme getirecek çok önemli bir kampanyayı 1 Ekim 1996’da başlattı.

“Türkiye’de tabu haline gelmiş olan bir-iki konuya dokunmak, şimşekleri gazetecinin üzerine çekiyor hemen. Kürt sorunu, Atatürk, laiklik, ordu ve "ülkenin bölünmez bütünlüğü" bu tabuların en başta gelenleri. Kürt sorunun çözümünde otonomi, bağımsızlık, PKK’yla pazarlık gibi olasılıklardan bahsetmek, bu sorunun askeri çözümü sırasında hükümetin insan haklarını ihlal ettiğini savunmak, Kürtlerin ezilmiş bir toplum olduğunu iddia etmek gazetecinin başını derde sokuyor. Atatürk’ün herhangi bir konuda yanlış yaptığını öne sürmek de hata.”²

International PEN’de araştırmacı olarak çalışan Mandy Garner ise şöyle diyor: “Biz, ihlalleri uluslararası anlaşmalara ve bizim kendi şartımıza aykırı buluyoruz. Hem yasalara, hem de bu yasaların uygulanışına bakıyoruz. Bizce, örneğin Terörle Mücadele Yasası’nın 8. maddesi insan hakları anlaşmalarına, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 10. maddesine ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 19. maddesine aykırıdır. Bunun nedeni, bu maddenin ülkenin bütünlüğünü tehdit ettiği düşünülen her tartışmayı kısıtlamak için kullanılabilir olmasıdır.”³

Ancak uluslararası insan hakları örgütleri çoğunlukla Terörle Mücadele Yasası (TMY)’nin 8. maddesi üzerinde yoğunlaşıyorlar. Oysa Türkiye’de düşünce özgürlüğünü engelleyen 152 yasa ve bu yasaların binlerce hükmü vardır. Türk Hukuk Mevzuatının ulusal üstü belge ve yasalara uygun olarak kökten değişmesi gerekmektedir. Yapılacak birkaç değişiklik, ya da revizyon Türkiye’de düşünce

¹ **Amnesty International:** Türkiye: İnsan Hakları Olmadan Güvenlik Olmaz, Ekim 1996, AI Index: EUR/44/84/96 Turkish.

² **William A. Orme, Jr.** CPJ Genel Müdürü, Ekim 1995 - New York; Aktaran: **Erol Anar**, *İnsan Hakları Tarihi*, IX. Bölüm.

³ **age**

özgürlüğünün oluşumunu sağlamayacaktır. İkincisi ise sadece yasaları değil, mentaliteyi değiştirmekten geçmektedir.

Spesifik Bir Örnek Bağlamında Türkiye’de Düşünce Özgürlüğü

Türkiye’de düşünce özgürlüğü hakkını kullanmaya çalışan bir kişi şu durumlarla karşılaşabilir:

1. Kişi, görüş edinme hakkını istediği anlamda kullanamaz. Çünkü, resmi ideoloji dışındaki çeşitli düşüncelerin bu kişiye ulaşması çeşitli yasa ve fiili uygulamalarla engellenmektedir. Dolayısıyla kişinin yalnızca resmi ideolojinin çizdiği sınırlarda görüş edinme “hakkı” vardır.

2. Kişi bilgi ve düşünceleri arama hakkını kullanmak istediğinde yine engellerle karşılaşacaktır. Örneğin Ermeni soykırımını araştırmak isteyen bu kişiye devlet arşivleri kapalı tutulacak, ayrıca bu konularla ilgili kitaplar da toplatılacak -Belge Yayınları’nın “*Ermeni Tabusu*” ile “*Jenosid*” kitapları örneğinde görüldüğü gibi- ve böylece bu kişinin bilgiye ulaşması ve düşünce araması engellenecektir. Bu kişi örneğin bu konuda resmi tarihin açıklamalarıyla “yetinmek” durumunda kalacaktır.

3. Düşüncelerini yayma hakkını kullanmak isteyen bu kişi görüşlerine katıldığı -yasal da olsa muhalif- bir dernek ya da partinin afiş, bildiri ya da yayın organını dağıtırken engellenebilir hatta sık sık keyfi olarak gözaltına alınabilir.

4. Bu kişi düşüncesini ifade ettiğinde ise eğer düşünceleri “sakıncalı” ise yani muhalif görüşleri dile getiriyorsa bu kez yüzlerce yasanın çemberinden geçmek durumundadır. Eğer kişinin görüşleri resmi ideoloji sınırları dışında ise bu kişi muhtemelen düşünceleri nedeniyle yargılanabilecek, hatta cezalandırılacaktır. Kişi eğer bu düşüncelerini mahkeme önünde de savunmayı sürdürürse, ikinci bir kez cezalandırılabilir (İsmail Beşikçi’nin savunmalarından da ayrıca ceza alması örneğinde olduğu gibi). Böylece bu kişi hem düşüncesini ifade ettiğinden, hem de savunduğundan dolayı ayrı ayrı ceza alabilecektir. Bu durumda düşünce özgürlüğü bir olayda iki kez ihlal edilebilmektedir.

5. Sonuç olarak Türkiye kişinin görüş edinmesi, bilgi ve düşünceleri arama, ulaşma ve alma, ifade ve propaganda özgürlüğü yoktur. Kişi bu haklarını ancak düşünceleri resmi görüş ile çakıştığı anda kullanabilir. Bu nedenle Türkiye’de düşünce özgürlüğünden söz edilemez.

Düşünceye Dört Koldan Denetim

Devlet düşünceyi daha ifade edildiği andan itibaren kuşatıyor. Bir yazar düşüncesini bir kitapla ortaya koymak istediğinde şu durumlarla karşılaşabiliyor:

1. Yazar daha baştan çeşitli antidemokratik yasalarla kuşatıldığından, oto-sansür uygulaması isteniyor. Türkiye’de çoğu yazar da daha düşüncelerini oluştururken oto-sansür uyguluyor. Kuşkusuz bu durum özgür düşünceyi savunan biri tarafından kabul edilemez. Kendi kafasında düşüncenin özgür olması gerektiğini savunan bir yazar, bunu pratiğe de geçirmek zorundadır. Bir de “sakınca-

lı” bir düşünceyi yayımlayabilecek çok az yayınevi olması, yazarları otosansüre götüren diğer bir etken.

2. Yayınevleri de yazarların düşüncelerini sansürden geçirerek eleyebiliyor ve yapıtlardaki “sakıncalı” düşünceleri çıkarıyor. Hatta çoğu yayınevi devletin gözünde “sakıncalı” olarak görülen yazarların yapıtlarını basmayı reddediyor. Böylece denetim mekanizmasının bir ayağını da yayınevleri oluşturuyor.

3. Yayınevinin “denetimi”nden geçerek matbaaya ulaşmayı başarmış bir kitap bu kez de matbaacının denetimine takılabiliyor. Çoğu matbaacı da “sakıncalı” yazarların “sakıncalı” görüşlerini içeren yapıtlarını basmayı reddedebiliyor. Kimi zaman matbaacılar da büyük boyutlara ulaşan para cezalarıyla karşılaşabiliyor.

4. Basılma şansına ulaşmış bir kitap, yayıncıya teslim edilmeden önce yasayla belirtildiği üzere Derleme’ye veriliyor. 48 saat içinde toplatma kararı çıkmazsa, kitap yayıncıya nihayet ulaşabiliyor.

5. Ancak kitap yine de özgürleşmiş olmuyor. Daha sonra savcılar devreye giriyor. Kitap için örneğin 3 gün sonra da toplatma kararı verilebiliyor. Kitap, devlet görevlilerince bu kez kitapçılardan tek tek toplatılıyor. Ve yazar ile yayıncının düşüncelerinden dolayı yargılanma serüveni başlıyor.

Çeşitli Çevrelerin Düşünce Özgürlüğüne Bakışı

Türkiye’de düşünce özgürlüğü denildiğinde bundan, çoğu kesim ve çevre kendi düşüncelerinin özgürlüğünü anlıyor ve diğer düşüncelerin ifadesini, çeşitli gerekçelerle düşünce özgürlüğü sınırları dışında düşünüyor.

Kemalist çevreler, düşünce özgürlüğü kavramından resmi düşüncenin ifadesini anlıyor ve resmi düşünce dışındaki düşüncenin ifadesini çeşitli gerekçelerle savunmuyorlar. Örneğin laiklik gerekçesiyle başörtüsü özgürlüğüne, bölünmez bütünlük gerekçesiyle ise Kürt sorunu ve benzeri konulardaki farklı düşüncelere karşı çıkıyorlar. Kemalistler, anti-militarist düşünceyi de, düşünce özgürlüğü sınırları içerisinde değerlendirmiyor.

İslâmcı kesimin önemli bir bölümü, düşünce özgürlüğü denildiğinde başörtüsü yasağı ve kılık kıyafet özgürlüğünü anlıyor. Düşünceleri dolayısıyla cezavlerinde yatan farklı düşüncedeki insanlara sahip çıkmıyor. Bu kesim, örneğin bir İslâmcı yazara sahip çıkıyor, onun ifade özgürlüğünü savunuyor da, Yaşar Kemal’in ifade özgürlüğünü savunmuyor. Kemal’in ve benzeri aydınların görüşlerini resmi ideoloji gibi “bölünmez bütünlüğe” aykırı buluyor. Bu düşüncedeki İslâmcı kesimle Kemalist çevreler aynı yerde, yani resmi ideoloji sınırları içerisinde örtüşüyor.

Sol grupların bir kesiminde de düşünce özgürlüğü kavramına yaklaşım bundan farklı değildir. Bazı sol kesimlerin değil farklı bir düşünceye, kendi içinde oluşan farklı düşüncelere dahi tahammül edemediği ve o düşünce sahiplerini ortadan kaldırmaya yöneldiği bir gerçektir. Ancak yine de 12 Eylül öncesine oranla, sol kesimde düşünce ve ifade özgürlüğünün gelişim yolunda olduğu izlenmektedir.

Geçtiğimiz yıllar içerisinde Avrupa Birliği'nin Türkiye'ye Gümrük Birliği'nden dolayı verilmesi düşünülen para yardımını bloke etmesi ve AI'nin bir yıl sürecek kampanyası Türkiye'yi zor durumda bıraktı. RefahYol Hükümeti ise bu kararlar karşısında bir "demokrasi paketi" hazırladı. Türkiye'nin insan hakları sorunu ne zaman uluslararası platformlarda yoğun olarak tartışılmaya başlasa, o an işbaşında bulunan hükümetler insan hakları paketlerinden söz etmeye başlar. Ancak bir süre sonra paketler dolapta unutulur. Son paket de böyle bir anlayışın ürünü olarak gündeme geldi; Avrupa'ya yönelik bir mesaj verilmeye çalışılıyor. Pakete göre TCY'nin 311 ve 312. maddeleri değiştirilecek, TMY'nin düşünceyi suç sayan bölümleri yeniden düzenlenecek, gözaltı süreleri kısaltılacak, TCY ile Polis Vazife ve Selâhiyetleri Yasası değiştirilecekmiş. Avrupa ise bu kez daha temkinli davrandı ve Türk hükümetlerinin sözüne güvenmediğini şu yaklaşımla ortaya koydu: "*Biz söz değil, uygulama bekliyoruz.*" Kuşkusuz bu hükümet, düşünce özgürlüğünü gerçek anlamda sağlayamayacak bu sınırlı değişiklikleri yapsa dahi bu olumlu bir adımdır. Ancak rejimin niteliğine baktığımızda bu vaatlerin söz olmaktan ileri gidemeyeceğini çok net olarak görebiliriz.

Türkiye'de düşünce özgürlüğü şu şekillerde ihlal edilmektedir:

1. Düşünce özgürlüğünü sınırlayan ya da baskı altına alan yasalar ile -TMY, TCY ile Askeri Ceza Yasası vb... Türk hukuk sisteminde düşünce özgürlüğünü sınırlayan 152 yasa ile:

a) Bu yasalar ile ağır para ve hapis cezası getirilerek. Zaten zorlukla yapıtını yayımlatan ve çoğunlukla yeterli bir telif ücreti alamayan yazarlara astronomik para cezaları vererek ve onların özgürlüğüne doğrudan el koyarak; ikincisi yayınevlerine yönelik para ve hapis cezalarıyla. Özellikle bazı yayınevleri hedef alınmakta, onların çıkarttığı yayınlar önyargılı olarak değerlendirilmektedir. Örneğin Belge Uluslararası Yayıncılık gibi... Böylece bir yazarın yapıtını yayımlaması güçleştirilmekte ve bir yayınevinin toplatılmasını düşündüğü bir yayını yayımlamaması sağlanmak istenmektedir. Yazar ve yayıncıları bir nevi oto-sansür uygulamaya sevk etmek amaçlanmaktadır.

b) Sosyalist, Kürt yanlısı ve radikal İslâmcı düşünceyi dile getiren yayınların hemen tümü toplatılmakta sorumlular hakkında davalar açılmaktadır. Böylece resmi ideoloji dışındaki düşünceler kontrol altına alınmakta ve sindirilmek istenmektedir.

2. Yasadışı yollarla belirli düşünceleri yok etme ve bu düşünce yanlılarını sindirme amaçlı keyfi eylemler. Özgür Ülke gazetesinin bombalanması, muhabirlerinin kaçırılması, işkence yapılması, mahkeme kararı olmaksızın yayınlara el koyma, "faili meçhul" cinayetler ile yok etme gibi uygulamalardır.

Tüm bunlar "açık ve yakın tehlike" ölçüt alınarak gerçekleştirilmektedir. "Açık ve yakın tehlike" Amerikan Mahkemeleri'nin geçmişte uyguladığı bir ölçüttür. "Açık ve yakın tehlike" ölçütüyle her düşünceyi "vatanın bölünmez bütünlüğü" adına yasaklayabilirsiniz -ki Türkiye'de de şu anda bu yapılmaktadır.

İHD raporlarına göre 1995 yılı içerisinde düşüncelerinden dolayı yazar, ya-

yıncı ve gazetecilere toplam 172 yıl 8 ay hapis ve 17 milyar 688 milyon TL. para cezası verilmiş. 1996'nın ilk 9 ayında ise toplam 153 yıl 1 ay hapis ve 9 milyar TL. para cezası verilmiş.

Spesifik örnekler

Türkiye'de egemen ideoloji, resmi düşüncenin dışındaki her düşünce üzerinde sistematik baskı uygulamakta ve bu düşünceleri dile getirenleri cezalandırmaktadır. Düşüncelerini özgürce ifade edemeyen ve sistematik olarak baskıya uğrayan çeşitli grup ve çevreleri şöyle kategorize edebiliriz: Sosyalistler, Kürtler ve onların haklarını savunanlar, bazı İslâmi kesim ve çevreler, insan hakları savunucuları, anti-milatarist gruplar, aydınlar, Aleviler, azınlıklar...

TBMM'de dahi düşünceyi ifade özgürlüklerini kullanamayan, ya da bu özgürlüklerini kullanmaya kalkıştıklarında tutuklanan milletvekillerinin olduğu bir ülkede, yargı organlarının bağımsızlığından söz etmek olanaksızdır. Yargı, çoğunlukla siyasal iradenin istediği doğrultuda kararlar üretmektedir. Buna çok iyi bir örnek, eski milletvekili Mahmut Alınak'ın kürsüden zorla indirilmesini suç sayan Ankara 6. Asliye Mahkemesi'nin kararını kaldıran Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun kararıdır. Böylece Yargıtay, Meclis'te konuşma özgürlüğünün şiddet kullanılarak yok edilmesine vize vermiştir. Kurul'un 43 üyesinden 39'u tarafından onaylanması Türkiye'nin önünde düşünce özgürlüğü konusunda alması gereken uzun bir yol olduğunu ortaya koymaktadır. Yargıtay kararından, "Kürtlerden yana görüş getiren" ya da resmi ideoloji dışında görüş ifade eden herkes şiddet ile baskı altına alınabilir, kişinin özgürlüğü engellenebilir yorumu çıkarılabilir. İşte bu karar, Türkiye'de hukuk sisteminin ne kadar insan haklarından uzak olduğunu ortaya koyan bir argümandır.

Radyo Televizyon Üst Kurulu (RTÜK)'nun oluşum nedeni devletin çizdiği dar çerçevenin dışına çıkabilecek basın ve yayın organlarını "hizaya getirmek"tir. RTÜK tarafından 12 televizyon kuruluşuna "yayın ve reklam ilkelerini ihlal ettikleri" gerekçesiyle toplam 48 uyarı ve kapatma cezası verilmiştir. (Mayıs 1996 itibarıyla) Ayrıca yayınları devletin "hoşuna gitmeyen" radyolara baskı uygulanmakta, radyo merkezleri basılarak çalışanlar gözaltına alınmaktadır. Hükümetin verdiği teşvikler ile medyanın denetim altında tutulması hedeflenmektedir.

Düşünce özgürlüğünü sınırlayan 152 yasa vardır. Son kırk yılda (1950-1960 arası dönem) toplam 4945 yayın yasaklanmıştır. 1980-1989 yılları arasında 2 binden fazla sayıda basın davası açılmıştır. Bu evrede 3 bin civarında yayıncı, gazeteci, yazar, sanatçı sanık olarak yargılanmıştır. Gazete ve dergilerde yayımlanan yazılar nedeniyle yazı işleri müdürlerine toplam 5 bin yıldan fazla hapis cezası verilmiştir ve bu kişiler halen cezaevindedirler.¹

Son günlerde basını "denetim" altına almayı amaçlayan yasa tasarısı ile birlikte basına yönelik baskılar tekrar gündeme geldi. Refah-Yol hükümetinin son tasarısı, Abdülhamid ve Cumhuriyet dönemi hükümetlerinin düşünce ve basın özgürlüğünü kısıtlamak mentalitesinin uzantısıdır. Mentalite, pisliklerin üzeri-

¹ **Mehmet Semih Gemalmaz:** Demokrasi Raporu, Mart 1991, İstanbul, s. 16.

nin örtülmesi ve buna karşı ses yükseltenlerin -özellikle de basın- sesinin kesilmesidir. Türkiye’de basın özgürlüğü gerçek anlamda hiçbir zaman oluşmamıştır. Bunun çeşitli tarihsel nedenleri vardır. Basın, birçok çevre ve kesim tarafından sürekli hedef gösterilmekte ve böylece zaten çok sınırlı olan basın özgürlüğü tamamıyla ortadan kaldırılmak istenmektedir.

İHD raporlarına göre şu anda düşüncelerinden dolayı cezaevlerinde bulunan 170 düşünce “suçlusu”nun 104’ü gazetecilerden oluşuyor. Bu gazetecilerin 2’si TV muhabiri, 20’si Kürt yanlısı, 1’si İslâmcı, kalan 81 gazetecinin tümü ise Sosyalist yayın organlarının muhabirlerinden oluşuyor. *Yayıncı* sayısı 4, *Kürt politikacı* sayısı ise 46 kişi. *Sanatçı* sayısı 7, *yazar* sayısı 2, *sendikacı* sayısı ise 7. Eylül ayı içinde bu sayıya İsmail Beşikçi’nin kitaplarını yayımlayan Yurt-Kitap-Yayın sahibi Ünsal Öztürk eklendi ve cezaevinde bulunan düşünce suçlularının sayısı 171’e yükseldi.

1980-1984 yılları arasında gazeteci, yazar, çevirmen ve sanatçılara 316 yıl 4 ay 20 gün mahkumiyet kararı verildi. Aynı dönemde gazete ve dergiler 41 kez toplatıldı ve yayını durduruldu. Anılan dönemde yarıya yakını Bakanlar Kurulu’nca olmak üzere 927 yayın yasaklandı. Bilim ve Sosyalizm Yayınları’na ait 133 bin kitap, Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı’nın emriyle yakıldı. 118 bin kitap imha edildi. 1980’den sonra İstanbul Adliyesi mahkemelerinin verdiği müsadere kararı gereğince de 39 bin 28 kilo kitap, dergi, günlük ve haftalık gazete SEKA’da imha edildi. 937 film yasaklandı. Halit Refiğ’in *Yorgun Savaşçı* adlı filmi dönemin Başbakanı Bülent Ulusu’nun emriyle yakıldı. Cumhuriyet tarihinin son 35 yılı içerisinde toplam 3 bin 427 yayın yasaklandı. Yalnızca 1980-1984 yılları arasında gazete ve dergiler 41 kez toplatıldı. 1988 yılında gazetecilere 263 dava açılırken bu sayı 1990’da 381’e ulaştı.¹

Son yasa tasarısı işte bu yasakçı mentalitenin ürünüdür. Bu yasanın yürürlüğe girmesi halinde daha çok gazeteci cezaevine girecek ve basın üzerindeki baskılar katlanarak artacaktır. Basın özgürlüğünü ortadan kaldırmak ancak demokrasinin ve özgür düşüncenin gelişimini istemeyen rant çevrelerinin ve çürümüş devletçi anlayışı savunuların işine yarar. Bundan en çok zarar görecekt olanlar ise düşüncelerini yazı, söz ya da resim yoluyla ortaya koyan gazeteci, yazar ve sanatçılar olacaktır. Dolaylı toplumsal etkisi ise, düşüncenin özgür dolaşımının engellenmesi nedeniyle, toplumsal gelişimin de önü kesilmiş olacaktır.

Türkiye’de basın ancak şöyle “özgür” olabilir: Rant çevrelerinin çıkarlarına dokunmadığında, kutsal devlet anlayışını eleştirmediğinde, tabu konuları gündeme getirmedeğinde, militarizme eleştiri yöneltmediğinde, devlet ile iç içe görünen mafyaya yönelmediğinde vb... Bu durum da görüldüğü gibi hiç de özgürlük değildir. Zaten basının özgür olmadığı bir ülkede, basını tümünden hedef almak ve varolan dar çerçeveyi de ortadan kaldırmak, resmi ideolojinin dışındaki düşünce ve görüşleri doğrudan ortadan kaldırmaya yönelik bir davranıştır.

Türkiye’de bırakın “sıradan” insanları, düşüncelerinden dolayı insanları yargılayan DGM savcılarının dahi ifade özgürlüğü yoktur. Bu trajikomik bir durumdur.

¹ **Yıl Yetmez mi?**, İHD Ankara Şubesi Yayınları 5, Eylül 1991, Veli Özdemir: *12 Eylül Kıskacında Basın*, s. 55-62.

Son olarak Adalet Bakanı Şevket Kazan tarafından gazete ve televizyonlara açıklamalarda bulunan savcılar hakkında soruşturmalar açtırıldı. Ali Kırca'nın hazırladığı "Siyaset Meydanı" adlı haber programında açıklamalarda bulunan İstanbul DGM Savcısı Mete Göksel hakkında soruşturma açıldı.

Sosyalistler

Sosyalistler üzerinde sistemli olarak bir baskı uygulanmaktadır. Düşünce özgürlüğü açısından sosyalist düşüncenin kendisini ifade etmesine izin verilmemektedir. Şu anda sosyalist yayın organlarının sorumlusu olan 81 gazeteci cezaevinde. Sosyalist düşünceleri ifade eden dergi ve gazeteler daha piyasaya çıkmadan toplatılmakta ve yazı işleri müdürlerine davalar açılmaktadır. Sosyalistlerin kendi düşüncelerini yazı ile iletme haklarını kullanmaları, resmi ideoloji tarafından "terör" olarak değerlendirilmekte ve bu yayın organlarının sorumluları "terörist" görülerek, örgüt üyeliğinden yargılanmaktadır. Çoğu zaman mahkemeler önyargılı olarak karar vermektedir.

Ayrıca sosyalist müzisyen, tiyatrocü ve yazarlar da hedef alınmaktadır. Örneğin Can Şenliği Tiyatro grubu üyeleri hakkında birçok dava açılmıştır. Yine müzik grubu olan Grup Yorum üyeleri birçok kez tutuklanmış ve konserleri engellenmiştir. Sosyalist dergi büroları sık sık polis tarafından basılmakta dergi ve arşivlere el konulmaktadır İHD Eylül 1996 raporuna göre yalnızca 1 ay içerisinde sosyalist dergiler 16 kez polisçe basılmıştır.

TMY'nin 8. maddesi uyarınca yargılanıp cezalandırılan Demokrat Muhalefet Gazetesi Yazı İşleri Müdürü Ümit Erdoğan'ın Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na yaptığı başvuru kabul edildi.

Kürtler ve Onların Haklarını Savunanlar

Kürt halkı bugün kendi kültürünü özgürce ifade etme hakkından yoksundur. Kürtlerin bırakın düşünce özgürlüğünü, yaşam hakkı dahi güvence altında değildir. Kürt olduğunu ifade eden ve kendi kültürünü yaşamak isteyen her kişi karşısında gerek yasaları gerekse *de facto* keyfî uygulamaları bulmaktadır. Bugün Türkiye'de Kürt sorunu ile ilgili resmi ideolojinin dışında görüş getiren herkes Beşikçi'den Sabancı'ya dek yargılanabilmektedir.

Sistematik olarak hedef alınan ve büyük baskılara uğrayan bir kesim de Kürtlerin de insan haklarının tanınması gerektiğini savunan ve bu doğrultuda düşünce açıklayan gazeteci, yazar ve aydınlardır. Resmi ideoloji, bu düşüncelere hiçbir şekilde tahammül edememekte ve sınırsız, ölçsüz bir baskı uygulamaktadır. Kürt sorunu konusunda resmi ideolojiden farklı düşünce açıklayan her kişiye davalar açılmakta ve cezalandırılmaktadır. Bu baskıların boyutu o denli büyüktür ki, seçilmiş DEP milletvekilleri TBMM'deki konuşmalarından dolayı hukuk dışı olarak tutuklanmış ve halen cezaevinde tutulmaktadır. Ayrıca son HADEP kongresinde bir provokasyonla yöneticilerin tutuklanması da evrensel hukuk normlarına aykırıdır.

Kürt basınına yönelik ise olağanüstü baskı ve saldırılar gerçekleştirilmiştir.

Özgür Gündem gazetesinin 12 muhabir ve yazarı katledilmiş, gazeteyi dağıtan bayiler yakılmış, gazete dağıtımçıları defalarca gözaltına alınmış, işkence yapılmış, öldürülmüştür. Özgür Gündem'in merkez bürosu 10 Aralık Dünya İnsan Hakları Günü'nde polis tarafından basılmış ve 200 çalışanı gözaltına alınmış, işkence görmüştür. Merkez büro ile aynı anda Urfa, İzmir, Ankara, Diyarbakır ve Elazığ büroları da talan edilmiş, çalışanlar gözaltına alınmıştır. Özgür Gündem kapatıldıktan sonra çıkan Özgür Ülke gazetesine baskılar ise büyük boyutlara ulaşmıştır. Özgür Ülke üzerinde tam bir sansür uygulanmış, gazetenin birçok sayısı toplatılmış, muhabir ve yazarları tutuklanmıştır. Bütün bunlar da yetmemiş, gazetenin merkez bürosu ile Ankara ve Adana büroları aynı gün bombalarla havaya uçurulmuştur. Gazete muhabirleri gözaltında kaybedilmiş, öldürülmüştür. Kürt basınına yönelik tam bir devlet terörü uygulanmıştır. Basın Yasası'nın Ek: 2. maddesi gerekçe gösterilerek Özgür Ülke ve Yeni Politika gazetelerinin yayını durdurulmuştur.

Yasal bir engel bulunmamasına karşın halen Kürtçe müzik kasetleri ve yayınlar toplatılmakta, Kürt düğünleri polis ve jandarma tarafından basılmaktadır.

İslâmi kesim ve çevreler

Devlet bir yandan dini körüklerken ve Fethullah Gülen gibi kimi İslâmi çevrelerin sözcüleriyle son derece iyi ilişkiler geliştirirken, radikal bazı düşünceleri seslendiren İslâmi gruplar baskı altına alınmakta ve onların düşünce özgürlüğü ihlal edilmektedir. Bu gruba en iyi örnek Nurcu tarikatlarından birisi olan Aczimendilerdir. Aczimendiler, kendi dini inançları doğrultusunda bir kıyafet giymekte, şiddet eylemine başvurmamakta, yani demokratik bir mücadele yürütmektedir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 18. maddesi, "Her insanın düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, din ya da inanç değiştirme özgürlüğünü, din ya da inancını tek başına ya da topluca, açık veya özel biçimde öğretme, uygulama, ibadet ve ayinlerle açığa vurma özgürlüğünü de kapsar" der. Bu hak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950), Din ya da İnanca Dayalı Her Türlü Hoşgörüsüzlük ve Ayrımcılığın Kaldırılması Bildirisi (25 Kasım 1982), Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmelerinde de tanınmıştır.

Her insanın kılık kıyafetini özgürce seçme ve inancı doğrultusunda giyinme hakkı vardır. Aczimendiler de kendi dini inançları doğrultusunda giyinmektedir. Her insanın topluca ibadetini yapma, öğretme özgürlüğü olmasına karşın Aczimendilerin dergahları sık sık polis tarafından basılmakta ve gözaltılar olmaktadır. Aczimendiler, 20 Ekim 1996 tarihinde düzenlenen bir mevlide katılmak üzere Kocatepe Camii'ne gelmişler, ancak polis tarafından camiye sokulmamışlardır. Burada ilk olarak Aczimendilerin ibadet özgürlüğü engellenmiştir. İkincisi 121 Aczimendi daha sonra yakapaça gözaltına alınmış ve tutuklanarak cezaevine konulmuştur. Ankara DGM Başsavcısı Nuh Mete Yüksel, Aczimendilerin kıyafetlerinin kendileri için en büyük suç delili olduğunu belirtmiştir. İkinci olarak Aczimendilerin dini inançları doğrultusunda giyinmeleri engellenmektedir. Yine Savcı Yüksel tarafından Aczimendilerin bulunduğu

Eskişehir Cezaevi'ne resmi bir yazı yazılmış ve Aczimendilerin sakal ve saçlarının kesilmesi istenmiştir.

Ayrıca resmi ideoloji dışında düşünce üreten bazı İslâmcı yazarlar da yargılanmakta ve tutuklanmaktadır. Örneğin Zaman Gazetesi yazarı Hekimoğlu İsmail, düşüncelerinden dolayı cezaevinde yatmıştır. Selam gazetesi yazarı Mehmet Pamak bir yazısı nedeniyle 312. maddeden 1 yıl 8 ay ağır hapse çarptırıldı, daha sonra ceza tecil edildi. "Meczip" olarak nitelendirilen Mahmut Kaçar adlı radikal İslâmcının Anıtkabir'de Cumhurbaşkanı'nın önünde barışçıl bir gösteri yaptıktan sonra tutuklanması ve 4 yıl 6 ay ağır hapis cezasına mahkum edilmesi de düşünce özgürlüğünün ihlalidir. Daha sonra Amnesty International (Uluslararası Af Örgütü) bu kararı, düşünce özgürlüğüne yönelik bir karar olarak nitelendi ve Kaçar'ı "düşünce suçlusu" ilan etti.

İslâmi çevreler açısından bir önemli nokta da kimi devlet dairelerinde ve üniversitelerde uygulanan türban yasağıdır. Derslere dini inançları doğrultusunda başörtü ile girmek isteyen öğrencilere engeller çıkartılmaktadır. Son olarak Danıştay Genel Kurulu türban takan ve bu nedenle üniversite yönetimince kınama cezası verilen bir öğrencinin başvurusunda üniversite yönetimini haklı bulmuş ve "Öncelikle ve özellikle Atatürk ilke ve inkılâplarını benimsemiş ve bu ilkeler doğrultusunda davranan bir kişi olması" gerektiğine karar vermiş ve başörtüsünü "dinsel kıyafet" olarak nitelemiştir. Bu karar ile, Danıştay Genel Kurulu, düşünce ve inanç özgürlüğünün ihlal edilmesini onaylamıştır.

Başörtüsü yasağı da düşünce özgürlüğünün ihlalidir. Çünkü insanlar dini düşünceleri ve inançlarından dolayı başörtüsü takabilme özgürlüğüne sahip olmalıdır.

İnsan hakları savunucuları

İnsan haklarının yerleşmesi, korunması, geliştirilmesi ve gözetilmesi mücadelesi yürüten insan hakları savunucuları da, resmi ideoloji tarafından hedef alınan ve düşünce özgürlüğü sık sık ihlal edilen gruplardandır. İnsan hakları ihlallerini rapor, belge, araştırma, inceleme ve etkinliklerle kamuoyuna duyuran insan hakları savunucuları sık sık gözaltına alınmakta ve düşüncelerinden dolayı yargılanmaktadır. Türkiye'de insan hakları savunuculuğunun örgütlü önderliğini yapan İnsan Hakları Derneği yöneticilerine son 10 yıl içerisinde toplam 300 dava açılmıştır. İHD Bülteni Yazışmaları Müdürü Hüsnü Öndül'e İsmail Beşikçi'nin Bülten'de yayımlanan bir yazısı gerekçe gösterilerek 6 ay hapis cezası verildi, ceza daha sonra tecil edildi. İHD İstanbul Şube eski Başkanı Ercan Kanar'a bir yazısı nedeniyle 10 ay hapis cezası verildi, ceza tecil edildi. İHD Genel Başkanı Akın Birdal'a bir konuşması nedeniyle Konya DGM'ce 1 yıl hapis cezası verildi.

Son dönemde Birdal'a şu davalar açıldı: 1995 Barış Haftası'nda Mersin'de yaptığı konuşma gerekçe gösterilerek Konya DGM'ce 1 yıl hapis cezası verildi. Ceza Yargıtay'da görüşülecek. 1995 Barış Haftası İstanbul-Kadıköy konuşması gerekçe gösterilerek 312. maddeden İst. DGM'ce 1 yıl hapis istemi, Şubat 1996'da Kürt Enstitüsü'nce düzenlenen sempozyumdaki konuşma nedeniyle İst.

DGM'ce 8/1. maddeden dava açıldı. 1996 Şubat ayında Güçlükonak incelemesi sonrası yaptığı açıklamadan dolayı İst. DGM'ce TCK. 159. maddeden, 17 Haziran 1996'da kayıplarla ilgili bir toplantı nedeniyle 2911 sayılı yasa uyarınca, 1 Eylül 1996 tarihinde düzenlenen Barış mitinginde yaptığı konuşmadan dolayı Ankara DGM'ce 312. maddeden, Habitat II-Alternatif Etkinliklerinde yaptığı konuşma nedeniyle, bir basın açıklamasından dolayı, Kuzey Irak'a giderek esir askerleri almaya çalıştığından dolayı Ank. DGM'ce TCK 169. maddeden ve son olarak Söz dergisinde yayımlanan azınlıklarla ilgili bir yazısından dolayı dava ve soruşturmalar açıldı. Birdal'a düşüncelerini İHD Genel Başkanı olarak ifade ettiğinden dolayı toplam 40 yıl hapis cezası istenmektedir. İHD Genel Başkan eski Yardımcısı Sedat Aslantaş, İHD Genel Kurulu'nda yaptığı bir konuşmadan dolayı tutuklandı ve bir süre cezaevinde yattı. İHD Balıkesir Şube Başkanı Mahmut Akkurt ve İHD Diyarbakır Şube yöneticileri konuşma ve raporlarından dolayı tutuklanarak, cezaevlerinde kaldılar. Ayrıca İHD'nin çıkardığı birçok yayın da toplatıldı. *Yakılan Köylerden Bir Kesit* adlı kitap, *Çözüm Barışta* başlıklı özel sayı, İnsan Hakları Bülteni'nin çeşitli sayıları, İHD Diyarbakır Şubesi Bölge Raporu, İHD Ankara Şubesi'nin yayımladığı *Türkiye'nin İnsan Hakları Panoraması* adlı kitaplar toplatıldı. Yine bir insan hakları kuruluşu olan Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV) da bu baskılardan payını aldı. Akın Birdal düşünceleri nedeniyle halen Ankara Ulucanlar Cezaevi'nde bulunuyor.

TİHV'in çıkardığı *İşkence Dosyası* adlı kitap toplatıldı, yöneticileri yargılandı. Ayrıca TİHV'in işkence rehabilitasyon merkezleri açması nedeniyle yöneticileri yargılandı. TİHV, Dışişleri Bakanlığı'nca "Türkiye'yi zora sokuyor" iddiasıyla mahkemeye de verildi. Ayrıca insan haklarını İslâmi açıdan yorumlayan Mazlum-Der yöneticileri de yayımladıkları raporlardan ve düzenledikleri etkinliklerden dolayı yargılandılar.

Görüldüğü gibi düşünce özgürlüğünü savunan ve bu doğrultuda mücadele yürüten insan hakları savunucuları düşüncelerinden dolayı yargılanmakta, cezaevine atılmakta ve yayınları toplatılmaktadır. Bir ülkede tüm insanların eşitliğini ve haklarını savunan insan hakları savunucuları bu denli yoğun bir baskıya uğruyorsa, o ülkede düşünce özgürlüğünün kısıntısı dahi yoktur.

Anti-militarist gruplar

Türk devlet yapılanmalarının tarihsel olarak militarist yapılanması ve konjonktürel olarak kirli savaş nedeniyle şovenizmin tırmanması barışçı ve anti-militarist kesimleri de hedef durumuna getirmiştir. Bugüne dek birçok gazeteci ve yazar "halkı askerlikten soğuttuğu" iddiasıyla askeri mahkemelerde TCK. 155. maddesinden yargılanmış ve cezalandırılmıştır. Gazeteci Mehmet Ali Birand hakkında 09.01.1994 tarihinde 32. Gün programında askerliğin uzatılması ile ilgili yaptığı haberde Askeri Ceza Yasası'nın 95/1. maddesi gereğince 5 ay hapis cezası verilmişti. Televizyoncu Cemal Arman aynı maddeden 5 ay hapis cezası aldı. Ayrıca HBB adlı TV kanalında hazırladıkları *Anten* başlıklı programda asker kaçaklarıyla görüştikleri" iddiasıyla Ali Tefik Berber ve Erhan Akyıldız yargılandılar. İzmir Savaş Karşıtları Derneği Başkanı Osman

Murat Ülke Genelkurmay Mahkemesi'nce 7 Ekim 1996 tarihinde tutuklandı ve Mamak Askeri Cezaevi'ne gönderildi. Ülke daha sonra "tahliye" edilerek Bilecik'e zorla askere gönderildi.

Sanatçı ve yazarlar

Resmi ideolojiye rağmen, evrensel ölçüğe ulaşmış birkaç sanatçı ve yazarımız ise resmi ideoloji tarafından "vatan haini" ilan edilerek dışlanmış. Dünyanın en büyük şairlerinden Nazım Hikmet, bugün bile tabudur. Yine, büyük sinemacı Yılmaz Güney aynı gözle görülür. Büyük ressam Abidin Dino, Türkiye'de kaldığı yıllarda gördüğü baskılar üzerine, Paris'e yerleşerek, yaşamını burada sürdürmek durumunda kalmıştır. Evrensel ölçekteki bu üç sanatçımızın yapıtları yasaklanmış ve üçü de yaşamlarını, ülke dışında noktalamak zorunda kalmışlardır. Yine evrensel ölçekteki yazar Yaşar Kemal, düşünceleri nedeniyle cezaevine girme tehlikesiyle karşı karşıya bırakılmıştır.

İsmail Beşikçi adı bu coğrafyada aydın tavrının ödünsüz ve onurlu bir simgesi haline gelmiştir. Düşünce özgürlüğünü ödünsüz savunan ve düşüncenin özgürleşmesi doğrultusunda mücadele yürüten Beşikçi, hakkında açılan onlarca davadan toplam 100 yılın üzerinde hapis ve milyarlarca lira para cezasına çarptırılmıştır. İsmail Beşikçi'nin yayımcısı Yurt Yayınları Sahibi Ünsal Öztürk'ün yayımladığı kitaplar nedeniyle 62 ayrı dava açıldı. Bu davaların 32'sinden mahkum edilen Öztürk'ün 26 aylık hapis cezası Yargıtay'da beklerken, verilen para cezası ise 1 milyar 115 milyon 500 bin TL.'ye ulaştı.

Der Spiegel dergisine yazdığı "Yalanlar Seferi" başlıklı yazı nedeniyle İstanbul 4 Nolu DGM'de yargılanan Kemal, beraat etmişti. Ancak Yaşar Kemal hakkında bir yazısı nedeniyle İst. 2 No'lu DGM'ce verilen 20 ay hapis ve 466 bin TL. para cezası Yargıtay 8. Dairesi tarafından onaylandı. Söz konusu yazı "Düşünceye Özgürlük" kitabında yer alan "Türkiye'nin Üzerindeki Kara Gök-yüzü" adlı yazıydı. Mahkeme cezayı 5 yıl süreyle ertelemişti. Yazar Çetin Altan ise Milliyet gazetesinde yayımlanan bir söyleşisi nedeniyle TCK 159. maddeden yargılanıyor. Altan daha önce üç kez tutuklanmış, iki kez mahkum olmuş ve iki yıl cezaevinde yatmıştı.

Çetin Altan hakkında bugüne değin 50 yılda toplam 300 dava açıldı. Gazeteci-Yazar Ahmet Altan daha önce Milliyet gazetesinde yayımlanan "Atakürt" başlıklı yazısı nedeniyle yargılanmış, cezası tecil edilmişti. Altan hakkında 159. maddeden açılan bir dava da sürüyor.

Belge Yayınları Yönetmeni Ayşenur Zarakolu, daha önce İsmail Beşikçi'nin bir kitabı nedeniyle 1994 yılında beş ay hapisteydi.

Zarakolu birçok kez de koğuşturmaya uğradı. Yayımcı halen yayımladığı kitaplar nedeniyle cezaevinde bulunuyor. Human Rights Watch'ın "Savaş ve İnsan-Türkiye'de Silah Transferleri ve Savaş Yasaları İhlalleri" raporunun Türkçe çevirisini yayımlayan Belge Yayıncılık Sorumlusu Ayşenur Zarakolu ve çevirmen Ertuğrul Kürkçü hakkında, TCK'nın 159/1 maddesine "Devletin güvenlik güçlerine hakaret ettikleri" iddiasıyla İstanbul 2. Ağır Ceza Mahkemesi'nce 1-6 yıl arası hapis cezası isteniyor. Zarakolu hakkında şu anda yayımladığı çeşitli

kitaplardan dolayı 6 dava ve soruşturma sürdürülüyor. Zarakolu'nun sonuçlanan bazı davaları ise Yargıtay'da bekliyor. Zarakolu, uluslararası 15 dergi ve gazete editörü, köşe yazarı ve modacıdan oluşan Bunte dergisinin jürisi tarafından dünyanın en önemli 50 kadınının yer aldığı listeye de girdi. Zarakolu, listede Türkiye'den giren tek kadın oldu.

Ocak Işık Yurtçu, 28 Aralık 1994 yılından bu yana cezaevinde bulunuyor. Yurtçu, Özgür Gündem gazetesinin yazarları müdürü olarak toplam 26 davadan yargılanıyor şu ana kadar 10 yıl hapis ve 1 milyar TL. para cezasına çarptırıldı. Ocak Işık Yurtçu, merkezi Amerika'da bulunan Committee to Protect Journalists (Gazetecileri Koruma Komitesi) tarafından basın özgürlüğü ödülüne layık bulundu.

Sanatçı ve insan hakları savunucusu Şanar Yurdatapan'ın öncülük ettiği düşüncelerinden dolayı yargılanan yazarların imzalarını içeren "Düşünceye Özgürlük" kitabı 1080 yayıncının imzasıyla yayımlandı. Kitapla ilgili dava halen İstanbul DGM'de sürüyor.

Son olarak Şanar Yurdatapan, MED TV'de yayımlanan bir belgeselde müziklerinin kullanıldığı gerekçesiyle Ankara DGM'ce tutuklanarak cezaevine konuldu. Yurdatapan TCK 169. maddeden tutuklandı. Yurdatapan, 11 Kasım 1996 tarihinde tutuklandıktan 3 hafta sonra serbest bırakıldı.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne Yazar Başvuruları

Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ndeki Avukatı Bakır Çağlar, 1 Kasım 1996'da Sabah gazetesinde yayımlanan yaptığı açıklamada, şu anda AİHM'de Türkiye aleyhine 457 dava bulunduğunu, bu davalardan yalnızca 8 tanesinin dostane çözüm yoluyla "Türkiye'nin tazminat ödemeyi kabul etmesiyle" sonuçlandırıldığını, diğer davaların gündemde olduğunu belirtti. Reuteur Ajansı ise 31 Ekim 1996'da geçtiği bir haberde Çağlar'ın "Türkiye'nin savunulamayacak durumda olduğunu" söylediğini iddia etmişti. Temmuz 1996'da açıklanan resmi rakamlara göre AİHM'ye yapılan çeşitli insan hakları ihlalleriyle ilgili başvurulardan 111'i Komisyonca kabul edilebilir bulunurken, 489'u Türkiye'ye tebliğ edilerek savunma istendi. 611 başvuru ise Komisyon'da bekliyor. AİHM, ayrıca Anayasa Mahkemesince kapatılan Halkın Emek Partisi (HEP), Demokrasi Partisi (DEP) ve Halkın Demokrasi Partisi (HADEP) ile ilgili başvuruları da gündemine aldı.

Düşüncelerinden dolayı cezaevinde yatan Yazar Fikret Başkaya'nın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) olan başvurusu kabul edilmiştir. AİHM, "Yas Tutan Tarih, 33 Kurşun" adlı kitabı nedeniyle TMY 8. Maddeden ceza alan Günay Aslan'ın da başvurusunu kabul etti. Aslan'ın avukatı Hasip Kaplan, 8. maddenin ülke mevzuatından çıkarılmasını talep edeceklerini belirtirken, tarafların 6 Aralık 1996 tarihine kadar "dostane çözüm" konusunda öneri iletmeleri istendi. Kitabın ilk baskısı 1989'da yapılmış ve kitap hakkında 22 Ocak 1990 tarihinde İstanbul DGM'ce TCK'nın 142/3. maddesinden dava açılmıştı. 142. maddenin yürürlükten kaldırılması üzerine dava düşmüş, ancak 1991 yılın-

da kitap bu kez TMY'nin 8. maddesine takılmıştı.

Türkiye'de askeri darbeler dönemlerinde sanatçılar üzerindeki baskılar katlanarak sürdü. 1980'de Uluslararası Nasreddin Hoca Karikatür Yarışması yasaklandı. 1982'de ise "Gırgır" dergisi dört hafta süreyle kapatıldı; dergi çizerlerine yönelik onlarca dava açıldı. Mizah yazarı Aziz Nesin, defalarca tutuklandı, yapıtları yasaklandı, hapisteye yattı. Cunta döneminde "Devr-i Süleyman" başlıklı oyun İstanbul ve Ankara Valilikleri'nce yasaklandı. 12 Eylül 1980'den bugüne kadar karikatür sanatçılarına yönelik yaklaşık 400 dava açıldı.

Sinema yapıtları üzerinde de yoğun bir sansür uygulanmıştır. "Filmlerin ve Film Senaryolarının Kontrolüne İlişkin Düzenleme" düşünceyi ifade özgürlüğünü engellemiş ve tam bir sansürü gündeme getirmiştir. 3257 sayılı Sinema ve Video Müzik Eserleri Yasası'nın 6. maddesi sinema ve müzik yapıtlarını sansür etmeyi sağlayan bir maddedir. Anayasa Mahkemesi'nin 8 Temmuz 1963 tarihli kararı ile sansürün Anayasa'ya aykırı olmadığı ve düşünce ürünlerinin sansür edilebileceği öngörülmüştür.

"Sahne ve gösteri sanatçılarında sansür uygulanmakta; Film Denetleme Kurulu, TV Üst Kurulu gibi kuruluşlar, siyasal iktidarı temsil eden üyelerin çoğunluğu nedeniyle baskı ve keyfiliğe yol açmaktadır. San'ata uygulanan bu baskılar, kaynağını Anayasa'da (m. 13, 26, 27), Polis Vazife ve Selahiyetleri Kanunu'nda, Tüzük, Yönetmelik gibi mevzuatta bulmaktadır."¹

Sadece 1995 yılını baz aldığımızda bile, Türkiye'de sanatçılara yönelik baskıların boyutları ortaya çıkıyor. Eylül 1995 itibarıyla 20 sanatçı, düşünceleri nedeniyle hapisteye bulunuyor. Sanatçıların isimleri şöyle: Metin Bakıcı ve İbrahim Polat: Halk Oyuncuları Tiyatrosu (Bayrampaşa Cezaevi), Yusuf Bişgen, Ersin Bişgen ve Meliha Şahin:Şafak Müzik Grubu (Bayrampaşa Cezaevi), Songül Yüksel: Best Kültür Merkezi (Bayrampaşa Cezaevi), Neslihan Karatay, Yaşar Avcı, Neslihan Göktepe, Metin Göktepe, İzzettin Koç, Ali Haydar Özdemir, Ali Kemal Yıldız, Metin Yavuz ve Kadri Issı: Arya Kültür Merkezi (Buca Cezaevi), Ertan Aydın: Karikatürist (Salihli Cezaevi), Ülker Bozkurt: Müzisyen (Buca Cezaevi), Bülent Abbasoğlu: Şahmaran Müzik Grubu (Erzurum Cezaevi), Şükrü Ayçiçek: Yunus Emre Tiyatrosu (Karaman Cezaevi). Müzisyen Gani Nar ise kısa süre önce tahliye olmuştu.

Ocak 1995'de 8 müzik yapımcısı, yayımladıkları Kürtçe kasetlerde "bölücülük propagandası" yapıldığı gerekçesiyle 2'şer yıldan 5'er yıla kadar hapis ve 100 milyon TL'ye kadar para cezası istemiyle İstanbul DGM'de yargılandı. Aynı ay içerisinde 5 Kürtçe kaset Van Valiliği'nce yasaklandı. 19 Ocak'ta Arya Kültür Merkezi Dayanışma Şöleni İstanbul Valiliği'nce yasaklandı. Ayrıca, Grup Yorum'a 6 yıldır İstanbul Valiliği'nce konser izni verilmiyor.

Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Melih Gökçek, "Böyle sanatın içine tükürürüm" diyerek "müstehcen" bulunduğu bazı heykelleri depolara kaldırttı. Kadıköy Belediyesi'nce "Önce İnsan" şenlikleri için, Almanya'da yaşayan heykeller sanatçısı Şahin İnce'ye yaptırılan heykeller, bir depoya kaldırılarak, tahrir

¹ İnsan Hakları Sempozyumu: **Prof. Dr. Ünal Emiroğlu**, *San'at ve San'atçının Yazgısında İnsan Haklarının İzdüşümü*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 1995, s. 194.

edildi.

Leman mizah dergisine yönelik davalar açıldı. Karikatürist Ahmet Aykanat'a Tavır dergisinde yayımlanan karikatürleri nedeniyle dava açıldı. Leman mizah dergisinin Yazı İşleri Müdürü Kutlu Esendemir, 7 Ocak 1996 tarihinde dergide yayımlanan "Cezaevleri Ölüm Kusuyor" başlıklı yazısı nedeniyle 10 ay hapis cezasına mahkum oldu. İstanbul Beyoğlu 2. Ağır Ceza Mahkemesi'nde 18 Ekim günü sonuçlanan davada, ceza beş yıl süreyle ertelendi.

Şair Şükrü Erbaş'ın "Köylüleri Niçin Öldürmeliyiz" başlıklı şiirinin yerel bir gazetede yayımlanmasından sonra, şair hakkında suç duyurusunda bulunuldu. Haziran ayında sanatçı Bilgesu Erenus, "halkı askerlikten soğuttuğu" gerekçesiyle Genelkurmay Askeri Mahkemesi'nce 2 ay hapis cezasına çarptırıldı. Pencere Yayınları sahibi Muzaffer Erdoğan, Nisan ayında, Kemal Yalçın'ın "Sürgün Gülleri" başlıklı şiir kitabını yayımladığı gerekçesiyle İstanbul 3. No'lu DGM'ce 6 ay hapis ve 50 milyon TL. para cezasına çarptırıldı. Can Şenliği Oyuncuları adlı tiyatro grubuna "Umut Oyunları" başlıklı oyunlarında "bölücülük propagandası" yaptıkları" gerekçesiyle İstanbul Kartal 4. Ağır Ceza Mahkemesi'nce dava açıldı.

Tavır dergisi Malatya bürosu (14 Ocak), Ortaköy Kültür Merkezi (29 Haziran), İstanbul Mezopotamya Kültür Merkezi (7 Haziran) Tavır dergisi Adana bürosu (25 Mart, 4 Temmuz ve 12 Ağustos), Tavır dergisi Ankara bürosu ve Ankara Ekin Sanat Merkezi (19 Temmuz) Mezopotamya Kültür Merkezi Adana Şubesi (12 Ağustos), İstanbul Halk Kültürevi (28 Mayıs), İstanbul Yapı Sanatevi (28 Mayıs) polislerce basıldı.

Ortaköy Kültür Merkezi (7 Temmuz), Gazi Halk Kültürevi (7 Haziran), Mezopotamya Kültür merkezi Tiyatrosu (25 Haziran), Tarsus Anadolu Kültür Merkezi (16 Ağustos) il valiliklerince mühürlendi.

Yılmaz Güney hakkında Claude Weiss'in yazdığı "İnsan, Militan ve Sanatçı Yılmaz Güney" başlıklı kitap toplatıldı; kitabı yayımlayan Fatoş Güney hakkında İstanbul DGM'ce dava açılırken, Savcı, Weiss'in tutuklanmasını istedi.

Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü'nce Kültür Sen Genel Başkanı İzzet Polat Ararat, İstanbul Devlet Tiyatroları eski Müdürü Mustafa Avkıran, Müdür Yardımcısı Reha Özcan ve İstanbul Devlet Tiyatroları sanatçılarından Orhan Kurtuldu ve Trabzon Devlet Tiyatrosu'nun 58 çalışanına Temmuz ayı içerisinde çeşitli cezalar verildi.

Ada Kültür dergisi (11.sayısı), Tavır dergisi (Nisan ve 33. sayıları) İstanbul DGM'ce toplatıldı. Vardiya Müzik Grubu elemanı 6 kişi (Şubat) Mersin'de, Tavır dergisi muhabiri Günay Kışan (Mart) Adana'da, Mezopotamya Kültür Merkezi Yöneticisi Hüseyin Yıldırım (Mart) Adana'da, Tavır dergisi muhabiri Arzu Kuzey (Haziran) İstanbul'da ve dergi çalışanı 3 kişi (Temmuz) Ankara'da, Ortaköy Kültür merkezi çalışanı 21 kişi (6 Temmuz) İstanbul'da, Grup Ekin elemanlarından Aylin Ürkmez (20 Temmuz) Ankara'da, Grup Yorum üyeleri, üzerlerindeki konser yasaklarının kaldırılması için başlattıkları kampanya çerçevesinde afiş asarken (27 Eylül) İstanbul'da polis tarafından gözaltına alındılar.

Yıl içerisinde bombalama eylemleri de gerçekleşti. Malatya'da 9 Temmuz'da

Can Sineması'na bomba konulması sonucu 1 kişi yaşamını yitirdi. Alanya'da Baran Kitabevi, kimliği belirsiz kişilerce 11 Temmuz'da yakıldı. Gazeteleri arayan bir kişi olayı Hizbullah örgütü adına üstlendi.

Azınlıklar

Türkiye'de Türk kimliği dışında azınlığın kabul edilmemesi ve yasalarla tanınmış azınlıklar dışında -Lozan Barış Antlaşması'na göre üç azınlık Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler'dir- herkesin Türk olduğunun iddia edilmesi ve bu bağlamda Türk kimliğinin bir üst kimlik olarak sunulması, azınlık halklara mensup insanların düşüncelerini özgürce ortaya koymalarını güçleştirmektedir.

Hıristiyan, Yahudi ve Asuri azınlıklar Osmanlı'dan bu yana hedef alınmış katliamlara uğramıştır. Azınlıkların kendilerini özgürce ifade etmeleri çoğu zaman *de facto* olarak engellenmiştir. Halk 6-7 Eylül 1955 provokasyonunda olduğu gibi hükümetlerce sürekli azınlıklara kışkırtılmıştır. Okul kitapları ve "bilimsel" araştırmalar da, Türk ırkçılığı üzerine kuruludur. Örneğin Türk Standartları Enstitüsü tarafından 1994 yılında yayımlanan ve Ömer Naci Bozkurt tarafından kaleme alınan kitap da bu duruma tipik bir örnektir. Kitapta Ermeniler ve Rumlar aşağılanmakta, Türk ırkının standartları da çizilmekte ve Türklerin üstün ırk oldukları dile getirilmektedir. Kitapta ayrıca Rumlar ve Ermeniler "aldatıcı", Kürtler ise "jurnalci" olarak niteleniyor.

"Azınlık haklarını engelleyecek yığınla madde, Türk yasal sisteminin içine ustalıklı yedirilmiştir. Bunlar arasında Anayasa'nın 14, 26 ve 28. maddesi başta olmak üzere Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu, Sinema ve Video ve Müzik Eserleri Kanunu, Dernekler Kanunu, Siyasi Partiler Kanunu, Nüfus Kanunu özellikle belirtilmelidir."¹

1982 Anayasası'nın 24. maddesinin 4. fıkrası hükmünce din dersleri başka dinden olanlara dahi zorunlu kılınmıştır. Anayasa'nın 26. maddesinin bir bölümünde şöyle deniliyor: "...Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz. Bu yasağa aykırı yazılı ve basılı kağıtlar, plaklar, ses ve görüntü bantları ile diğer anlatım araç ve gereçleri usulüne göre verilmiş hakim kararı üzerine veya gecikmeksizin sakınca bulunan hallerde kanunla yetkili kılınan merciin emriyle toplatılır..." Anayasa'nın 28. maddesinde ise "kanunla yasaklanmış herhangi bir dilde yayın yapılması" yasaklanıyor. Düşünce özgürlüğüne aykırı olan bu yasa maddeleri, aynı zamanda azınlık kültürlerine düşmanca bakışın da bir göstergesidir.

Aleviler, Osmanlı'dan bu yana yoğun baskılara uğramış ve katledilmiş bir dini azınlık grubudur. Alevi dernekleri polis tarafından sık sık basılmakta, derneklerin yayın organlarına çeşitli cezalar verilmektedir. Pir Sultan Abdal dergisinde yayımlanan bir yazı nedeniyle dernek başkanı ve sorumlu yazı işleri müdürü ağır cezalara çarptırılmıştır. Alevilerin kendi inançlarını özgürce ortaya koyma ve ibadetlerini yapmaları engellenmektedir. Alevi köylerine zorla camii-

¹ **Zarakolu, Ragıp:** *Azınlık Hakları İçin Çalışmak*, İnsan Hakları Bülteni., Sayı:71-72, İHD Yayını, Ocak-Şubat 1995, s. 24-25

ler yapılmakta, Diyanet İşleri Başkanlığı yalnızca tek bir mezhebin sözcülüğünü yapmaktadır. Oysa Türkiye’de 20 milyonun üzerinde Alevi yaşamaktadır.

Diğer azınlık halklar, Süryaniler, Çerkesler, Gürcüler, Romanlar, Yezidiler, Lazlar da benzeri sorunları yaşamakta ve kültürlerini özgürce ifade edememektedir.

Beşikçi örneği

“Entelektüelin tek dayanağı ödünsüz düşünce ve ifade özgürlüğüdür. Bu özgürlüğü savunma hattını gevşetmek veya dayandığı temellerden herhangi birinin kurcalanmasına göz yummak entelektüelin işine ihanet etmesi demektir.”

Edward Said

Nisan 1991’den itibaren İsmail Beşikçi Yargulamaları*

1. *Ortadoğu’da Devlet Terörü* (Ankara 1 Nolu DGM 1991/128-3713/8); 2. *Ortadoğu’da Devlet Terörü* (Red; Ankara 2. Ağır Ceza 1991/194-TCK 159); 3. *Kürtlerin Mecburi İskânı* (Ankara 1 Nolu DGM 1991/172-3713/8); 4. *Türk Tarih Tezi Güneş-Dil Teorisi ve Kürt Sorunu* (Ankara 1 Nolu DGM 1992/3-3713/8); 5. *Devletlerarası Sömürge Kürdistan* (Ankara DGM 1992/4-3713/8); 6. *UNESCO’ya Mektup* (Ankara 1 Nolu DGM 1992/45-3713/8); 7. *UNESCO’ya Mektup* (Red; Ankara 2. Ağır Ceza 1992/168-TCK 159); 8. *Bilim-Resmi İdeoloji, Devlet-Demokrasi ve Kürt Sorunu* (Ankara 1. Nolu DGM 1992/46-3713/8); 9. *Bilim-Resmi İdeoloji, Devlet-Demokrasi ve Kürt Sorunu* (Red; Ankara 2. Ağır Ceza 1992/174-TCK 159); 10. *Cumhuriyet Halk Fırkasının Tüzüğü (1927) ve Kürt Sorunu* (Ankara 1 Nolu DGM 1992/47-3713/8); 11. *Cumhuriyet Halk Fırkasının Tüzüğü (1927) ve Kürt Sorunu* (Red; Ankara 2. Ağır Ceza 1992/169-TCK 159); 12. *Zihnimizdeki Karakolların Yıkılması* (Ankara 1 Nolu DGM 1992/48-3713-8); 13. *Zihnimizdeki Karakolların Yıkılması* (Red; Ankara 2. Ağır Ceza 1992/164-TCK 159); 14. *Doğu Anadolu’nun Düzeni, Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller I* (Ankara 1 Nolu DGM 1992/49-3713/8); 15. *Doğu Anadolu’nun Düzeni, Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller II* (Ankara 1 Nolu DGM 1992/50-3713/8); 16. *Kürt Aydını Üzerine Düşünceler* (Ankara 1 Nolu DGM 1992/52- 3713/8); 17. *Kürt Aydını Üzerine Düşünceler* (Ankara 1 Nolu DGM 1992/105-TCK 312); 18. *Bilim Yöntemi* (Ankara 1 Nolu DGM 1992/53-3713/8); 19. *Başkaldırının Koşulları* (Ankara 1 Nolu DGM 1992/55-3713/8); 20. *Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi* (Ankara 1 Nolu DGM 1992/103-3713/8); 21. *Kürdistan Üzerinde Emperyalist Bölüşüm Mücadelesi 1915-1925-I* (Ankara 1 Nolu DGM 1993/46-3713/8); 22. *Cumhuriyet Halk Fırkasının Programı (1931) ve Kürt Sorunu* (Belge Yayınları, 1991; İstanbul 2. Nolu DGM, 1992/308-3713/8; 1.8 yıl hapis ve 42 milyon TL. para cezası kesinleşti.); 23. *PKK Üzerine Düşünceler* (Melsa Yayınları, 1991; İstanbul 2. Nolu DGM, 1992/72-3713/8; 1.8 yıl hapis ve 42 milyon TL. para cezası kesinleşti.); 24. *Devrimci Yurtsever Gençlik Röportajı* (Sayı: 1, Ocak 1992; İstanbul 2 Nolu DGM 1992/281-3713/8; 2 yıl hapis ve 100 milyon TL. para cezası kesinleşti.); 25. *“Türkiye’nin Hissesi”* (Özgür Gündem, 14.8.1992; 1 yıl hapis, 100 milyon TL para cezası Yargıtay’da.); 26. *Kürt Şovenizmi* (Özgür Gündem, 25.9.1992; İstanbul 2 Nolu DGM 1992/434-3713/8; 1 yıl 4 ay hapis 133 milyon TL. para cezası kesinleşti.); 27. *Anayasa Mahkemesi Başkanı’na Açık Mektup* (Yeni Ülke, 2.8.1992; İstanbul 1 Nolu DGM 1992/349-3713/8; 2 yıl hapis, 100 milyon TL. para cezası kesinleşti.); 28. *“Bin Yıldır Beraberiz”* (Yeni Ülke, 1.1.1992; İstanbul 2 Nolu

DGM 1993/28-3713/8; 2 yıl hapis ve 250 milyon TL. para cezası Yargıtay'da.); **29.** *Şırnak, Göle ve "Kürt Şovenizmi"* (Özgür Gündem, 2.10.1992; İstanbul Basın Savcılığı hazırlık soruşturması.); **30.** *Edip Polat'ın Bilim Dilinde Kürtler ve Kürdistan kitabına önsöz* (Öteki Yayınları, 1992; Ankara 1 Nolu DGM 1995/77-3713/8; 101 milyon TL.lik para cezası tecil edildi.); **31.** *İsmail Beşikçi Davası V* (Yurt Kitap-Yayın, 1992; Ankara 2. Asliye Ceza, 1992/911-TCK 268; 9 ay hapis kesinleşti.); **32.** *Uğur Mumcu'ya Mektup* (Yeni Ülke, 7.7.1991; İstanbul 1 Nolu DGM 1991/315-3713/8; 2 yıl hapis ve 50 milyon TL. para cezası kesinleşti.); **33.** *Dersim Gecesi'nde Konuşma* (8 Mayıs 1991, İstanbul; İstanbul 1 Nolu DGM 1991/296-3713/8); **34.** *Devlet Güvenlik Mahkemeleri* (Yeni Ülke, 29.12.1991; İstanbul 1 Nolu DGM 1992/58-3713/8; 2 yıl hapis ve 50 milyon TL. para cezası kesinleşti.); **35.** *Özgür Halk Dergisinde Röportaj* (Sayı: 15, Ocak 1992; İstanbul 1 Nolu DGM 1992/59-3713/8); **36.** *Özgür Halk Dergisinde Röportaj* (Sayı: 16, Şubat 1992; İstanbul 2 Nolu DGM 1992/65-3713/8); **37.** *"Gül Operasyonu"* (28.4.1992 İstanbul Basın Konseyi'ne siyah çelenk; İstanbul 1. Asliye Ceza 1992/287-TCK 536; beraat.); **38.** *Kürt Kadınının Gerillaya Katılmasının Anlamı* (Yeni Ülke, Sayı: 1, 1990; İstanbul 2 Nolu Asliye Ceza 1991/39-TCK 312; 1 yıl hapis ve 80 bin TL. para cezası kesinleşti.); **39.** *Demokrat Dergisinde Röportaj* (Kürtler Ulusal Meclislerini Toplamalı: Selami İnce, Ocak 1992; Ankara 1 Nolu DGM 1994/85-3713/8; Zamanlaşımı,red.); **40.** *Eşkiya Devlet İster mi?* (Özgür Gündem, 18.9.1992; İstanbul 3 Nolu DGM 1993/22-3713/8; 2 yıl ağır hapis ve 100 milyon TL para cezası Yargıtay'da.); **41.** *PKK ile İlişkilerimiz* (Toplumsal Kurtuluş, 44-45; İstanbul 1 Nolu DGM 1991/44-3713/8.); **42.** *PKK ile İlişkilerimiz* (Toplumsal Kurtuluş, 44-45; İstanbul 2. Asliye 1991/625-TCK 312); **43.** *HEP'li Olmak* (Özgür Gündem, 25.9.1992; İstanbul 3 Nolu DGM 1992/95-3713/8; Beraat, Yargıtay bozdu.); **44.** *Birleşmiş Milletlere Bildiri* (4.4.1992, 290 imza; Ankara 1 Nolu DGM 1993/132-3713/8); **45.** *Bilim Yöntemi ve Mücadelem* (Özgür Üniversite Açış Dersi, 5.12.1992; Ankara 1 Nolu DGM 1993/86-3713/8; 2 yıl hapis ve 100 milyon TL. para cezası Yargıtay'da.); **46.** *"Kürt Terörü" Üzerine* (Özgür Gündem, 22.7.1993; İstanbul 2 Nolu DGM 1993/212-3713/8; 2 yıl hapis ve 250 milyon TL. para cezası kesinleşti.); **47.** *"28. mi?"* (Yeni Ülke, 25-31 Ekim 1992; İstanbul 2 Nolu DGM 1993/123-3713/7; 1 yıl hapis ve 100 milyon TL. para cezası Yargıtay'da.); **48.** *"Türkiye Bağımsız Değil ki!..."* (Yeni İnsan, Nisan 1993; İstanbul 2 Nolu DGM 1993/106-3713/8; 2 yıl ağır hapis ve 250 milyon TL. para cezası Yargıtay'da.); **49.** *Mahkemelerin Açtığı Yol* (Yurt Kitap-Yayın, Nisan 1993; İstanbul 1 Nolu DGM 1993/268-3713/8; 2 yıl ağır hapis ve 250 milyon TL. para cezası kesinleşti.); **50.** *Ulusal Uyanışın Görkemi* (Özgür Gündem, 6.8.1993; İstanbul 1 Nolu DGM 1993/276-3713/8; 2 yıl hapis ve 250 milyon TL. para cezası Yargıtay'da.); **51.** *Bilincin Yükselişi* (Yurt Kitap-Yayın, Mayıs 1993; İstanbul 2 Nolu DGM 1993/233-3713/8; 1 yıl 4 ay hapis ve 133 milyon TL. para cezası kesinleşti.); **52.** *"Terör Örgütü PKK"* (Özgür Gündem, 5.8.1993; İstanbul 1 Nolu DGM 1993/280-3713/8.); **53.** *Kendini Keşfeden Ulus Kürtler* (Yurt Kitap-Yayın, Mayıs 1993; İstanbul 1 Nolu DGM 1993/273-3713/8; 1 yıl 4 ay hapis ve 133 milyon TL. para cezası kesinleşti.); **54.** *İnsani Moral Değerler* (İnsan Hakları Bülteni, Sayı: 53, Temmuz 1993; Ankara 1 Nolu DGM 1995/122-3713/8; 2 yıl ağır hapis ve 250 milyon TL. para cezası Yargıtay'da.); **55.** *Temiz Toplum Kampanyası* (Özgür Gündem, 10.9.1993; İstanbul 2 Nolu DGM 1993/270-3713/8; Beraat, Yargıtay bozdu.); **56.** *"Ben de Anneyim"* (Özgür Gündem, 15.7.1993; İstanbul DGM, Hz. Soruşturması 3713/8.); **57.** *Omeryan Aşireti-Sincarlar* (Özgür Gündem, 23.9.1993; İstanbul 2 Nolu DGM 1993/289-3713/8; 2 yıl hapis ve 250 milyon TL. para cezası kesinleşti.); **58.** *Ulusun Onuru* (Özgür Gündem, 19.8.1993; İstanbul 3 Nolu DGM 1993/420-3713/8; 2 yıl ağır hapis ve 250 milyon TL. para cezası kesinleşti.); **59.** *Başbakan'ın Hesabı* (Özgür Gündem, 30.9.1993; İstanbul 2

Nolu DGM 1993/334-3713/8); **60.** *Özgür Gündem'in İşlevi* (Özgür Gündem, İstanbul 1 Nolu DGM 1993/483-3713/7-2; 1 yıl hapis 250 milyon TL. para cezası kesinleşti.); **61.** *Kader-Gelecek* (Özgür Gündem, 18.6.1993; İstanbul 1 Nolu DGM 1993/367-3713/8.); **62.** *"Kendini Düşünmüyorsan Bari Bizi Düşün"* (Özgür Gündem, 18.6.1993; İstanbul 2 Nolu DGM 1993/285-3713/8.); **63.** *15 Yaşında Çocuklar* (Özgür Gündem, 17.6.1993; İstanbul 1 Nolu DGM 1993/315-3713/8.); **64.** *Devletin Ulusal ve Toplumsal Mücadeleyi Bastırma Harekatı ve PKK'nin Nitelikleri* (Özgür Gündem, 19.6.1993; İstanbul 2 Nolu DGM 1995/86-3713/8; 2 yıl hapis ve 250 milyon TL. para cezası Yargıtay'da.); **65.** *Kürtlerin Tarih Sahnesine Çıkışı* (Özgür Gündem, 21.10.1993; İstanbul 1 Nolu DGM 1993/366-3713/8; 2 yıl hapis ve 250 milyon TL. para cezası Yargıtay'da.); **66.** *Kaderin Yenilişi* (Özgür Gündem, 14.10.1993; İstanbul 3 Nolu DGM 1993/489-3713/8; 2 yıl hapis ve 250 milyon TL. para cezası Yargıtay'da.); **67.** *İsmail Beşikçi Davası IV* (Yurt Kitap-Yayın, 1993; İstanbul 4 Nolu DGM 1994/11-3713/8; Ankara ile birleşti.); **68.** *İsmail Beşikçi Davası IV* (Yurt Kitap-Yayın, 1993; Ankara 1 Nolu DGM 1994/3-3713/8; 1 yıl ağır hapis ve 100 milyon TL para cezası kesinleşti.); **69.** *İsmail Beşikçi Davası I- Red* (Yurt Kitap-Yayın, 1993; Ankara 1 Nolu DGM 1993/179-3713/8; Ankara 1 Nolu DGM 1993/180 ile birleşti.); **70.** *İsmail Beşikçi Davası II* (Yurt Kitap-Yayın, 1993; Ankara 1 Nolu DGM 1993/180-3713/8; 1 yıl ağır hapis ve 100 milyon TL. para cezası kesinleşti.); **71.** *Lozan Kutlamaları* (Özgür Gündem, 12.8.1993 (İstanbul 1 Nolu DGM 1993/410-3713/8; 1 yıl ağır hapis ve 100 milyon TL. para cezası kesinleşti.); **72.** *Lice, Parlamento, Başbakan* (Özgür Gündem, 18 Kasım 1993; İstanbul 2. Ağır Ceza 1994/14-TCK 159; 10 ay hapis, tecil edildi.); **73.** *Lice, Parlamento, Başbakan* (Özgür Gündem, 18 Kasım 1993; İstanbul 4 Nolu DGM 1994/143-3713/8.); **74.** *Kürt Toplumunu Üzerine* (Yurt Kitap-Yayın, 1993; Ankara 1 Nolu DGM 1994/37-3713/8; 1 yıl ağır hapis ve 100 milyon TL. para cezası kesinleşti.); **75.** *Orgeneral Muğlalı Olayı Otuzüç Kurşun* (Yurt Kitap-Yayın, Mart 1992; Ankara 1 Nolu DGM Hazırlık Soruşturması-3713/8.); **76.** *Bir Aydın, Bir Örgüt ve Kürt Sorunu* (Yurt Kitap-Yayın, Ekim 1993; Ankara 1 Nolu DGM 1994/36-3713/8; 1 yıl ağır hapis ve 100 milyon TL. para cezası kesinleşti.); **77.** *Bir Aydın, Bir Örgüt ve Kürt Sorunu, Red* (Yurt Kitap-Yayın, Ekim 1993; Ankara 2. Ağır Ceza 1994/51-TCK 159; Dava reddedildi.); **78.** *Bir Aydın, Bir Örgüt ve Kürt Sorunu*, (Yurt Kitap-Yayın, Ekim 1993; Ankara 2. Asliye Ceza 1994/219-5816; 1 yıl 6 ay hapis, Yargıtay'da.); **79.** *Bireysel Başvurunun Sömürge'deki Değeri* (Özgür Gündem, 6-8 Ocak 1994; İstanbul 2. Ağır Ceza 1994/78-TCK 159; 10 ay ağır hapis, Yargıtay'da.); **80.** *Bireysel Başvurunun Sömürge'deki Değeri* (Özgür Gündem, 6 Ocak 1994; İstanbul 5 Nolu DGM 1994/49-3713/8.); **81.** *Bireysel Başvurunun Sömürge'deki Değeri* (Özgür Gündem, 7 Ocak 1994; İstanbul 5 Nolu DGM 1994/44-3713/8.); **82.** *Mezopotamya Kültür Merkezi'nde Konferans* (İstanbul 5 Nolu DGM 1994/10-3713/8; 2 yıl hapis ve 250 milyon TL. para cezası Yargıtay'da.); **83.** *"Devlet Basınına Özgürlük"* (İstanbul 2 Nolu DGM 1993/389-3713/8.); **84.** *Hayali Kürdistan'ın Dirilişi* (Özgür Ülke, 23 Ağustos 1994; İstanbul 5 Nolu DGM 1994/601-3713/8.); **85.** *Cemşid Bender Eleştirileri* (Özgür Ülke, 29 Eylül 1994; İstanbul 5 Nolu DGM 1994/600-TCK 312.); **86.** *Cemşid Bender Eleştirileri* (Özgür Ülke, 28.9.1994; İstanbul 1 Nolu DGM 1994/148-3713/8.); **87.** *Savaşın Galibi Kürt Halkıdır* (Özgür Ülke, 24.8.1994; İstanbul 3 Nolu DGM 1994/100-3713/8.); **88.** *Sömürgeciliği Gizleyen Kavram: Eşitlik* (Özgür Ülke, 20.9.1994; İstanbul 4 Nolu DGM 1994/603-3713/8.); **89.** *Mahkeme Yalanı Doğru Yapamaz, Yargı Kararı Yalanları Doğruya Dönüştüremez* (Özgür Ülke, 19.9.1994; İstanbul 1 Nolu DGM 1994/193-3713/8.); **90.** *Kürdistan'da Etnik Arındırma ve Soykırım* (Özgür Ülke, 14.11.1994; İstanbul 1 Nolu DGM 1994/244-3713/8.); **91.** *"Tunceliler Dayanışma Şöleni"ne Mesaj* (20.11.1994; Ankara 2 Nolu DGM 1995/1-3713/8; 1

yıl hapis ve 100 milyon TL. para cezası Yargıtay'da.); **92.** *Üniversite, "Düşünce Suçları" Bilirkişilik Kurumu* (Özgür Ülke, 25.11.1994; İstanbul 1. Nolu DGM 1994/256-3713/8.); **93.** *Kirletilen Kavramlar-Bilim, Eşitlik, Adalet* (Yurt Kitap-Yayın, Eylül 1994; İstanbul 4 Nolu DGM 1995/45-3713/8); **94.** *Kirletilen Değerler-Demokrasi, Barış, Kardeşlik* (Yurt Kitap-Yayın, Ekim 1994; İstanbul 5 Nolu DGM 1995/38-3713/8; 1 yıl 8 ay ağır hapis ve 333 milyon TL. para cezası Yargıtay'da.); **95.** *Kirletilen Değerler-Demokrasi, Barış, Kardeşlik* (Bakırköy 2 Ağır ceza 1995/333-TCK 159.); **96.** *Hukuksuz Adalet* (Yurt Kitap-Yayın, Eylül 1994; İstanbul 5 Nolu DGM 1995/35-3713/8; 1 yıl 8 ay ağır hapis ve 333 milyon TL. para cezası Yargıtay'da.); **97.** *İşlevsizleşen Yasaklar-Düşünce Yasakları, Dolandırıcılık Yasakları* (Yurt Kitap-Yayın, Kasım 1994; Ankara 2 Nolu DGM 1995/54-3713/8; 1 yıl hapis ve 145 milyon TL. para cezası.); **98.** *Kürt Sorunu Ortadoğu ve Dünya Sorunudur* (Özgür Ülke, 13.11.1994; İstanbul 2. Ağır Ceza 1995/107-TCK 159.); **99.** *Üniversite, "Düşünce Suçları" Bilirkişilik Kurumu* (İstanbul 2. Ağır Ceza 1995/122-TCK 159.); **100.** *Hukuksuz Adalet* (Yurt Kitap-Yayın, Eylül 1994; Bakırköy 2 Ağır Ceza 1995/318-TCK 159.); **101.** *Ulusal Hareketin Kitle Dinamiği* (Özgür Gündem, 14.5.1993; İstanbul 1 Nolu DGM 1993/164-3713/8.); **102.** *Üniversite, "Düşünce Suçları" Bilirkişilik Kurumu* (İstanbul 2. Nolu DGM 1994/248-3713/8.); **103.** *Kürtlere Onurlu Soykırım* (Özgür Ülke, 15.11.1994; İstanbul 5 Nolu DGM 1994/693-3713/8.); **104.** *Kirlenen Kavramlar* (Özgür Ülke, 22.9.1994; İstanbul 5 Nolu DGM 1994/607-3713/8.); **105.** *İnsan Hakları Panoraması* (İHD Ankara Şubesi Yayınları; Ankara DGM Savcılığı soruşturma başlattı.).

* İlk 21 kitap Yurt Kitap-Yayın arasında çıkmıştır.

İsmail Beşikçi'nin Mahkûm Olan Kitapları

1. Ortadoğu'da Devlet Terörü. **2.** Kürtlerin Mecburi İskânı, **3.** Türk Tarih Tezi Güneş-Dil Teorisi ve Kürt Sorunu. **4.** Devletlerarası Sömürge Kürdistan, **5.** UNESCO'ya Mektup. **6.** Bilim-Resmi İdeoloji, Devlet-Demokrasi ve Kürt Sorunu. **7.** Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Tüzüğü (1927) ve Kürt Sorunu. **8.** Zihnimizdeki Karakolların Yıkılması. **9.** Doğu Anadolu'nun Düzeni, Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller I. **10.** Doğu Anadolu'nun Düzeni, Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller II. **11.** Kürt Aydını Üzerine Düşünceler. **12.** Bilim Yöntemi. **13.** Başkaldırının Koşulları. **14.** Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi. **15.** Kürt Aydını Üzerine Düşünceler. **16.** Kürdistan Üzerinde Emperyalist Bölüşüm Mücadelesi 1915-1925-I. **17.** İsmail Beşikçi Davası V. **18.** Bilincin Yükselişi. **19.** Kendini Keşfeden Ulus Kürtler. **20.** Mahkemelerin Açtığı Yol. **21.** İsmail Beşikçi Davası II. **22.** Kürt Toplumunu Üzerine. **23.** Bir Aydın, Bir Örgüt ve Kürt Sorunu. **24.** İsmail Beşikçi Davası IV. **25.** İşlevsizleşen Yasaklar. **26.** Bir Aydın, Bir Örgüt ve Kürt Sorunu. **27.** Hukuksuz Adalet. **28.** Kirletilen Değerler.

İsmail Beşikçi'nin Davası Reddedilen Kitapları

1. Ortadoğu'da Devlet Terörü (Ankara 2. Ağır Ceza 1991/194-TCK 159.), **2.** UNESCO'ya Mektup (Ankara 2. Ağır Ceza 1992/168-TCK 159.), **3.** Bilim-Resmi İdeoloji, Devlet-Demokrasi ve Kürt Sorunu (Ankara 2. Ağır Ceza 1992/174-TCK 159.), **4.** Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Tüzüğü (1927) ve Kürt Sorunu (Ankara 2. Ağır Ceza 1992/169-TCK 159.), **5.** Zihnimizdeki Karakolların Yıkılması (Ankara 2. Ağır ceza 1992/164-TCK 159.), **6.** İsmail Beşikçi Davası I (Ankara 1 Nolu DGM 1993/179-3713/8.).

Erol Anar

ZORUNLU GÖÇ: HUKUKSAL NORMLAR VE DAYANIŞMA GÖREVLERİ

Bu sunuşta, insan haklarının, zorunlu göç ve iltica eden kişi ve toplulukların durumlarında getirdiği bazı yükümlölük ve görevleri –insan hakları hukukunun devletlerin hükümetlerine getirdiği yükümlölükleri ve insan hakları fikrinin herkes için getirdiği bazı görevleri– tartışmaya çalışacağım.

Zorunlu göçmenler, aynı zamanda işkence ve kötü muamele, tecrit altında tutulma, yakınlarının öldürölmesine tanık olma gibi travmaya neden olan başka bir dizi ihlalden de etkilenen bir grup oluşturuyorlar. Ayrıca, özellikle göç edilen yerlerde dışlayıcı ve tecrit edici bir ortamda yaşama, mültecilik ve geleceğe ilişkin belirsizlikler gibi travma sonrası psişik ve sosyal problemleri ağırlaştıran durumlar da, zorunlu göç durumunu sıklıkla karmaşıklıaştırabiliyor.

Zorunlu göç, insan hakları bakımından zincirleme ihlal, insanlık durumu bakımından insanlıktan sürölme, psişik ve sosyal bakımdan uzatılmış-zincirleme travma olarak nitelenebilir.

Zorunlu göçün insanlık durumuyla en doğrudan ilgisini, zorunlu göçmenin terk ettiği yeri, onun *yaşama ortamı* olarak ifade ederek kurabiliriz. Yaşama ortamı, özellikle kırsal hayat tarzlarını sürdürenler ve yoksullar açısından büyük önem taşıyor. Kitlesele zorunlu göç deneyimleri de, genellikle bu kesimler için geçerli oluyor. Yaşama ortamı, barınma gereksinimini karşılayan yer olmanın ötesinde, çalışma ve dolayısıyla beslenme, birincil dayanışma, bunların yanı sıra, sürekliliği ve bütünlüğü olan bir kimliğe sahip olma ihtiyaçlarının karşılandığı çevredir. Bu bakımdan yaşama ortamı, özellikle kapalı topluluklarda yaşayan kişilerin insanlık durumu için belirleyicidir. Kişinin yaşama ortamından kendi *iradesinden ve denetiminden yoksun bırakılarak* uzaklaştı-

rilması, özellikle de bunun bir şiddet yöntemi olarak uygulanması, kişiyi, bazı insan olanaklarından ve kapasitelerinden de¹ geçici ya da kalıcı olarak yoksun bırakabilir.

Dış koşulların zorlamasıyla yaşama ortamlarını terk eden herkes, zorla yerinden edilmiş demektir. BM Genel Sekreteri Zorla Yerinden Edilenlerle İlgili Özel Uzmanı, zorla yerinden edilenleri şöyle tanımlamıştır: "özellikle bir silahlı çatışmanın, yaygın şiddet durumlarının, insan hakları ihlallerinin ya da doğal ya da insanların yol açtığı felaketlerin sonucunda ya da bunların etkilerinden kaçınmak amacıyla evlerini ya da yaşama ortamlarını terk etmek zorunda kalan ya da terk etmek zorunda bırakılan fakat uluslararası olarak tanıyan bir Devlet sınırını geçmemiş olan kişiler ya da kişi grupları."²

Zorunlu göç sorununa insan hakları bakımından yaklaşmak, (i) zorla göç ettirilen ya da yerinden edilen kişilerin durumunda hangi temel hakların ihlal edilmiş ve ihlal edilmekte olduğunu ve (ii) söz konusu ihlallerin sonuç ya da etkilerinin insan onurunun gerektirdiği şekilde ve mümkün olduğunca nasıl giderilebileceğini araştırmayı kapsayacaktır. Böyle bir araştırma, zorunlu göç ve yerinden edilme olgularını, zorunlu göçmenlerin söz konusu uygulama öncesinde, uygulama sırasında ve özellikle de uygulama sonrasında içinde buldukları durumları anlama çabalarını gerektirir. Bu olgu ve durumlara bakarken, uluslararası insan hakları belgelerinde yer alan standartlar, insan hakları kavramına dayanarak yorumlandıklarında,³ başlangıç olarak yararlı olacaktır. Ama ayrıca, zorunlu göçün sonuç ya da etkilerinden giderilmesi mümkün olanları giderme çabalarında, yani reentegrasyon ve rehabilitasyon çabalarında, oluşturulacak yeni yaşam ortamında, –örneğin gündelik yaşamda yaşanabilecek olan– başka ihlalleri olabildiğince önleyebilecek seçenekleri düşünmek de, zorunlu göç sorununa insan haklarından bakmanın kapsadığı gerekliliklerden olsa gerektir. Aşağıda dayanışma görevleri olarak tartışılan seçeneklerin göz önünde bulundurulmasında, insan haklarının bilgisi kadar, zorunlu göçmenlerin deneyim ve durumları konusunda doğru bilgi oluşturmak da önem taşır.

1. Türkiye’de Zorunlu Göç: 1984 Sonrasında Kürt Sorunu

Burada, Türkiye’de yaşanan pek çok tarihsel zorunlu göç durumlarını (Ermeni tehciri, Anadolu Elenlerinin zorla göç ettirilmesi ve “mübadele”, Süryani, Alevi ve Kürt tehcirleri, Marmara depremi) bir yana bırakarak, Kürt sorununun 1984 sonrasında yaşanan evresi kapsamındaki zorunlu göç sorununu ele alacağım.

¹ İnsan olanak ve kapasiteleri kavramı için bkz. İoanna Kuçuradi, “Human Rights: The Idea, the Demands and the Instruments”, *The Idea and the Documents of Human Rights*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 1995.

² Report of the Representative of the Secretary-General, Mr. Francis M. Deng, submitted pursuant to Commission on Human Rights resolution 1997/39, E/CN.4/1998/53, 11 February 1998.

³ İnsan hakları belgelerindeki problemler ve pratik sonuçları için bkz. İoanna Kuçuradi, “Evrensel Bildirgenin 50. Yılında İnsan Hakları: Giriş”, İ. Kuçuradi ve B. Peker (yay.haz.), *50 Yıllık Dene-yimlerin Işığında Türkiye’de ve Dünyada İnsan Hakları* içinde s. 16-30.

Kürtlerin ve Doğu Hıristiyanlarının (ve daha sonra Alevilerin) yaşadığı çatışma bölgelerinde 1980’li yılların sonlarında hız kazanan zorunlu göç, resmi rakamlara göre en az 3,500 yerleşim bölgesinin kısmen ya da tamamen boşaltılmasına neden oldu ve halen tahminen 3 milyon kişi zorunlu göçmen konumundadır.¹ 3,500 sayısı, Olağanüstü Hal Bölge Valiliğinin ve bu bölge dışındaki bazı illerin valiliklerinin verdiği düzensiz ve güvenilir olmayan rakamlara dayanmaktadır. Söz konusu rakamın, yalnızca kolluk görevlileri tarafından doğrudan boşaltılan yerleşim birimleriyle ilgili olarak sivil yetkililere verilen bilgileri kapsadığı tahmin edilebilir. Özellikle güvenlik kaygıları sonucunda (örneğin “iki ateş arasında kalarak” ya da doğrudan PKK ya da başka silahlı grupların baskısı sonucunda) kısmen ya da tamamen boşaltılan köy ve mezraların bu sayıya dahil olması düşük bir ihtimaldir. Oysa, örneğin faili meçhul siyasal cinayet ya da işkence gibi uygulamalardan kaynaklanan güvenlik kaygısı nedeniyle, özellikle de kasabalardan, hatta Diyarbakır gibi merkezlerden göç etmek zorunda kalanların sayısının yüksek olduğu düşünülmelidir.

Burada ele alınan zorunlu göç, yasal çerçevede yapılan bir uygulama olmadığı gibi (Olağanüstü Hal Bölge Valileri ve bazı il valileri, kişilerin sürgün edilmesi dışında, Olağanüstü Hal Mevzuatının verdiği zorla köy boşaltma yetkilerini kullanmadıklarını açıklamışlardır),² zorunlu göçe yol açan ya da ona eşlik eden uygulamalar, Türkiye hukukunda suç teşkil etmektedir; ancak bu uygulamaları durduracak ya da hak arama yolu sağlayacak idari ya da yargısal mercilerin var olmadığı görülmüştür. Bu suçlara ilişkin cezai işlem yapılmamış; ya da mağdurların zararları tazmin edilmemiştir. Zorunlu göç, siyasal ya da idari otoriteler tarafından inkâr edilmiş ya da bu uygulamalarla ilgili sorumluluk kabul edilmemiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin zorunlu göç (köy boşaltma ve yakma) uygulamalarını tespit ettiği üç önemli davanın sonuçlanmış olmasına karşın (bu davalar aşağıda özetlenmiştir), bu davalara konu oluşturan olgularla ilgili olarak, söz konusu olgulardan sorumlu olanların sorumluluğunu tespit etmeye yönelik cezai ve idari yollar işletilmemiştir.

Öte yandan, Genel Kurmay Başkanlığı tarafından 1997 yılında verilen “brifing”lerde, Kürt sorununa ilişkin olarak, “eleştirilere karşın, belli bir plan dahilinde boşaltılan köylerin PKK’yi lojistik imkanlardan mahrum bıraktığı” belirtilmişti. Böylece, zorunlu göçün, Milli Güvenlik Kurulu tarafından koordine edilen “iç güvenlik hareketi” kapsamında “alan hakimiyeti ve strateji-

¹ TBMM Göç Komisyonu Raporunda (1998) belirtilen Olağanüstü Hal Bölge Valiliği verilerine göre, 1997 yılı itibarıyla OHAL Bölgesinde ve mücavir illerde 3.165 köy ve mezra boşaltılmıştı. Komisyon üyesi Algan Hacaloğlu, TBMM Genel Kurulunda Raporla ilgili konuşmasında, 3.428 sayısını vermişti. Olağanüstü Hal Bölge Valiliği, 1997 yılında 121 yerleşim merkezinin boşaltıldığını açıkladı. 1998 yılına ilişkin genel bir resmi rakam olmamakla birlikte, Siirt Milletvekili A. Nurettin Aydın’ın soru önergesine verilen yanıtta Siirt Valiliği, 1998 yılında bu ilde 3 köy ve 5 mezranın boşaltıldığını belirtti (bkz. TİHV, *Türkiye İnsan Hakları Raporu 1998*, s. 100. Eski Devlet Bakanlarından Salih Yıldırım ise, 1999 yılında TV’de yaptığı bir konuşmada, 6000 yerleşim merkezinin boşaltıldığını söylemişti.

² Bkz. TBMM Göç Komisyonu Raporu (1998).

si”ne ait bir uygulama olduğu ifade edilmiş oluyordu.¹

Bu hatırlatmaları, zorunlu göç uygulamalarının sistematik olduğunu belirtmek için yapmak gerekiyor. Zorunlu göç uygulamaları, tek tek bu durumların her biri nedeniyle sistematiktir. Zorla göç ettirmenin sona erdiği günümüz koşullarında da zorunlu göç sistematiktir. Çünkü sorumlular cezalandırılmakta ve hükümet, temel hakların ve yurttaşlık haklarının gerçekleştirilmesi konusunda sorumluluk üstlenmemektedir. Zorunlu göç mağdurlarının, yaşam ortamlarına dönmelerine (“stratejik” olarak seçilen bazı köylerin durumunda, koruculuk koşullarını kabul edenler dışında) izin verilmemektedir. Zorunlu göçmenlerin, buldukları yerde ya da gönüllü olarak seçebilecekleri bir yerde yeniden yerleştirilmeleri de söz konusu değildir. Hükümetin gündeme getirdiği yeni bir düzenleme ise, zorunlu göçmenlerin, hükümet tarafından “stratejik” ölçütlere göre seçilecek olan bazı yerleşim yerlerine zorunlu olarak göç ettirilmelerini öngörmektedir; öyle anlaşılıyor ki, bu düzenlemeyle, belirlenen yerlere yerleşmeyi kabul etmeyenler (hatta bazı hakları bakımından kabul edenler de), onlara Türkiye Cumhuriyeti yasalarının verdiği haklardan (özellikle tazminat ve mülkiyet haklarından) mahrum kalacaklardır.² Dolayısıyla, insan hakları standartları bakımından zorunlu göç, kitlesel ve sistematik bir hak ihlali olarak sürmektedir.

2. Zorunlu Göç ve Travma

Yaşama ortamlarını terk etmek zorunda bırakılan insanların durumlarını ve gereksinimlerini, yaşadıkları travmayı tarif ederek anlamak mümkündür. Bu tarif, bize, onların gerçek durumlarında insan haklarını korumak için getirilen normları ölçmek ve dayanışma görevlerini belirlemek için bir ölçüt sağlayabilir.

Türkiye’de Kürt sorunu kapsamında yaşanan zorunlu göç uygulamalarını şöyle özetleyebiliriz:³

- a) Silahlı örgütler tarafından yapılan baskı ve baskınlar sonucunda göç;
- b) “İki ateş arasında kalma”, yani silahlı örgütler ile hükümet güçleri arasındaki “alan hakimiyeti” çatışmaları ve buna bağlı baskılardan dolayı göç;
- c) Yaygın işkence, kaybetme, faili meçhul siyasi cinayetler gibi sistematik insan hakları ihlalleri nedeniyle güvenlik kaygılarından kaynaklanan göç;
- d) Kolluk güçlerinin, pusuya düşürülerek ya da çatışmaya girerek “kayıp” vermelerinin ardından yaptıkları “intikam baskınları” sırasında köy boşaltma;
- e) Lojistik mücadeleyle ilgili bir plana uygun olarak köy boşaltma;
- f) “Sakıncalı” kişilerin geçici olarak sürgün edilmesi;
- g) Korucu olmayı kabul etmeyen aile ya da köylerin sürgün edilmesi;
- h) Korucu olan aile ya da köylerle çatışma ya da onların baskısından kay-

¹ TİHV, *Türkiye İnsan Hakları Raporu 1997*, “Zorunlu Göç”, s. 181.

² Bkz. TİHV, *Türkiye İnsan Hakları Raporu 1999*.

³ Bu tiplere temel oluşturan olguların anlatımı için örneğin bkz. İHD Şube ve Temsilcilikleri, *Olağanüstü Hal Bölge Raporu 1991*; TİHV, *Türkiye İnsan Hakları Raporları 1993-1998*; Vedat Çetin (yay. haz.), *Yakılan ve Boşaltılan Köyler*. 1999.

naklanan göç;

i) Gıda ambargosu nedeniyle göç.

Bu durumlarda yaşanan travmayı, üç gruba indirgeyebiliriz:

i. Zorunlu göç öncesi ortama bağlı travma:

Zorunlu göç öncesi ortamda, silahlı çatışmalar, etnik ayrımcılık ve sistematik insan hakları ihlalleri belirleyicidir. Kişiler ve topluluklar, silahlı çatışmalarda taraf olmaya zorlanmakta; taraf olmamaları halinde yargısız infaz, katliam, kaybetme ve işkence ya da kötü muamele gibi uygulamalara maruz kalmaktadırlar. Aile bireylerinin çatışmalarda ya da “operasyon”larda kaybedilmesi, katliam ve işkenceye tanıklık, “operasyon” ya da baskın korkusu, bu ortamda günlük olaylardır.

Bazı durumlarda, aileler, zaten yetersiz olan temel sağlık ve eğitim hizmetlerinden yoksun kalmakta, hatta tarlaları yakılmakta ve onların mallarına el konulmaktadır. Bazı durumlarda, evlerinin ve tarlalarının etrafına taraflardan birince mayın döşenmektedir. Şiddet, kişiler ve topluluklar arası ilişkilerde de belirleyicidir. Şiddetin egemen olduğu ve ne düşüneceklerinin ve hayatlarını etkileyen konularda hangi yönde yargıda bulunacaklarının şiddet aygıtlarına sahip olan taraflarca belirlendiği, anadillerinin ve etnik kimliklerinin yasaklandığı ya da yok sayıldığı bir ortamda, hayatlarını özerk bir şekilde belirleyememekte, kendilerinin ve çocuklarının geleceğini güvence altına alamamaktadırlar. Silahlı çatışmalar konusunda yargıda bulunabilmeleri ve taraf belirleyebilmeleri halinde, kayıplarının ve acılarının bir anlamı olacak, kendilerini daha fazla kişi olarak görebilecek ve travmanın üstesinden daha kolay gelebileceklerdir.

ii. Zorunlu göç deneyimine bağlı travma:

Zorunlu göç uygulamasının kendisi de, yukarıda sayılan ihlallerle birlikte gerçekleştirilmiştir. İşkence ve katliam tehdit ve uygulamaları, zorunlu göç kararının bir parçasıdır. Yaşama ortamının boşaltılmasına yönelik zorlama, çoğu durumda evlerin, tarla ve bahçelerin yakılmasını ya da tahrip edilmesini, hayvanların katledilmesini ve çevrenin mayınlanması da beraberinde getirmiştir. Burada yeni olan, bizzat yaşama ortamından ve yaşama olanaklarından kopmanın getirdiği baskı ve kaygılardır. Bu deneyim, bölgedeki daha küçük azınlıkların durumunda daha sarsıcıdır. Zorunlu göç, Asuri ve Yezidi toplulukların durumunda olduğu gibi, grubun yok olmasına ve onların kimliklerin bir parçası olan kültürel pratiklerin sürdürülememesine yönelik kaygıları da beraberinde getirecektir.

iii. Zorunlu göç güzergâhındaki deneyimlere bağlı travma:

Zorunlu göç, tipik olarak şu güzergâhı izlemiştir: en yakın büyük yerleşim merkezi (örneğin Cizre), en yakın metropol (örneğin Diyarbakır), bölge dışındaki bir metropol (örneğin Mersin), bir Avrupa ülkesi (örneğin Almanya). Bu güzergâhın hangi durağında kalırsa kalsın, zorunlu göçmen, tamamen yoksun-

laştırılmış olarak yeni bir hayat kurmak zorundadır ve çoğu zaman da, yeni hayatında, insan haklarının kendisi için getirdiği sonuçların büyük bölümünden yoksun kalacaktır. Ama bu güzergâhın önemli bir yönü, nerede kalacağı- nın göçmenin kendisine bağlı olmamasıdır; bulunduğu durakta kalıp kalma- ması, büyük ölçüde kendisinin dışındadır. Bu güzergâh boyunca artan uyum sağlama zorluğunun getirdiği travmanın yanı sıra, geleceğe yönelik belirsizli- ğin getirdiği bir travmadan da söz edilebilir.

Bu belirsizlikte, güvenlik, beslenme, barınma, sağlık ve eğitim haklarından yoksun olmanın payı büyüktür. Kadınlar için ek bir yük, çocuklarının bilin- meyen ve belirsizliklerle, tehlikelerle dolu bir ortamda sokaklarda çalışmak zorunda kalmasıdır. Ayrıca, bu koşullarda ev içi şiddette de artış olduğunu tahmin etmek zor değildir.

Bölge dışındaki yerleşim yerlerinde, etnik ayrımcılığa dayalı sivil şiddet tehlikesi ya da aşağılayıcı muamele de travmayı arttırmaktadır. Batıdaki yerleşim yerlerinde bu kişiler, hem kolluk görevlileri hem de komşuları tarafından tehdit olarak algılanabilmektedir. Bu tehdit algısı, resmi makamlar ve kitle iletişim araçları tarafından sürekli körüklenmiş ve canlı tutulmuştur.¹

Mülteci olma durumunda ise, güvenlik ve yaşam koşullarına ilişkin olumlu beklentilerin getirebileceği katkılara karşılık, yaşanan deneyimin kanıtlanması yükümlülüğü ve yeni çevresel koşullara uyum sağlama gerilimi söz konusudur.

İnsan hakları ihlalleriyle ilgili travmatik deneyimin önemli bir yönü, ger- çeklik duygusunun parçalanmasıdır. İşkence deneyiminde olduğu gibi, zorunlu göç mağdurunun da acil gereksinimlerinden biri, yaşadıklarını başkalarına kendi bakış açısından ya da kendi tarih kurgusuna göre anlatabilmek olsa ger- ektir. Çünkü kişinin deneyimsel gerçekliği, biyo-psişik bütünlüğünün asli unsurları arasındadır. Oysa zorunlu göçmen, göç ettiği büyük kentlerde dışlanmakta; mülteci olması durumunda ise, formel bir yaklaşımla karşılaşmakta- dır. Mültecinin deneyimsel gerçekliği, kanıtlanma yükümlülüğünü de içeren formel ve insan yüzü olmayan hukuksal gereklilikler arasında kaybolur. Bu, travmanın etkilerini arttırabilir.

3. Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Zorunlu Göç

Uluslararası insan hakları hukuku ve mekanizmaları bakımından zorunlu göç, bazı zorluklar getirmektedir: (i) Bu ihlâl türünden etkilenen kişiler ulusla- rarası sınırları geçmemekte, (ii) ihlâl, çoğunlukla silahlı çatışma ortamlarında yaşanmakta; ve (iii) en az bir çatışan taraf açısından hasım olarak görülmekte ve tehdit edilmektedirler. Bu durumlarda, insancıl hukukun formel gereklilik- leri yerine getirilemediği sürece, zorunlu göçmenler korumasız kalabilir. Ulus- lararası mekanizmaların bu durumlarda genellikle çaresiz, hatta hareketsiz oldukları görülmüştür. Oysa zorunlu göç, Ruanda örneğinde olduğu gibi, çok daha ciddi insanî krizlerin öncülü olarak da ortaya çıkabilmektedir.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonunun zorunlu göç sorununu ele

¹ Örnek uygulamalar için bkz. *Türkiye İnsan Hakları Raporu 1998*, s. 110-13.

alması ve BM Genel Sekreterinin bu konuda bir özel temsilci ataması, ilk kez 1992 yılında olmuştur. Özel temsilcinin görevi, (i) zorla göç ettirilenler için etkin yardım ve koruma gereksinimlerine ilişkin uygun bir normatif çerçeve geliştirmek; (ii) bu durumlarda söz konusu olan insan haklarını hayata geçirebilmek için etkin kurumsal düzenlemeleri önermek ve hızlandırmak; ve (iii) tek tek zorunlu göç durumları üzerine eğilerek, bu durumların özgünlüklerinde ele alınabilmesi için çaba göstermek olarak belirlenmiştir.¹

Ülkeleri içinde yerlerinden edilen (yaşam ortamlarını terk etmek zorunda bırakılan) kişi ve toplulukların durumunda insan haklarının gerektirdiklerini belirleyen ve bu kişi ya da toplulukların insan haklarının nasıl korunabileceğini gösteren bir uluslararası enstrüman, 1998 yılına kadar yoktu. Bu durumlarda hangi insan hakları normlarının gündeme getirilmesi gerektiğini görebilmek için, çok farklı enstrümanlara başvurmak gerekiyordu.

Özel Temsilcinin 1998 yılında son halini gündeme getirdiği BM Ülke İçinde Yerinden Edilen Kişilerle İlgili Yol Gösterici İlkeleri, mevcut uluslararası insan hakları hukuku ve insanî hukuk normlarının yanı sıra, başta Evrensel Bildirge olmak üzere uluslararası örf hukukunun geçerli normlarının, zorunlu göç durumlarında uygulanmasına yöneliktir. İlkelerin çoğunda, uluslararası hukukun bir normu belirtildikten sonra, bilinen zorunlu göç örneklerine ilişkin gözlemlere dayanarak, bu normun bu tür durumlar için getirdiği emplikasyonlar norm olarak belirtilmiştir. Söz konusu normların silahlı çatışma ya da “olağanüstü durumlarda” da uygulanabilmesi için, bu ilkelerin uygulanmasının, çatışmaya taraf olan silahlı güçlerin uluslararası hukuk karşısındaki statüsünü değiştirmeyeceği belirtilmiştir. Uluslararası örf hukukunun bir parçası olmaya istidat gösteren bu ilkeler, öncelikle ülkelerdeki ilgili düzenleme ve pratiklere yol göstermeyi amaçlamaktadır; ama bunlar, uluslararası ya da ulusal hak arama yollarında ileri sürülebilecektir.

i. İnsan Hakları Hukuku Bakımından Zorunlu Göç: Yerinden Edilmeme Hakkı?

İnsan hakları hukukunda zorla göç ettirme uygulamalarıyla ilgili normlar, barınma hakkının emplikasyonları olarak, seyahat özgürlüğü hakkı, ikametgâhını seçme hakkı ve kişilerin özel yaşamına ve konutuna müdahale etme yasağıdır. Ancak insan haklarıyla ilgili uluslararası hukuk düzenlemelerinde, hükümetlerin belirli durumlarda insan haklarını kısıtlama yetkileri tanınmıştır. Barınma hakkının temel bir hak olduğunun açıklığa kavuşturulmaması, dahası hükümetlerin temel hakların sınırlarını çizme yetkilerinin olmadığına açıklıkla belirlenmemesi nedeniyle, bu hakkın ihlâl edilmesi durumlarında ileri sürülebilecek normatif çerçeve de belirsiz kalmaktadır. Fakat insanî hukuk bakımından, “güvenlik” tekniklerinin bir parçası olarak zorla göç ettirme uygulamalarının her halükârda olacağını göz önünde bulundurarak, hem zorla göç ettirme yasağının hem de bu tür uygulamalar vuku bulduğunda korunması söz

¹ Report of the Representative of the Secretary-General, Mr. Francis M. Deng, submitted pursuant to Commission on Human Rights resolution 1997/39, E/CN.4/1998/53, 11 February 1998.

konusu olan hakların açıkça belirlenmesi gerekmektedir. Tıpkı işkence yasağına karşı, işkence görenlerin korunması gereken haklarıyla ilgili normların (tedavi ve tazminat hakları, işkencecilerin yargılanması) açıkça belirlenmesinde olduğu gibi.

Kuşkusuz, insanların yaşam ortamlarından –onların başka insan haklarını korumak söz konusu olmadıkça– zorla kopartılmaları kabul edilemez ve bu nedenle de, insan hakları savunucuları bakımından, bu uygulama için kurallar getirmek ya da bu uygulamaya maruz kalanların başka insan haklarının korunması için önlemler getirmek rahatsız edici olabilir. Oysa, bu tür normların açıkça getirilmemesi, zorla göç ettirme uygulamalarını, yer değiştirmenin ötesinde felaket haline getirmektedir. İnsan hakları savunucuları, gerçek durumları hesaba katarak değerlendirme yapmak zorundadır. İlkeler, bu gerçek durumlarda kişilerin insan haklarını koruyabildikleri ölçüde, onların gerçek gündelik hayatlarında anlam taşıdığı ölçüde savunulabilir.

Zorla göç ettirmeye ya da yerinden edilmeye genel olarak karşı çıkan bir hakkın ileri sürülmesi, bu tür bir uygulamanın, maruz kalanların başka haklarının korunması amacıyla da yapılabileceği muhtemel durumları hesaba katmak zorundadır. Gerçekten de, bir yerleşim biriminin, doğal ya da insanî bir felaket karşısında insan yaşamını koruma amacıyla ve orada yaşayanların rızası hilafına boşaltılması söz konusu olabilir. Böyle bir durumu, aynı gerekçenin keyfi (ya da günümüzdeki tabiriyle “güvenlik” amacıyla ya da “siyasal” olarak) kullanıldığı bildik ve muhtemel durumlardan ayıran ölçüt de, insan hakları standartlarında bulunabilir: usule ilişkin güvencelerde. Söz konusu uygulamadan etkilenen kişilerin *bütün* insan haklarını koruyan ve uygulamaya ilişkin belirli güvencelerle –özellikle göç ettirme yetkisinin keyfi ve insan haklarını ihlal edecek şekilde kullanımına karşı güvencelerle– güçlendirilen bir normatif çerçeveye ihtiyaç vardır.

Bu, barınma hakkının temel haklardan olduğu ve dolayısıyla hiçbir koşulda ihlal edilmesinin haklı ya da “makul” gerekçesi olamayacağına aykırı bir sav değildir. Barınma hakkı, devlet kuruluşlarına, evini kendi elinde olmayan nedenlerle kaybeden bir kişiye başka bir ev sağlama görevini de getirir. Zorunlu göçün gerçekten de zorunlu olabileceği –insan hakları ya da yurttaş hakları bakımından zorunlu olduğunun gösterilebileceği– durumlar muhtemeldir. Bu durumlarda devlet kuruluşlarının barınma hakkı bakımından yapması gereken, zorunlu göçe maruz kalan kişi ya da gruba, onun ya da onların gerçek koşullarına uygun alternatif barınma olanağı sağlamaktır. Zorunlu göçün sorumlusunun devletin bir kuruluşu ya da görevlileri olması durumunda ise, barınma hakkının devlete –onun kuruluş ya da görevlilerine– getireceği yükümlülükler –durumun özelliklerine göre– daha geniş kapsamlı olacak; yani temel hakların ötesinde yükümlülükler getirecektir. Aynı şey, diğer temel haklar için de, örneğin zorunlu göç durumlarıyla en sık ilgili olan beslenme, çalışma, sağlık ve eğitim hakları için de geçerlidir.

Başka bir deyişle, zorunlu göçün “gerçekten zorunlu olduğu” durumlarda, tıpkı yaşam hakkında olduğu gibi, söz konusu haklar hiçbir koşulda ihlal edi-

lemez, ama uygulama sırasında ve sonrasında temel hakların ve başka hakların korunduğu zorunlu göç uygulamaları yapılabilir.

Dolayısıyla, “kimse rızası hilafına yerinden edilemez” gibi içeriksiz bir norm yerine, “kimse, açık rızası hilafına ya da keyfi olarak ya da ayrımcı bir şekilde ya da insan haklarına dayalı bir devlette, devleti oluşturan ilkeler bakımından meşru bir gerekçe olmaksızın; uygulamanın zorunluluğunu hak arama yollarında denetlemesini sağlayabilecek ve diğer haklarını etkin olarak koruyabilecek yeterli güvenceler olmaksızın yerinden edilemez” gibi bir norm daha makul görünüyor. Böyle bir norm, yerinden etme uygulamalarının varlığını görmezden gelmek yerine, a) bu tür uygulamaların ancak istisnaî olarak yapılabileceği; b) bu istisnanın, insan hakları bakımından ve hukukun üstünlüğüne dayalı bir siyasal ortamda meşrulaştırılmak zorunda olduğu ve c) böyle bir uygulama yapılmışsa, ondan etkilenen kişilerin insan haklarını korumak için yeterli güvenceler olması gerektiği anlamına gelir. Böyle bir norm, bağlayıcı bir yükümlülük haline gelmesi halinde, zorunlu göçün bir insan hakları ihlali olarak ortaya çıktığı durumlarda da, hak aramak, uygulamayı durdurmak ya da uygulamanın sonuçlarını gidermek amacıyla yargı yollarına başvurmak için yeterli bir dayanak oluşturabilir.

BM Temsilcisinin uluslararası hukuk analizine göre, zorla göç ettirme uygulamaları, belirli formel sınırlar içinde kabul edilmiştir. Bu tür uygulamalar, ancak istisnaî olarak, zorunluluk ve zorunluluğa uygunluk (*proportionality*: orantılılık) ilkelerine uygun olarak ve ayrımcılık yapılmaksızın uygulanması ve söz konusu durumun gerektirdiğinden uzun sürmemesi koşuluyla mümkündür. Devlet organları, zorla göç ettirme uygulamasına başvurmadan önce, bu uygulamadan kaçınmak; kaçınılamıyorsa, hiç değilse en az sayıda insanı etkilemek için, başka alternatifleri göz önünde bulundurmak durumundadır. Buna karşın zorla göç ettirmeye karar verdilerse, etkilenecek kişilerin uygulama ve sonuçları hakkında yeterli bilgileri ve tazminat hakları olmalı; devlet kuruluşları, zorla göç ettirilen kişilerin barınma, beslenme, sağlık, eğitim ihtiyaçlarını karşılamak ve çalışma olanakları sağlamak için önlemler almış olmalıdırlar. Bu güvencelerin sağlanmadığı ya da önlemlerin alınmadığı koşullarda, zorla göç ettirme keyfi bir müdahaledir ve insan hakları hukukuna aykırıdır.

Bu analizden yola çıkarak, uygulamanın keyfi olup olmadığını test etmekte ölçüt oluşturabilecek başka bazı gerekliler de ileri sürülebilir: Göç ettirilenlerin göç sonrasında yaşayacakları yer, onların özelliklerine ya da koşullarına uygun seçilmiş olmalı ve gerekiyorsa, bu yerin koşullarına uyum sağlamaları konusunda da onlara yardım edilmelidir. Uygulamayı yapan ya da uygulamadan sorumlu olanlar, yeniden yerleşim ya da geçici yerleşim için seçilecek yer konusunda göç ettirilenleri doğru bilgilendirmiş ve onlara danışmış olmalı; bunun mümkün olmadığı ya da bu yolla uygun bir sonuca varılamadığı gösterilebiliyorsa, seçilen yerin göç ettirilenlerin insan haklarını ve yurttaş haklarını korumak için en uygun yer olduğunu gösterebilmelidir. Çalışma alışkanlıkları ya da anadil gibi faktörler, uygun yerin seçiminde ya da seçilip seçilmediğinin

belirlenmesinde ölçüt olarak kullanılmalıdır.

Ne var ki, uluslararası insan hakları hukuku, insan hakları ve yurttaş hakları dışındaki gerekçelere de açık kapı bırakabiliyor. İnsan hakları belgelerindeki standartlar her zaman insan haklarının bilgisine dayanarak hazırlanmadığından ve bu arada mevcut hükümetlerin, insan haklarına aykırılığı ya da insan haklarıyla bağdaşmazlığı açıkça belli olan pratiklerini “hayatın gerçekleri” gibi önceden kabul ettiğinden, bu kaçınılmaz bir sonuç olarak karşımıza çıkıyor. Elbette, insan hakları standartlarını yorumlamak ve durumlara uygulamakla sorumlu kuruluşların olması halinde (örneğin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin yetki alanında), insan haklarının bilgisine dayalı argüman getirerek standartların anlaşılması değiştirilebilir.

Öte yandan, mevcut insan hakları hukuku bakımından da her hangi bir zorunlu göç uygulamasının sınırları; ya da böyle bir uygulama sırasında ya da sonrasında asla ihlal edilemeyecek normlar vardır. Zorunlu göç, etnik temizlik, soykırım, sistematik ayrımcılık ve işkence ve insanlıkdışı muameleyi kapsaması halinde ya da bu tür amaçlarla ya da bu tür sonuçlara yol açacak şekilde uygulanması halinde, mutlak olarak yasaktır ve bu uygulamaya katılanların kişisel sorumlulukları doğmaktadır; yani insanlığa karşı suç kapsamına girmiş olmaktadır. Bu tür durumlarda devlet organlarının ya da daha doğru bir deyişle, hükümetin yetkili makamlarının aktif ya da pasif olarak rol oynamaları halinde, “devlet” (hükümet) sorumluluğu da söz konusudur.¹

Yol Gösterici İlkeler, öncelikle kişilerin ya da grupların zorunlu olarak yaşam ortamlarını terk etmelerine ya da zorla göç etmelerine yol açan koşulların önlenmesini, bütün yetkililer ve uluslararası aktörler için bir görev olarak getirmektedir (İlke 5). Silahlı çatışma durumlarında, “zorunlu askeri gerekçeler,” keyfî zorla yerinden etme uygulamaları olarak görülmemektedir (İlke 6/2, para.b); ancak bu şekilde haklı gösterilen zorla göç ettirme uygulamaları, cezalandırma olarak kullanılmamalı (İlke 6/2, para e) ve öne sürülen koşulların geçerli olduğu süreyi geçmemelidir (İlke 6/3). 6. İlkede “zorunlu askeri gerekçeler” kuralının uygulanması yeterince açık değildir. Ancak bu ilke, ilgili diğer belgelerle birlikte yorumlanmalıdır; Temsilcinin sunmuş olduğu diğer analizler, olağanüstü hollere ve meşru kısıtlama gerekçeleri ile kısıtlamaların sınırlarına ilişkin kuralları da açıklamaktadır. Yine de, böylesine ucu açık bir formülasyon yerine, söz konusu kuralların İlkeye dahil edilmesi yerinde olurdu.

Öte yandan, diğer ilkelerde de zorunlu göç uygulamalarının keyfî olmasına karşı başka güvenceler getirilmiştir. Bunlardan en önemlisi, haklı bir gerekçe olsa da olmasa da uygulanması gereken usul güvenceleridir: Örneğin, kişilerin yerinden edilmesine yönelik bir karar verilmeden önce, “ilgili makamlar, yerinden etme uygulamasından bütünüyle kaçınmak amacıyla, uygulanabilir bütün alternatifleri araştıracaktır. Alternatiflerin olmaması halinde, yerinden etme uygulamasının kapsamını ve olumsuz etkilerini en aza indirmek için

¹ Report of the Representative of the Secretary-General, Mr. Francis M. Deng, submitted pursuant to Commission on Human Rights resolution 1997/39, E/CN.4/1998/53, 11 February 1998, bölüm A.

gerekli önlemler alınacaktır (İlke 7/1).

Yol Gösterici İlkeler, usule ilişkin diğer güvenceleri, felaketlerde ya da silahlı çatışmaların aciliyet gösteren aşamalarında gerekli görmemektedir. Bu güvenceler arasında, yetkili bir devlet organının, bu uygulamaya ilişkin emri belirli bir kararla vermiş olması; göç etmek zorunda bırakılacakların, göç etmelerinin nedenleri ve usulleri konusunda tam olarak bilgilendirilmeleri için ve gerekirse, zararların tazmin edilmesi ve başka bir yere yerleştirilmeleri için yeterli önlemlerin alınması; göç ettirileceklerin özgür ve bilgiye dayalı rızalarının alınması için çaba gösterilmesi; göç ettirileceklerin, özellikle kadınların, yeniden yerleştirme işlemlerine katılımlarına çaba gösterilmesi; kolluk görevlerinin yetkin makamlar tarafından yerine getirilmesi; ilgili kararların denetiminin uygun yargı makamlarınca yapılması dahil olmak üzere, etkin hak arama yollarının açık olması vardır. Keyfiyete karşı asli önem taşıyan bu usul güvencelerinin, hükümetler tarafından olağanüstü hal olarak tanımlanan durumlarda geçersiz sayılması tehlikesi vardır. Oysa Temsilcinin normatif analizinde göstermiş olduğu gibi, usule ilişkin bu güvenceler, zorunlu göçün keyfi olmaması için, olağanüstü hallerde de geçerlidir. Ancak, bu durumu açıklığa kavuşturan bir kuralın Yol Gösterici İlkelerde belirtilmemesi, İlkelerin doğru uygulanması karşısında önemli riskler taşımaktadır. İnsan hakları hukukuna dayalı olan usule ilişkin bu güvencelerin sağlanması, zorunlu göçün keyfi olup olmamasında aslı ölçütler arasındadır ve hükümetler, bu güvencelerin sağlanmamasının haklı gerekçelerinin olduğunu göstermek zorunda olmalıdır. Yol Gösterici İlkelerin bağlayıcı ulusal ya da uluslararası hukuk normlarına terçüme edilmesinde, bu husus göz önünde bulundurulmalıdır.

ii. İnsani Hukuk ve Zorunlu Göç

İnsanî hukuk normları, silahlı çatışmalarda “güvenlik” adına yapılan uygulamalar hakkında olgusal bilgiyle oluşturulduğundan, zorla yerinden etme uygulamaları hesaba katılmıştır.

İnsanî hukukun, yalnızca çatışma taraflarının uluslararası olarak tanınması halinde geçerli olduğu varsayılır. Oysa Cenevre Sözleşmeleri ortak 3. Maddesi, bir ülkede silahlı çatışma olması halinde, otomatik olarak devreye girer. Bu madde, çatışmanın taraflarına, çatışmaya aktif taraf olmayan ya da artık aktif taraf olmayan kişilerin korunmasına ilişkin yükümlülükler getirir. Bu maddenin getirdiği asgarî koruma standartları şöyle ifade edilmiştir:

“Yüksek Akit Taraflardan birinin ülkesinde uluslararası karakterde olmayan bir silahlı çatışma durumunda, çatışmanın bütün Tarafları, asgarî olarak, aşağıdaki hükümleri uygulamakla bağlı olacaktır: 1. Düşmanlıklarda aktif olarak yer almayan kişilere, silahlı güçlerin silahlarını bırakan üyeleri ve hastalık, yaralanma, tutuklanma ya da başka bir nedenle çatışmaya ara verenler de dahil olmak üzere, ırk, renk, din ya da inanç, cinsiyet, doğumla ya da zenginlikle ilgili ya da benzeri ölçütlere dayalı herhangi bir olumsuz ayrımcılık yapılmaksızın, her koşulda insanca muamele edilecektir. Bu amaçla, yukarıda bahsi geçen kişilerle ilgili olarak, aşağıda belirtilen eylemler, her zaman ve

verde yasaklanmıştır ve yasaklanmış olarak kalacaktır: (a) yaşama ve kişiye karşı şiddet, özellikle her türlü öldürme, sakatlama, zalimane muamele ve işkence; (b) rehin alma; (c) kişi onuruna yönelik tacizler, özellikle aşağılayıcı muamele; (d) kurallara uygun olarak oluşturulan ve uygar halklar tarafından vazgeçilmez olarak görülen bütün yargısal güvenceleri sağlayan bir mahkemenin ilân edilen kararı olmaksızın ceza verme ve infaz etme.” Bu madde, çatışmaya taraf olanları, Sözleşmelerin diğer kısımlarını da uygulamaya sokmaya davet etmektedir. Bu maddenin getirdiği mutlak güvencelerin taraflardan birince uygulanması için, diğer tarafların da uygulaması gerekmez; maddenin getirdiği hükümlerin uygulaması, tarafların uluslararası hukuk bakımından statülerini de etkilemez.

Bu maddenin getirdiği mutlak hükümler, BM Temsilcisinin de belirttiği gibi, çatışma bölgesinde yer alan taraflardan birinin kontrolü altındaki sivil bir yerleşim birimine saldırıların yasaklanmasını da kapsıyor.¹

Bu hükümlerden çıkartılabilecek sonuçlardan biri, çatışma taraflarından birine dolaylı destek (“yardım ve yataklık” ya da “muhabirlik”) sağlamakla suçlanan sivillerin durumuyla ilgilidir. Bu tür kişiler, çatışmalarda “aktif taraf” olarak kabul edilemez ve 3. Maddenin güvencelerine tabidirler.²

iii. Yerinden Edilenlerin İnsan Haklarını Korumak

Uluslararası insan hakları hukuku ve örf hukuku normlarına dayanarak, yerinden edilen kişilerin diğer insan haklarının korunmasına yönelik normları tanımlamaya ya da insan haklarının yerinden edilmiş bulunan kişilerin gerçek durumlarında getirdiği sonuçları ortaya koymaya ihtiyaç vardır. Kuşkusuz, yerinden edilmiş bulunan kişiler, hukuk bakımından, insan haklarından dışlanmış olmamaktadır. Fakat yaşanan durumlarda, onların yerinden edilmelerinin öncesinde ve yerinden edilmeleri sırasında yaşadıkları insan hakları ihlallerinin yanı sıra, başka haklarının da – yaşama hakkı, kişi güvenliği ve özgürlüğü hakkı, beslenme, barınma, sağlık ve eğitim hakkı, insanca yaşama standartlarına hak ve çalışma hakkı– ihlâl edildiğini görüyoruz. Bu hakların onların durumunda talep edilebilmesi ve korunması için, söz konusu hakları bu durumlara uygun normlara tercüme etmek gerekiyor.

Yaşadığımız deneyimlerde, zorla göç ettirilen kişilerin “güvenlik” açısından kuşkulu olarak görülmesinin sonucunda, bu kişiler, yaşama hakkı ve kişi güvenliği ve özgürlüğü hakkı ihlallerine özellikle maruz kalmaktadır. Fakat bu ihlallere karşı koruma, yaşama hakkı ve kişi güvenliği ve özgürlüğü haklarının söz konusu ülkede genel olarak güvence altına alınabilmesiyle sağlanabilecektir.

Oysa, zorla göç ettirilen kişilerin durumunda, beslenme, barınma, sağlık, eğitim, çalışma ve insanca yaşama standartları hakları özel önem taşıyor. Zor-

¹ “Compilation and Analysis of Legal Norms” (Part I), Report of the Representative of the Secretary-General, Mr. Francis M. Deng, submitted pursuant to Commission on Human Rights resolution 1995/57, E/CN.4/1996/52/Add.2, 5 December 1995, para. 40.

² “Compilation and Analysis of Legal Norms” (Part I), para. 79.

la yerinden edilen kişiler, bu hakları yaşama ortamlarında düşük düzeyde korunuyor ya da hiç korunmuyor olsa bile, yerinden edilme koşullarında bu temel haklardan tamamen yoksun bırakılmış olmaktadır. Bu anlamda yerinden edilme, insanlıktan sürülmeye varmaktadır.

Yerinden edilme, –en azından asgarî düzeyde– barınma ve beslenme gereksinimlerini karşılayabilen mülkiyetinden ve mallarından yoksun bırakılmak anlamına gelir. Geçimlik üretiminden yoksun bırakılma, kendisinin ve ailesinin sağlık ve eğitim olanaklarının da elinden alınması demektir. Pek çok durumda, akrabaların ve komşuların da aynı koşullarda olması nedeniyle, bu hakların asgari düzeylerde gerçekleştirilebileceği birincil dayanışma ağlarının da işlevsiz kalması söz konusudur.

Yol Gösterici İlkeler, zorunlu göç durumlarında yaşanan temel hakları zorla göç ettirilenlerin durumu için de formüle ediyor. İlke 18 şöyledir: “1. Bütün yerinden edilen kişiler, yeterli yaşama standardı hakkına sahiptir. 2. Asgari olarak, koşullar ne olursa olsun ve hiçbir ayırım yapılmaksızın, yetkin makamlar, yerinden edilen kişilere (a) temel besin ve içilebilir su; (b) temel barınma ve konut; (c) uygun giysiler; ve (d) temel sağlık hizmetleri ve sağlık bakımı sağlayacak ve bu olanaklara güvenlik içinde erişebilmelerini güvence altına alacaklardır”. Sağlık hakkı, psikolojik ve sosyal hizmetleri de kapsar (İlke 19/1) ve kadınların sağlık gereksinimleri de temel sağlık hizmetlerinde kapsanmalıdır (İlke 19/2). Eğitim hakkı ise, şöyle ifade edilmiştir: “1. Her insanın, eğitim hakkı vardır. 2. Yerinden edilen kişilerin durumunda bu hakkı etkili kılmak için, ilgili yetkililer, bu durumdaki kişilerin, özellikle de yerinden edilen çocukların, temel eğitim düzeyinde ücretsiz ve zorunlu olmak üzere, eğitim almalarını temin etmelidirler. Eğitimde, onların kültürel kimlikleri, dilleri ve dinlerine saygı gösterilmelidir.¹ 3. Kadınların ve kız çocuklarının eğitim programlarına tam ve eşit katılımlarının temin edilmesi için özel çaba gösterilmelidir” (İlke 23).

Yerinden edilen kişilerin mülkiyet ve mallarına yönelik hakları da korunmalıdır. Yol Gösterici İlkeler, “Kimse keyfi olarak mülkiyetinden ve mallarından yoksun bırakılmaz” ilkesini tekrarladıktan sonra, yerinden edilen kişilerin mülkiyet ve mallarının talan, saldırı, askeri operasyonlarda kalkan olarak kullanma, misillemeye maruz bırakılma, cezalandırma amacıyla tahrip etme gibi uygulamalardan ve başkalarının gaspından korunması kuralını getirmektedir (İlke 21).

Zorunlu göç uygulamasından sorumlu olan devlet organları olsa da olmasa da, bu hakların gerçekleştirilmesi yükümlülüğü, insan haklarının korunmasında asli sorumluluğu olan (ve aslında varlık sebebi bu olan)² devletin kuruluşlarına aittir. Ancak, günümüzde insanî yardım ve sosyal yardım alanlarında

¹ Temel haklardan biri olan eğitim hakkının zorunlu göçmenlerin durumunda uygulanmasına ilişkin bir norm getiren bu cümle, şöyle ifade edilirse insan hakları fikrine uygun olur: Eğitimde etnik ve dinsel ayrımcılık yapılmamalı; anadilde eğitim yapılmalıdır.

² Bkz. Ioanna Kuçuradi, “İnsan Haklarından Devlet Kavramına”, TİHV Eğitim Programında kullanılan makale.

çalışan uluslararası kuruluşlar ve uluslararası ya da ülke içinde faaliyet gösteren hükümetdışı kuruluşların da, acil durumlarda ya da genel olarak bu hakların gerçekleştirilmesinde faaliyetleri söz konusudur. Bu hakların gerçekleştirilmesinde hükümetlerin bu tür kuruluşlara müdahale etmemesi, kolaylık sağlaması ya da onlarla işbirliği yapması, ilgili faaliyetlerin daha etkin, daha şeffaf ve daha yaratıcı bir tarzda sürdürülmesine elverişli bir zemin oluşturabilmektedir. Özellikle sistematik insan hakları ihlallerinin olduğu ve zorunlu göçün de bu durumun sonucu olduğu durumlarda, örneğin Türkiye’de, devlet kuruluşlarının bu görevlerden kaçınmaları durumunda, söz konusu diğer kuruluşların geçici müdahalesine ihtiyaç olmaktadır. Ancak Türkiye’de olduğu gibi, bu insanî yardım faaliyetlerinin engellenmesi, zorla göç ettirilen kişilerin durumunu daha da vahim bir hale getirmiştir. Dolayısıyla, uluslararası ya da hükümetdışı kuruluşların faaliyetlerine ilişkin normlara da gereksinim doğmuştur.

Bu yüzden Yol Gösterici İlkelerde, yerinden edilene insanî yardım sağlamada birincil sorumluluk hükümetlerde olmakla birlikte (İlke 25/1), uluslararası kuruluşların ve hükümetdışı kuruluşların insanî yardım sağlayabilmesi de bir hak olarak tanımlanmış (İlke 25/2) ve bu kuruluşların insanî yardım sağlaması için hükümetlerin müdahale etmeme ve onlara olanak sağlama görevleri belirlenmiştir (İlke 25/3, İlke 26).

Yol Gösterici İlkelerden biri de, zorunlu göçmenlerin, “(a) ülkenin başka bir parçasında güvenliğini sağlama hakkı; (b) ülkelerini terk etme hakkı; (c) başka bir ülkeye sığınma başvurusu yapma hakkı; ve (d) yaşamlarının, güvenliklerinin, özgürlüklerinin ve/veya sağlıklarının risk altında olduğu herhangi bir yere dönmeye ya da yeniden yerleştirilmeye karşı koruma hakkı”nı tanımlamaktadır (İlke 15). Böylece İlkeler, zorla göçettirilenlerin uluslararası koruma görmesini de düzenlemektedir. Bu ilke, iltica hukukundaki önemli bir eksiği gidermeyi amaçlamaktadır.

iv. Geri Dönüş, Yerleşim ve Entegrasyon Hakkı

Uluslararası insan hakları hukukunun zorunlu göç ya da zorla yerinden etme uygulamaları konusundaki zorluklarından biri, göç ettirilenlerin geri dönüşüne ya da başka bir yerde yerleşmelerine ilişkindir. Yol Gösterici İlkeler öncesinde, bu konuda standartlar yoktu. Yine de, uluslararası insan hakları hukukunun ve uluslararası örf hukukunun ilke ve normlarından çıkarsamalar yapmak mümkündür. Ayrıca, BM Mülteciler Yüksek Komiserliğinin, Kızıl Haç Komitelerinin ya da Sınır Tanımayan Hekimler Birliğinin ve uluslararası hükümetlerarası kuruluşların alan misyonları bağlamında uluslararası insani yardım kuruluşlarının uygulamaları, bu alanda örf haline gelen öncüller teşkil etmektedir.

İnsan hakları bakımından, öncelikle, kişi ya da toplulukların yaşam ortamlarına geri dönmeleri ya da başka bir yerde yerleşmelerinde gönüllülük ya da rıza esas teşkil etse gerektir. Kişilerin yaşam ortamlarını seçmeleri ve bu arada zorla yerlerinden edilmeden önceki yaşam ortamlarına dönmeleri, başlangıçta

değınilen temel haklarının zorunlu bir sonucudur. Uygulama öncesi yaşam ortamına dönmeleri, diğler temel haklarının (özellikle yaşam haklarının ve ona bağılı olarak güvenlik haklarının) korunmasıyla ilgili kaygılardan başka kaygılar temelinde belirlenemez. Öte yandan, yeni bir ortamda yaşam kurma çabaları da göz önünde bulundurulmalıdır; yani, zorunlu göç sonrasında buldukları bir yerde yeni bir yaşam ortamı oluşturmuş ya da oluşturmaya girişmiş olabilirler. Dolayısıyla geri dönmeye zorlanmaları da, aynı şekilde bir zorunlu göç olacaktır.

Zorunlu göçün ardından gündeme gelen “restorasyon” ya da “onarım” uygulamalarının önemli bir veçhesi, geri dönen ya da yeniden yerleşen kişi ve toplulukların, eski ya da yeni yaşam ortamlarını oluşturmaları ve bu ortamdaki dış koşullara uyum sağlamaları, yani sosyal ve psikişik entegrasyonlarıdır. Bu süreçte, kaybedilen ya da zarar gören mal ve mülkiyetin tazmin edilmesi ve/veya iade edilmesi, entegrasyon sorununun asgari koşullarındandır. Fakat entegrasyon kavramını, daha genel olarak, temel hakların ve yurttaş haklarının korunmasının ve gerçekleştirilmesinin koşulları olarak görebiliriz. Dolayısıyla entegrasyon, söz konusu yaşam ortamının insan hakları standartlarına göre oluşturulmasını, örneğın sağlık, eğitim ve çalışma haklarının korunması için gerekli düzenlemelerin yapılmasının yanı sıra, sosyal yardım ve psikişik yardım anlamında rehabilitasyon hizmetlerinin sağlanmasını da kapsamaktadır. Bu anlamda entegrasyonun en önemli hedefleri, zorunlu göçten özellikle ağır bir şekilde etkilenen çocuk ve kadınlara yönelik faaliyetlere ağırlık vermelidir.

Yol Gösterici İlkeler, yerinden edilenlerin geri dönüşü, başka yerlere yerleştirilmesi ve yeniden entegrasyonu ile ilgili sorunlara yönelik ilkeleri de belirlemektedir. Bu ilkeleri bütünüyle alıntulamakta yarar var:

İlke 28: 1. Ülke içinde yerinden edilen kişilerin, evlerine ya da yaşamaya alıştıkları yerlere güvenlik içinde ve onurlu bir şekilde gönüllü olarak dönmelerini, ya da gönüllü olarak ülkenin başka bir bölümünde yeniden yerleşmelerini sağlayacak koşulları oluşturmada birincil sorumluluk ve görev, yetkin makamlara aittir. Bu makamlar, geri dönen ya da başka bir yere yerleşen yerinden edilmiş kişilerin yeniden entegrasyonunu kolaylaştırmak için çaba göstereceklerdir. 2. Yerinden edilenlerin, geri dönmeleriyle ya da başka bir yerde yerleşmeleriyle ve yeniden entegrasyonlarıyla ilgili işlerin planlanmasına ve yönetilmesine tam katılımını temin etmek için özel çaba gösterilecektir.

İlke 29: 2. Geri dönen ve/veya başka bir yere yerleşen yerinden edilmiş kişilere, geride bıraktıkları ya da yerinden edilirken ellerinden alınan mülkiyet ve mallarına mümkün olduğu ölçüde geri kazanmalarında yardımcı olma görev ve sorumluluğı, yetkin makamlara aittir. Bu tür mülkiyet ya da malların geri kazanımı mümkün değilse, yetkin otoriteler, bu kişilere, uygun tazminat ya da adil onarımın başka bir biçimini sağlayacak ya da buna yardımcı olacaklardır.

Zorunlu olarak göç eden kişi ya da toplulukların geriye dönüş ya da yeniden yerleşim konusundaki tercihlerinin uygulanmasında devlet kuruluşları,

başta zorunlu göçe maruz kalanların dernekleri olmak üzere, insanî kuruluşlarla ve insan hakları kuruluşlarıyla işbirliği yapmalıdır. Bu gereklilik, uluslararası hukukun getirdiği objektif bir yükümlülük olduğu kadar, hem uygulamalardan etkilenenlerin subjektif gereksinimlerine (örneğin güven duygusunun tesis edilmesine ve yaşamlarını yeniden kurmaya katılma gereksinimlerine) hem de ulusal ve uluslararası kuruluşların dayanışma görevlerine dayalıdır. Yol Gösterici İlkeler, bu konuda da şöyle bir standart getirmektedir: “Bütün ilgili makamlar, uluslararası insanî kuruluşlara ya da diğer uygun aktörlere, kendi görev alanlarındaki işlevleri yerine getirmede, ülke içinde yerinden edilen kişilerin geri dönmelerine ya da başka bir yere yerleşmelerine yardımcı olabilmek için hızlı ve engelsiz erişim olanağı sağlayacak ve bunu kolaylaştıracaklardır” (İlke 30).

4. İnsan Hakları Hukuku ve Türkiye’de Zorunlu Göç

Türk hükümeti, Kürt sorunu ile ilgili silahlı çatışmaları, PKK ile yapılan silahlı çatışmalar olarak değil, hukuksal bakımdan olağanüstü hal hukukunu ilgilendiren “yaygın şiddet olayları”, siyasal bakımdan da “terörizm” olarak nitelmiş ve bu tanımları uluslararası ortamda da yaygın olarak kabul ettirmiştir. Dolayısıyla, insan hakları hukukunun mutlak güvenceleri, bu durumda geçerlidir; ancak uluslararası hukukun temel haklar olarak kabul ettiği haklar dışındaki bazı haklar askıya alınabilir ya da kısıtlanabilir. Bu tür işlemler, uluslararası hukukun, daha bağlayıcı ve uygulanabilir olarak da, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi altında bölgesel hukukun denetimine tabi olmak durumundadır. Askıya alma ve kısıtlama işlemleri de belirli sınırlar içinde geçerlidir; en önemlisi, bu tür işlemler yargısal denetime tabi olmak ve işlemlerden etkilenenlere tazminat verilmek zorunluluğu vardır. Hükümetler, söz konusu işlemleri hukuka uygun bir şekilde yaptıklarını ve bu işlemlerin “durumun gereklerine” uygun olduğunu kanıtlamakla yükümlüdürler. Zorla göç ettirmenin yukarıda belirtilen normatif çerçevesi, olağanüstü hallerde geçerli olan mutlak yükümlülükler temelinde geliştirilmiştir.

Zorla göç ettirilen kişilerin insan haklarının korunması alanında çalışabilecek uluslararası kuruluşlar her bakımdan sınırlıdır. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği ve (BM Genel Sekreterinin Reform Programında zorla göç olgularında görev verdiği) Olağanüstü Yardım Koordinatörü, hükümetlerin işbirliği olmadığı hallerde ancak sınırlı çalışma olanaklarına sahiptir. Aslında uluslararası kuruluşların, hükümet bu tür bir problemi uluslararası topluluğunun meşru bir kaygı alanı olarak görmedikçe ya da silahlı çatışmaların tarafları uluslararası olarak tanınmadıkça, o hükümetin ülkesinde bu problemin varlığını tanımaları bile her zaman mümkün olmuyor. Örneğin, BM ya da AGİT Kürt sorununa müdahil olmadıklarından, Türkiye’deki zorunlu göç problemi de, Türk hükümeti ile insan hakları örgütleri arasındaki bir problem olarak kalmış ve hükümet ya da daha spesifik olarak MGK, insan hakları örgütlerini de kendi kuruluşlarını da devreden çıkartmıştır. BM Temsilcisi, Burundi, Kolombiya, El Salvador, eski Yugoslavya, Mozambik, Peru, Rus Federasyonu,

Ruanda, Somali, Sri Lanka, Sudan ve Tacikistan'a misyon gezileri yaparak bu ülkelerdeki durumu BM İnsan Hakları Komisyonuna rapor etmiş, ancak Türkiye ve Irak'ı ele almamıştır.

Türkiye'deki zorla göç ettirme uygulamalarının ele alındığı tek uluslararası mekanizma, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Mahkemesi olmuştur. Komisyon ve Mahkemenin ele aldığı başvurular, İHD Diyarbakır Şubesi aracılığıyla yapılmıştır. Ancak Mahkeme, zorunlu göç uygulamalarıyla ilgili şikayetleri, mülkiyet ve mala zarar verilmesine indirgeyerek ele almıştır.

Türkiye hukukunda idarenin eylem ve önlemlerinden doğan zararları tazmin etmekle yükümlüdür (Anayasa Madde 125). Tazminat hakkının doğması için, idarenin kusurlu olduğunun kanıtlanması gerekmez. İdarenin sorumluluğu, mutlak niteliktedir.¹ Tazminat yükümlülüğü ile ilgili kural, Olağanüstü Hal Bölgesinde de geçerlidir (Madde 1). Fakat, 430 sayılı Kanun Hükmünde Kararname, Olağanüstü Hal Bölge Valisi ve bu bölgedeki valilerin karar ve uygulamalarından sorumlulukları konusunda cezai, mali ya da yasal sorumluluklarını tesis etmeye yönelik dava açılmayacağı hükmünü getirmiştir. Ayrıca, tazminat hakkı da, yapılan uygulamanın "haksız" olmasıyla sınırlanmıştır; böylece, "terörle mücadele" gerekçesiyle verilen zararlar, haklı gerekçelere dayanan uygulamalar olarak gösterilebilir.

İdarenin uygulamalarıyla ilgili cezai sorumluluk konusunda ise, Türk Ceza Yasası, kişilerin kanuna aykırı olarak özgürlüğünden yoksun bırakılmasını (Madde 179), zor kullanarak bir kişiyi bir fiile zorlamayı ya da fiili engellemeyi (Madde 188), tehdit etmeyi (Madde 191), kişilerin evlerinde kanunsuz arama yapmayı (Madde 193 ve 194), yangın çıkarmayı (Madde 369, 370, 371, 372) ve yangın çıkararak kişilerin hayatını tehlikeye sokmayı (Madde 382), kasıtsız olarak yangın çıkarmayı (Madde 383) ve kasıtlı olarak mülkiyete zarar vermeyi (Madde 526-27) suç olarak tanımlamaktadır. Bu suçlarla ilgili olarak, savcılıklara ya da idari yetkililere başvuru yapılabilir (CMUK Madde 151 ve 153). Askeri kolluk görevlileri bu suçları *emre itaatsizlik suretiyle* (Askeri Ceza Kanunu Madde 86 ve 87) işlediklerinde, CMUK uyarınca savcılıklara ya da suçlanan kişilerin üstlerine (Askeri Mahkemeler Usul Kanunu Madde 93 ve 95) şikayet başvurusu yapılabilir. Suçlananın devlet memuru olması halinde, ele alınan davalara konu olan olayların gerçekleştiği dönemde, savcılıkların kovuşturma açmak için il ve ilçe idare kurullarına başvurması gerekiyordu.

1. Akdıvar Davası²

Dava, Diyarbakır Dicle ilçesi Kelekçi köyünden altı kişinin başvurusu üzerine açıldı. Başvurucular, köyelerine 10 Kasım 1992 tarihinde jandarmalar tarafından bir saldırı yapıldığını, 9 evin yakıldığını ve köyün keyfî olarak boşaltıldığını ileri sürdüler. Başvurucular, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin özel yaşamın ve aile hayatının korunmasına ilişkin 8. Maddesi ile mal ve mülkiyet-

¹ European Court of Human Rights, Judgment of 24 April 1998 (12/1997/796/998-999), para. 34.

² European Court of Human Rights, Decision of 16 September 1996 (99/1995/605/693).

ten barış içinde yararlanma hakkını güvence altına alan 1. Protokolün 1. Madesine dayanıyorlardı.¹

Hükümet, ilkin kolluk güçlerinin yalnızca köyde arama yapmış olduklarını, ancak PKK'nin daha sonra evleri yaktığını ileri sürdü. Daha sonra ise, hükümet, kolluk güçlerinin 10 Kasım 1992 tarihinde köye girmemiş olduklarını ileri sürdü. Komisyon, yaptığı bağımsız araştırma sonucunda, ulusal makamlar tarafından başvuru konusu olaya ilişkin hiçbir soruşturma yapılmamış olduğunu ve 9 evin yakılmasıyla ilgili jandarma tutanağında ya da tutanak sonrasında, failerin belirlenmesi yönünde hiçbir çabanın görülmediğini belirledi. Ayrıca, köylülerin çeşitli düzeylerdeki makamlara evlerini kaybetmelerinden kaynaklanan problemleriyle ilgili dilekçe yazarak başvurmuş olmalarına karşın, hiçbir makam, onlara tazminat ya da mali yardım konusunda yardımcı olmamış, yol göstermemişti. Hükümet, köylülerin evlerin yakılmasından PKK'yi sorumlu tuttıkları ifadelerini Mahkemeye sunmakla birlikte, bu ifadeler Eylül 1994'te, Komisyonun başvuruyu hükümete iletmesinden sonra alınmıştı. Komisyon ve Mahkeme, bu ifadelerin jandarma tarafından hazırlandığı kanısına vardı. Komisyon, bağımsız olarak başvuruculardan aldığı ifadelere dayanarak, evlerin kolluk güçlerince yakıldığı sonucuna vardı.

Dostane bir çözüme varılamaması üzerine Komisyon ve hükümet, davayı Aralık 1995'te Mahkemeye götürdüler. Hükümet, "prosesin suistimal edildiği" ve iç hak arama yollarının tüketilmediği gerekçesiyle, iki itiraz getirdi. Hükümete göre, "başvurucuların Türkiye'nin Güneydoğusunda mevcut bulunan hak arama yollarını kullanmamışlardır; bu, ... PKK'nin Türkiye'yi ve onun yargı kuruluşlarını kötü gösterme ve terörist faaliyetlerinin meşru olduğu fikrini geliştirme genel politikasının bir parçasıdır. Bu stratejinin bir parçası olarak, Türk yargı sisteminin genel olarak etkin olmadığını ve bu tür şikayetleri ele alamayacak durumda olduğunu kanıtlamak ve Türkiye'nin Güneydoğusundaki halkı, Cumhuriyetin kurumlarından ve özellikle de onun mahkemelerinden uzaklaştırmak gerekiyordu. Dolayısıyla bu davada başvurucuların iç hukuk yollarını tüketmemesi, siyasal bir gaye taşımaktadır."²

Fakat Mahkeme, Komisyonun bulgularının başvurucuların iddialarına temel sağlaması nedeniyle bu itirazı reddetti; prosesin suistimal edildiğine dair bir kanıt yoktu. Hükümet, iç hukuk yollarının tüketilmemesine ilişkin itirazı konusunda ise, mülkiyete yönelik zararların, "bu zararlar PKK tarafından verilmiş bile olsa" tazmin edildiğini göstermek amacıyla, idari mahkemeler tarafından alınmış bazı kararları mahkemeye sundu. Komisyon ve Mahkeme, hükümet tarafından sunulan mahkeme kararlarında, işlenen suçla ilgili sorumluluğun tesis edilmediğine işaret etti. Komisyon araştırmasında, devlet görevlilerinin, kolluk güçlerine yönelik hiçbir suçlamayı kabul etmeme eğiliminde olduklarını belirledi.³ Komisyon, hükümetin, kolluk görevlilerinin kasti olarak

¹ Mahkeme aşamasında ileri sürülmeyen diğer şikayetler için bkz. Application No. 21893/93, Decision of Admissibility, 19 October 1994, Gemalmaz, ed., vol. I (1995).

² Decision of 16 September 1996, para. 51.

³ Ibid., para. 62.

mülkiyete zarar vermeleri nedeniyle kovuşturulduklarına ya da cezalandırıldıklarına dair hiçbir kanıt gösteremediğine de işaret etti.

Mahkeme ise, iç hukuk yollarının yalnızca varolmasının yeterli olmadığı; iç hukuk yollarının tüketilmesi kuralının geçerli olması için, bu yolların etkin olarak kullanılabilmesi ve yeterli sonuçlar vermesi gerektiği yönündeki içtihat ilkesini tekrarladı. Mahkemeye göre, “söz konusu hak arama yollarının yalnızca teoride değil, pratikte de varlığının yeterince kesin olması gerekir.”¹ Mahkeme, bu bakımdan ispat yükünün bölüşümü kuralını vurguladı: “İç hukuk yollarının tüketilmediğini ileri süren hükümet, söz konusu hak arama yolunun davayla ilgili dönemde teoride ve pratikte açık ve etkin bir yol olduğunu, başvuruçuların şikayetlerine çözüm getirebilecek nitelikte olduğunu ve makul ölçüde başarılı sonuç alınabileceğini göstermek durumundadır. Fakat, bir kez ispat yükü karşılandığında, bu kez de başvuruçular, hükümetin sunduğu hak arama yolunun gerçekten de tüketildiğini ya da eldeki davanın koşullarında bir nedenle yetersiz ve etkisiz olduğunu ya da onları, bu yolları tüketmekten alıkoyan özel koşullar olduğunu göstermek zorundadır.”²

Mahkemeye göre, bir şikayetçiye iç hukuk yollarına başvurmaktan haklı olarak alıkoyabilecek nedenlerden biri, “ulusal makamların, devlet görevlerinin yanlış muamele yaptıkları ya da zarar verdikleri yönündeki ciddi iddialara karşı tamamen pasif kalmaları, örneğin soruşturma açmaması ya da yardım önermemeleri” olabilir.³ Dolayısıyla, iç hukuk yollarını tüketme kuralı, bu yolların yalnızca formel olarak varolup olmamasına değil, aynı zamanda “bunların içinde işlediği genel hukuksal ve siyasal bağlama ve başvuruçuların kişisel koşullarına da bakarak” gerçekçi bir şekilde yorumlanmalıdır.⁴ Bu nedenle, Mahkeme, davanın koşullarında başvuruçuların iç hukuk yollarını tüketme yükümlülüğünden muaf oldukları kararına vardı.

Mahkeme, Komisyonun bulgularına dayanarak, evlerin yakılmasından kolluk güçlerinin sorumlu olduğu konusunda hiçbir kuşku olmadığı, buna karşın kolluk güçlerinin başvuruçuları göç etmeye zorladıkları konusunda kanıt olmadığı kanısına vardı. Hükümet, kolluk güçlerinin bu eylemini haklı gösterme yoluna gitmeyerek, basitçe Mahkemenin vardığı sonucu reddetmekle yetindi.⁵ Öte yandan bu sonuçla dava, yalnızca mülkiyete zarar ve haneye müdahale davası olarak kalmış; bu yönde bir emirin varlığı kanıtlanamasa bile (ki bu bakımdan da ispat yükünün paylaşımı kuralı uygulanmalıydı) objektif bir zorunluluk olan başvuruçuların zorla yerlerinden edilmesi ele alınmamıştır. Tazminatı belirlenmemesinde de, mülkiyete verilen zararların ve manevi tazminatın yanı sıra, yalnızca başka bir yerde ikamet etmeleriyle ilgili zararları tazmin edilmiştir.⁶

¹ Ibid., para. 66.

² Ibid., para. 68.

³ Ibid.

⁴ Ibid., para. 69.

⁵ Ayrıca bkz. Çağırğa v. Turkey, Application 21895/93, Decision of Admissibility, 19 October 1994; Demir v. Turkey, Application 22280/93, Decision of 9 January 1995.

⁶ Bkz. Akdivar v. Turkey (Tazminat), Judgment of 1 April 1998.

2. Menteş Davası

Azize Menteş, Mahile Turhallı, Sulhiye Turhallı ve Sariye Uvat, Bingöl Genç ilçesi Sağgöz (Riz) Köyündeki evlerinin kolluk güçleri tarafından yakıldığı gerekçesiyle 20 Aralık 1993'te Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna başvurular. Evlerinin yakılması sonrasında Diyarbakır'a göç eden şikayetçiler, evlerinin, Haziran 1993'te operasyon yapan kolluk güçleri tarafından köylerine yapılan bir baskında yakıldığını belirttiler. Mağdurların belirttiğine göre, 23 Haziran 1993'te PKK militanlarının Üçdamlar Jandarma Karakoluna saldırmasının ardından jandarma, karakolun önünden geçen bir minibüsü durdurarak yakmış, ardından başlattıkları operasyonda da, Güldiken (Pecar) ve Sağgöz köylerindeki bazı evleri yakmışlardı. Jandarmalar, evlerinden zorla çıkartılan Sağgöz köylülerine, PKK'ye yardım etmenin cezası olarak evlerini yaktıklarını söylemişlerdi. Daha sonra köye gelen bir jandarma komutanı, köyün tamamen yakılmasını engellemişti. Mağdurlar, ayrıca köylerini terk etmek zorunda bırakıldılar. Köy, Mart 1994'te tamamen boşaltılarak yakıldı. Mağdurlar, evlerinin yakılmasının, sistematik olarak yapılan köy boşaltma ve yakma uygulamasının bir parçası olduğunu da ifade ettiler.

Hükümet temsilcisi, öncelikle, Komisyona başvuruyu yapan kişilerin, iç hukuk yollarını tüketmediklerini belirterek, başvurunun kabul edilmesine itiraz etti. Komisyon ve Mahkeme, Akdívar davasına da referans yaparak, şu noktalara işaret ettiler: Köylerin tahrip edilmesi probleminin yaygınlığına karşın, özel mülkiyetin kolluk güçleri tarafından kasıtlı olarak tahrip edildiği iddiaları konusunda adli soruşturma yapıldığı ya da zararların tazmin edildiği yönünde hiçbir örnek getirilmemekte; yetkililer, genel olarak, bu tür pratiklerin varlığını kabul etmeye isteksizlik göstermekte ve bu konuda araştırma da yapmamaktadırlar. Başvuru yapan kişiler, Akdívar davasından farklı olarak, şikayetleri konusunda yerel makamlara başvurmamış, ancak söz konusu makamlar da, bu şikayetleri öğrendikten sonra anlamlı bir soruşturma ya da araştırma yapmamışlardır. Şikayetçilerin, evleri yakıldıktan sonra güvensiz bir durumda olmaları ve mağduriyetleri de hesaba katılmalıdır. Başvuruyu yapanların durumunda, idarî ve medeni hukuk mahkemelerinin, yeterli ve tatmin edici tazminat olanağı sunabilecekleri de gösterilememiştir.

Hükümet, olgusal iddialara karşı şu iddiaları getirdi: PKK militanları, 1983'ten itibaren söz konusu köyü bir barınak ve üs olarak kullanmaktaydılar; daha sonra köylüleri, bu köyden göç etmek zorunda bıraktılar. Evlere yerleşen militanlar, kolluk güçlerinin baskını üzerine, evleri ateşe vererek köyü terk etmek zorunda kalmışlardı. Öte yandan, 25 Haziran 1993 tarihinde bölgede operasyon yapılmamıştı. Dahası, hükümet temsilcisi, başvuruyu yapanların, o tarihten 6-7 yıl önce köyü terk etmiş olduklarını ileri sürdü. Başvuranların bazı yakınlarının PKK'ye katıldıklarından kuşulanılıyordu ve bazı yakınları da aynı suçlamayla gözaltına alınmıştı. Hükümete göre, başvuranlar, PKK'ye katılan yakınlarının baskısıyla başvuru yapmışlardı.

Komisyonun yaptığı araştırmalarda, şu sonuçlara varıldı: Komisyonun

başvuruyu hükümete iletmesinin ardından, ilgili savcılık, şikayetlerle ilgili bir soruşturma yapmış; evlerin PKK militanları tarafından yakıldığı ve şikayetçilerin bazı yakınlarının PKK üyesi olduğu sonucuna vararak, soruşturmaya yer olmadığına karar vermişti. Evlerin PKK militanları tarafından yakıldığı sonucuna varmak için yeterli bir soruşturma yapılmamış; şikayetçilerin ifadeleri bile alınmamıştı. Hükümet ise, şikayet konusu olay ya da daha sonra yapılan soruşturma hakkında belge sunmamış ve olay tarihindeki jandarma komutanı yerine daha sonra görevli olan bir komutanı tanık olarak göstermişti. Komisyon, raporunda, hükümetin, şikayet konusu olayı araştırmak yerine şikayetçilerin PKK ile bağlantıları konusundaki iddiaları üzerinde durması hakkındaki kaygılarını da ifade etti. Komisyon, savcılık tarafından yapılan soruşturmada seçilen ve kolluk güçlerinin asla köy yakmayacağını ileri süren tanıkların (köyden uzak mezralarda yaşayan ve şikayetçilerle çatışma halinde olduğu ileri sürülen tanıkların) ifadelerine, başka kanıtlar olmaksızın güvenilemeyeceği kanısına vardı. Ayrıca, savcılığın Sağgöz muhtarından “güvenilir” tanıklar getirmesini istemesi de, Komisyon tarafından kuşku verici bulundu. Komisyon, öte yandan, başvuru sahiplerinin başka ifadelerle de desteklenen ifadelerini, güvenilir ve tutarlı buldu. Komisyon, hastalığı nedeniyle ifade veremeyen dördüncü başvuru sahibi Uvat dışındaki şikayetçilerin belirttiği olguların doğruluğunu tespit ederek, Sözleşmenin özel yaşamı ve aile yaşamını koruyan 8. Maddesinin ihlal edildiğine karar verdi.

Mahkeme de, Komisyonun bulgularını kabul ederek, Sözleşmenin 8. Maddesinin ihlal edildiğine karar verdi. Mahkeme, ayrıca, başvuru sahiplerinin etkin hukuk yollarının olmamasıyla ilgili şikayetlerini de ele aldı. Mahkeme, bir kişinin, mülkiyetinin devlet görevlileri tarafından kasıtlı olarak tahrip edildiğini ileri sürmesi halinde, “etkin hukuk yolları” nosyonunun, tazminat ödenmesinin yanı sıra, “sorumluların belirlenmesini ve cezalandırılmasını sağlayabilecek ayrıntılı ve etkin bir soruşturmayı ve şikayetçinin soruşturma prosedürüne etkin bir şekilde ulaşabilmesini” gerektirdiğini belirtti. Şikayetçilerin ulusal hukuk yollarına başvurmamış olduklarını göz önünde bulunduran Mahkeme, başvuru sahiplerinin Komisyona yaptıkları başvurunun ardından Genç Savcılığınca yapılan soruşturmanın yapılış tarzının ve sonucunun, etkin hukuk yollarının olmadığı şikayetini değerlendirirken hesaba katılması gerektiğini belirtti. Böylece Mahkeme, gerçekten de etkin hukuk yollarının olmadığı sonucuna vararak, Sözleşmenin 13. Maddesi güvence altına alınan haklarının da ihlal edildiğine karar verdi.

3. Selçuk ve Asker Davası

Keje Selçuk ve İsmet Asker tarafından 15 Aralık 1993'te yapılan bu başvuru, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu tarafından 22 Ocak 1997'de Mahkemeye sunuldu. Başvuru konusu, başvuru sahiplerinin Kulp İslamköy'deki evlerinin 16 Haziran 1993'te kolluk güçlerince kasten yakılmasıydı; jandarmalar, 10 gün sonra tekrar gelerek Asker'in değirmenini de yaktılar. Jandarmalar, birkaç ay

önce de köye baskın yapmış, PKK tarafından kullanıldığını iddia ettikleri köyün boşaltılmaması halinde, köydeki bazı evleri yakmakla tehdit etmişlerdi. Başvurucular, bu ihlâlin sorumlusu olarak Kulp Jandarma Komutanı Recep Cömert'i belirttiler.

16 Haziran 1993 sabahı köye gelen askerler, Asker ailesinin evinde arama yapmış, ardından da, Asker ailesi eşyalarını toplamaya çalışırken, evi ateşe vermişlerdi. Asker ailesi, kendi anlatımlarına göre, ahıra açılan bir kapıdan çıkmayı zorlukla başarmış ve yangını söndürmeye çalışan köylüler, jandarma erleri tarafından engellenmişti.¹Asker ailesinin evi, ahır, malları, erzak ve ağaçları bu şekilde tahrip edilmişti. Ardından Keje Selçuk'un evine baskın yapan askerler, Keje Hanım ve onunla birlikte kalan çocukları evden dışarı atmış, gaz döktükten sonra evi ateşe vermişlerdi. Köylülerin yardım etmesi engellenmiş, Komutan Cömert, Keje Hanımın ifadesine göre, onu iterek köyden gitmesi gerektiğini ima etmiş ve Keje Hanım Diyarbakır'a göçmüştü. 25 Haziranda köye yapılan bir baskında, Keje Hanımın değirmeni ile üç ev yakılmış; Asker ailesi de köyü terketmişti.

Kulp'a göçen Asker ailesi, Kaymakamlığa bir dilekçe vererek, maruz kaldıkları hasarı ve Komutan Cömert'in olaydaki sorumluluğunu bildirdi. Asker ailesi, bu dilekçeye hiçbir yanıt almadı. Köy muhtarı, on gün sonra olayı Kaymakamlığa bildirmiş, ancak sorumluluğu PKK'ye atfetmişti.²

Komisyona ifade veren Komutan, Haziran 1993'te İslamköy'e hiç gitmediğini, burada evlerin yakıldığı konusunda bir rapor da almadığını ileri sürdü. Cömert, kendisine karşı bu tür "iddiaların" gazetelerde zaman zaman yapıldığını söyledi.³ Hükümete göre ise, başvurucuların iddiaları başkalarınca "uydurulmuştu"; başvuru, "PKK'nin etkisi altında ya da para için" yapılmıştı. Başvurucuların evleri, "bölgede Devletin yerini almaya çalışan PKK tarafından, köylüler genellikle kolluk güçleriyle iyi ilişkiler içinde olduklarından, onları cezalandırmak ya da uyarmak amacıyla yakılmış"tı. Aslında başvurucular, "kanuna itaat eden vatandaşlar"dı ve hükümete karşı faaliyetleri konusunda kayıt yoktu. Asker ailesinin bir oğlu askerdeydi; Keje Hanımın bir oğlu askerde ve bir oğlu de memurdu. "Cezalandırılmalarının" sebebi bu olabilirdi.⁴ Hükümet, söz konusu değirmenin yakıldığı konusundaki kuşkularını belirterek, değirmen yakıldıysa bile bunu kolluk güçlerinin yapmadığını ileri sürdü. Ayrıca, Asker ailesinin dilekçesi konusunda da kuşkuları vardı, çünkü başvuruculara bir belge verilmemişti.

Komisyona başvuruyu Hükümete iletmesinin ardından, Diyarbakır Cumhuriyet Savcılığı, 4 Mayıs 1994'te, Kulp Savcılığından başvurucuların herhangi bir şikayette bulunup bulunmadığının soruşturulmasını ve böyle bir şikayet yapılmamışsa, olayla ilgili bir araştırma yapılmasını istedi. Savcılığın

¹ European Court of Human Rights, Judgment of 24 April 1998 (12/1997/796/998-999), para. 13.

² Ibid., para. 16.

³ Ibid., para. 17.

⁴ Ibid., para. 18.

başvurusu üzerine, Kulp Kaymakamlığına vekalet eden Jandarma Komutanı Ergülmez, söz konusu dilekçenin kaydının olmadığını bildirdi. Bunun üzerine, Savcılık bir soruşturma başlattı. Komisyon, dosyanın incelenmesinde, olayla ilgili Kulp Jandarma Komutanlığına yazılan yazıya yanıt alınmadığı gibi, olaydan sorumlu tutulan jandarmaların ve tanıkların ifadelerinin de alınmadığını saptadı.¹ Kulp Savcılığı, başvuru konusunun 1993 kış aylarında PKK ile kolluk güçleri arasında gerçekleşen yoğun çatışmalar sırasında mülkiyete zarar verilmesiyle ilgili olduğunu ve kolluk güçlerinin sorumluluğunun idarî görevleri sırasında doğması nedeniyle, davanın idari hukuk konusu olduğu gerekçesiyle, takipsizlik kararı vererek dosyayı 30 Kasım 1994'te Kulp Kaymakamlığına gönderdi.

Komisyon, başvuru sahiplerinin ve tanıkların sözlü ifadesini aldı ve ilgili dosyaları inceledi. Hükümetten kolluk güçlerinin 1993 Haziranında Kulp'taki faaliyetleriyle ilgili belgeler ısrarla istendiyse de, bu belgeler tam olarak sunulmadı. Komisyonun bulguları, başvuru sahiplerinin anlatımlarıyla uyuyordu. Komisyon, köyün 1994 sonunda "PKK faaliyetlerinin yoğunlaşması sonucunda" tamamen "terk edildiği" kararına vardı.²

Mahkeme, hükümetin Komisyonun bulgularına karşı itirazlarını ele aldıktan sonra, Komisyonun bulgularını, "makul bir kuşkunun ötesinde kanıtlandıkları" için kabul etti.³

Hükümet, diğer davalarda olduğu gibi bu başvurunun da, iç hukuk yolları tüketilmeden yapılması nedeniyle reddedilmesi gerektiği itirazını getirdi. Hükümet, Van İdare Mahkemesinin, evi askerler tarafından yakılmış olan Nizamettin Ağırtmış'a tazminat verilmesine 1996 yılında hükmettiği bir davayı da örnek gösterdi (Karar No. 1996/771, dosya no. 1993/427, karar tarihi 27.12.1996). Mahkeme, iç hukuk yollarının tüketilmesi konusunda Akdınar davasında da uygulamış olduğu "yeterli ve etkin iç hukuk yollarının tüketilmesi" kuralını ve başvuru sahipleri bu yollara başvurmadan alıkoyma hakkı gerekçeleri kuralını uyguladı. Daha önemlisi, iç hukuk yollarının tüketilmesi kuralının, hak arayışını önleyecek şekilde ve formalist bir anlayışla uygulanmaması gerektiği yönündeki içtihadını vurguladı.⁴ Mahkeme, "köylerin tahrip edilmesi probleminin yaygınlığına" karşın, kolluk güçlerinin kastî olarak mülkiyeti tahrip etmesiyle ilgili şikayetlerin durumunda tazminata hükmedildiğine ve sorumlu görevliler hakkında soruşturma açıldığına dair tek bir karar bile gösterilmediğini belirtti. Hükümetin örnek olarak gösterdiği dava, davaya benzerliği bakımından açık değildi. Asker ailesinin şikayetiyle ilgili olarak, başvurunun hükümete iletilmesinin ardından başlatılan hukuksal işlemler de sınırlıydı ve sonucu belirsizdi. Kaldı ki, başvuru sahiplerinin evlerinin tahrip edilmesinin ardından altüst olma ve güvensizlik duyguları da hesaba

¹ Ibid., para. 24.

² Ibid., para. 32.

³ Ibid., para. 57.

⁴ Ibid., para. 65-67, özellikle para. 65.

katılmak zorundadır.¹

Başvurunun içeriğine gelince:

Başvurucular, evlerinin tahrip edilmesi ve zorunlu olarak göç etmelerinin gerçekleştiği koşullar itibarıyla işkence ve kötü muamele yasağının (AİHS, Madde 3) ihlâl edildiğini ileri sürdüler. Komisyon raporunda, “başvurucuların evlerinin onların gözleri önünde yakılmasının, şiddet eylemi olduğuna ve kasten tahrip edilmesinin de, onların güvenlik ve refahının pervasızca gözardı edilmesi olduğuna ve onları kişisel eşyalarının çoğundan ve barınma ve yardım olanaklarından yoksun bıraktığına” karar vermişti. Asker ailesinin evlerinin yakılması sırasında evin içinde olmaları sonucunda yaşadıkları travmatik deneyim ve Keje Selçuk’un Jandarma Komutanı tarafından tartaklanmasının da, başvurucuların gayri insani ve aşağılayıcı muameleye maruz bırakıldığı anlamına geldiği sonucuna varmıştı.² Mahkeme ise, başvurucuların olay sırasındaki yaşlarını (54 ve 60) ve bütün hayatları boyunca İslamköy’de yaşamış olduklarını hesaba katarak, 3. Maddenin ihlâl edildiğine karar verdi: “Başvurucuların evleri ve mülkiyetlerinin büyük bir kısmı, kolluk güçlerince tahrip edilmiş; onlar, yaşam kaynaklarından yoksun bırakılmış ve köylerini terketmek zorunda bırakılmışlardır. Uygulama, kasıtlı, taciz edercesine ve onların duyguları hesaba katılmaksızın yapılmış görünmektedir. Bu duruma, hazırlıksız yakalanmış, orada durarak evlerinin yakılmasını izlemek zorunda bırakılmışlardır; Bay ve Bayan Asker’in güvenliği için önlem alınmamış, Bayan Selçuk’un protestosu görmezden gelinmiş ve olay sonrasında onlara hiçbir yardım sağlanmamıştır”.³ Bu bulgular, Mahkemenin gayri insani muamele yapıldığı kararına varmasına yol açmıştır, ama daha önemlisi, zorla göç ettirmenin bağımsız bir insan hakları ihlali oluşturduğunu belirleyen ilk karardır bu ve zorunlu göçle ilgili standartlara referans yapılmıştır.

Başvurucular, ayrıca kişisel ve ailevi yaşamın ve evin dokunulmazlığı normunun (AİHS, Madde 8) ve mülkiyet ve mallardan barış içinde yararlanma hakkının (1. Protokol, 1. Madde) ihlâl edildiğini de ileri sürmüşlerdi. Mahkeme, sunulan olgusal bilgilerin, söz konusu normların “özellikle vahim” bir ihlâlini oluşturduğu kararına vardı.

Başvurucuların ileri sürdükleri bir ihlâl de, evlerinin ve mallarının tahrip edilmesi konusunda, medeni hak ve yükümlülüklerinin belirlenmesinde düzgün yargı olanağından (AİHS, Madde 6§1) ve etkin bir hak arama yolundan (AİHS, Madde 13) yoksun bırakılmalarıyla ilgiliydi. Hükümetin itirazıyla ilgili tartışmada belirtildiği gibi, Mahkeme, her iki normun da ihlâl edildiğine karar verdi.

Başvurucular, ayrıca söz konusu ihlâllere, Kürt kökenli olmalarına dayalı bir ayrımcılık nedeniyle maruz kaldıklarını da (AİHS, Madde 14) ileri sürdüler. Başvurucuların konumuz açısından önemli bir savı da, başvuruyla ilgili

¹ Ibid. para. 68-71, özellikle para. 70.

² Ibid. Para. 74.

³ Ibid., para. 77.

olarak sundukları kanıtların “sistematik, pervasız ve zalimane bir zorla yerinden etme politikasına” işaret ettiği ve bu nedenle de, Sözleşmenin 18. Maddesinin de (“Sözleşmede, sıralanan hak ve özgürlüklere ilişkin olarak izin verilen kısıtlamalar, öngörüldükleri amaçlar dışında hiçbir amaçla uygulanamaz”) ihlâl edilmiş olduğuna karar verilmesi gerektiği yönündeydi. Komisyon raporunda, bu savların başvuru tarafından temellendirilmemiş olduğu sonucuna varılmıştı. Mahkeme de, Komisyon tarafından sunulan olguların ışığında bu maddelerin ihlâl edildiği sonucuna varmadığını açıkladı. Bu karar, Komisyon ve Mahkemenin, işkence davalarından farklı olarak,¹ mülkiyetin tahrip edilmesine bağlı zorunlu göçle ilgili başvuruları, Türkiye’de bu uygulamanın sistematik olduğunu gösteren diğer olgularla ilişkilendirerek ele almamış olmasından kaynaklanmıştır. Aslında Strasbourg organları, Türkiye’den kaynaklanan bütün ihlâl davalarında, ileri sürülen olguları, bu olguların sistematik karakterini incelemeyen, yani söz konusu ihlâllerin sistematik bir uygulamanın parçası olup olmadığını hesaba katmaksızın inceleme eğilimindedir. Ancak bu eğilim de, Sözleşmenin, sistematik zorunlu göç ve diğer sistematik ihlâller bakımından ve aynı zamanda Sözleşmede korunması amaçlanan değerlerin korunması bakımından büyük önem taşıyan 14. ve 18. maddelerin işletilmesini engellemektedir. Bu da, Mahkemenin Sözleşmenin amaçlarına yönelik yorum ilkesine aykırı bir durum teşkil eder.

4. Gündem Davası

İsmet Gündem tarafından 7 Temmuz 1993’te yapılan bu başvuru, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu tarafından 28 Ekim 1996’da Mahkemeye sunuldu. Başvuruya ilişkin olarak İsmet Gündem’in iddiaları şöyleydi: Diyarbakır Hazro ilçesi Sarıerik köyü Kaniye Meheme mahallesinde 11 haneye sahip olan Gündem ailesi, köy korucusu olmayı reddetmişti. 7 Ocak 1993’te söz konusu mahalleye baskın yapan jandarma ve korucular, mahalledeki evlerde arama yaptılar, evlerdeki eşyaları ve kışlık erzakı tahrip ettiler, evlere rasgele ateş açtılar ve bu mahallede yaşayanları da döverek bir meydana topladılar. 13 Şubat 1993’te yaptıkları baskında ise, köyü ve mahalleyi kuşatarak yaklaşık 20 dakika ateş açtılar; bu sırada evlerde kadın ve çocuklar vardı, erkekler dışarıda saklandılar. İsmet Gündem’in evi, özellikle hedef alınmıştı ve ağır hasara uğradı. Gündem ailesi, bu olay üzerine, köyü terkederek Diyarbakır’a yerleşti. Sarıerik köyünde kalan ailelerin koruculuğu kabul etmesinin ardından, bir PKK baskını sırasında Kaniye Meheme mahallesindeki bazı evler yandı; İsmet Gündem’in evi ise yanmadı. Başvurucuya göre, evler hedef alınarak ateş açılması, köylülerin koruculuğu kabul etmediği köy ve mezraların sistematik

¹ İki devlet başvurusunda 12 Eylül dönemiyle ilgili işkence iddiaları, işkencenin Türkiye’de sistematik olduğu bulgusu ışığında değerlendirilmişti. Ancak işkencenin sistematik karakterinin hesaba katılması, 1990 sonrası bireysel başvurularda ele alınmamıştır. Bu, bireysel başvuruların bireysel olgular temelinde ele alınması yönündeki bir içtihattan kaynaklanıyor olabilir.

olarak boşaltılması yönündeki devlet politikasıyla tutarlılık içindeydi.¹

Hükümete göre ise, kolluk güçlerinin Sarıerik köyünde söz konusu tarihlerde yaptığı baskınların amacı, PKK faaliyetlerini engellemek ve köylülerin mülkiyetini korumaktı. Daha sonra evlerin yakılmasından da PKK sorumluydu.²

Komisyon, dosyalardan ve tanıklarla görüşerek araştırma yaptı, ancak korktuğu belirtilen İsmet Gündem, Komisyon tarafından dinlenemedi. Sarıerik köyünden bazı tanıkların ifadeleri ise, Gündem'in ifadesiyle tutarsızdı. Bu tanıkların köy korucusu olup olmadıklarının araştırıldığına ilişkin bir bilgi yoktur. Komisyon, bu ifadelere dayanarak, Gündem'in ihlâl iddialarının kanıtlanamadığı kanısına vardı. Mahkeme ise, Gündem'in iddialarını açıklığa kavuşturmakta kendisinin en önemli tanık olduğunu, ancak ifadesinin doğrudan alınmadığını belirterek, ihlâlın tespit edilemediği kanısına vardı.³ Hükümetin, söz konusu başvurunun İHD Diyarbakır Şubesi Başkanı tarafından "propaganda" amacıyla hazırlanmış bir "senaryo" olduğu ya da başvurunun davadan vazgeçtiği yönündeki iddiaları ise, Komisyon tarafından kabul edilmedi ve Mahkeme ise, bu iddialara dayalı itirazın, Mahkeme öncesinde aynı şekilde getirilmediği ve bu nedenle olgusal bakımdan incelenemediği gerekçesiyle, ileri sürülemeyeceğine karar verdi.⁴ Başvurucunun Komisyon tarafından yapılan duruşmaya katılmaması, köy boşaltma uygulamaları konusundaki önemli bir davanın sonuçlanmamasına yol açtı. Bu davanın önemli yönlerinden biri, başvurunun, doğrudan göç etmeye zorlanmadığı ve evi tahrip edilmediği halde, koruculuğa zorlanması ve şiddete maruz kalması nedeniyle göç etmek zorunda kalmış olmasıydı. Dolayısıyla, zorunlu göçün subjektif koşullarının yanı sıra objektif koşullarının da incelenmesi söz konusu olabilirdi.

5. Zorunlu Göç ve İnsan Hakları Savunucularının Görevleri

İnsan hakları savunucularının, zorunlu göç durumlarında insan haklarının korunmasına ilişkin görevleri neler olabilir? Ben bu görevleri, dayanışma kavramının farklı durumlarda kapsayabileceği işlevlerle ilgilerinde almaya eğilimliyim. Dayanışma, insan değerlerini korumak ve geliştirmek için insanlar arasında oluşturulan bir ilişki biçimidir. Başkalarının karşılaştığı sorunlara ya da maruz kaldıkları ihlâl ve adaletsizliklere öfke duymaktan, bunlara karşı sesini yükseltmekten, başkalarını bu tür durumlara karşı korumaktan ya da onları himaye altına, vesayet altına almaktan ve onlar için hayır işlemekten farklı bir ilişki biçimidir.

Dayanışma, belirli durumlara ya da belirli kişilere karşı alınan tutumlardan ve bu tutumlar üzerinden "kurbanlarla" ya da "muhtaçlarla" kurulan ilişkiler-

¹ European Court of Human Rights, Judgment of 25 May 1998 (139/1996/758/957), para. 11-16.

² Ibid., para. 17.

³ Ibid., para. 76, 77, 78.

⁴ Hükümetin iddiaları, ibid., para. 18, 52; Komisyonun itirazı, ibid., para. 53; Mahkemenin değerlendirmesi, ibid., para. 54.

den farklı olarak, bütün insanlarla, insan onurunu korumak için kurulan kalıcı bir ilişki biçimidir. Bu kalıcılığı vurgulamak gerekiyor; çünkü belirli durumlara, uygulamalara ya da kişilere karşı geliştirilen tutumlar ve onlara dayalı ilişki biçimleri, karşı olunanın ortadan kalkmasıyla ortadan kalkmak durumundadır. Dolayısıyla, insan hakları ihlallerine ya da faşizm gibi bir ideolojiye ya da belirli bir sınıfa karşı dayanışmadan söz etmek, kavramın içeriğini boşaltmak ve dayanışma sözcüğünü, geçici bir işbirliği ya da hınç veya öfke birliğini belirtebilecek başka sözcüklerin yerine kullanmak olur. İnsan türü varoldukça, insan değerlerini koruma ve her insanda gerçekleştirme-geliştirme amacı da varolmak durumundadır. Bu amaca otomatik olarak varılamıyor ya da kimse bu amaca tek başına varamıyor.

İnsan hakları savunucuları, ihlâllere dikkat çekme ve ihlâllerin durdurulması ya da önlenmesi konularında faaliyet göstermeye eğilimlidirler. Bu faaliyetler, genellikle ihlâllere ilişkin bilgi toplama, bu bilgileri rapor etme ve ihlâllere karşı duyarlılık oluşturma görevleriyle sınırlı kalıyor genellikle. Özellikle hükümetdışı uluslararası insan hakları kuruluşları, insan hakları standartlarının oluşturulmasında da etkin rol oynamaktadırlar. Türkiye’de de standartların oluşturulması ya da uluslararası standartların Türkiye koşullarına uyarlanması konusundaki çabalar son dönemde gelişmeye başlamıştır.

Bu faaliyetler, insan haklarını korumak ve gerçekleştirmek bakımından asli önem taşımakla birlikte, ihlâllerin mağduru olan kişilerle dışsal bir ilişki biçimine dönüşme tehlikesi taşıyor. Belki pratik olarak daha önemlisi, ihlâlleri olmadan önce ya da bir daha olmadan önce önlemenin koşullarını oluşturma görevlerini ihmal etme ve görünen ihlâllerin ortadan kalkmasıyla birlikte geri çekilme tehlikelerini taşıyor. Bu tehlikeleri önlemenin yolu da, ihlâllerin mağdurlarının en dikkat çekici şekilde ihlâl edilen haklarına odaklanmanın ötesinde, yaşanan koşullarda insan haklarının ihlâl edilemeyeceği ya da bir daha ihlâl edilemeyeceği koşulları hep birlikte kurmanın yolları üzerinde düşünmek olsa gerektir.

İnsan hakları aktivistlerinin faaliyetlerindeki bu ifade edilmemiş yöne dikkat çekerken, onların yürütmeye ve geliştirmeye çalıştıkları faaliyetlerin önemini de farkındayım. Burada, Türkiye’deki zorunlu göçle ilgili olarak bu faaliyetlerin (dayanışma kavramını gözönünde bulundurarak) durumu ve geliştirilmesi üzerinde duracağım.

Kürt sorunuyla ilgili hükümet (özellikle Milli Güvenlik Kurulu) tarafından geliştirilen politikalarının hedeflerinden biri, genel olarak çatışma bölgelerinde insan hakları ihlâllerinin hepsinde olduğu gibi, mağdurlara (sosyal, hukuksal ya da tıbbi) yardım sağlama, araştırma ve raporlama faaliyetlerini engellemektir. Bu, insan hakları kuruluşlarının zorunlu göç alanındaki problemlerini anlamakta önemli bir veridir. Özellikle 1993 yılı sonlarından itibaren, çatışma bölgelerinde bilgi toplamak ve mağdurlara ulaşmak neredeyse olanaksız hale geldi. Bu sorunda bilginin önemli bir konumu vardır. İnsan hakları sorunlarına dikkat çekme ve ihlâlleri durdurmaya yönelik faaliyetlerde, kesin bilgi sun-

mak ve bu arada bilgiyi sunanların güvenilirliğini korumak, amacın gerçekleşmesi bakımından kritik bir önem taşıyor. Oysa işkence ve yargısız infazların yanı sıra zorunlu göç uygulamalarının sistematik özelliğini ve pervasızlığını, aynı zamanda da mağdurların içinde bulunduğu durumu ortaya koyabilmek, Kürt sorunu konusundaki MGK'nin "devlet politikası"na yönelik en ciddi tehditlerden biriydi. Dahası, 1993 sonrası "devlet politikası"nın doğasının anlaşılmasında ve sergilenmesinde, zorunlu göç uygulamalarının özel bir konumu vardır.¹

Bunun sonucunda oluşan koşullarda, zorunlu göç uygulamalarının ve bu uygulamaların getirdiği diğer ihlallerin teşhir edilmesi ve önlenmesi bakımından ciddi sorunlar doğurduğunu hatırlatmak isterim. Bu durumda, Türkiye insan hakları kuruluşlarının böyle kitlesel bir felaketle uğraşacak şekilde örgütlenmemiş olmasının da etkisiyle, zorunlu göçe maruz kalan aile ve kişiler tek tek belirlenememiş; onların içinde bulunduğu koşullar ve bu koşullardaki ihtiyaçları da tam ve kesin olarak belirlenememiştir. Zorunlu göçün doğurduğu temel hak yoksunlukları ve travmalar düşünüldüğünde, ihtiyaçların onlarla birlikte belirlenmesi, çok önemli bir adım olabilirdi. Dahası, zorunlu göçmenlerin bir araştırma yapmaya gerek olmadan da belirlenebilecek olan temel ihtiyaçlarının acil yardımlarla karşılanmasına ve onların yeni yaşam koşullarında birincil dayanışma ağlarını koruması ya da yeniden oluşturmasına yönelik olarak örgütlenmesi konularında da, onlarla birlikte çalışma olanağı çok sınırlı olmuştur.

İçinde bulunduğumuz dönemde, zorunlu göçe ilişkin olarak en önemli görevler, zorunlu göçmenlerin geri dönüşü ya da yeniden yerleşmesi ve entegrasyonuna ilişkindir. Bu süreçte insan hakları savunucularının "zorunlu göçmenlerin geri dönüşüne izin verilmelidir" demesinin yeterli olmadığı açık olsa gerektir. Bu sürece ilişkin olarak, zorunlu göçmenlerin gerçek ihtiyaç ve istemlerini, onlarla birlikte tartışmak ve geliştirmek önem taşıyor. İnsan hakları savunucularının bu alandaki temel dayanışma görevlerinden biri, zorunlu göçmenlerin ihtiyaçlarını ve temel haklarını tartışmalarının koşullarını sağlamak ve onların örgütlenmesine katılmak olabilir. En azından, bu gereğin açığa çıkartılması ve gündeme getirilmesi gerekiyor.

Bu bakımdan entegrasyon, zorunlu göç öncesi sosyal durumun yeniden kurulması olarak anlaşılmamalıdır her zaman. Entegrasyon faaliyetlerinde, özellikle insan hakları savunucularının oynaması gereken rol, yeni(den) oluşturulacak yaşam ortamlarının, insan haklarının daha iyi korunabileceği ve gerçekleştirilebileceği ortamlar olmasına katılmaktır. Bu çalışmalarda, özellikle zo-

¹ Bu konuda bkz. Bülent Peker, "İnsan Hakları Bakımından Olağanüstü Hal Uygulamaları", *İnsan Hakları Bülteni*, Ocak-Şubat 2000 S.3-5. İnsan hakları ihlalleri, insanların belirli bir tarihsel ve coğrafi birliği olarak devletin, yani onun hükümet organlarından farklı olarak devletin niçin oluşturulduğunu ve niçin devam ettirildiğini sorunlu bir hale getiriyor. Devlet, insan haklarını korumak ve gerçekleştirmek-geliştirmek için var değilse, niçin var olsun? Burada, bu soruyu açıkta bırakıyorum, ama bu sorunun, dayanışma kavramının işaret ettiği kurucu görevleri gündeme getirdiğini düşünüyorum.

runlu göçün travmasını en çok yaşamış olan kadınların ve çocukların insan hakları vurgulanmalıdır.

Reintegrasyon sürecinde karşılaşılabilecek ciddi sorunlardan biri, zorunlu göçle ilgili fiziksel, psikik ve sosyal travmanın etkilerinin bu sürece taşınması olacaktır. Zorunlu göçmenler, zorunlu göçün yanı sıra, kara mayınlarının, işkencenin, çatışmaların, yakınlarını kaybetmenin izlerini, reintegrasyon ortamına taşıyacaktır. Yetkililerin bu alanlarda sorumluluk üstlenmeye eğilimleri olmadığı görünüyor. Bu bakımdan, tedavi ve rehabilitasyon çalışmalarının örgütlenmesi ve aynı zamanda hükümet kuruluşlarının bu alanda sorumluluk üstlenmeye ikna edilmesi de, insan hakları kuruluşlarının üzerine kalacak gibi görünüyor. İnsan hakları kuruluşları ve insan haklarıyla ilgili meslek grupları, bu alanda en azından standart oluşturucu bir görev üstlenmek zorunda kalacaklardır.

Bülent Peker

OLAĞANÜSTÜ REJİMLER VE DGM'LER

DGM'lerin Tarihçesi

Bir hukuk normunun, bir yargı kurumunun doğuşunun ardında bir çok siyasi-sosyal etken yer alır ve aslında bütün hukuksal olgular, bu etkenler tarafından biçimlenen -başta sınıfsal- kimi ihtiyaçların karşılanmasına hizmet eder.

Halkın insanca yaşama özlemi, iktidarların çıkarlarıyla çatışır, ülkenin bu gününe ve yarınına dair düşler başkalaşır.

İhtiyaç; susturmaktır, sindirmektir, umutları ve o umutları gerçek kılacak her türlü eylemi yok etmektir, varolanı korumak, egemenliği ve iktidarı pekiştirmektir.

İhtiyaç; bunu sağlayacak araçları yaratmak ve kurumsallaştırmaktır. Silahlı güçler oluşturmak, baskıcı yasalar çıkarmak ve o yasaları uygulayacak özel mahkemeler kurmaktır.

DGM'ler bu ihtiyacı karşılayan siyasal bir araç olarak doğmuştur ve tarihi de bunu anlatır.

Ülkemizde, olağandışı baskıcı yasa ve kurumlarla yönetim anlayışı, bir "yönetme geleneği" olarak tarihin eski dönemlerine değin uzanıyor. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında çıkarılan ve bugün hala geçerli olan "Memurun Muhakematı Hakkında Yasa", Kurtuluş Savaşı'nın ilk yıllarında kurulan ve daha uzun yıllar faaliyet gösteren "İstiklal Mahkemeleri", "Örfi İdare" ve beraberinde "Sıkıyönetim Mahkemeleri" bunun bildik örnekleridir.

Ülkemizde DGM'lerin ilk kez kurulması 1970'li yıllara dayanıyor ve yine olağandışı bir yönetim döneminin imzasını, "12 Mart darbecilerinin" zihniyetini yansıtıyor.

O yıllarda ülkede gün geçtikçe büyüyen siyasal-ekonomik kriz, derinleşen sosyal adaletsizlik, toplumun geniş kesimlerinde giderek yükselen bir tepkiyi doğurdu. 1961 Anayasası'nın getirdiği kısmi demokratik hakların kolaylaştırdığı sosyal-siyasal uyanış, egemen sınıflarda tedirginlik yaratmaya başladı. 1970

yılıının 15-16 Haziranında işçi sınıfının sendikal hakları için verdiği savaşım bu tedirginliği büyük boyutlara ulaştırdı ve iktidarlar, önce aydın çevrelerden başlayan ve gittikçe emekçi sınıflara, yoksul halk yığınlarına, toplumun sosyal adaletsizlikten mağdur olan diğer kesimlerine yayılan bu uyanışı durdurmanın çarelerini aramaya başladılar. Bulunan çarelerin başında, görünürde parlamento koruyarak 1961 Anayasası'nın sağladığı demokratik hakları rafa kaldırıp, sol düşünce ve eylemleri baskı ve terörle sindirmek, olağandışı bir yönetim dönemini başlatmak gelmekteydi.

Bu planı yaşama geçirmek için 12 Mart darbesi yapıldı ve 1961 Anayasası'nda yeralan ve topluma fazla geldiği iddia edilen hak ve özgürlükler birer birer budandı; anayasanın kişi ve kuruluşlara tanıdığı bütün düşünce ve eylem kapıları kapatıldı. Ülke sıkıyönetim rejimine sokuldu.

Ama mevcut rejim toplumsal muhalefet karşısında daha fazla tutunamayıp, 1973 seçimlerine gidilmesi zorunluluğu ortaya çıkınca sıkıyönetim rejimini, seçimlerden sonra da "sıkıyönetimsiz bir sıkıyönetim" biçiminde sürdürmenin yolları aranılmaya başlandı.

İşte DGM'ler, iktidarlar bu yollardan başlıcası olarak görüldü. Siyasi iktidar, yargıyı kendi çıkarları doğrultusunda işleyen bir araç olarak kullanabilmek için, olağan yargı kurumlarından ve yargı ilkelerinden farklı, siyasi iktidara bağımlı olağandışı yargı mercilerinin kurulmasını gündemine aldı.

1961 Anayasası'nın "Mahkemelerin Kuruluş, Görev ve Yetkileri ile İşleyiş ve Yargılama Usullerinin Kanunla Düzenleneceği"ni öngören 136. maddesi; 15 Mart 1973 tarih ve 1699 Sayılı Yasa ile değiştirildi ve "DGM'lerin kurulacağı" hükmü getirildi. Ardından bu doğrultuda hazırlanan ve 11 Temmuz 1973 tarihinde yürürlüğe giren 1773 Sayılı Yasa ile DGM'ler ilk kez kuruldu.

Özel-olağandışı mahkemelerle toplumsal muhalefeti dizginlemek, sindirmek; aslında farklı tarihlerde farklı coğrafyalarda da denenmiş bir yöntemdi. Benzer ihtiyaçları duyan İtalya'daki faşist Musolini hükümeti, faşizme karşı yükselen muhalefeti bastırmak için "Devleti Koruma Özel Mahkemeleri"ni kurmuştu. II. Dünya Savaşı yıllarında, işgal altındaki Fransa'da Nazilerle işbirliği yapan Mareşal Petain destekli Vichy hükümeti de benzer mahkemeleri faaliyete geçirmişti. Yine Fransa'da De Gaulle hükümeti Cezayir Savaşı yıllarında, savaş ekonomisini uygulayabilmek ve bu nedenle gelir düzeyi düşen halkın yükselen tepkisini dizginleyebilmek için "Fransa Devlet Güvenlik Mahkemeleri"ni kurmuştu.

12 Mart sonrası Türkiye'de DGM'leri icad edenler bir anlamda aynı mantıkla, "Sıkıyönetim Mahkemeleri"nden esinlenerek, Sıkıyönetim Mahkemelerini sivil kimlikte sürdürmeyi amaçlamaktaydı. Ülkede İstiklal Mahkemeleri ve Sıkıyönetim Mahkemeleri sonrası diğer bir olağandışı mahkemeler dönemi başlıyordu. Üstelik yeni kurulan bu olağandışı mahkemeler, anayasal düzenlemelerle sürekli hale getiriliyor, kurumsallaştırılıyordu.

DGM'lerin işlemeye başlaması gerçekleri bütün çıplaklığıyla gözler önüne serdi. Toplumsal muhalefet içinde yer alan ülkenin bir çok aydın, ilerici insanı; birer birer bu olağandışı mahkemelerin sanık sandalyesine oturmaya başladı ve

fahiş cezalar birbiri ardına verildi. Birçok şiddet olayına karışan faşist ve şeriat yanlısı militanlar ise, nedense sürekli bu mahkemelerin gözünden kaçmaktaydı.

İşleyişinin ötesinde bu mahkemeler, kurumsal yapısı ve yargılama usulü esaslarıyla da dönemin hukuk sistemine ve anayasasına aykırılıklar içermekte, mevcut hukuk devleti ve demokrasi anlayışına uymamaktaydı.

Berberinde toplumun bir çok kesiminden DGM'lere karşı tepkiler yükselmeye başladı. Bu mahkemelerin kapatılması için bir çok eylemlilikler geliştirildi. DGM'lerin kuruluşunu düzenleyen 1773 Sayılı Yasa'nın usul ve esas yönünden anayasaya aykırı olduğu iddiası ile Anayasa Mahkemesi'ne başvuruldu. Anayasa Mahkemesi, 6 Mayıs 1975 tarihinde 1773 Sayılı Yasa'yı "usul" açısından anayasaya aykırı bularak iptal etti. Bu iptal kararı yayımlandıktan tam bir yıl sonra yürürlüğe gireceğinden DGM'ler varlığını bu sürede de korudu.

Ancak DGM'ler hükümetler için son derece faydalı ve o ölçüde de vazgeçilmez bir araçtı. Bu nedenle hükümetler, iptal kararının yürürlüğe gireceği tarih yaklaştıkça yeni formüller arayışına girdi. Bu doğrultuda 1976 yılında Milliyetçi Cephe (MC) hükümeti tarafından yeni bir yasa teklifi hazırlandı. Amaçlanan; Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilen yasa yerine yeni bir yasa çıkararak, DGM'lerin varlığını sürdürmesini sağlamaktı.

Toplumsal muhalefet güçleri, kısa süreli işleyişinde DGM'lerin nasıl bir mahkeme olduğunu ve neye hizmet ettiğini görmüş, temel insan hakları ve hukuk ilkelerine aykırı olan bu olağandışı mahkemelerin; toplumun temel hak ve özgürlüklerine karşı büyük bir tehdit oluşturduğunu kavramıştı. Başta Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) olmak üzere bir çok sivil toplum kuruluşu, hukuk örgütleri, sendikalar, dernekler, siyasi partiler; tek bir sloganı, tek bir talebi ülkenin her yerinden; okullardan, fabrikalardan, tarlalardan, sokaklardan, alanlardan birlikte yükselttiler ve "DGM'lere Hayır !" dediler.

Yükselen muhalefet, yürütülen etkin mücadele; yeni yasa teklifinin yasallaşmasını ve DGM'lerin tekrar kurulmasını engelledi. Hükümet bu mahkemeleri tekrar kurmak için daha güçlü olduğu, halkın ise daha zayıf ve sindirilmiş olduğu bir dönemi beklemeye başladı.

Ve bu dönem kısa bir süre sonra geldi; "12 Eylül Darbesi" !

Yüzbinlerce insan gözaltına alındı, işkence gördü, cezaevlerine konuldu, sıkıyönetim mahkemeleri tarafından adil olmayan yargılamalarla cezalandırıldı, bir çok dernek, sendika, siyasi parti kapatıldı, dergi ve gazete yasaklandı, basına sansür getirildi, onbinlerce kitap toplandı, yakılarak imha edildi, birbiri ardına idamlar gerçekleştirildi, demokrasi, temel siyasal-sosyal hak ve özgürlükler bütün ilke ve kurumlarıyla askıya alındı, inkar edildi.

İktidarlar elde ettikleri bu "zaferi" kalıcılaştırmanın, sıkıyönetimi kurumsallaştırmanın yollarını yeniden aramaya başladılar. Gündemlerinde yine yargı, özel-olağandışı mahkemeler kurmak vardı.

Darbenin daha ilk günlerinde DGM'lerin tekrar kurulacağını mesajları verilmeye başlandı. Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Kenan Evren, 1982 yılında; "Sıkıyönetimin sona ermesi halinde, Sıkıyönetim Mahkemelerinin görevlerine devam etmesi sağlanmalıdır" diyor; "Bu hukukla olmuyor netekim ..." şeklinde

açıklamalarda bulunuyordu. O günlerde CIA yetkilileri darbecilere; “Adli sistemin fevkalade durumlara tatbiki”ni şiddetle tavsiye ediyordu.

Milli Güvenlik Konseyi, hazırladığı 1982 Anayasası’na yine DGM’leri koydu. Ardından Konsey; 2845 Sayılı “DGM’lerin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Yasa”yı çıkardı. Ve DGM’ler, son derece ilginç bir tarihte; emekçilerin birlik, dayanışma ve mücadele günü olarak kutlanan bir günde, 1 Mayıs 1984 tarihinde tekrar faaliyete başladı.

Ve bu sefer hiç kimse ses çıkaramadı, etkin ve güçlü bir karşı duruş oluşturulamadı.

DGM’ler bu tepkisizlik, suskunluk ortamında gün geçtikçe daha da fazla kurumsallaştı, bir çok kente yayıldı, sayısı arttı, faaliyet alanı sürekli genişledi; bu olağandışı mahkemeler, zaman içinde “olağanlaştı” ve kanıksandı.

DGM’ler Nedir ?

Kimi hukukçular ve siyasetçiler DGM’leri belli suçların kovuşturulması için kurulmuş olan birer “ihtisas mahkemesi” olarak tanımlıyor. Bunlara göre DGM’ler; “yasalarda belirtilmiş bazı özel suçların kovuşturulmasında ve suçluların yargılanmasında uzmanlaşmış olan ve ağır ceza mahkemesi statüsündeki yargı mercileri” dir.

Bu görüş DGM’lerle ilgili yasal düzenlemelerin gerekçelerinde de yer alıyor ve resmiyet kazanıyor.

Buna göre; “Dünyada olduğu gibi ülkemizde de son yıllarda yeni suç ve suçluluk kavramlarının ortaya çıkmış olması dolayısıyla suçluların ve suçların kovuşturulması için yeni usuller aranılması şart olmuş”tur deniliyor ve “...özellikle devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, hür demokratik düzen ve nitelikleri anayasada belirtilen Cumhuriyet aleyhine işlenen ve doğrudan doğruya devletin iç ve dış güvenliğini ilgilendiren suçların kovuşturma ve yargılama-sında ceza müessiriyetini arttırmak, süratli yargılamayı sağlamak, özellik arz eden bu suçların ihtisaslaşmış mahkemelerde görülmesini mümkün kılmak için...” DGM’ler kuruluyor (DGM’lerin kuruluşunu öngören 1982 Anayasası’nın 143 üncü maddesine ilişkin gerekçeden).

Bozuk, paralı eğitim sistemine karşı çıkan öğrenciler, hak alma ve örgütlenme mücadelesi veren işçiler, kamu emekçileri, ülkemiz gerçekliğini ve halkın yaşadığı sorunları dile getiren gazeteciler, yazarlar, aydınlar, insan hakları savunucuları, bilim insanları, siyasetçiler; bu “yeni suç ve suçluluk kavramları”nın altını dolduruyor ve bunlar, kendilerini yargılamak için kurulmuş ve “uzmanlaşmış” DGM’lerde “süratle” yargılanıp, cezaevlerine konuluyorlar.

DGM bir “ilk derece mahkemesi” olduğu ve bütün ilk derece mahkemeleri “anayasa” ile değil “yasa” ile düzenlendiği halde; DGM’ler öncelikle, doğrudan 1982 Anayasası’nda düzenleniyor. Böylece DGM’ler “anayasal güvenceye” kavuşturulmak isteniyor, anayasa zırhıyla kuşatılıyor. Anayasanın 143 üncü maddesi DGM’lerin genel yapısını tanımlıyor.

Anayasanın 143. maddesi doğrultusunda çıkarılan 2845 Sayılı “DGM’lerin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Yasa”; DGM’lerin kurumsal yapısı ve

yargılama usulünü ayrıntılı biçimde düzenliyor.

Gerek 1982 Anayasası, gerekse 2845 Sayılı Yasa; 12 Eylül'ün Milli Güvenlik Konseyi'nin imzasını taşıyor.

Bu gün sekiz ilde; Adana, Ankara, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul, İzmir, Malatya ve Van il merkezlerinde kurulmuş bulunan DGM'ler; özel yapısı, teşkilatı ve yargılama usulü olan ceza mahkemeleridir. Kurumsal yapısı ve işleyişi ile olağan yargı kurumlarından ve yargılama usullerinden ayrılmış, siyasallaşmış, özel ve olağandışı mahkemelerdir.

Esas olarak DGM'ler; gözaltına almadan cezaevine değin uzanan, işkenceden gözaltında kayıplara kadar bir çok özgün hak ihlalini besleyen, bütünsel bir süreci ifade eder.

DGM Kolluğu

DGM sistemine damgasını vuran asli unsur kolluktur. DGM kapsamındaki soruşturmaları; yine DGM gibi olağandışı kolluk birimleri, belki de en çok tanınanı "Terörle Mücadele Şubesi" yürütüyor.

DGM mağduru olmanın öyküsü çoğunlukla keyfi olarak gözaltına alınmayla başlıyor. Ancak zanlının ve avukatın kolluk aşamasında sahip olduğu temel haklar, DGM kapsamındaki soruşturmalarda rafa kaldırılıyor. Gözaltında isnadın başladığı anda ve sonraki her aşamada avukat yardımından yararlanma hakkı, isnadı yani suçlamayı bilme hakkı, susma hakkı, yakınlarına haber verme hakkı, gözaltında tutulmaya itiraz hakkı, sanık ve avukatın hazırlık evrakını inceleme ve suret alma hakkı gibi CMUK'da yeralan kimi temel haklar DGM kapsamında tanınmıyor. Her şey gizlilik içinde yürütülüyor. Gizlilik keyfiyeti, işkenceyi, kayıpları, yargısız infazları doğuruyor. Gözaltı süreleri 48 saatten 7 güne kadar uzayabiliyor, OHAL bölgesinde bu süre 10 günü buluyor.

DGM sisteminde; "polis mi mahkemenin yoksa mahkeme mi polisin emrinde" belli değil. "Kim suçlu kim değil", kolluk karar veriyor, her hangi bir olayın, soruşturmanın DGM kapsamında olup olmadığının tespitini dahi kolluk yapıyor. İşkenceyle, baskıyla elde edilen ifadeler, kolluk birimlerinin olay ve kişiler hakkında subjektif görüşlerini içeren fezlekeler, kolluk birimlerince yasadışı yollarla yaratılan sahte kanıtlar; çoğunlukla verilen ceza kararlarına dayanak yapılıyor. Bu her şeyden önce kolluğun keyfi ve hukuk dışı eylemlerini, başta gözaltında işkence ve kötü muamele uygulamalarını cesaretlendiriyor, besliyor.

DGM Savcılık Teşkilatı

DGM savcılık teşkilatı, DGM sisteminin bir diğer önemli ayağı olarak karışımıza çıkıyor. DGM'lerde olağan Cumhuriyet Başsavcılığı teşkilatından ayrı ve DGM'ye özgü bir "DGM Cumhuriyet Başsavcılığı" teşkilatı bulunuyor. "Devletin güvenliği" denince akan sular duruyor, olağan yargıdaki savcılara dahi güvenilmiyor. DGM savcılarının bir bölümü doğrudan askeri savcılardan oluşuyor. Her isteyen DGM'de savcı olamıyor, savcıların atanmalarında siyasi iktidarın sözü geçiyor ve giderek DGM savcılarının iddianameleri "resmi siyasi

görüŖün basın açıklamaları” Ŗekline bürünüyor. DGM savcılık teŖkilatı olağan-
dıŖı, üstün yetkilerle donatılıyor. DGM savcılarının suçun iŖlendiđi yerdeki adli
ya da askeri savcılardan talepleri “öncelikle” ve “ivedilikle” yerine getiriliyor.
DGM savcısının talebi olunca, o yerdeki adli ya da askeri savcının önündeki
iŖler birdenbire ikinci derece önemli hale geliveriyor. Aynı mantıkla yasalarda
bütün kolluk güçlerinin DGM savcılarının emirlerini “öncelikle” ve “ivedilikle”
yerine getirmek zorunda olduğu belirtiliyor. DGM savcıları soruŖturma sürecin-
de bütün kamu kurumlarına, belediyelere, kamu iktisadi kuruluşlarına, il özel
idarelerine, resmi ve özel bankalara ait bina, araç, gereç ve personelden yararlan-
abiliyor. Bu doğrultudaki istemler “gecikmeksizin” yerine getiriliyor, isteme-
den de olsa gecikenler hakkında hapis ve para cezası verilebiliyor.

Mahkeme

DGM mahkeme kurulu; bir başkan, iki üye olmak üzere üç yargıçtan oluşu-
yor. Ayrıca her DGM’de iki yedek üye yargıç bulunuyor. DGM yargıçlarından
bir bölümü askeri yargıçlardan oluşuyor. Üniformalarını giymiŖ askerler
DGM’lerde sivilleri yargılıyor ve akla ister istemez “Sıkıyönetim Mahkemeleri”
geliyor. Askeri yargıç, başkanın yokluğu halinde mahkeme başkanlığını dahi
yürütebiliyor.

Yine her isteyen DGM’de yargıç olamıyor, yargıçların atanmasında yine
doğrudan siyasi iktidar iŖe karıŖıyor; sivil yargıçlar siyasi iktidar adına Adalet
Bakanı ve müsteŖarının yeraldığı “Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu” tara-
findan; askeri yargıçlar ise doğrudan Milli Savunma Bakanı ve BaŖbakanın
müŖterek kararnamesi, Cumhurbaşkanı onayı ile atanıyor. DGM’de çalışan di-
đer personel dahi olağan usuller dıŖında, DGM’lerde kurulan adli yargı komis-
yonları tarafından belirleniyor.

DGM sistemini icad edenler adli yargıya güvenmiyor. Mahkeme kurulu kimi
yargıçların yokluğu nedeniyle oluşamıyorsa, adli yargıda görev yapmakta olan
yargıçlar tarafından değil, o yerdeki ya da başka yerdeki DGM yargıçları tara-
findan bu boşluk dolduruluyor. DGM’de mahkeme kararlarına yapılan itirazlar
eŖit derecedeki adli yargı mahkemeleri tarafından değil, o yerdeki ya da en ya-
kın yerdeki DGM’ler tarafından incelenip karara bağlanıyor. DGM heyetindeki
yargıçların reddi talepleri, red edilen yargıcın da katıldığı aynı heyet tarafından
incelenip karara bağlanıyor. Üstelik verilen karara başka bir yargı merciinde
itiraz edilemiyor.

DGM’deki davaların “süratle” görölmesi isteniyor. Davalara adli tatilde de
bakılıyor, iddianameler özetlenerek okunabiliyor, savunma için avukatlara veri-
len süre 15 günü geçemiyor. Avukat ve sanıkların yokluğunda dahi yargılama
yapılabiliyor hatta karar verilebiliyor.

DGM’de çoğu zaman sanıklar değil, duruŖmayı izlemeye gelenler, avukatlar
da yargılanıyor. DGM; duruŖma düzenini bozan izleyicilere 6 aya kadar hapis
cezası verebiliyor, üstelik bu cezaya itiraz edilemiyor ya da bu ceza temyiz edi-
lemiyor. DuruŖmayı izlemeye gelenler kendilerini bir anda sanık olarak ve ce-
zaevinde bulabiliyor. Basına davalarla ilgili yayın yasağı konulabiliyor. Basın

ve izleyiciler sudan bahanelerle duruşma salonundan çıkartılabiliyor. Hatta avukatlar dahi duruşma düzenini bozdukları gerekçesiyle salondan çıkartılıp, yokluklarında dava görülebiliyor.

Bütün bunların sonucu olarak DGM'lerde savunma makamı, bu makamı temsil eden avukatlar; içler acısı bir durumda yargılamalarda yer almak zorunda kalıyor. Savunma makamı bir "figürandan" öteye geçemiyor.

2845 Sayılı DGM Yasası'nın 38. maddesi; DGM gerçeğini en açık biçimde gözler önüne seriyor. Buna göre; sıkıyönetim ilanı halinde DGM'lerin Sıkıyönetim Mahkemesi'ne dönüştürüleceği, bu sıfatla yargılama yapacakları düzenleniyor. Bu konuda yetki; Genelkurmay Başkanlığı ile Milli Savunma ve Adalet Bakanlıklarına veriliyor. DGM'lerin Sıkıyönetim Mahkemelerinin devamı olduğu doğrudan yasa tarafından itiraf ediliyor.

Yargıtay

DGM'lerin verdiği kararların temyiz incelemesi Yargıtay tarafından yapılıyor. Ancak çoğunlukla Yargıtay içinde DGM kararlarını inceleyen ayrı bir daire; "Yargıtay 9. Ceza Dairesi" görev yapıyor. DGM ne kadar "uzman"sa, bu daire de aynı derecede "uzman" bir yargı mercii olarak çalışıyor. Adil yargılanma ve savunma hakkının bu olağandışı sistemde ihlal edildiğine ilişkin haklı eleştiriler, "DGM'nin Yargıtay'daki uzantısı" olarak görünen Yargıtay 9. Ceza Dairesi'ne değin uzanıyor.

Cezaevi

DGM sistemi, hukuksuzluğunu ve adaletsizliğini "infaz sisteminde" de sürdürüyor.

İlgili yasalar gereği DGM kapsamında yargılanıp cezalandırılanlar ile diğer hükümler arasında başta "şartlı tahliye" konusunda eşitlik ilkesine aykırı bir ayrımcılık yapılıyor. Olağan yargıda ceza almış bir hükümlü idam cezasında 30 yıl, ömür boyu hapis cezasında 20 yıl, diğer hapis cezalarında cezanın %40 ını yatıp özgürlüğüne kavuşurken; cezaevine konan "DGM mağdurları" idam cezasında 36 yıl, ömür boyu hapis cezasında 30 yıl, diğer hapis cezalarında cezanın %75 ini yattıktan sonra şartlı tahliyeden yararlanıyor. Somut anlatımla adam öldürmeden 24 yıl hapis cezası alan bir adli hükümlü, 9 yıl 6 ay yatıp özgürlüğüne kavuşurken; duvara yazı yazan çocuklar, mecliste pankart açan öğrenciler, bir yürüyüşe katılan gençler, DGM'de yargılanıp örneğin 15 yıl hapis cezası aldığı anda, özgürlüğe kavuşmak için tam 11 yıl 6 ay cezaevinde yatmak zorunda.

"DGM mağdurları" hapis cezalarını olağandışı, sıkı güvenlik rejimine tabi "Özel Tip" cezaevlerinde çekiyor. Açık görüş yapamıyorlar, istedikleri yerlerdeki cezaevlerine sevk olamıyorlar, kendilerine son dönemde gündemde olan "hücre sistemi" dayatılıyor.

Siyasi, muhalif kimlikteki insanlara yönelik ayrımcılık doğrudan 1982 Anayasası'nda da yer alıyor. Anayasasının 17. ve 84. maddelerine göre siyasi hükümlüleri kapsayacak bir "af yasası" çıkarılması yasaklanıyor. Oysa bu kapsamdaki insanlar DGM'lerde adil olmayan biçimde yargılanıp cezalandırılmış

“DGM mağdurları” olarak, belki de hukuk ve insan hakları açısından bir af yarasını en fazla hak eden insanlardır.

Başta da söylendiği gibi; gözaltına almadan cezaevine değin uzanan, işkenceden gözaltında kayıplara kadar bir çok özgün hak ihlalini besleyen, “bütünsel bir hak ihlalleri” sürecini ifade eden DGM sistemi; bir çok anti-demokratik yasa, tüzük ve yönetmelikle destekleniyor. Bunların başında belki de en çok bilinen ve tartışılanı 3713 Sayılı “Terörle Mücadele Yasası”dır. Bu yasaya göre DGM kapsamında verilen cezalar yarı oranında arttırılıyor. DGM kapsamında görev yapan yargı ve kolluk mensupları, hukuk dışı eylemleri nedeniyle yargılanmaktan, teşhir edilmekten korunuyor. Yasanın ilgili düzenlemeleri ile başta “düşünce ve örgütlenme özgürlüğü”ne DGM tarafından ağır darbeler vuruluyor. DGM’ler yalnız insanları değil, gazeteleri, dergileri, kitapları da yargılıyor, cezalandırıyor.

Çocukların yetişkinlerden ayrı ve daha korunaklı oldukları ayrı bir ceza yargı sistemine tabi tutulmasını öngören anlayış gereği, ülkemizde yürürlükte olan 2253 Sayılı “Çocuk Mahkemeleri Yasası”, yine DGM engeline takılıyor, DGM tarafından deliniyor. Yalnızca 1997 yılında 4 bin 727 çocuk DGM’lerde yargılanarak “DGM mağdurları” arasına katıldı.

Varolan yasal ve kurumsal düzenlemelerin hukuksuzluğu ve adaletsizliği; DGM’lerin 14 yıllık pratik işleyişi ile birleştiğinde ortaya çok daha acı bir tablo çıkıyor. Tarih, arşivler; toplumun özgürlük ve hak arama mücadelesinin; aydınların, insan hakları savunucularının, öğrencilerin, kamu çalışanlarının, işçilerin karşısına hep DGM koluğunun, savcılarının, mahkemelerinin çıktığını gösteriyor.

Ve karar duruşmaları; haklarında verilen adil bulmadıkları karara ve mahkemenin siyasallaşmış olağandışı yapısına isyan eden sanıklar ve yakınları; duruşma salonlarında çoğu zaman DGM yargıç ya da savcılarının emriyle coplanıyor, dövülüyor, yerlerde sürükleniyor.

Bu manzarayı bir kez görmek, sayfalarca kelamı gereksiz kılıyor, DGM gerçeğini bütün çıplaklığıyla anlatıyor.

DGM’ler Kaldırılmalıdır ! Çünkü;

**DGM’ler Bağımsız ve Tarafsız Değildir !*

Temel ve evrensel bir hukuk ilkesi olan “Bağımsızlık” ve “Tarafsızlık” tan anlaşılması gereken; yargı organlarının siyasi iktidarın, devlet erkinin etki ve müdahale alanı dışında olması, yargılamanın tarafları nezdinde bir önyargı, duygu ve çıkar sahibi olmamasıdır. DGM’ler kurumsal yapısı ve işleyişi ile bu temel ilkenin açık ihlalidir. Adı bile bunu anlatmaya yeter; “Devletin güvenliği” adına kurulan bir mahkeme ne derece bağımsız ve tarafsız olabilir ? Oysa yargı, yeri geldiğinde devlet erkine karşı bireyin, toplumun haklarını korumakla da yükümlüdür.

**DGM’ler Siyasallaşmış Mahkemelerdir !*

DGM’lerin 14 yıllık işleyişi göstermektedir ki, DGM’ler, muhalif kimlikteki kişi ve kurumlara karşı, esas olarak da sol muhalefete karşı konumlandırılmıştır.

Siyasi konularda yargılama yapan bu organ; eşyanın doğası gereği siyasi bir başka görüşün açık tarafı durumundadır. Bu durum; DGM'lerin bağımsız ve tarafsız olmadığı gerçeğini de destekler.

**DGM'ler Olağandışı Mahkemelerdir !*

DGM'lerin kurumsal yapısı ve yargılama usulü, ülkede mevcut olağan yargı kurumlarından, yargının olağan işleyişinden tamamen farklıdır. DGM'ler "sıkı-yönetimsiz bir sıkıyönetimin" mahkemeleridir.

**DGM'ler Yargı Birliği İlkesine Aykırıdır !*

Bu aynı zamanda, DGM'lerin olağandışı mahkemeler oluşu gerçeğinin en doğal sonucudur. Bir ülkede aynı usul ilke ve kurallarının geçerli olduğu, aynı sistematik içinde örgütlenmiş ve teşkilatlandırılmış, bir yargı sistemi olmalıdır. Kişiye ya da olaya göre bu sistemden ayrılan ve farklılaşan yargı mercilerinin varlığı, yargı siteminin birliğini yok eder.

**DGM'ler Doğal Yargıç ve Mahkeme İlkesine Aykırıdır !*

"Doğal yargıç" ilkesi; siyasi iktidarın yargıyı kendi çıkarlarına alet etmesini önlemek için; suça ve sanığa göre mahkemeler kurulmamasını öngören bir güvence sistemidir. DGM'ler egemenlerin çıkarlarını korumak için bu çıkarları tehdit ettiğine inanılan muhalif kesimlere karşı, 12 Eylül 1980 darbesi sonrası kurulmuştur.

**DGM'ler Savunma Hakkını İhlal Eden Mahkemelerdir.*

Yargılama faaliyeti üç ayağın üzerinde durur. Bunlar; "Yargılama makamı (Yargıç)", "İddia makamı (Savcı)" ve "Savunma makamı (Sanık/Avukat)"dır. Bunlardan birinin yokluğu, yargılama faaliyetini çökertir ve o faaliyet sonucu verilen kararları gayri meşru kılar. DGM'ler, savunma makamının (sanığın ve avukatın) sahip olması gereken temel hak ve yetkileri yok sayan, kısıtlayan yapı ve usul kuralları ile donatılmıştır ve bu kurallar işleyişte, yargılama ve iddia makamı tarafından savunma makamına karşı cömertçe kullanılmaktadır.

**DGM'ler Keyfi Gözaltı, Gözaltında İşkence ve Kötü Muamele, Gözaltında Kaybetme, Yargısız İnfaz gibi Bir Çok Hak İhlalini Beslemekte, Yeniden Üretmektedir.*

Bu olağandışı mahkemelerde başta kolluk güçlerine tanınan olağandışı yetkiler, bunun karşısında sanığın haklarının yok derecesinde kısıtlanması, keza bu mahkemelerin ve doğal olarak bu mahkemeler kapsamında çalışan resmi görevlilerin siyasi konumlanması; keyfiyeti, beraberinde keyfi gözaltından işkenceye, gözaltında kaybetmelerden, yargısız infazlara değin bir çok özgün hak ihlalini besler, yeniden üretir. Öte yandan bu mahkemeler çoğunlukla "düşünce ve örgütlenme hakkı"ni cezalandırarak, bu açıdan da bir hak ihlalini doğrudan gerçekleştirilmektedir. DGM'lerin işleyişi bu hak ihlallerini rasyonel bir araç olarak ön plana çıkarır.

**DGM'ler Adil Yargılanma Hakkına Aykırıdır !*

Belki de yukarıda sayılan bütün olumsuzlukların en temel sonucu budur. “Adil yargılanma hakkı” hem özgün bir insan hakkı olarak, hem de diğer bütün hakların kullanımının güvencesi olarak, uluslararası bir insan hakları ve hukuk normudur. DGM'ler adil yargılanma hakkını ihlal etmekte, bu nedenle DGM'ler tarafından verilen ceza kararları adil bulunmamakta, toplum vicdanında kabul görmemektedir.

DGM'ler kaldırılmalıdır, çünkü;

DGM'ler iktidarların elinde etkin bir zor aygıtı olarak; ülkenin özgürlük, eşitlik, demokrasi ve barış mücadelesinin önünde doğrudan bir engeldir !

SONUÇ

12 Eylül sonrası 1984 yılından bu yana faaliyette olan DGM'lerin; 14 yıllık işleyişi ile “ne olduğu” ve “neye hizmet ettiği” artık bütün çıplaklığıyla ortadadır.

Gözaltından cezaevine; işkenceden gözaltında kayıplara değin bütünsel bir “hak ihlalleri sistemi” olan, iktidarların elinde halka karşı bir “zor aygıtı” olarak işleyen DGM'ler; ülkenin özgürlük, eşitlik, demokrasi ve barış mücadelesinin önünde doğrudan bir engeldir. Özgür, bağımsız, demokratik bir ülkede insanca yaşamak istiyorsak; DGM'lerin kaldırılması gerekiyor.

DGM'lerin kaldırılması; yalnızca bu mahkemelerde yargılananların, bu mahkemelerde davaya giren avukatların, kimi hukuk ya da insan hakları örgütlerinin sorunu değildir. İnsanca yaşama özlemi süren herkes DGM'lerin potansiyel mağdurudur. Adalet ve özgürlük isteyen herkes DGM'lerde süren hukuksuzluğa karşı durmalıdır. DGM'lerin kaldırılması; bütün kesimleriyle bir bütün olarak doğrudan toplumsal muhalefetin sorunudur. 1975'li yıllarda yapılan budur, o yıllarda DGM'lerin kapatılması başarısı da bu anlayışın sonucudur.

Av. Ender Büyükçulha

III. BÖLÜM

ULUSLARARASI BELGELER VE SÖZLEŞMELER

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi

Kişi Hakları ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi

Ekonomik, Toplumsal ve Kültürel
Haklar Uluslararası Sözleşmesi

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne Başvuru Formu

Ulusal Azınlıkların Korunmasına
İlişkin Çerçeve Sözleşme

Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara
Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi

İnsan Hakları Savunucularının Korunması Bildirgesi

İNSAN HAKLARI EVRENSEL BİLDİRGESİ

1- Bütün insanlar hakları ve onurları eşit ve özgür olarak doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik duyguları ile davranmalıdırlar.

2- Herkes, ırk, renk, cins, dil, din, siyasal veya diğer bir inanç, ulusal ya da toplumsal köken, servet, doğuş ya da herhangi başka bir durumdan dolayı ayrıma uğramadan, bu bildiriye ilan olunan hak ve özgürlüklerden yararlanma hakkına sahiptir.

Dahası, insanlar arasında, uyruğu buldukları ülkenin ya da bölgenin, bağımsız veya bağımlı, özerk ya da herhangi bir biçimde kısıtlı oluşuna bakılarak; o ülkeye ya da bölgenin siyasal, hukuki veya uluslararası konumundan dolayı ayırım yapılamaz.

3- Yaşam, özgürlük ve kişisel güvenlik her insanın hakkıdır.

4- Hiç kimse kölelik ya da kulluk altında bulundurulamaz; kölelik ve köle ticareti her türlü biçimi ile yasaktır.

5- Hiç kimseye işkence ve zulüm uygulanamaz, insanlık dışı ya da onur kırıcı biçimde davranılamaz, ceza verilemez.

6- Herkes, nerede olursa olsun, hukuki kişiliğinin tanınması hakkına sahiptir.

7- Yasalar önünde herkes eşittir ve yasaların koruyuculuğundan eşit olarak faydalanma hakkına sahiptir. Bütün insanların bu bildiriye aykırı her türlü ayrımcı uygulamaya ve böyle bir ayrıma özendirici her türlü kışkırtmaya karşı eşit korunma hakkı vardır.

8- Her insanın, kendisine yasalarla tanınan temel haklara aykırı uygulamalar karşısında, hak ve hukukunun fiilen korunması için, bu işle görevli ulusal mahkemelere başvurma hakkı vardır.

9- Hiç kimse keyfi olarak yakalanamaz, alıkonamaz veya sürgün edilemez.

10- Herkes, haklarının, sorumluluklarının ya da kendisine yönelik, cezayı gerektirir herhangi bir suçlamanın açıklığa kavuşturulmasında, davasının, bağımsız ve tarafsız bir mahkeme önünde hakkaniyetle ve açık olarak görülmesi hakkına sahiptir.

11- Bir suç işlemekten sanık her insan, savunulması için kendisine gerekli bütün koşulların sağlanmış bulunduğu açık bir yargılama ile, yasalar uyarınca suçlu olduğu kanıtlanmadıkça suçsuz sayılır.

Hiç kimse, işlendikleri sırada ulusal ya da uluslararası hukuka göre suç oluşturmayan fiillerden veya ihmallerden ötürü mahkum edilemez. Bunun gibi, suçun işlendiği sırada uygulanan cezadan daha şiddetli bir cezaya çarptırılmaz.

12- Hiç kimsenin özel hayatına, ailesine, konutuna ya da haberleşme ve yazışmalarına keyfi olarak karışılmaz, şeref ve ününe sataşılmaz. Herkesin bu tür sataşma ve karışmalara karşı yasalarla korunmaya hakkı vardır.

13- Herkesin herhangi bir devletin toprakları üzerinde serbestçe yolculuk etmek ve yerleşeceği yeri seçmek hakkı vardır. Her insanın kendi ülkesi de içinde olmak üzere, herhangi bir ülkeyi terketmeye ve yeniden dönmeye hakkı vardır.

14- Her insanın zulüm karşısında, başka ülkelere sığınmaya ve bu ülkelerde sığınmacı işlemi görmeye hakkı vardır. Bu hak, siyasal olmayan suçlar veya Birleşmiş Milletler ilke ve amaçlarına aykırı faaliyetlerden dolayı açılan kovuşturmalar halinde ileri sürülemez.

15- Her insanın bir ülkenin vatandaşı olma hakkı vardır. Hiç kimse keyfi olarak vatandaşlığından ya da vatandaşlığı değiştirmek hakkından yoksun bırakılamaz.

16- Evlilik çağına varan her erkek ve kadın, ırk, vatandaşlık ya da din bakımından hiçbir sınırlama ile karşılaşmaksızın, evlenmek ve yuva kurmak hakkına sahiptir. Kadın ve erkek, evliliğin kuruluşu, devamı ve sona erdirilişinde eşit haklara sahiptirler.

Evlilik ancak evlenecek kişilerin özgür ve kesin istekleri ile kurulabilir.

Aile toplumun temel unsurudur; toplum ve devlet tarafından korunmak hakkına sahiptir.

17- Her insanın tek başına ya da başkaları ile birlikte mal ve mülk edinme hakkı vardır.

Hiç kimse keyfi olarak mal ve mülkünden yoksun bırakılamaz.

18- Her insanın düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, din ya da inanç değiştirme özgürlüğünü, din ya da inancını tek başına ya da topluca, açık veya özel biçimde, öğretme, uygulama, ibadet ve ayinlerle açığa vurma özgürlüğünü de kapsar.

19- Her insanın, düşüncelerini özgürce açıklamaya hakkı vardır. Bu hak, düşüncelerinden ötürü rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu olmadan bilgi ve düşünceleri, her türlü araç ve yollarla aramak, elde etmek ve yaymak hakkını gerektirir.

20- Her insan barışçıl amaçlarla toplanma ve dernek kurma ve bir derneğe katılma hakkına sahiptir. Hiç kimse bir derneğe katılmaya zorlanamaz.

21- Her insanın doğrudan doğruya ya da serbestçe seçtiği temsilcileri aracılığı ile ülkesinin yönetimine katılma hakkı vardır. Herkesin, ülkesinin kamu hizmetlerinden eşit olarak yararlanma hakkı vardır. İktidarın gücünün tek kaynağı halk iradesidir. Bu irade, genel ve eşit oy hakkına dayalı, belli aralıklarla tekrarlanan, gizli oylama ya da serbestliği sağlayacak benzer bir yöntemle yapılan dürüst seçimlerle ortaya konur.

22- Her insanın, toplumun bir üyesi olarak, sosyal güvencesi, şahsiyetinin serbestçe gelişmesi ve onuru için zorunlu olan ekonomik, sosyal ve kültürel hakları vardır. Bireyler, her devletin, kuruluşları ve kaynakları gözönüne alınarak ortay konacak ulusal çabalar ve uluslararası işbirliği yoluyla bu haklarından yararlanırlar.

23- Her insanın çalışmaya, mesleğini serbestçe seçmeye, adil ve elverişli çalışma şartlarına ve işsizliğe karşı korunmaya hakkı vardır. Herkesin, hiçbir ayırım yapılmaksızın eşit iş karşılığında eşit ücret hakkı vardır. Çalışan her insanın kendisine ve ailesine insan onuruna yakışır bir yaşam sağlayacak ve gerekirse sosyal güvencelerle de tamamlanacak adil ve yeterli bir ücrete hakkı vardır. Herkesin çıkarlarının korunması amacıyla sendikalar kurmaya ve bunlara katılmaya hakkı vardır.

24- Her insanın dinlenmeye, eğlenmeye, özellikle çalışma süresini akla uygun sınırlar içinde tutmaya ve belli aralıklarla ücretli tatillere hakkı vardır.

25- Her insanın, yiyecek, giyecek, konut, sağlık hizmetleri ve gerekli toplumsal hizmetler de içinde olmak üzere; kendisinin ve ailesinin sağlık ve refahını sağlayacak uygun bir yaşam düzeyine hakkı vardır. İşsizlik, hastalık, dulluk, ihtiyarlık ya da geçim olanaklarından iradesi dışında yoksun kaldığı diğer hallerde sosyal güvence hakkına sahiptir. Anneler ve çocuklar öncelikle özen ve yardım görmek hakkına sahiptirler. Bütün çocuklar evlilik içinde ya da dışında doğsunlar, aynı toplumsal güvenceden yararlanırlar.

26- Her insanın eğitim görme hakkı vardır. Eğitim parasızdır, hiç olmazsa ilk ve temel eğitim evresinde böyle olmalıdır. İlk öğretim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitimden herkes yararlanabilmelidir. Yüksek öğrenim herkese, yeteneklerinin ve başarılarının elverdiği ölçüde tam bir eşitlikle açık olmalıdır. Eğitim, insan şahsiyetinin tam gelişmesini ve insan hakları ile temel özgürlüklere saygının güçlenmesini amaçlamalıdır. Bütün uluslar ırk ve dinler arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu özendirmeli ve Birleşmiş Milletler'in barışın korunması yolundaki çalışmalarını geliştirmelidir. Anne ve babalar, çocuklarına verilecek eğitimin türünü seçmek hakkına sahiptirler.

27- Her insanın toplumun kültürel yaşamına serbestçe katılmaya, güzel sanatlardan zevk almaya, bilimsel ilerlemeden ve bunun nimetlerinden pay almaya hakkı vardır. Her insanın, sahibi bulunduğu her türlü bilimsel, edebi ve sanatsal yapıttan doğan manevi ve maddi çıkarlarının korunması hakkı vardır.

28- Her insanın, işbu Bildiride açıklanan hak ve özgürlüklerin tam anlamıyla uygulanmasını sağlayacak bir toplumsal ve uluslararası düzene hakkı vardır.

29- Her insanın, şahsiyetinin serbest ve tam gelişmesinin ancak içinde yaşaması ile mümkün olduğu topluma karşı ödevleri vardır. Her insan, hakları ve özgürlüklerinden yararlanırken, sadece başkalarının da hak ve özgürlüklerinin tanınması ve korunması amacıyla; ahlak, kamu düzeni ve genel refahın, demokratik bir toplum yapısındaki haklı gereklerini karşılamak için, ancak yasanın koyduğu kısıtlamalara tabidir. Bu hak ve özgürlükler hiçbir surette Birleşmiş Milletler'in amaç ve ilkelerine aykırı olarak kullanılamaz.

30- Bu Bildirinin hiçbir hükmü, içinde ilan edilen hak ve özgürlüklerin, bir devlet, zümre ya da kişi tarafından yok edilmesini savunmaya, veya bunu fiilen gerçekleştirmeye hak verdirir biçimde yorumlanamaz.

KİŞİ HAKLARI VE SİYASAL HAKLAR ULUSLARARASI SÖZLEŞMESİ

-International Covenant on Civil and Political Rights
New-York 23 Mart 1976

BAŞLANGIÇ

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler;

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda ilen edilen ilkeler uyarınca insanlık ailesinin tüm üyelerinin niteliğinden gelen onurunu ve eşit ve ayrılmaz haklarını tanımanın dünyada özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğunu gözönünde bulundurarak,

Bu hakların insan kişiliğinin niteliğindeki onurdan kaynaklandığını bile- rek İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi uyarınca korkudan ve yoksulluktan arınmış özgür insan ülküsüne ancak kişisel ve siyasal hakların yanısıra, her- kesin ekonomik, toplumsal ve kültürel haklardan yararlanabileceği koşullar yarattığında ulaşabileceğinin bilincinde olarak,

Birleşmiş Milletler Antlaşması'na göre Devletlerin insan hak ve özgür- lüklerine karşı evrensel saygıyı geliştirme yükümlülüğü üstlendiklerini gözönüne alarak,

Başkalarına ve üyesi olduğu topluluğa karşı ödevleri olan bireyin, bu söz- leşmede tanınan hakların geliştirilip gözetilmesi yolunda çaba gösterme so- rumluluğu bulunduğunun bilincinde olarak,

Aşağıdaki hükümlerde anlaşmışlardır:

BÖLÜM I

Madde 1

1. Tüm halkların kendi geleceklerini belirleme hakları vardır. Bu haktan ötürü, siyasal durumlarını özgürce belirleyerek ekonomik, toplumsal ve kül- türel gelişmelerini özgürce düzenleyebilirler.

2. Tüm halklar, karşılıklı yarar ilkesine dayalı uluslararası ekonomik iş- birliği ve uluslararası hukuktan doğan herhangi bir yükümlülüğü zedelemek- sizin kendi doğal zenginlik ve kaynaklarını, kendi amaçları için özgürce kullanabilir. Bir halk, hiçbir durumda kendi geçim kaynaklarından yoksun bırakılamaz.

3. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, kendini yönetmeyen ve vesayet altında bulunan ülkelerin yönetiminden sorumlu olanlar da dahil, halkların kendi geleceklerini belirleme hakkının gerçekleşmesini özendirir ve Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın hükümleri uyarınca bu hakka saygı gösterir.

BÖLÜM II

Madde 2

1. Bu Sözleşmeye Taraf her Devlet, kendi ülkesinde ve yargı yetkisi içinde bulunan tüm bireylere ırk, renk, cinsiyet, din, siyasal ya da başka bir görüş, ulusal ya da toplumsal köken, doğuş ya da başka bir yapı gibi herhangi bir ayırım gözetmeksizin bu Sözleşmede tanınan hakları sağlamayı ve bu haklara saygı göstermeyi üstlenir.

2. Bu Sözleşmeye Taraf her Devlet, yürürlükteki yasal ya da başka önlemlerle sağlanmamış olması durumunda kendi anayasal ve bu Sözleşmenin hükümleri uyarınca, bu Sözleşmede tanınan hakların işlerlik kazanmasında gerekli olabilecek yasal ve başka önlemleri benimsemek üzere girişimlerde bulunmayı üstlenir.

3. Bu Sözleşmeye Taraf her Devlet;

a- Burada tanınan hak ve özgürlükleri çiğnenen bir kişiye, bu uygulama resmi görevliler tarafından yapılmış olsa bile, etkin bir yargı yolu olanağı sağlamayı;

b- Böyle bir yargı yolu isteğinde bulunan bir kişinin yetkili yargı, yönetim ve yasama organlarınca ya da Devletin yasal sistemine göre yetkili başka makamlarca karara bağlanmak üzere bu hakkını güvence altına almayı ve yargı yolu olanaklarını geliştirmeyi;

c- Bu yoldan bir hak alındığında bunun yetkili makamlarca yerine getirilmesini sağlamayı;

üstlenir.

Madde 3

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, erkeklerle kadınlara bu Sözleşmede ileri sürülen tüm kişisel ve siyasal haklardan eşit yararlanma hakkı tanımayı üstlenir.

Madde 4

1. Ulusun geleceğini tehlikeye sokan ve varlığı resmen ilan edilen olağanüstü durumlarda, bu Sözleşmeye Taraf Devletler, uluslararası hukuka göre üstlendikleri öteki yükümlülükleriyle bağdaşmak ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din ya da toplumsal köken ayırımı gözetmemek koşuluyla, ancak durumun gerektirdiği ölçüde bu Sözleşmeye göre üstlendikleri yükümlülüklere aykırı önlemler alabilir.

2. Bu hükme dayanılarak, 6, 7, 8, (1. ve 2. fıkralar), 11, 15, 16 ve 18. maddelere aykırı davranılamaz.

3. Bu Sözleşmeye Taraf herhangi bir Devlet, aykırı davranma hakkını kullandığında Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri aracılığıyla bu Sözleşmeye Taraf öteki Devletlere, aykırı davrandığı hükümlerle aykırı davranma gerekçesini bildirir. Bu aykırılık sona erdiğinde de aynı yoldan duyuruda bulunur.

Madde 5

1. Bu Sözleşmenin hiçbir hükmü, herhangi bir devlet, grup ya da kişiye burada tanınan hak ve özgürlüklerinden herhangi birini ortadan kaldırmayı ya da bu Sözleşmede öngörülenden daha kapsamlı olarak sınırlamayı amaçlayan herhangi bir eylem ya da edimde bulunma hakkını verir biçiminde yorumlanamaz.

2. Bu Sözleşmenin kimi hakları tanımadığı ya da daha sınırlı olarak tanıdığı gerekçesiyle herhangi bir ülkede yasalar, sözleşmeler, düzenlemeler ya da gelenekler uyarınca tanınmış ya da yürürlükte olan temel insan haklarından herhangi biri kısıtlanma ve aykırı davranış konusu olamaz.

BÖLÜM III

Madde 6

1. Her insanın niteliğinden gelen yaşama hakkı vardır. Bu hak, yasayla korunur. Kimse keyfi olarak yaşamından yoksun bırakılamaz.

2. Ölüm cezasını kaldırmamış olan ülkelerde, bu ceza, suçun işlendiği tarihte yürürlükte olan ve bu Sözleşmeyle Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinin hükümlerine aykırı olmayan yasalar uyarınca en ağır suçlar için konabilir. Bu ceza, ancak yetkili bir mahkeme tarafından verilmiş bir kesin hüküm üzerine yerine getirilebilir.

3. Yaşamdan yoksun bırakma bir soykırım suçu oluşturduğunda, bu maddenin hiçbir hükmü bu Sözleşmeye Taraf herhangi bir Devlet, Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesinin hükümlerine göre üstlenilen yükümlülükler herhangi bir biçimde aykırı davranma yetkisi verdiği biçimde anlaşılabilir.

4. Ölüm cezasına hüküm giyen bir kimse bu cezanın bağışlanmasını ya da hükmün değiştirilerek hafifletilmesini isteme hakkına sahiptir. Ölüm cezasının affı, bağışlanması ya da hafifletilmesi kararı her durumda verilebilir.

5. Ölüm cezası, onsekiz yaşın altındaki kimseler tarafından işlenen suçlar için verilemez ve gebe kadınlar için yerine getirilemez.

6. Bu maddenin hiçbir hükmü, bu Sözleşmeye Taraf herhangi bir Devlet tarafından ölüm cezasının kaldırılmasını geciktirmek ya da engellemek amacıyla dayanak olarak kullanılmaz.

Madde 7

Hiç kimseye işkence ya da zalimce, insanlık dışı ya da onur kırıcı davranış ya da ceza uygulanamaz. Özellikle, hiç kimse, kendi özgür oluru olmadan tıbbi ya da bilimsel deney konusu olamaz.

Madde 8

1. Kimse kölelik durumunda tutulamaz, kölelik ve köle ticareti her türü ile yasaktır.

2. Kimse kulluk durumunda tutulamaz.

3.

a- Kimse zorla ya da zorunlu olarak çalıştırılmaz.

b- 3. (a) fıkrası, bir suçun ağır çalışmayla cezalandırılabilirdiği ülkelerde yetkili bir mahkeme tarafından verilen böyle bir ceza hükmü uyarına ağır çalışma uygulanmasını engellediği biçimde anlaşılabilir.

c- “Zorla ya da zorunlu çalıştırma” deyimini bu fıkranın amacı bakımından;

i- Bir mahkemenin yasal hükmü uyarınca tutuklu bulunan ya da tutuklu-yken koşullu salıverilmiş olan bir kişiden bu sırada normal olarak istenen ve (b) bendinde anılmayan herhangi bir iş ya da hizmeti;

ii- Askeri nitelikte herhangi bir hizmetle askerlik hizmetine karşı vicdani itirazın tanındığı ülkelerde bu tutumda olanlardan yasayla istenen herhangi bir ulusal hizmeti;

iii- Toplumun yaşam ve esenliğini tehdit eden olağanüstü durum ya da yıkım koşulunda konulan bir hizmeti;

iv- Normal kamusal yükümlülüklerin bir bölümünü oluşturan herhangi bir iş ya da hizmeti; içermez.

Madde 9

1. Herkesin kişi özgürlüğü ve güvenliğine hakkı vardır. Hiç kimse keyfi olarak yakalanamaz ya da tutuklanamaz. Kimse, yasayla konulmuş gerekçeler ve işlemlere uygun durumlar dışında özgürlüğünden yoksun bırakılamaz.

2. Tutuklanan bir kimseye, tutuklama sırasında, tutuklanma nedenleri ve ne ile suçlandığı hemen bildirilir.

3. Bir suç işlediği gerekçesiyle yakalanan ya da tutuklanan bir kimse, hemen bir yargıç ya da yargı gücünü kullanmaya yetkili bir başka resmi görevli önüne çıkarılır ve makul bir süre içinde yargılanmasını ya da salıverilmesini isteme hakkı vardır. Yargılanmayı bekleyen kişinin gözaltında tutulması genel kural değildir, ancak salıverilme, sanığın yargılama sürecinin herhangi bir aşamasında duruşmada ve -gereğinde- hükmün yerine getirilmesinde hazır bulunması güvencesine bağlanabilir.

4. Yakalanarak ya da tutuklanarak özgürlüğünden yoksun bırakılmış olan bir kimsenin tutuklanmasının yasallığı konusunda gecikmeksizin karar verilmesini ya da yasal değilse salıverilmesi için mahkeme önüne çıkarılmasını isteme hakkı vardır.

5. Yasadışı yakalanan ya da tutuklanan kimse, tazminat isteme hakkına sahiptir.

Madde 10

1. Özgürlüğünden yoksun bırakılmış olan herkese insanca ve insan kişiliğinin niteliğinden gelen onuruna saygı gösterilerek davranılır.

2.

a- Sanık kimseler, ayırık koşullar dışında, hüküm giymiş olanlardan ayrı tutulur ve hüküm giymemiş kişi konumuna uygun olarak ayrı davranış görür.

b- Ergin olmayan sanıklar yetişkinlerden ayrı tutulur ve durumları karara bağlanmak üzere elden geldiğince çabuk yargı önüne çıkarılır.

3. Cezaevi sistemi, temel amacı hükümlülerin iyileştirilmesi ve topluma yeniden kazandırılması olan bir uygulamayı da içerir. Ergin olmayan suçlular, yetişkinlerden ayrı tutulur ve yaşlarına ve hukuksal konumlarına uygun bir davranış görür.

Madde 11

Hiç kimse, sadece bir sözleşme yükümlülüğünü yerine getirmedeği gerekçesiyle özgürlüğünden yoksun bırakılamaz.

Madde 12

1. Bir Devletin ülkesinde yasal olarak bulunan herkesin bu ülke içinde özgürce yer değiştirme hakkı ve oturacağı yeri seçme özgürlüğü vardır.

2. Herkes, kendi ülkesi dahil herhangi bir ülkeden ayrılmakta özgürdür.

3. Yukarıda anılan haklara, yasayla öngörülme koşuluyla, ulusal güvenliği kamu düzenini, kamu sağlığını ya da genel ahlakı ya da başkalarının hak ve özgürlüklerini korumak için gerekli olanlar ve bu Sözleşmede tanınan öteki haklarla bağdaşanlar dışında herhangi bir kısıtlama konamaz.

4. Hiç kimse kendi ülkesine girme hakkından keyfi olarak yoksun bırakılamaz.

Madde 13

Bu Sözleşmeye Taraf bir Devletin ülkesinde yasal olarak bulunan bir yabancı, ancak yasa uyarınca alınmış bir karar sonucu sınır dışı edilebilir. Zorlayıcı ulusal güvenlik gerekçelerinin tersini gerektirdiği durumlar dışında, sınır dışı edilmeye karşı çıkmasına ve durumunun yeniden incelenmek üzere yetkili bir makam ya da bu makam tarafından özel olarak görevlendirilmiş kişi ya da kişiler önüne getirilmesine ve bu amaçla temsil edilmesine izin verilir.

Madde 14

1. Herkes mahkeme ve yargı önünde eşittir. Aleyhine bir suça hükmedilirken ya da bir hukuk davasında hak ve yükümlülükleri karara bağlanırken, herkesin yasayla kurulmuş, yetkili, bağımsız ve yansız bir mahkeme tarafından adil ve açık olarak yargılanmaya hakkı vardır. Demokratik bir toplumda genel ahlak, kamu düzeni ya da ulusal güvenlik gerekçeleriyle ya da tarafların özel yaşamlarının çıkarları gerektirdiğinde ya da açıklığın adaletin çıkarlarını zedelediği özel koşullarda mahkemece kesinlikle gerekli görüldüğünde bir duruşmanın tümü ya da bir bölümü basına ve izleyicilere kapalı olabilir. Ancak bir ceza davası ya da bir hukuk davasında varılan herhangi bir hüküm, ergin olmayanların çıkarlarının tersini gerektirdiği durumlarla evlilik anlaşmazlıkları ya da çocukların vesayeti konuları dışında, açık verilir.

2. Kendisine bir suç yüklenen herkes, yasaya göre suçluluğu kanıtlanana

kadar suçsuz sayılma hakkına sahiptir.

3. Aleyhine bir suça hükmedilirken herkesin tam bir eşitlikle, en azından;

a- Hakkındaki suçlamanın niteliği ve gerekçesi konusunda hemen anladığı bir dilde ve ayrıntılı olarak bilgi edinmek;

b- Savunmasını hazırlaması için ve seçtiği bir avukatla ilişki kurmak üzere yeterli zaman ve kolaylığa sahip olmak;

c- Gereğinden çok gecikmeksizin yargılanmak;

d- Hazır bulunduğu bir duruşmada yargılanmak ve kendisini doğrudan ya da seçtiği yasal yardımcıyla savunmak, yasal yardımcısı yoksa buna hakkı olduğunu öğrenmek, adaletin çıkarları gerektirdiğinde kendisine verilmiş yasal yardımcıdan yararlanmak ve bu yardım için ödeme gücü yoksa bu yardımcıdan ücretsiz yararlanmak;

e- Aleyhindeki tanıkları sorgulamak ya da sorgulatmak ve aleyhindeki tanıklarla aynı koşullarda kendi tanıklarının hazır bulunmasını ve sorgulamasını sağlamak

f- Mahkemede konuşulan dili konuşup anlayamadığı durumda bir çevirmenin ücretsiz yardımından yararlanmak;

g- Kendi aleyhine tanıklık etmeye ya da suçluluğunu itirafa zorlanmamak;

güvencelerine hakkı vardır.

4. Ergin olmayan kişiler sözkonusu olduğunda, yargılama, onların yaşlarını gözönüne alarak topluma yeniden kazandırılmalarını sağlayacak biçimde olur.

5. Bir suçtan hüküm giyen herkes, mahkumiyetinin ve hükmün yasalar uyarınca daha yüksek bir mahkeme tarafından incelenmesi hakkına sahiptir.

6. Kesin bir kararla bir suçtan hüküm giymekle birlikte, sonradan mahkumiyeti bozulduğunda ya da yeni ya da daha sonra ortaya çıkan bulgularla adaletin yanlış yargıya vardığı kesin olarak anlaşıldığı için temize çıktığında, böyle bir mahkumiyet sonucu cezalandırılmaktan ötürü zarar görmüş olan kimsenin, bilinmeyen bulguların zamanında açıklanmamış olmasının tümüyle ya da bir bölümüyle kendisinden doğduğu kanıtlanmadıkça yasaya göre zararı giderilir.

7. Hiç kimse, ülkenin hukuk ve ceza işlemleri uyarınca sonuç olarak hüküm giymiş ya da aklanmış olduğu bir suçtan ötürü yeniden yargılanıp cezalandırılmaz.

Madde 15

1. Hiç kimse, işlendiği sırada ulusal ya da uluslararası hukuka göre suç oluşturmayan bir eylem ya da kusurdan ötürü suçlanamaz. Bir suç eylemine, işlendiği sırada uygulanabilecek cezadan daha ağır ceza verilemez. Suçun işlenmesinden sonra yasada daha hafif bir ceza verilmesi öngörülmüşse, suçlu bundan yararlanır.

2. Bu maddenin hiçbir hükmü, bir kimsenin işlendiği sırada uluslar topluluğu tarafından tanınmış genel hukuk ilkelerine göre suç oluşturan herhangi

bir eylem ya da kusurundan ötürü yargılanıp cezalandırılmasını önlemez.

Madde 16

Herkes, heryerde hukuksal bir kişilik olarak tanınma hakkına sahiptir.

Madde 17

1. Hiç kimsenin özel yaşamı, ailesi, konutu ya da haberleşmesine keyfi ya da yasadışı olarak dokunulamaz, adına ve şerefine yasadışı saldırıda bulunmaz.

2. Herkes, bu tür karışmalara ya da saldırılara karşı yasa tarafından korunma hakkına sahiptir.

Madde 18

1. Herkesin, düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, herkesin bir dine sahip olma ya da kendi seçtiği bir inancı benimseme özgürlüğüyle din ya da inancını tek başına ya da topluca, açık ya da özel olarak, ibadet, gözetme, uygulama ve öğretim yoluyla açıklama özgürlüğünü de içerir.

2. Hiç kimseye bir din ya da inanca sahip olma ya da seçtiği bir din ya da inancı benimseme özgürlüğünü zedeleyici baskıda bulunulamaz.

3. Din ya da inanç açıklama özgürlüğüne ancak, yasayla konulan ve kamu güvenliğini, kamu düzenini ve sağlığını ya da genel ahlakı ya da başkalarının temel hak ve özgürlüklerini korumak için gerekli olan sınırlamalar getirilebilir.

4. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, anababanın ve kimi durumlarda yasal vasilerin, çocuklarının kendi inançları doğrultusunda din ve ahlak eğitimi görmelerini sağlama özgürlüğüne saygı göstermeyi üstlenir.

Madde 19

1. Herkesin karışmasız görüş edinme hakkı vardır.

2. Herkesin anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, ister sözlü, yazılı ya da basılı sanat biçiminde, ister seçilen başka iletişim yoluyla olsun, sınır tanımaksızın, her türlü bilgi ve düşünceyi araştırma, alma ve verme özgürlüğünü de içerir.

3. Bu maddenin 2. fıkrasında öngörülen hakların kullanılması, ödev ve sorumlulukları da içerir. Bu nedenle belli kısıtlamalara bağlı olabilir. Ancak, bunlar yasayla öngörülen ve

a- Başkalarının haklarına ve adına saygı göstermek

b- Ulusal güvenliği ya da kamu düzenini ya da kamu sağlığını ya da genel ahlakı korumak;

için gerekli olan kısıtlamalar olabilir.

Madde 20

1. Her türlü savaş propagandası yasayla yasaklanır.
2. Ayrımcılığa, düşmanlık ve şiddete yolaçan, ulus, ırk ya da din karşıtlığı yasayla yasaklanır.

Madde 21

Herkese, barışçı toplanma hakkı tanınır. Bu hakkın kullanılmasına, demokratik bir toplumda ulusal güvenlik ya da kamu güvenliği, kamu düzeni, kamu sağlığı ve genel ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması bakımından gerekli olan ve yasayla belirlenenler dışında hiçbir kısıtlama konamaz.

Madde 22

1. Herkes başkalarıyla birlikte dernek kurma hak ve özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, herkesin çıkarlarını korumak için sendika kurma ve sendikaya üye olma hakkını da içerir.

2. Bu hakkın kullanılmasına, demokratik bir toplumda ulusal güvenlik ya da kamu güvenliği, kamu düzeni, kamu sağlığı ve genel ahlakın ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması bakımından gerekli olan ve yasayla belirlenenler dışında hiçbir kısıtlama konulamaz. Bu madde, silahlı kuvvetler ve güvenlik güçleri üyelerinin bu hakkı kullanmalarına yasal kısıtlamalar konmasını önlemez.

3. Bu maddenin hiçbir hükmü, Dernek Kurma Özgürlüğü ve Örgütlenme Hakkının Korunmasına ilişkin ve 1948 tarihli Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesine Taraf Devletlere bu Sözleşmede öngörülen güvenceleri zedeleyecek yasal önlemler alma ya da yasaları bu güvenceleri zedeleyecek biçimde uygulama yetkisi vermez.

Madde 23

1. Aile toplumun doğal ve temel birimidir. Ailenin, toplum ve Devlet tarafından korunma hakkı vardır.

2. Evlenme çağındaki erkeklerle kadınların evlenme ve aile kurma hakları tanınır.

3. İstekli eşlerin özgür ve tam oluru olmadan hiçbir evlilik bağı kurulamaz.

4. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, eşlerin evlenirken, evlilik sırasında ve evliliğin bozulmasında hak ve sorumluluklarının eşitliğini güvenceye bağlayacak uygun önlemler alır.

Madde 24

1. Her çocuğun; ırk, renk, cinsiyet, dil, din, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet ya da doğuşça herhangi bir ayırım yapılmaksızın ailesi, toplum ve Devlet tarafından erginleşmemiş konumunda olmanın gerektirdiği koruma önlemlerine hakkı vardır.

2. Her çocuk doğumdan hemen sonra kütüğe geçirilir ve bir ad taşır.
3. Her çocuğun bir vatandaşlık edinme hakkı vardır.

Madde 25

Her yurttaş, 2. Maddede belirtilen ayrımlar ve haksız kısıtlamalar yapılmaksızın,

a- Doğrudan doğruya ya da özgürce seçilmiş temsilciler aracılığıyla kamu yönetimine katılma;

b- Genel ve eşit oya dayalı ve seçmenlerin özgür isteminin yansımaları sağlayacak biçimde gizli oyla yapılan gerçek ve dönemsel seçimlerde oy verme ve seçilme;

c- Genel eşitlik koşullarına göre ülkesinin kamu hizmetlerine girme hakkı ve fırsatına sahiptir.

Madde 26

Herkes, yasa önünde eşittir ve ayırım gözetilmeksizin yasa tarafından eşit olarak korunma hakkına sahiptir. Bu konuda, yasa herhangi bir ayırım yapılmasını yasaklar ve herkesin, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka bir görüş, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet ya da doğuşça herhangi bir ayırma karşı eşit ve etkin biçimde korunmasını güvenceye bağlar.

Madde 27

Etnik ve dinsel azınlıklarla dil azınlıklarının bulunduğu devletlerde bu azınlıklardan olan kişilerin, guruplarındaki öteki üyelerle birlikte topluluk olarak kendi kültürlerinden yararlanmak, kendi dinlerini açıklamak ve uygulamak ya da kendi dillerini kullanmak hakları ellerinden alınmaz.

BÖLÜM IV

Madde 28

1. (Bu Sözleşmede bundan böyle Komite olarak anılacak olan) bir İnsan Hakları Komitesi kurulur. Bu Komite, onsekiz üyeden oluşur ve aşağıda öngörülen görevleri yerine getirir.

2. Komite, hukuk deneyimi olan kimselerin katılmasındaki yarar göz önünde bulundurularak bu Sözleşmeye Taraf Devletlerin, ahlak nitelikleri yüksek ve insan hakları alanında yetki ve yeterliliğiyle tanınmış uyruklarından oluşur.

Madde 29

1. Komite üyeleri 28. Maddede belirtilen nitelikleri taşıyan ve bu Sözleşmeye Taraf devletlerce bu amaçla aday gösterilen kişiler listesinden gizli oyla seçilir.

2. Bu Sözleşmeye Taraf her Devlet, en çok iki aday gösterir. Bu kişiler, aday gösteren Devletin vatandaşlarıdır.

3. Aynı kişi yeniden aday gösterilebilir.

Madde 30

1. İlk Seçim, bu Sözleşmenin yürürlüğe giriş tarihinden sonraki altı ayı geçmemek üzere yapılır.

2. 34. Madde uyarınca duyurulan bir boş üyeliğin doldurulması için yapılacak seçimler dışında, her seçim tarihinden en az dört ay önce, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, bu Sözleşmeye Taraf Devletlere Komite üyeliği için gösterecekleri adayları üç ay içinde bildirmelerini isteyen bir yazılı çağrıda bulunur.

3. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri böylesine gösterilen tüm adayların, kendilerini aday gösteren Taraf Devletleri de belirterek alfabetik bir listesini hazırlar ve bu listeyi, her seçim tarihinden en geç bir ay öncesine kadar bu Sözleşmeye Taraf Devletlere sunar.

4. Komite üyelerinin seçimi, bu Sözleşmeye Taraf Devletlerin Birleşmiş Milletler Genel Sekreterinin çağrısıyla Birleşmiş Milletler Merkezinde yapacakları bir toplantıda olur. Bu Sözleşmeye Taraf Devletlerden üçte ikisinin yeter sayıyı oluşturacakları bu toplantıda, hazır bulunan ve oy veren Taraf Devlet temsilcilerinden en çok oyu alan ve salt çoğunluğu sağlayan adaylar komiteye seçilmiş olur.

Madde 31

1. Aynı Devletin birden çok üyüğü Komitede yer alamaz.

2. Komitenin oluşturulmasında, üyelerin eşit coğrafi dağılımının sağlanması ve değişik uygarlıklarla temel hukuk sistemlerinin temsil edilmesi ilkesi göz önünde bulundurulur.

Madde 32

1. Komite üyeleri dört yıllık bir süre için seçilir. Aday gösterilmeleri durumunda yeniden seçilebilirler. Bununla birlikte, ilk seçimde seçilen üyelerden dokuzunun görev süresi iki yılın sonunda biter; ilk seçimden hemen sonra bu dokuz üyenin adları 30. Maddenin 4. fıkrasında değinilen toplantının Başkanı tarafından ad çekmeyle saptanır.

2. Görev süresinin sona ermesi üzerine seçimler, bu Sözleşmenin bu bölümünün yukarıdaki maddeleri uyarınca yapılır.

Madde 33

1. Öteki üyelerin oybirliğiyle bir komite üyesinin geçici nitelikteki bir devamsızlık dışında herhangi bir nedenle görevini yapamaz bir durumda olduğu kanısına varıldığında, Komite Başkanı durumu Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine bildirir. Bu durumda Genel Sekreter, sözkonusu üyenin yerinin boşaldığını ilan eder.

2. Komite üyelerinden birinin ölümü ya da görevden çekilmesi durumunda Başkan, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine hemen durumu bildirir. Genel Sekreter, ölüm tarihinde ya da çekilmenin geçerlik kazandığı tarihte üyeliğin başladığını ilan eder.

Madde 34

1. 33. Maddeye göre bir üyeliğin boşaldığı ilan edildiğinde, yeri boşalan üyenin görev süresi ilan tarihinden sonraki altı ay içinde sona ermiyorsa, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri bu Sözleşmeye Taraf Devletlerin herbirine durumu bildirir. Taraf Devletler, boşalan üyeliğin doldurulması amacıyla 29. Madde uyarınca iki ay içinde aday gösterilebilir.

2. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, böylesine aday gösterilenlerin alfabetik bir listesini hazırlar ve bu Sözleşmeye Taraf Devletlere sunar. Bundan sonra boşalacak bir üyeliği doldurmak üzere, bu Sözleşmenin bu bölümünün ilgili hükümleri uyarınca seçim yapılır.

3. 33. Madde uyarınca ilan edilen bir boş üyeliği doldurmak üzere seçilmiş bir Komite üyesi, bu madde hükümlerine göre yeri boşalan üyenin süresini tamamlar.

Madde 35

Komite üyeleri, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun onayıyla, Komitenin sorumluluklarının önemi gözönüne alınarak yine genel Kurulca kararlaştırılacak koşullara göre Birleşmiş Milletler kaynaklarından ödenek alır.

Madde 36

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, Komitenin bu Sözleşme uyarınca görevlerini etkin bir biçimde yerine getirmesi için gerekli eleman ve kolaylıkları sağlar.

Madde 37

1. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, Komiteyi Birleşmiş Milletler Merkezinde ilk toplantısını yapmaya çağırır.

2. Komite, ilk toplantısından sonra, kendi saptayacağı çalışma kurallarına göre öngördüğü sıklıkta toplanır.

3. Komite, normal olarak Birleşmiş Milletler Merkezinde ya da Cenevre'deki Birleşmiş Milletler Bürosunda toplanır.

Madde 38

Komitenin her üyesi, görevine başlamadan önce, açık bir toplantıda görevlerini yan tutmadan ve vicdanına göre yerine getireceği yolunda resmi bir bildirimde bulunur.

Madde 39

1. Komite, görevlilerini iki yıllık bir süre için kendisi seçer. Bunlar yeni-

den seçilebilir.

2. Komite, kendi çalışma kurallarını koyar, ancak bu kurallar, ötekilerin yanısıra;
 - a- Toplantı yeter sayısının oniki üyeden oluşmasını;
 - b- Komite kararlarının hazır bulunan üyelerin çoğunluğunun oyuyla alınmasını; öngörür.

Madde 40

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, burada tanınan haklara işlerlik kazandırmak üzere benimsedikleri önlemlere ve bu hakların kullanılması konusunda sağladıkları gelişmelere ilişkin olarak;
 - a- Bu Sözleşmenin ilgili Taraf Devletler için yürürlüğe girmesinden sonraki bir yıl içinde;
 - b- Bundan sonra da Komitenin isteği üzerine; raporlar sunmayı üstlenir.
2. Tüm raporlar Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine sunulur. Genel Sekreter, bunların incelenmesi için Komiteye iletir. Raporlar, bu Sözleşmenin uygulanmasını etkileyen öğeleri ve -varsa- güçlükleri belirtir.
3. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, Komiteye danıştıktan sonra, bu raporların ilgili uzmanlık kuruluşlarının yetki alanlarına giren bölümlerinin birer örneğini bu kuruluşlara iletebilir.
4. Komite, bu Sözleşmeye göre Taraf Devletlerce sunulan raporları inceler. Taraf Devletlere, kendi raporlarını ve uygun gördüğü genel görüşleri iletir. Komite, bu Sözleşmeye Taraf Devletlerden aldığı raporların örnekleriyle bu görüşleri, Ekonomik ve Toplumsal Konseye de iletebilir.
5. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, bu maddenin 4. fıkrası uyarınca belirtilen görüşler üzerindeki kendi görüşlerini Komiteye sunabilir.

Madde 41

1. Bu Sözleşmeye Taraf bir Devlet, herhangi bir anda taraf bir Devletin bir başka Taraf Devlet hakkında bu Sözleşmedeki yükümlülüklerini yerine getirmediği yolundaki suçlamasını içeren duyuruları kabul edip inceleme yetkisini bu madde uyarınca Komiteye tanıyan bir bildirimde bulunabilir. Bu maddede sözü geçen duyurular, ancak Komitenin kendisi bakımından bu yetkisini tanıyan bir bildirimde bulunmuş bir Taraf Devletçe sunulması durumunda kabul edilip incelenebilir. Böyle bir bildirimde bulunmamış bir Taraf Devletle ilgili olan duyurular Komitece kabul edilmez. Bu maddeye göre kabul edilen duyurular aşağıdaki işlem kuralları uyarınca ele alınır:
 - a- Bu Sözleşmeye Taraf bir Devlet, bir başka Taraf Devletin bu Sözleşmenin hükümlerine işlerlik kazandırmadığı görüşüne varırsa, yazılı bir duyuruyla durumu bu Taraf Devletin dikkatine sunabilir. Duyuruyu alan Devlet alış tarihinden sonraki üç ay içinde duyuruyu gönderen Devlete Konuyu açığa kavuşturan yazılı bir açıklamada ya da bir başka bildirimde bulunur. Bu açıklama, olabildiği ve uygun görüldüğü ölçüde, bu konudaki iç işlemleri

ve başvuru, başvurulabilecek olan ya da yürürlükte bulunan yargı yollarını da içerir.

b- İlk duyurunun alıcı Devlet tarafından alınmasından sonraki altı ay içinde konu ilgili Taraf Devletlerin her ikisini de yeterli kılacak bir sonuca bağlanamazsa, Devletlerden herbiri, Komiteye ve öteki Devlete bildirimde bulunarak konuyu komiteye iletme hakkına sahiptir.

c- Komite, kendisine iletilen bir konuyu ancak uluslararası hukukun genel olarak benimsenmiş ilkelerine göre, bu konuya ilişkin tüm iç yargı yollarının kullanıldığı başka bir yolun kalmadığı kanısına vardıldıktan sonra ele alır. Yargı yollarını uygulamanın makul olmayan bir ölçüde geciktirildiği durumlarda bu bir kural değildir.

d- Komite, bu madde uyarınca alınan duyuruları incelerken kapalı toplantılar yapar.

e- Komite, bu maddenin (c) bendi hükümleriyle bağlı olarak, konunun bu Sözleşmede tanınan insan hakları ve temel özgürlüklere saygı temeli üzerinde dostça bir çözüme kavuşturulması amacıyla ilgili taraf Devletler arasında arabulucu girişimlerde bulunur.

f- Kendisine iletilen herhangi bir konuda Komite, (b) bendinde değinilen Taraf Devletlere ilgili bilgileri sağlama çağrısında bulunabilir.

g- Konu Komitece incelenirken (b) bendinde anılan ilgili Taraf Devletlerin, Komitede temsil edilmek ve sözlü ve/ya da yazılı bilgi sunma hakkı vardır.

h- Komite, (b) bendinde belirtilen bildirim alınmasından sonraki oniki ay içinde aşağıdaki koşullara uygun bir rapor sunar:

i- (e) bendinde öngörüldüğü biçimde bir çözüme ulaşıldığında, Komitenin raporu, olguların ve varılan sonucun kısaca belirtilmesiyle yetinir.

ii- (e) bendinde öngörüldüğü biçimde bir çözüme ulaşılmadığında, Komite rapor bulgularının kısaca belirtilmesiyle yetinirken, bu rapora ilgili Taraf Devletlerce yapılan yazılı başvurularla sözlü başvuruların tutanakları eklenir.

Her durumda, düzenlenen rapor ilgili Taraf Devletlere duyurulur.

2. Bu maddenin hükümleri, bu Sözleşmeye Taraf olan on Devletin bu maddenin 1. Fıkrasına göre bildirimde bulunması üzerine yürürlüğe girer. Bu bildirimler, Taraf Devletlerce Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine verilir. Genel Sekreter, bunların birer örneğini öteki Taraf Devletlere gönderir. Böyle bir bildirim, Genel Sekretere bildirilerek herhangi bir anda geri alınabilir. Bildirimin geri alınması, bu maddeye göre iletilmiş olan bir duyurunun içeriğini oluşturan herhangi bir konunun incelenmesini önlemez. Bildirimin geri alındığı yolundaki bilgi Genel Sekretere ulaştıktan sonra, ilgili Taraf Devlet yeni bir bildirimde bulunmadıkça herhangi bir Devlettten başka bir duyuru alınmaz.

Madde 42

1.

a- 41. Madde uyarınca Komiteye iletilen bir konu, ilgili Taraf Devletlerin yeterli göreceği biçimde sonuçlanmazsa, Komite, ilgili Taraf Devletlerin ön oluruyla sadece bu amaçla (bundan böyle Komisyon olarak anılacak olan) bir Uzlaştırma Komisyonu oluşturur. Bu Komisyon, konunun bu Sözleşmeye saygı temeli üzerinde dostça bir çözüme kavuşturulması amacıyla ilgili Taraf Devletlere arabuluculuk yapar.

b- Komisyon, ilgili Taraf Devletlerce kabul edilebilecek beş kişiden oluşur. İlgili Taraf Devletler, Komisyon üyelerinin tümü ya da bir bölümü üzerinde uzlaşmaya varamazlarsa, üzerinde anlaşmaya varılamamış Komisyon üyeleri yerine, Komite tarafından ve kendi içinden gizli oyla ve üçte iki çoğunlukla üye seçilir.

2. Komisyon üyeleri kendi adlarına görev yapar. İlgili Taraf Devletlerin ya da bu Sözleşmeye Taraf olmayan bir Devletin ya da 41. Maddeye göre bir bildirimde bulunmamış olan bir Taraf Devletin vatandaşı olamazlar.

3. Komisyon, kendi Başkanını seçer ve kendi çalışma kurallarını belirler.

4. Komisyonun toplantıları normal olarak Birleşmiş Milletler Merkezinde ya da Cenevre'deki Birleşmiş Milletler Bürosunda yapılır. Bununla birlikte, Komisyon, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri ve ilgili Taraf Devletlere danışarak belirleyeceği başka uygun yerlerde de toplantı yapılabilir.

5. 36. Maddeye göre kurulan Sekreterlik, bu madde uyarınca oluşturulan komisyonlara da hizmet verir.

6. Komite tarafından alınan ve derlenen bilgiler, Komisyonun hizmetine sunulur. Komisyon, ilgili Taraf Devletlerden başka ilgili bilgileri vermelerini isteyebilir.

7. Komisyon konuyu enine boyuna inceledikten sonra, ancak her durumda konuyu ele alışından sonra en geç oniki ay içinde ilgili Taraf Devletlere bildirilmek üzere Komite Başkanına bir rapor sunar.

a- Komisyon, konunun incelenmesini oniki ayda bitiremezse, raporunu çalışmalarının durumuna ilişkin kısa bir açıklamayla sınırlar.

b- Bu Sözleşmede tanınan insan haklarına saygı temeli üzerinde konu dostça bir çözüme kavuşturulduğunda, Komisyon, raporunda olguların ve varılan çözümün kısa bir anlatımına yer verir.

c- (b) bendinde öngörülen koşullara göre bir çözüme ulaşamadığında, Komisyon raporu, ilgili Taraf Devletler arasındaki konunun tüm içerimlerine ilişkin bulgularıyla konunun dostça çözümlenmesi olanağına ilişkin görüşlerini kapsar. Bu rapor, ilgili Taraf Devletlerce yapılmış yazılı başvurularla sözlü başvuruların tutanaklarını da içerir.

d- Komisyon raporu, (c) bendine göre sunulduğunda, ilgili Taraf Devletler, raporun alınmasından sonraki üç ay içinde Komite Başkanına Komisyon raporunun içeriğini kabul edip etmediklerini bildirir.

8. Bu maddenin hükümleri, Komitenin 41. Maddeye göre üstlendiği sorumlulukları kaldırmaz.

9. İlgili Taraf Devletler, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterince yapılacak tahminlere göre Komisyon üyelerinin tüm giderlerini eşit olarak paylaşır.

10. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, bu maddenin 9. fıkrası uyarınca ilgili Taraf Devletlerce ödenmesinden önce, gerektiğinde, Komisyon üyelerinin giderlerini karşılamaya yetkilidir.

Madde 43

Komite üyeleriyle, 42. Maddeye göre kurulabilecek olan özel amaçlı uzlaştırma komisyonu üyeleri, Birleşmiş Milletlerin ayrıcalıkları ve Dokunulmazlıkları Sözleşmesinin ilgili bölümlerinde konmuş olan ve Birleşmiş Milletler adına görevli uzmanlara tanınan kolaylık, ayrıcalık ve dokunulmazlıklardan yararlanır.

Madde 44

Bu Sözleşmenin uygulanmasıyla ilgili hükümler, Birleşmiş Milletler ve uzmanlık kuruluşlarının kuruluş belgeleri ve sözleşmelerinde öngörülen insanlık haklarına ilişkin işlemleri zedelemeyen ve bu Sözleşmeye Taraf Devletleri bir anlaşmazlığı çözmek üzere aralarında yürürlükte olan genel ya da özel uluslararası sözleşmeler uyarınca başka işlemlere başvurmadan alıkoymaz.

Komite, Ekonomik ve Toplumsal Konsey aracılığıyla Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna etkinlikleri konusunda yıllık bir rapor sunar.

Madde 46

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler bu Sözleşmede tanınan hakların gerçekleştirilmesi yolundaki uluslararası etkinliğin; sözleşmelerin yapılması, tavsiyelerin benimsenmesi, teknik yardım sağlanması ve ilgili hükümetlerle birlikte inceleme ve danışma amaçlı bölgesel toplantılarla teknik toplantıların yapılması gibi yöntemleri içerdiğini kabul eder.

Madde 47

Bu Sözleşmenin hiçbir hükmü Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda ve uzmanlık kuruluşlarının kuruluş belgelerinde, çeşitli Birleşmiş Milletler organlarının ve uzmanlık kuruluşlarının bu Sözleşmede ele alınan konulara ilişkin sorumluluklarını tanımlayan hükümleri zedeleyici biçimde yorumlanamaz.

Madde 48

Bu Sözleşmenin hiçbir hükmü, tüm halkların doğal zenginlik ve kaynaklarını tam olarak ve özgürce kullanmak ve bunlardan yararlanmak konusundaki kendiliğinden hakkını zedeleyici biçimde yorumlanamaz.

BÖLÜM V

Madde 49

1. Bu Sözleşme, Birleşmiş Milletlerin ya da Uzmanlık kuruluşlarının üyesi herhangi bir Devletin, Uluslararası Adalet Divanı Statüsüne Taraf herhangi bir Devletin ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca bu Sözleşmeye Taraf olmaya çağrılmış olan herhangi bir başka Devletin imzasına açıktır.

2. Bu Sözleşme onaya bağlıdır. Onay belgeleri Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine verilir.

3. Bu Sözleşme, bu maddenin 1. fıkrasında anılan herhangi bir Devletin katılmasına açıktır.

4. Katılma, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine bir katılma belgesinin verilmesiyle olur.

5. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, bu Sözleşmeyi imzalamış ya da ona katılmış olan tüm Devletlere her onay belgesi ya da katılma belgesinin verilişini bildirir.

Madde 50

1. Bu Sözleşme, otuzbeşinci onay belgesi ya da katılma belgesinin Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine veriliş tarihinden üç ay sonra yürürlüğe girer.

2. Otuzbeşinci onay belgesi ya da katılma belgesinin verilişinden sonra bu Sözleşmeyi onaylayan ya da ona katılan her Devlet için bu Sözleşme, kendi onay belgesi ya da katılma belgesini verdiği tarihten üç ay sonra yürürlük kazanır.

Madde 51

Bu Sözleşmenin hükümleri, federal Devletlerin her kesiminde, herhangi bir sınırlama ya da ayırım yapılmaksızın yürürlüğe girer.

Madde 52

1. Bu Sözleşmeye Taraf herhangi bir Devlet, bir değişiklik önerisinde bulunabilir ve bu amaçla Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine başvurabilir. Bunun üzerine Genel Sekreter, değişiklik önerilerini bu Sözleşmeye Taraf Devletlere, sözkonusu önerileri görüşmek ve oylamak üzere Taraf Devletlerce yapılacak bir Konferansa razı olup olmadıklarını bildirmelerini isteyerek duyurur. Taraf Devletlerin en az üçte birinin böyle bir Konferansı desteklemesi durumunda, Genel Sekreter Birleşmiş Milletlerin girişimiyle bir Konferans toplar. Bu Konferansta hazır bulunan ve oy verenlerin çoğunluğu tarafından benimsenen bir değişiklik onanmak üzere Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna sunulur.

2. Sözleşme değişiklikleri Genel Kurulca onanarak bu Sözleşmeye Taraf devletlerin üçte ikisi tarafından kendi anayasal işlemleri uyarınca kabul edildiğinde yürürlük kazanır.

3. Değişiklikler yürürlüğe girdiğinde bunları kabul eden taraf Devletler için bağlayıcı olur. Öteki Taraf Devletlerse, bu Sözleşmenin hükümleriyle

ve kabul ettikleri daha önceki değişikliklerle bağlıdır.

Madde 53

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, 48. Maddenin 5. fıkrasına göre yapılan bildirimlerden ayrı olarak, aynı Maddenin 1. fıkrasında değinilen tüm Devletlere,

a- 48. Maddeye göre yapılan imzalama, onaylama ve katılmaları;

b- 49. Maddeye göre bu Sözleşmenin yürürlüğe giriş tarihiyle, 51. Maddeye göre herhangi bir değişikliğin yürürlüğe giriş tarihini; bildirir.

Madde 54

1. Çince, Fransızca, İngilizce, İspanyolca ve Rusça metinleri aynı ölçüde geçerli olan bu Sözleşme Birleşmiş Milletler arşivine konur.

2. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri 48. Maddede anılan tüm Devletlere bu Sözleşmenin onaylı örneklerini gönderir.

EKONOMİK, TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL HAKLAR ULUSLARARASI SÖZLEŞMESİ

-International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights
New York 3 Ocak 1966

BAŞLANGIÇ

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler,

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda ilan edilen ilkeler uyarınca insanlık ailesinin tüm üyelerinin niteliğinde bulunan onurunu ve eşit ve ayrılmaz haklarını tanımının dünyada özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğunu gözönünde bulundurarak,

Bu hakların insan kişiliğinin niteliğindeki onurdan kaynaklandığını bile-
rek,

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi uyarınca korkudan ve yokluktan arın-
mış özgür insan ülküsüne ancak kişisel ve siyasal hakların yanı sıra herkesin
ekonomik, toplumsal ve kültürel haklardan yararlanabileceği koşullar yara-
tıldığında ulaşılabileceğinin bilincinde olarak,

Birleşmiş Milletler Antlaşması'na göre Devletlerin insan hak ve özgür-
lüklerine karşı evrensel saygıyı geliştirme yükümlülüğü üstlendiklerini dik-
kate alarak,

Başkalarına ve üyesi olduğu topluluğa karşı ödevleri olan bireyin, bu
Sözleşmede tanınan hakların geliştirilip gözetilmesi yolunda çaba gösterme
sorumluluğu bulunduğunu kavrayarak,

Aşağıdaki hükümlerde uzlaşmıştır;

BÖLÜM I

Madde 1

1. Tüm halkların kendi yazgılarını belirleme hakları vardır. Bu haktan
ötürü, siyasal statülerini özgürce saptayarak ekonomik, toplumsal ve kültürel
gelişmelerini özgürce gözetebilirler.

2. Tüm halklar, karşılıklı yarar ilkesine dayalı uluslararası ekonomik iş-
birliği ve uluslararası hukuktan doğan herhangi bir yükümlülüğü zedelemek-
sizin kendi doğal zenginlik ve kaynaklarını, kendi amaçları için özgürce
kullanabilir. Bir halk, hiçbir koşulda kendi geçim kaynaklarından yoksun
bırakılamaz.

3. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, kendini yönetmeyen ve vesayet altında
bulunan ülkelerin yönetiminden sorumlu olanlar da dahil, halkların kendi
yazgılarını belirleme hakkının gerçekleşmesini özendirir ve Birleşmiş Mil-
letler Antlaşmasının hükümleri uyarınca bu hakka saygı gösterir.

BÖLÜM II

Madde 2

1. Bu Sözleşmeye Taraf her Devlet kaynaklarının olanca tek tek ve özellikle ekonomik ve teknik uluslararası yardım ve işbirliğiyle bu Sözleşmede tanınan hakların giderek tam anlamıyla ve özellikle yasal önlemlerin benimsenmesi de dahil tüm uygun yollarla gerçekleşmesini sağlama amacıyla girişimlerde bulunmayı üstlenir.

2. Bu Sözleşmeye Taraf olan Devletler, bu Sözleşmede öne sürülen hakların ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka bir görüş, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuş ya da başka bir statü gibi herhangi bir ayırım gözetmeksizin uygulanacağını güvenceye bağlamayı üstlenir.

3. Gelişmekte olan ülkeler, insan haklarına ve ulusal ekonomilerine gereken özeni göstererek bu Sözleşmede tanınan ekonomik hakları kendi vatandaşlığında olmayanlara ne ölçüde sağlayacağını belirleyebilir.

Madde 3

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, bu Sözleşmede öne sürülen tüm ekonomik, toplumsal ve kültürel haklardan erkeklerle kadınların eşit olarak yararlanma hakkını tanır.

Madde 4

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, bu Sözleşme uyarınca Devlet tarafından sağlanan haklardan yararlanma konusunda Devletin bu haklara ancak özülüyle bağdaşır olmak ve demokratik bir toplumda genel refahı yükseltmek üzere yasayla belirlenen sınırlamalar getirilebileceğini kabul eder.

Madde 5

1. Bu Sözleşmenin hiçbir hükmü, herhangi bir Devlet, grup ya da kişiye, burada tanınan hak ve özgürlüklerden herhangi birini ortadan kaldırmayı ya da Sözleşmede öngörülenden daha kapsamlı olarak sınırlamayı amaçlayan herhangi bir eylem ya da edimde bulunma hakkını verir biçiminde yorumlanamaz.

2. Bu Sözleşmenin kimi hakları tanımadığı ya da daha sınırlı bir ölçüde tanıdığı gerekçesiyle herhangi bir ülkede yasalar, sözleşmeler, düzenlemeler ve törelerle tanınmış ya da yürürlükte olan temel insan haklarından herhangi biri kısıtlama ya da aykırı davranış konusu olamaz.

BÖLÜM III

Madde 6

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin özgürce seçtiği ya da benimsediği bir işte çalışarak yaşamını kazanma fırsatına sahip olma hakkını içe-

ren çalışma hakkını tanır ve bu hakkı korumak için uygun girişimlerde bulunur.

2. Bu Sözleşmeye Taraf bir Devletin bu hakkın tam olarak gerçekleşmesi amacıyla yapacağı girişimler; bireye temel siyasal ve ekonomik özgürlükleri sağlayacak koşullar altında kararlı ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmeyi ve tam ve verimli bir çalışmayı gerçekleştirmek üzere, politikalar ve tekniklerle mesleki ve teknik yönlendirme ve yetiştirme programları uygulamalarını da içerir.

Madde 7

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, özellikle;

a- Tüm işçilere, en azından;

-Adil bir ücretle herhangi bir ayırım gözetmeksizin, özellikle kadınların erkeklerden daha düşük olmayan bir iş koşulunda eşit işe eşit ücret ilkesiyle çalıştırılmalarını güvenceye bağlayacak biçimde, eşdeğerde işler için eşit ücretlendirme;

-Bu Sözleşmenin hükümlerine uygun olarak kendileri ve aileleri için insanca bir yaşam düzeyi;

sağlayacak bir ücret düzeni;

b- Güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları;

c- Herkese kıdem ve yeterlik dışında hiçbir koşula bağlı olmaksızın işinde uygun bir düzeye yükselmek üzere eşit ilerleme fırsatı;

d- Dinlenme, boş zaman ve makul çalışma süresi ve ücretli dönemsel tatillerle resmi tatillerde ücret verilmesini;

sağlayacak adil ve elverişli çalışma koşullarından herkesin yararlanma hakkını tanır.

Madde 8

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler,

a- Herkese ekonomik ve toplumsal çıkarlarının korunup geliştirilmesi için sendika kurma ve ancak ilgili örgütün kurallarına bağlı olmak koşuluyla istediği sendikaya üye olma hakkını ve bu hakkın kullanılmasında demokratik bir toplumda ulusal güvenlik ya da kamu düzeni ya da başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması bakımından zorunlu bulunan ve ancak yasayla konulmuş olanlar dışında bir kısıtlama uygulamamayı;

b- Sendikaların, ulusal federasyon ya da konfederasyonlar kurma ve konfederasyonların uluslararası sendika örgütleri oluşturma ya da bu örgütlere katılma hakkını;

c- Sendikaların, demokratik bir toplumda korunması bakımından zorunlu bulunan ve ancak yasayla konulmuş olanlar dışında başka sınırlamalara bağlı olmaksızın özgürce çalışma hakkını;

d- İlgili ülkenin yasalarına uygun olarak kullanılmak koşuluyla grev hakkını sağlamayı;

üstlenir.

2. Bu madde, silahlı kuvvetler ve güvenlik güçleri üyeleriyle Devlet görevlilerinin bu hakları kullanmalarına yasal sınırlamalar koymaya engel değildir.

3. Bu maddenin hiçbir hükmü, Dernek Kurma Özgürlüğü ve Örgütlenme Hakkının Korunmasına ilişkin ve 1948 tarihli Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesine taraf Devletlere bu Sözleşmede öngörülen güvenceleri zedeleyecek yasal önlemler alma ya da yasaları bu güvenceleri zedeleyecek biçimde uygulama yetkisi vermez.

Madde 9

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkese sosyal sigorta dahil, toplumsal güvenlik hakkı tanır.

Madde 10

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler:

1. Toplumun doğal ve temel birimi olan aileye, özellikle kuruluşunda ve bağımlı çocukların bakım ve eğitiminden sorumlu olduğu durumda en geniş olanaklı koruma ve yardım sağlamayı, evliliğin istekli eşlerin özgür oluruyla kurulmasını;

2. Annenin doğumundan önce ve sonra makul bir süre özel olarak korunmasını ve bu dönemlerde çalışan anneye ücretli izin ya da yeterli toplumsal güvenlik yardımını kapsayan izin olanağı sağlanmasını;

3. Tüm çocuklar ve gençler için, anababaları ya da başka koşulları nedeniyle ayırım gözetilmeksizin, özel koruma ve yardım önlemlerinin alınmasını, çocuk ve gençlerin ekonomik ve toplumsal sömürden korunmasını, ahlak ya da sağlıklarına zararlı, yaşamları için tehlikeli ya da normal gelişmelerini önleyecek işlerde çalışmalarının yasayla ceza yaptırımına bağlanmasını, aynı zamanda saptanacak bir yaş sınırının altında ücretli çocuk emeği kullanmanın yasayla engellenip cezalandırılması gerektiğini;

kabul eder.

Madde 11

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkese, kendisi ve ailesi için beslenme, giyim ve konut dahil, yeterli bir yaşam düzeyi ve yaşama koşullarını sürekli olarak geliştirme hakkı tanır. Taraf Devletler, özgür isteğe dayalı uluslararası işbirliğinin bu alandaki temel önemini tanıyarak bu hakkın gerçekleştirilmesini sağlama yolunda gerekli girişimlerde bulunur.

2. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin açıktan korunma temel hakkını tanıyarak tek tek ve uluslararası işbirliği yoluyla önlemler alır. Bu önlemler;

a- Teknik ve bilimsel bilgiden tam yararlanarak, beslenme ilkeleri bilgisini yaygınlaştırarak ve doğal kaynakların en etkin biçimde geliştirilip kullanılmasını sağlamak üzere tarım sistemini geliştirip iyileştirerek besin üretim, koruma ve dağıtım yöntemlerini geliştirmek için;

b- Gerek dıştan yiyecek maddesi alan, gerekse dışa yiyecek maddesi satan ülkelerin sorunları gözönüne alınarak, dünya yiyecek maddesi stoklarının gereksinmeye göre dengeli dağılımını sağlamak için;
gerekli özel programları da kapsar.

Madde 12

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkesin erişilebilir en yüksek bedensel ve ruhsal sağlık standardından yararlanma hakkını tanır.

2. Bu Sözleşmeye Taraf Devletlerce bu hakkı tam olarak gerçekleştirmek üzere yapılacak girişimler;

a- Ölü doğum oranı ve çocuk ölümlerinin azaltılması ve çocuğun sağlıklı gelişmesi için önlemler alınması;

b- Çevre ve endüstri sağlığının her bakımdan iyileştirilmesi;

c- Salgın ve yöresel hastalıklarla, meslek hastalıkları ve öteki hastalıkların önlenmesi, bakımı ve denetlenmesi;

d- Hastalık durumunda herkese tıbbi hizmet ve bakım sağlayacak koşulların yaratılması;

için gerekli olan önlemleri içerir.

Madde 13

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkese eğitim hakkı tanır. Eğitimin insan kişiliğinin ve onur duygusunun tam gelişmesine yönelik olmasını ve insan hakları ve temel özgürlüklere olan saygıyı güçlendirmesini sağlar. Ayrıca eğitimin herkesin özgür bir topluma etkin olarak katılmasına olanak sağladığını, tüm uluslararası olduğu gibi, ırksal, etnik ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu geliştirdiğini ve Birleşmiş Milletlerin barışı koruma etkinliklerini özendirdiğini de kabul eder.

2. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler bu hakkı tam olarak gerçekleştirmek amacıyla;

a- İlköğretimin zorunlu olmasını ve herkese ücretsiz sağlanmasını;

b- Orta öğretimin, teknik ve mesleki eğitim dahil, çeşitli biçimlerinin, her önlem alınarak, özellikle ücretsiz eğitimin giderek yaygınlaştırılması yoluyla herkese açık ve herkesçe görülebilir olmasını;

c- Yüksek öğrenimin, her uygun yolla ve özellikle ücretsiz eğitimin giderek yaygınlaştırılmasıyla herkese becerisine göre eşit olarak açılmasını;

d- İlk öğrenimini tamamlayamamış ya da hiç görmemiş kişiler için temel eğitimin olabildiğince özendirilmesi ya da güçlendirilmesini;

e- Her düzeyde, bir okul sisteminin geliştirilmesini, yeterli bir burs sisteminin kurulmasını ve eğitim personelinin maddi koşullarının giderek iyileştirilmesini;

kabul eder.

3. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, anababaların ya da –kimi durumlarda-

yasal vasilerin, Devlet tarafından kurulanların dışında Devletçe konmuş ya da onanmış belli eğitim ölçülerine uyan okullar seçme özgürlüklerine saygı göstermeyi ve çocuklarının kendi inançları doğrultusunda ahlak ve din eğitimi görmelerini sağlamayı üstlenir.

4. Bu maddenin hiçbir hükmü, her durumda bu maddenin 1. fıkrasında öne sürülen ilkelerin gözetilmesi ve verilen eğitimin Devlet tarafından konacak belli ölçülere uygun düşmesi koşuluyla, birey ve kuruluşların eğitim kurumları kurma ve yönetme özgürlüğünü zedeleyici biçimde yorumlanamaz.

Madde 14

Bu Sözleşmeye Taraf her Devlet, taraf olduğu sırada, ana ülkesi ya da yargı yetkisi içinde bulunan öteki ülkelerde ücretsiz ve zorunlu ilk öğretim verme gücünde değilse, herkes için ücretsiz ve zorunlu eğitim ilkesinin - belirtilecek makul bir süre içinde- giderek uygulanmasına ilişkin ayrıntılı bir uygulama planını iki yıl içinde benimsemeyi üstlenir.

Madde 15

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, herkese;
a- Kültürel yaşama katılma;
b- Bilimin gelişme ve uygulanmasının sağladığı olanaklardan yararlanma;
c- Sahibi olduğu bilimsel, edebi ve sanatsal herhangi bir üründen doğan manevi ve maddi çıkarlarının korunması;
hakkını tanır.

2. Bu Sözleşmeye Taraf Devletlerce bu hakkın tam olarak gerçekleşmesi için yapılacak girişimler, bilim ve kültürün korunması ve geliştirilmesi için gerekli olan önlemleri içerir.

3. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, bilimsel araştırma ve yaratıcı etkinlikler için kaçınılmaz olan özgürlüğe saygı göstermeyi üstlenir.

4. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, bilimsel ve kültürel alanda uluslararası ilişki ve işbirliğinin özendirilip geliştirilmesinden doğacak yararları tanır.

BÖLÜM IV

Madde 16

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, Sözleşmenin bu bölümü uyarınca, bu belgede tanınan hakların gözetilmesi konusunda benimsedikleri önlemler ve gösterdikleri gelişmelere ilişkin raporlar sunmayı üstlenir.

2. a- Tüm raporlar, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine sunulur. Genel Sekreter, bu sözleşmenin hükümleri uyarınca raporların örneklerini incelemesi için Ekonomik ve Toplumsal Konseye iletir.

b- Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, bu sözleşmeye Taraf Devletlerin aynı zamanda uzmanlık kuruluşlarına üye olanlarından gelen raporların ya

da ilgili bölümlerinin birer örneğini kuruluş amaçları uyarınca adı geçen kuruluşların sorumluluğu içine giren bir konuyla ilgili olduğunda bu uzmanlık kuruluşlarına da gönderir.

Madde 17

1. Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, Ekonomik ve Toplumsal Konsey tarafından bu Sözleşmenin yürürlüğe girdiği bir yıl içinde Taraf Devletlere ve ilgili uzmanlık kuruluşlarına danışarak belirlenecek bir program uyarınca aşamalı olarak raporlarını verir.

2. Bu raporlar, bu Sözleşmeyle üstlenilen yükümlülüklerin yerine getirilme düzeyini etkileyen etken ve güçlükleri gösterebilir.

3. Bu Sözleşmeye Taraf Devletlerce ilgili bilgilerin daha önce Birleşmiş Milletler ya da herhangi bir uzmanlık kuruluşuna verilmiş olması durumunda, bu bilginin yenilenmesine gerek yoktur; sunulmuş olan bu bilgiye açıkça değinmek yeterlidir.

Madde 18

Ekonomik ve Toplumsal Konsey, Birleşmiş Milletler Antlaşması gereğince insan hakları ve temel özgürlükler alanındaki sorumluluklarını yerine getirirken, uzmanlık kuruluşlarıyla, etkinlik alanları içine giren ve bu Sözleşme hükümlerinin gözetilmesinde gösterilen gelişmeler konusunda kendisine verecekleri raporlara ilişkin düzenlemeler yapabilir. Bu raporlar, ilgili kuruluşların yetkili organlarınınca benimsenen uygulamalara ilişkin karar ve tavsiyeleri içerebilir.

Madde 19

Ekonomik ve Toplumsal Konsey, insan haklarına ilişkin olarak 16 ve 17. Maddeler uyarınca Devletler tarafından ya da 18. Madde uyarınca uzmanlık kuruluşları tarafından sunulan raporları, incelemesi ve genel tavsiyesinin alınması ya da gereğinde bilgi için İnsan Hakları Komisyonuna iletebilir.

Madde 20

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler ve ilgili uzmanlık kuruluşları, Ekonomik ve Toplumsal Konseye, 19. Madde uyarınca yapılacak herhangi bir genel tavsiye üzerine ya da İnsan Hakları Komisyonunun herhangi bir raporunda ya da bu raporda anılan herhangi bir belgede bu genel tavsiyeye ilişkin değinmeler üzerinde görüş bildirebilir.

Madde 21

Ekonomik ve Toplumsal Konsey, Genel Kurula zaman zaman, genel nitelikteki tavsiyelerle bu Sözleşmeye Taraf Devletlerden ve uzmanlık kuruluşlarında bu Sözleşmede tanınan hakların genel gözetiminde gösterilen gelişmeler ve alınan önlemlere ilişkin olarak verilen bilgilerin bir özetini içeren raporlar sunabilir.

Madde 22

Ekonomik ve Toplumsal Konsey, bu Sözleşmenin bu bölümünde anılan raporlardan doğan ve bu Sözleşmenin etkin biçimde uygulanması için alınabilecek uluslararası önlemler konusunda kendi yetki alanları içinde karar vermederinde yardımcı olabilecek konuları, Birleşmiş Milletlerin öteki organları, yardımcı organları ve teknik yardım sağlamakla görevli uzmanlık kuruluşlarının dikkatine sunabilir.

Madde 23

Bu Sözleşmeye Taraf Devletler, bu Sözleşmede tanınan hakların gerçekleştirilmesi yolundaki uluslararası etkinliğin; sözleşmelerin yapılması, tavsiyelerin benimsenmesi, teknik yardım sağlanması ve ilgili hükümetlerle birlikte inceleme ve danışma amaçlı bölgesel toplantılarla teknik toplantıların yapılması gibi yöntemleri içerdiğini kabul eder.

Madde 24

Bu Sözleşmenin hiçbir hükmü Birleşmiş Milletler Antlaşmasında ve uzmanlık kuruluşlarının kuruluş belgelerinde, çeşitli Birleşmiş Milletler organlarının ve uzmanlık kuruluşlarının bu Sözleşmede ele alınan konulara ilişkin sorumluluklarını tanımlayan hükümleri zedeleyici biçimde yorumlanamaz.

Madde 25

Bu Sözleşmenin hiçbir hükmü, tüm halkların doğal zenginlik ve kaynaklarını tam olarak ve özgürce kullanmak ve bunlardan yararlanmak konusundaki doğal hakkını zedeleyici biçimde yorumlanamaz.

BÖLÜM V**Madde 26**

1. Bu Sözleşme, Birleşmiş Milletler üyesi herhangi bir Devletin ya da Birleşmiş Milletlerin herhangi bir uzmanlık kuruluşu üyesinin, Uluslararası Adalet Divanı Statüsüne Taraf herhangi bir Devletin ve Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca bu Sözleşmeye taraf olmaya çağırılmış olan herhangi bir başka Devletin imzasına açıktır.

2. Bu Sözleşme onaya bağlıdır. Onay belgeleri Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine verilir.

3. Bu Sözleşme, bu maddenin, 1. fıkrasında anılan herhangi bir Devletin katılımına açıktır.

4. Katılma, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine bir katılma belgesinin verilmesiyle olur.

5. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, bu Sözleşmeyi imzalamış ya da ona katılmış olan tüm Devletlere, her onay ya da katılma belgesinin verilişini bildirir.

Madde 27

1. Bu Sözleşme, otuzbeşinci onay ya da katılma belgesinin Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine verildiği tarihten üç ay sonra yürürlüğe girer.

2. Otuzbeşinci onay belgesi ya da katılma belgesinin verilişinden sonra bu Sözleşmeyi onaylayan ya da ona katılan her Devlet için bu Sözleşme, kendi onay belgesi ya da katılma belgesini verdiği tarihten üç ay sonra yürürlük kazanır.

Madde 28

Bu Sözleşmenin hükümleri, federal Devletlerin her kesiminde, herhangi bir sınırlama ya da ayırım yapılmaksızın yürürlüğe girer.

Madde 29

1. Bu Sözleşmeye Taraf herhangi bir Devlet, bir değişiklik önerisinde bulunabilir ve bu amaçla Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine başvurabilir. Bunun üzerine Genel Sekreter, değişiklik önerisini bu Sözleşmeye Taraf Devletlere, sözkonusu önerileri görüşmek ve oylamak üzere Taraf Devletlerce yapılacak bir Konferansa taraftar olup olmadıklarını bildirmelerini isteyerek duyurur. Taraf Devletlerin en az üçte birinin böyle bir Konferansı desteklemesi durumunda, Genel Sekreter Birleşmiş Milletlerin girişimiyle bir Konferans toplar. Bu Konferansta hazır bulunan ve oy verenlerin çoğunluğu tarafından benimsenen bir değişiklik onamak üzere Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna sunulur.

2. Sözleşme değişiklikleri Genel Kurulca onanarak bu Sözleşmeye Taraf Devletlerce üçte ikisi tarafından kendi anayasal işlemleri uyarınca kabul edildiğinde yürürlük kazanır.

3. Değişiklikler yürürlüğe girdiğinde bunları kabul eden taraf devletler için bağlayıcı olur. Öteki Taraf Devletlerse, bu Sözleşmenin hükümleriyle ve kabul ettikleri daha önceki değişikliklerle bağlıdır.

Madde 30

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, 26. Maddenin 5. fıkrasına göre yapılan bildirimlerden ayrı olarak aynı maddenin 1. fıkrasında anılan tüm Devletlere;

a- 26. Maddeye göre yapılan imzalama, onaylama ve katılmaları;

b- 27. Maddeye göre bu Sözleşmenin yürürlüğe giriş tarihiyle, 29. Maddeye göre herhangi bir değişikliğin yürürlüğe giriş tarihini bildirir.

Madde 31

1. Çince, Fransızca, İngilizce, İspanyolca ve Rusça metinleri aynı ölçüde geçerli olan bu Sözleşme Birleşmiş Milletler arşivine konur.

2. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri 26. Maddede anılan tüm Devletlere bu Sözleşmenin onaylı örneklerini gönderir.

AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ

(11 Numaralı Protokol sonrasında AİHS'nin yürürlükteki son metni)

İNSAN HAKLARINI VE TEMEL ÖZGÜRLÜKLERİ KORUMA SÖZLEŞMESİ¹

Avrupa Konseyi üyesi imzacı hükümetler,
Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 10 Aralık 1948 tarihinde ilan edilen Evrensel İnsan Hakları Bildirisi'ni;

Bu Bildiri'nin, ilan ettiği hakların evrensel düzlemde ve etkin biçimde tanınmasını ve bunlara uyulmasını temin etmeyi amaçladığını;

Avrupa Konseyi'nin amacının, üyeler arasında daha geniş bir birliği başarmak ve bu amaca ulaşmak için izlenecek yöntemlerden birisinin insan haklarını ve temel özgürlükleri korumak ve gerçekleştirmek olduğunu, dikkate alarak;

Dünyada adalet ve barışın temeli olan ve bir yandan etkin siyasal demokrasinin, öte yandan bir ortak anlayışın sağlanması ve bunların dayandığı insan haklarına uyulmasıyla en yetkin biçimde korunacak bu temel özgürlüklere ilişkin derin inançlarını yeniden vurgulayarak;

Siyasal geleneklerin, ideallerin, özgürlük ve hukukun üstünlüğünün getirdiği bir ortak mirasa ve benzeri anlayışa sahip bulunan Avrupa ülkeleri hükümetleri olarak, Evrensel Bildiri'de belirtilen belli hakların işlerliğini hep birlikte sağlamak üzere ilk adımları atmayı kararlaştırarak;

Aşağıdaki hükümlerde anlaşmışlardır:

Madde 1- İnsan haklarına saygı yükümlülüğü

Yüksek Sözleşmeci Taraflar, bu Sözleşme Bölüm I'de tanımlanan hakları ve özgürlükleri, kendi yargı yetki alanında bulunan herkes için güvence altına alacaklardır.

BÖLÜM I HAKLAR VE ÖZGÜRLÜKLER

Madde 2- Yaşam hakkı

1. Herkesin yaşam hakkı, yasa tarafından korunacaktır. Hiç kimse, yasanın ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan ötürü hakkında bir mahkeme tarafından verilen mahkumiyet hükmünün ardından bu yaptırımın infaz edilmesi dışında, yaşamından kasıtlı olarak yoksun bırakılmayacaktır.

2. Yaşamdan yoksun bırakma, kesin biçimde gerekli olanın ötesine geç-

¹ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms; adopted at Rome on 4 November 1950; entry into force: 3 September 1953.

meyen kuvvet kullanımı sonucunda ortaya çıktığında, bu Maddeye aykırı biçimde uygulanmış sayılmayacaktır:

- (a) herhangi bir kimsenin hukuka aykırı şiddete karşı savunulması;
- (b) hukuka uygun bir yakalama/gözüaltına alma ya da hukuka uygun olarak gözüaltında tutulan bir kimsenin kaçmasını önleme;
- (c) bir ayaklanma ya da isyanı bastırma amacıyla hukuka uygun olarak yapılan tasarruf.

Madde 3- İşkence yasağı

Hiç kimse, işkenceye ya da insanlıkdışı yahut aşağılayıcı muamele ya da cezaya tabi tutulmayacaktır.

Madde 4- Kölelik ve zorla çalıştırma yasağı

1. Hiç kimse, köle ya da kul olarak tutulmayacaktır.
2. Hiç kimseden, zorla ya da zorunlu olarak çalışması istenmeyecektir.
3. Bu Maddenin amaçları bakımından, “zorla ya da zorunlu olarak çalıştırma” terimleri aşağıdaki halleri kapsamayacaktır:

(a) Sözleşme Madde 5 hükümlerine uygun olarak uygulanan gözüaltında tutulma sırasında ya da böyle bir özgürlükten yoksun bırakılma halinden koşullu olarak salıverilmiş olduğu sürede kendisinden yerine getirilmesi istenecek olağan nitelikteki çalışma;

(b) askeri nitelikteki herhangi bir hizmet ya da, askeri hizmetleri vicdani ret temelinde yerine getirmemenin tanınmış bulunduğu ülkelerde zorunlu askerlik hizmeti yerine öngörülen bir başka hizmet;

(c) topluluğun yaşamını ya da refahını tehdit eden olağanüstü bir durum ya da doğal afet hallerinde istenecek olan herhangi bir hizmet;

(d) olağan medeni/yurttaşlık yükümlülüklerinin bir parçasını oluşturan nitelikteki herhangi bir çalışma ya da hizmet.

Madde 5- Özgürlük ve güvenlik hakkı

1. Herkes kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkına sahiptir. Hiç kimse, aşağıdaki haller dışında ve yasayla öngörülen bir usule uygun olması durumu hariç özgürlüğünden yoksun bırakılmayacaktır.

(a) bir kimsenin, yetkili bir mahkeme tarafından verilen bir mahkumiyet kararından sonra, hukuka uygun olarak alıkonması/tutulması;

(b) bir kimsenin, bir mahkemenin hukuka uygun olarak verdiği bir karara uyulmamasından ötürü ya da yasa tarafından öngörülen herhangi bir yükümlülüğün yerine getirilmesini sağlamak üzere, hukuka uygun olarak yakalanması/(gözüaltına alınması) ya da gözüaltında/(tutuklu olarak) tutulması;

(c) bir kimsenin, bir suç işlediği hususunda makul bir kuşku bulunması üzerine ya da bir suç işlenmesini yahut suç işledikten sonra kaçmasını önlemek için makul olarak gerekli bulunduğu düşünülen hallerde, o kişiyi yetkili yasal makam önüne çıkartmak amacıyla, hukuka uygun olarak gözüaltına alınması/(yakalanması) ya da gözüaltında/(tutuklu olarak) tutulması;

(d) bir küçüğün eğitiminin izlenmesi/gözetimi amacıyla verilen hukuka uygun bir emirle/kararla gözetim altında tutulması ya da yetkili yasal mercii önüne çıkarılması amacıyla hukuka uygun olarak alıkonması;

(e) bulaşıcı hastalıkların yayılmasının önlenmesi amacıyla bu tür hastalık taşıyan kişilerin, akıl hastası olanların, alkoliklerin ya da uyuşturucu bağımlısı olanların yahut serserilerin hukuka uygun olarak alıkonması;

(f) bir kişi hakkında bir ülkeye izinsiz şekilde girmesini önlemek üzere ya da sınır dışı etmek yahut geri vermek amacıyla bir işlem yapılması halinde, bu kişinin hukuka uygun olarak gözaltına alınması/(yakalanması) ya da alıkonması;

2. Gözaltına alınan bir kişi, derhal, gözaltına alınmasının nedenleri ve kendisine isnat edilen suçlar hakkında, anladığı dilde olacak şekilde bilgilendirilecektir.

3. Bu Madde paragraf 1/c hükümleri uyarınca gözaltına alınan ya da gözaltında/(tutuklu olarak) alıkonan herkes, derhal, bir yargıcın ya da yasa tarafından kendisine yargısal yetkiler kullanma erki verilen bir başka görevlinin önüne çıkartılacaktır ve bu kişi makul süre içinde yargılanma ya da yargılanması sürerken salıverilme hakkına sahip olacaktır. Salıverme, bu kişinin duruşmada hazır bulunmasını güvence altına alan koşullara bağlanabilir.

4. Gözaltına alınma ya da gözaltında/(tutuklu olarak) alıkonma yoluyla özgürlüğünden yoksun bırakılan herkes, alıkonmasının hukuka uygunluğu hakkında ve bu alıkoyma hukuka aykırı ise salıverilmesi hususunda hızla karar verebilecek bir mahkemede dava açmak hakkına sahip olacaktır.

5. Bu Maddenin hükümlerine aykırı olarak gözaltına alınmanın ya da gözaltında/(tutuklu olarak) alıkonmanın mağduru olan her kişi, icra edilebilir bir tazminat alma hakkına sahip olacaktır.

Madde 6- Adil yargılanma hakkı

1. Medeni hak ve yükümlülüklerinin ya da kendisine isnat edilen herhangi bir suçun belirlenmesinde, herkes, yasayla kurulmuş bağımsız ve tarafsız bir yargı yeri tarafından, makul süre içerisinde, adil yargılanma ve aleni duruşma hakkına sahiptir. Hüküm aleni olarak açıklanır; ancak basın ve kamu duruşmanın tamamından ya da bir kısmından, bir demokratik toplumda, ahlak, kamu düzeni yahut milli güvenlik yararına, gençlerin çıkarlarının ya da tarafların özel yaşamının korunmasının bunu gerektirmesi hallerinde, ya da aleniyetin, adaletin gereklerine zarar verebileceği özel koşullar bulunması halinde, mahkemenin görüşüne göre kesin biçimde gerekli olduğu ölçüde, çıkartılabilir.

2. Bir suç isnat edilen herkes, hukuka uygun olarak suçluluğu kanıtlanana dek masum sayılacaktır.

3. Bir suç isnat edilen herkes, en azından aşağıdaki haklara sahiptir:

(a) kendisine yöneltilen suçlamanın mahiyeti ve nedeni hakkında, derhal, anlayabileceği dilde ve ayrıntılı olarak bilgilendirilmiş olmak;

(b) savunmasını hazırlamak için yeterli zamana ve olanaklara sahip olmak;

(c) bizzat ya da kendi seçtiği bir yasal yardımcı/(savunmanı) yoluyla savunmasını yapmak ya da, yasal yardım almak için yeterli ödeme gücüne sahip değil ise, bu yardımın, adaletin yararının gerektirmesi halinde, kendisine ücretsiz olarak sağlanması;

(d) aleyhine olan tanıkları sorguya çekmek ya da çektirmek ve kendi lehine olan tanıkların, aleyhine olan tanıklarla aynı koşullar çerçevesinde, hazır bulunmalarını ve sorgulanmalarını sağlamak;

(e) mahkemede kullanılan dili anlamıyor ya da konuşmıyor ise, bir çevirmenin yardımından ücretsiz olarak yararlanmak.

Madde 7- Yasaya dayanmayan ceza verilmezlik

1. Hiç kimse, işlendiği zaman ulusal ve uluslararası hukuk çerçevesinde bir suç oluşturmayan herhangi bir eylem ya da ihmalden ötürü suçlu bulunmayacaktır. Hiç kimseye, suç işlediği zaman verilebilecek olan cezadan daha ağır bir ceza verilmeyecektir.

2. Bu Madde, işlendiği zaman, uygar uluslar tarafından tanınmış hukukun genel ilkeleri uyarınca suç sayılan herhangi bir eylemden ya da ihmalden ötürü herhangi bir kişinin yargılanmasına ve cezalandırılmasına engel olmayacaktır.

Madde 8- Özel yaşama ve aile yaşamına saygı hakkı

1. Herkes, özel yaşamına ve aile yaşamına, konutuna ve haberleşmesine saygı gösterilmesi hakkına sahiptir.

2. Bu hakkın kullanılmasına bir kamu makamı tarafından, ulusal güvenliğinin, kamu emniyetinin ya da ülkenin ekonomik refahının yararı, suçun ya da düzensizliğin önlenmesi, sağlığın ya da ahlakın korunması için, yahut başkalarının haklarının ve özgürlüklerinin korunması için, hukuka uygun olarak yapılan ve bir demokratik toplumda gerekli bulunanlar hariç, hiçbir müdahale olmayacaktır.

Madde 9 – Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü

1. Herkes, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkına sahiptir; bu hak, dinini ya da inancını değiştirme özgürlüğünü ve ister tek başına isterse de başkalarıyla birlikte topluluk içinde, aleni ya da gizli olarak, ibadet etmek, öğretmek, uygulamak ve bunlara uymak şeklinde dinini ya da inancını açıklama özgürlüğünü içerir.

2. Bir kimsenin dinini ya da inancını açıklama özgürlüğü ancak, kamu emniyeti yararı, kamu düzeninin, sağlığın ya da ahlakın korunması için, yahut başkalarının haklarının ve özgürlüklerinin korunması için, hukukun öngördüğü ve bir demokratik toplumda gerekli olan sınırlamalara tabi tutulacaktır.

Madde 10 – İfade özgürlüğü

1. Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamları tarafından müdahale olmaksızın ve ulusal sınırlar dikkate alınmaksızın, görüşlere sahip olma ve bilgi ve düşünceleri edinme ve bunları yayma özgürlüğünü içerecektir. Bu Madde, Devletlerin, radyo televizyon ya da sinema işletmeciliğinin izne/ruhsata bağlanması isteminde bulunmalarını engellemeyecektir.

2. Bu özgürlüklerin kullanımı, ödevler ve sorumluluklar ile yürütüleceğinden, ulusal güvenliğin, ülke bütünlüğünün ya da kamu emniyetinin yararı, düzensizliğin ya da suçun önlenmesi için, sağlığın ya da ahlakın korunması için, başkalarının şöhret ve haklarının korunması için, gizli bilginin edinilerek açığa çıkmasının önlenmesi için, yahut yargılama organlarının yetke ve tarafsızlığının muhafaza edilmesi için, hukukun öngördüğü ve demokratik bir toplumda gerekli bulunan türdeki formalitelere, koşullara, kayıtlamalara ya da cezalara tabi tutulabilir.

Madde 11- Toplanma ve örgütlenme özgürlüğü

1. Herkes, barışçıl nitelikli toplanma özgürlüğü ve çıkarlarını korumak için sendika kurma ve sendikaya girme hakkı dahil, başkalarıyla birlikte örgütlenme özgürlüğü hakkına sahiptir.

2. Bu hakların kullanımına, ulusal güvenliğin ya da kamu emniyetinin yararı, düzensizliğin ya da suçun önlenmesi için, sağlığın ya da ahlakın korunması için yahut başkalarının haklarının ve özgürlüklerinin korunması için, hukukun öngördüğü ve bir demokratik toplumda gerekli olanlardan başka hiçbir kayıtlama getirilmeyecektir. Bu Madde, silahlı kuvvetler, polis örgütü ya da Devlet idaresi mensupları tarafından bu hakların kullanılmasına hukuka uygun kayıtlamalar getirilmesini engellemeyecektir.

Madde 12- Evlenme hakkı

Evlenme yaşına gelen erkekler ve kadınlar, bu hakkın kullanımını düzenleyen ulusal yasalara uygun olarak, evlenmek ve bir aile kurmak hakkına sahiptir.

Madde 13- Etkin hukuksal başvuru yollarına hak

Bu Sözleşmede düzenlenen hakları ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, ihlalin bir resmi sıfatla tasarrufta bulunan kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olması dikkate alınmaksızın, ulusal bir makam önünde etkili bir hukuk yoluna başvurma hakkına sahip olacaktır.

Madde 14 – Ayrımcılık yasağı

Bu Sözleşmede düzenlenen haklardan ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasal ya da başka görüş, ulusal ya da toplumsal köken, bir ulusal azınlığa mensup olma, mülkiyet, doğum ya da diğer statüler gibi herhangi bir temelde ayrımcılık yapılmaksızın, güvence altına alınacaktır.

Madde 15 – Olağanüstü durumlarda sapma

1. Savaş ya da ulusun yaşamını tehdit eden diğer kamusal tehlike zamanında, herhangi bir Yüksek Sözleşmeci Taraf, bu Sözleşme çerçevesindeki yükümlülüklerden sapma teşkil eden önlemleri, bunların kesin biçimde durumun gerektirdiği ölçüde ve uluslararası hukuktan doğan diğer yükümlülüklerle aykırı olmayacak türde önlemler olması koşuluyla, alabilir.

2. Bu hüküm çerçevesinde, savaşta hukuka uygun tasarruflar sonucu gerçekleşen ölümler hariç, Madde 2'den, ya da Madde 3'den, Madde 42 paragraf 1'den ve Madde 7'den hiçbir sapma yapılmayacaktır.

3. Sapma yapmaya ilişkin bu hakkını kullanan herhangi bir Yüksek Sözleşmeci Taraf, almış bulunduğu önlemler ve bunların gerekçeleri konularında Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ni tam olarak bilgilendirecektir. Yüksek Sözleşmeci Taraf ayrıca, bu tür önlemlerin yürürlüğünün sona erdiği ve Sözleşme hükümlerinin yeniden tamamen uygulamaya konduğu tarih hakkında da Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ni bilgilendirecektir.

Madde 16- Yabancıların siyasal faaliyetleri üzerinde kayıtlamalar

10., 11. ve 14. Maddelerdeki hiçbir hüküm, Yüksek Sözleşmeci Tarafların, yabancıların siyasal faaliyetleri üzerine kayıtlamalar getirmelerine engel teşkil eder sayılmayacaktır.

Madde 17 – Hakların kötüye kullanımı yasağı

Bu Sözleşmenin hiçbir hükmü, herhangi bir Devlete, gruba ya da kişiye, bu Sözleşmede düzenlenen herhangi bir hakkı ve özgürlüğü tahrip etmeye yahut bu Sözleşmede öngörülenden daha geniş kapsamlı sınırlamalar getirilmesini amaçlayan herhangi bir faaliyette bulunmaya ya da eylemi/tasarrufu gerçekleştirmeye yönelik herhangi bir hak sağlar olarak yorumlanamaz.

Madde 18 – Haklar üzerindeki kayıtlamaların kullanımının sınırlandırılması

Bu Sözleşme çerçevesinde söz konusu haklara ve özgürlüklere getirilmesine izin verilen kayıtlamalar, öngörüldüklerinden başka herhangi bir amaçla uygulanmayacaktır.

BÖLÜM II AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ

Madde 19- Mahkemenin kuruluşu

Yüksek Sözleşmeci Taraflarca bu Sözleşme ve onun protokolleri ile üstlenilen sözverimlere/(taahhütlere) uyulmasının temini için, bundan böyle "Mahkeme" olarak anılan bir Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kurulacaktır. Mahkeme süreklilik esasına göre çalışacaktır.

Madde 20 – Yargıçların sayısı

Mahkeme, Yüksek Sözleşmeci Tarafların sayısına eşit sayıda yargıçtan oluşacaktır.

Madde 21 – Görev alma ölçütleri

1. Yargıçlar, üstün ahlaki nitelikte ve, ya yüksek yargısal bir göreve atanabilmek için aranan niteliklere sahip ya da yetkinliği tanınan hukukçular olmalıdır.

2. Yargıçlar Mahkemede kişisel sıfatlarıyla yer alacaklardır.

3. Yargıçlar görevleri süresince, bağımsızlıklarıyla, tarafsızlıklarıyla ya da sürekli bir görevin gerekleriyle bağdaşmayan herhangi bir faaliyetle meşgul olamazlar; bu paragrafın uygulanmasından doğan bütün sorunlar Mahkeme tarafından karara bağlanacaktır.

Madde 22 – Yargıçların seçimi

1. Yargıçlar, Yüksek Sözleşmeci Tarafça gösterilen üç adaylı bir listeden, her bir Yüksek Sözleşmeci Taraf için, Parlamenterler Meclisi tarafından oy çokluğu ile seçilecektir.

2. Aynı usul, yeni Sözleşmeci Tarafların Sözleşmeye katılması halinde ve herhangi bir nedenle boşalan Mahkeme üyeliklerini tamamlamak üzere izlenecektir.

Madde 23 – Görev süreleri

1. Yargıçlar altı yıllık bir süre için seçileceklerdir. Bunlar yeniden seçilebilirler. Bununla birlikte, ilk seçimde seçilen yargıçlardan yarısının görev süresi, üç yılın bitiminde sona erecektir.

2. İlk üç yıllık dönemin sonunda görev süreleri bitecek olan yargıçlar, seçilmelerinin hemen ardından, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri tarafından kura yoluyla saptanacaktır.

3. Yargıçların yarasının görev süresinin her üç yılda bir mümkün olduğu ölçüde yenilenmesini sağlamak için, Parlamenterler Meclisi, herhangi bir müteakip seçime geçmeden önce, seçilecek olan bir ya da daha çok yargıcın görev süresinin yahut sürelerinin, dokuz yıldan çok ve üç yıldan az olamamak koşuluyla, altı yıldan başka bir süre olmasına karar verebilir.

4. Birden çok üyenin görev süresi söz konusu olduğu ve Parlamenterler Meclisi'nin yukarıdaki paragrafı uyguladığı durumlarda, görev sürelerinin dağılımı, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri tarafından seçimden hemen sonra yapılacak kura yoluyla gerçekleştirilecektir.

5. Görev süresi sona ermemiş bir yargıcın yerini almak üzere seçilen bir yargıç, yerine seçildiği yargıcın süresinin kalan kısmı için görev alacaktır.

6. Yargıçların görev süreleri, 70 yaşına ulaştıklarında sona erecektir.

7. Yargıçlar, yerine yenileri geçene dek görevde kalacaklardır. Bununla birlikte, yargıçlar, halihazırda incelemeleri altında olan vakaları ele almayı sürdürecektir.

Madde 24- Görevden alma

Hiçbir yargıç, gerekli koşulları taşımadığına diğer yargıçların üçte ikisi tarafından karar verilmedikçe, görevinden alınamaz.

Madde 25 – Kalem ve adli sekreterler

Mahkemenin, faaliyetleri ve örgütlenmesi Mahkeme kuralları ile düzenlenecek bir Kalem olacaktır. Mahkemeye adli sekreterler tarafından yardımcı olunacaktır.

Madde 26- Mahkeme Genel Kurulu

Mahkeme Genel Kurulu,

(a) üç yıl için, Başkanını ve bir ya da iki Başkan Yardımcısını seçecektir; bunlar yeniden seçilebilirler;

(b) belirli bir süre için oluşturulan Daireler kuracaktır;

(c) Mahkemenin Dairelerinin Başkanlarını seçecektir; bunlar yeniden seçilebilir;

(d) Mahkeme kurallarını kabul edecektir; ve

(e) Katibi ve bir ya da daha çok Katip Yardımcılarını seçecektir.

Madde 27 –Komiteler, Daireler ve Büyük Daire

1. Mahkeme, önüne getirilen vakaları değerlendirirken, üç yargıçtan oluşan komiteler, yedi yargıçtan oluşan Daireler ve on yedi yargıçtan oluşan Büyük Daire halinde toplanacaktır. Mahkemenin Daireleri, belirli süreler için komiteler kuracaktır.

2. İlgili Taraf Devlet namına seçilen yargıç ya da, böyle birisi yoksa yahut bu yargıç yer alamıyor ise, bu Devletin seçtiği bir kişi, Dairenin ve Büyük Dairenin resen/(ex officio) bir üyesi olarak yargıç sıfatıyla yer alacaktır.

3. Büyük Daire, Mahkeme Başkanını, Başkan Yardımcılarını, Dairelerin Başkanlarını ve Mahkeme kuralları uyarınca seçilen diğer yargıçları da kapsayacaktır. Bir vaka Madde 43 çerçevesinde Büyük Daireye götürüldüğü zaman, hükmü veren Daireden hiçbir yargıç, o Dairenin Başkanı ve ilgili Taraf Devlet için yer almış olan yargıç hariç, Büyük Dairede yer alamaz.

Madde 28 – Komiteler tarafından yapılan kabuledilemezlik açıklamaları

Bir komite, daha ileri inceleme yapmaksızın böyle bir karar alınabildiği yerde, Madde 34 çerçevesinde sunulmuş bir bireysel başvuruyu, oybirliğiyle, kabuledilemez olarak açıklayabilir ya da vakalar listesinden çıkartabilir.

Madde 29 –Daireler tarafından verilen kabuledilebilirlik ve davanın esası hakkındaki kararlar

1. Madde 28 çerçevesinde bir karar alınmadıysa, bir Daire, Madde 34 çerçevesinde sunulmuş olan bireysel başvuruların kabuledilebilirliği ve esası üzerinde karar verecektir.

2. Bir Daire, madde 33 çerçevesinde sunulmuş Devletlerarası başvuruların kabuledilebilirliği ve esası üzerinde karar verecektir.

3. Mahkeme, istisnai hallerde aksine karar almadıkça, kabuledilebilirlik hakkındaki karar ayrı olarak verilecektir.

Madde 30 – Yargılama yetkisinin Büyük Daireye bırakılması

Bir Dairenin önünde görülmekte olan bir vaka Sözleşmenin ya da onun Protokollerinin yorumlanmasına ilişkin ciddi bir sorun doğurduğu ya da önünde bulunan bir sorunun çözümü Mahkeme tarafından daha önce verilen bir hükümle uyuşmayacak bir sonuç yarattığı hallerde, Daire, vakanın taraflarından herhangi biri itiraz etmedikçe, hükmünü vermeden önce herhangi bir anda, yargılama yetkisini Büyük Daire lehine bırakabilir.

Madde 31 – Büyük Dairenin yetkileri

Büyük Daire,

(a) Madde 33 ya da Madde 34 çerçevesinde sunulan başvuruları, bir Daire yargılama yetkisini Madde 30 çerçevesinde bıraktığı zaman ya da bir vaka Madde 43 çerçevesinde önüne getirildiği zaman, karara bağlayacaktır; ve

(b) Madde 47 çerçevesinde sunulan tavsiye görüşü istemlerini değerlendirecektir.

Madde 32 – Mahkemenin yargılama yetkisi

1. Mahkemenin yargılama yetkisi, Sözleşme ve onun Protokollerinin yorumlanması ve uygulanmasına ilişkin olup Madde 33, Madde 34 ve Madde 47’de öngörüldüğü biçimde kendisine gönderilen tüm meseleleri kapsayacaktır.

2. Mahkemenin yargı yetkisinin olup olmadığına ilişkin uzlaşmazlık halinde, Mahkeme bu hususta karar verecektir.

Madde 33 – Devletlerarası davalar

Herhangi bir Yüksek Sözleşmeci Taraf, Sözleşme ve onun Protokollerindeki hükümlerin başka bir Yüksek Sözleşmeci Tarafça ihlal edildiğine ilişkin herhangi bir savı Mahkeme önüne götürebilir.

Madde 34- Bireysel Başvurular

Mahkeme, Sözleşme ya da onun Protokollerinde düzenlenen hakların Yüksek Sözleşmeci Taraflardan birisince ihlal edilmesinin mağduru olduğunu iddia eden herhangi bir kişiden, hükümet-dışı örgütten ya da birey grubundan gelen başvuruları kabul edebilir. Yüksek Sözleşmeci Taraflar, bu hakkın etkin biçiminde kullanımını herhangi bir biçimde engellememeyi üstlenirler.

Madde 35- Kabuledilebilirlik ölçütleri

1. Mahkeme bir meseleyi sadece, uluslararası hukukun genelde tanınan

kuralları uyarınca, tüm iç hukuk yolları tüketildikten sonra, ve nihai kararın alındığı tarihten itibaren altı ay içinde ele alabilir.

2. Mahkeme, Madde 34 çerçevesinde sunulan herhangi bir bireysel başvuruyu aşağıdaki hallerde ele almayacaktır:

(a) İsimsiz olan; ya da

(b) Mahkeme taraflarından evvelce incelenmiş ya da başkaca bir uluslararası soruşturma ya da çözüme kavuşturma usulüne sunulmuş bulunan bir meseleyle esas bakımından aynı olan ve ilintili yeni bilgi içermeyen.

3. Mahkeme, Madde 34 çerçevesinde sunulan herhangi bir bireysel başvuru hakkında, Sözleşme ve onun Protokollerindeki hükümler ile bağdaşmaz, açıkça temelsiz ya da başvuru hakkının bir kötüye kullanımı olduğu değerlendirmesini yaptığında, kabuledilemez olduğunu açıklayacaktır.

4. Mahkeme, bu Madde çerçevesinde kabuledilemez olarak değerlendirdiği bir başvuruyu reddedecektir. Mahkeme bunu, yargılama işlemlerinin/sürecinin herhangi bir aşamasında yapabilir.

Madde 36 – Üçüncü tarafın müdahalesi

1. Bir Dairenin ya da Büyük Dairenin önündeki tüm vakalarda, vatandaşlarından birisi bir başvurucu durumunda bulunan bir Yüksek Sözleşmeci Taraf, yazılı yorumlarını sunma ve duruşmalarda yer alma hakkına sahip olacaktır.

2. Mahkeme Başkanı, adaletin uygun biçimde yerine getirilmesi yararı için, yargılama sürecinde taraf olmayan bir Yüksek Sözleşmeci Tarafı ya da başvurucu dışında ilgili herhangi bir kimseyi, yazılı yorumlarını sunmaya ve duruşmalarda yer almaya davet edebilir.

Madde 37- Başvuruları listeden çıkartma

1. Mahkeme, bir başvuruyu, yargılama sürecinin herhangi bir aşamasında, koşulların aşağıdaki sonuçlardan birine yol açması durumunda, vaka listesinden çıkartmaya karar verebilir:

(a) başvurusunun kendi başvurusunu izlemek niyetinde olmaması; ya da

(b) meselenin çözüme bağlanmış olması; ya da

(c) başvuruyu incelemeyi sürdürmenin daha fazla haklı kılınmadığını gösteren, Mahkeme tarafından belirlenen herhangi başka bir nedenin bulunması.

Bununla birlikte, Sözleşmede ve onun Protokollerinde tanımlandığı üzere insan haklarına saygı gösterilmesi için gerektiriyorsa, Mahkeme bir başvuruyu incelemeyi sürdürecektir.

2. Mahkeme, koşulların bu tür bir işlemi haklı kıldığını değerlendirirse, bir başvurunun vakalar listesinde yeniden yer almasına karar verebilir.

Madde 38- Vakanın incelenmesi ve dostça çözüm süreci

1. Mahkeme, başvurunun kabuledilebilir olduğunu açıklarsa,

(a) tarafların temsilcileriyle birlikte vakanın incelenmesini sürdürecektir,

ve gereksinim varsa, ilgili Devletlerin etkin biçimde yürütülmesi için gerekli tüm olanaklarını sağlayacağı bir soruşturmayı üstlenecektir;

(b) Sözleşme ve onun Protokollerinde tanımlandığı üzere insan haklarına saygı gösterilmesi temelinde, meselenin bir dostça çözüme kavuşturulması amacıyla, ilgili tarafların hizmetine kendisini amade kılacaktır.

2. Paragraf 1.b çerçevesinde yürütülen yargılama işlemleri/süreci gizli tutulacaktır.

Madde 39- Dostça çözüme ulaşılması

Bir dostça çözüm gerçekleştirilirse, Mahkeme, olguların ve ulaşılan sonucun belirtildiği bir özetle sınırlandırılacak olan bir karar ile vakayı listesinden çıkartacaktır.

Madde 40- Duruşmaların aleniliği ve belgelere ulaşma

1. Mahkeme, istisnai hallerde aksine karar vermedikçe, duruşmalar aleni olacaktır.

2. Mahkemenin Başkanı aksine karar vermedikçe, Kaleme depo edilen belgeler kamu bakımından ulaşılabilir/edinilebilir olacaktır.

Madde 41 – Hakkaniyete uygun tatmin

Sözleşme ya da onun Protokollerinin bir ihlali bulunduğunu bulularsa, ve ilgili Yüksek Sözleşmeci Tarafın iç hukuku ancak kısmi bir giderime elveriyorsa, Mahkeme, gerekli olduğunda, zarar gören tarafın hakkaniyete uygun biçimde tatmin edilmesini temin edecektir.

Madde 42 – Dairelerin hükümleri

Dairelerin hükümleri, Madde 44, paragraf 2 hükümleri uyarınca nihai/kesin olacaktır.

Madde 43- Büyük Daireye gönderme

1. Dairenin hükmünü vermesi tarihinden itibaren üç ay içerisinde, taraflardan herhangi birisi, istisnai durumlarda, vakanın Büyük Daireye gönderilmesini isteyebilir.

2. Vaka, Sözleşmenin ve onun Protokollerinin yorumlanmasını ya da uygulanmasını etkileyen bir ciddi sorun, ya da genel önemi bulunan bir ciddi mesele doğuruyorsa, Büyük Dairenin beş yargıçtan oluşan bir heyeti, bu istemi kabul edecektir.

3. Bu heyet söz konusu istemi kabil ederse, Büyük Daire bir hüküm vermek yoluyla vakayı karara bağlayacaktır.

Madde 44 – Kesin/Nihai hükümler

1. Büyük Dairenin hükmü kesindir/nihaidir.

2. Bir Dairenin hükmü aşağıdaki hallerde kesin/nihai olacaktır:

(a) taraflar, vakanın Büyük Daireye gönderilmesi isteminde bulunmaya-

çaklarını açıkladıkları zaman; ya da

(b) vakanın Büyük Daireye gönderilmesi isteminde bulunulmamış ise, hüküm tarihinden üç ay sonra;

(c) Büyük Dairenin heyeti Madde 43 çerçevesinde gönderilen istemi reddettiği zaman.

3. Kesin/nihai hüküm yayımlanacaktır.

Madde 45- Hükümlerin ve kararların gerekçeli olması

1. Başvuruların kabuledilebilir ya da kabuledilemez olduğunu açıklayan kararların yanı sıra, verilen hükümler için de gerekçeler gösterilecektir.

2. Bir hüküm tamamen ya da kısmen, yargıçların oybirliğini yansıtmıyorsa, herhangi bir yargıcın bir ayrık görüş verme hakkı olacaktır.

Madde 46 – Hükümlerin bağlayıcılığı ve icrası

1. Yüksek Sözleşmeci Taraflar, tarafı buldukları herhangi bir vakada Mahkemenin kesin/nihai hükmü ile bağlı olmayı üstlenirler.

2. Mahkemenin kesin/nihai hükmü, bunun icrasını denetleyecek olan Bakanlar Komitesi'ne iletilecektir.

Madde 47- Tavsiye görüşleri

1. Mahkeme, Bakanlar Komitesi'nin istemi üzerine, Sözleşmenin ve onun Protokollerinin yorumlanmasına ilişkin hukuksal sorunlar hakkında tavsiye görüşü verebilir.

2. Bu tür görüşler, Sözleşme Bölüm I'de ve onun Protokollerinde tanımlanan hakların ya da özgürlüklerin içeriği ya da kapsamına ilişkin herhangi bir sorunu, yahut Sözleşme uyarınca açılmış/başlatılmış herhangi bir yargılama işleminin sunucu olarak Mahkemenin ya da Bakanlar Komitesi'nin değerlendirmek durumunda olduğu başka herhangi bir sorunu, ele alamayacaktır.

3. Bakanlar Komitesi'nin, Mahkemeden bir tavsiye görüşü isteminde bulunması kararları, Komitede yer alma hakkına sahip temsilcilerin bir çoğunluk oyunu gerektirecektir.

Madde 48- Mahkemenin tavsiye görüşü verme yetkisi

Mahkeme, Bakanlar Komitesi tarafından sunulan bir tavsiye görüşü isteminin, Madde 47'de tanımlanan yetkisi içerisinde olup olmadığına karar verecektir.

Madde 49- Tavsiye görüşlerinin gerekçeli olması

1. Mahkemenin tavsiye görüşleri için gerekçeler gösterilecektir.

2. Bir tavsiye görüşünün bütünü ya da bir bölümü yargıçların oybirliği ile aldıkları görüşü yansıtmıyorsa, herhangi bir yargıcın bir ayrık görüş verme hakkı olacaktır.

3. Mahkemenin verdiği tavsiye görüşleri Bakanlar Komitesi'ne iletilecektir.

Madde 50- Mahkemenin giderleri

Mahkemenin giderleri, Avrupa Konseyi tarafından karşılanacaktır.

Madde 51- Yargıçların ayrıcalık ve bağımsızlıkları

Yargıçlar, görevlerinin ifası sırasında, Avrupa Konseyi Statüsü Madde 40'ta ve bu çerçevede yapılan anlaşmalarda belirtilen ayrıcalıklara ve bağımsızlıklara hak sahibi olacaklardır.

**BÖLÜM III
ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER****Madde 52- Genel Sekreter tarafından yapılan soruşturmalar**

Herhangi bir Yüksek Sözleşmeci Taraf, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'nden gelen bir istemi alması üzerine, kendi iç hukukunun bu Sözleşmenin herhangi bir hükmüne nasıl bir etkin işlerlik sağladığına ilişkin olarak açıklama getirecektir.

Madde 53- Mevcut insan haklarının korunması

Bu Sözleşmenin hiçbir hükmü, herhangi bir Yüksek Sözleşmeci Tarafın yasaları ya da bu Devletin taraf olduğu herhangi bir başka anlaşma çerçevesinde güvence altına alınmış olan insan haklarını ve temel özgürlükleri sınırlar ya da aykırı düşülmesine/(sapmaya) yol açar şekilde yorumlanmayacaktır.

Madde 54- Bakanlar Komitesi'nin yetkileri

Bu Sözleşmenin hiçbir hükmü, Avrupa Konseyi Statüsü ile Bakanlar Komitesi'ne tanınan yetkilere hanel getirmeyecektir.

Madde 55- Diğer uyuşmazlık çözüm yollarının dışlanması

Yüksek Sözleşmeci Taraflar, özel anlaşma yapılması hali istisna, bu Sözleşmenin yorumlanmasından ya da uygulanmasından doğan bir uzlaşmazlığı, bu Sözleşmede öngörülenden başka bir çözüm usulüne dilekçe vermek yoluyla sunmak amacıyla aralarında yürürlükte bulunan anlaşmalar, sözleşmeler ya da bildirilerden yararlanmamak hususunda anlaşmışlardır.

Madde 56- Yer bakımından uygulama

1. Herhangi bir Devlet, Sözleşmeyi onaylama zamanında ya da bundan sonraki herhangi bir zamanda Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne ulaştıracağı bir bildirimle, bu Madde, paragraf 4'e tabi olarak, uluslararası ilişkilerinden sorumlu bulunduğu ülkelerin hepsinin ya da bazılarının, bu Sözleşmenin kapsamına gireceğini açıklayabilir.

2. Sözleşme, bildirimde adı geçen ülke ya da ülkelerde, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'nin bu bildirim almasından sonraki otuzuncu günde yürürlüğe girecektir.

3. Bu Sözleşmenin hükümleri bu tür ülkelerde, yerel gerekler, her yönüyle göz önünde tutularak uygulanacaktır.

4. Bu Madde paragraf 1 uyarınca, bir beyanda bulunmuş olan herhangi bir Devlet, bunun ardından herhangi bir zamanda, bu beyanın ilişkin bulunduğu bir ya da daha çok ülke bakımından, Sözleşme Madde 34'te öngörüldüğü biçimde Mahkemenin bireylerden, hükümet-dışı örgütlerden ya da birey gruplarından gelecek başvuruları kabul etme yetkisini kabul ettiğini açıklayabilir.

Madde 57- Çekinceler

1. Herhangi bir Devlet, bu Sözleşmenin imzalanması ya da onaylama belgesinin depo edilmesi zamanında, Sözleşmenin belirli bir hükmüne, o esnada ülkesinde yürürlükte olan herhangi bir yasanın bu hükme uygun bulunmaması ölçüsünde, bir çekince koyabilir. Bu Madde çerçevesinde genel nitelikli çekinceler konmasına izin verilmeyecektir.

2. Bu Madde çerçevesinde konulan herhangi bir çekince, ilgili yasanın bir özet açıklamasını içerecektir.

Madde 58-Fesih

1. Bir Yüksek Sözleşmeci Taraf, bu Sözleşmeyi sadece, Sözleşmeye taraf olduğu tarihten itibaren beş yıl sona erdikten sonra ve diğer Yüksek Sözleşmeci Tarafları bilgilendirecek olan Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne gönderilen bir bildirimde yar alan altı aylık ihbar süresinden sonra, feshedebilir.

2. Böyle bir feshin, ilgili Yüksek Sözleşmeci Tarafın bu Sözleşme çerçevesindeki yükümlülüklerinden sıyrılmasına bir etkisi, feshin yürürlüğe girdiği tarihten önce ifa edilmiş olup Sözleşmeden doğan yükümlülüklerinin bir ihlalini oluşturmaya elvrebilecek herhangi bir tasarrufu bağlamında söz konusu olmayacaktır.

3. Avrupa Konseyi üyeliği sona eren herhangi bir Yüksek Sözleşmeci Tarafın, aynı koşullar altında bu Sözleşmenin bir Tarafı olması hali de sona erecektir.

4. Madde 56 hükümleri çerçevesinde Sözleşmenin kapsayacağı bildirilen herhangi bir ülke bakımından, bu Sözleşme yukarıdaki paragrafların hükümleri uyarınca feshedilebilir.

Madde 59- İmza ve onay

1. Bu Sözleşme, Avrupa Konseyi üyelerinin imzasına açık olacaktır. Bu Sözleşme onaylanacaktır. Onay belgeleri, Avrupa Konseyi Genel Sekreteri'ne depo edilecektir.

2. Bu Sözleşme, on onaylama belgesinin depo edilmesinden sonra yürürlüğe girecektir.

3. Bu Sözleşme, sonradan onaylayan bir imzacı Devlet bakımından, onaylama belgesini depo ettiği tarihte yürürlüğe girecektir.

4. Avrupa Konseyi Genel Sekreteri, Sözleşmenin yürürlüğe girişini,

onaylayan Yüksek Sözcümeçi Tarafların adlarını, ve etkisini daha sonra doğuracak olan tüm onay belgelerinin depo edilmesi işlemlerini, Avrupa Konseyi'nin bütün üyelerine bildirilecektir.

Avrupa Konseyi'nin arşivlerinde depo edilmek, her iki metin de eşit olarak geçerli olmak üzere, İngilizce ve Fransızca bir tek kopya halinde Kasım 1950'nin 4. gününde Roma'da düzenlenmiştir. Genel Sekreter, onaylı kopyaları her bir imzacı Devlete iletacaktır.

*İnsan Hakları Belgeleri (Bölgesel Sistemler), Prof Dr. Mehmet Semih Gemalmaz, Alkım Yayınları, 1999, s. 36-63

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Avrupa Konseyi-Council of Europe
Strasbourg, France

BAŞVURU
APPLICATION

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 34. ve Mahkeme İç Tüzüğü'nün 45 ve 47. maddeleri uyarınca sunulmuştur.

Under Article 34 of the European Convention on Human Rights and Rules 45 and 47 of the Rules of Court

IMPORTANT : Bu başvuru hukuki bir belgedir ve hak yükümlülüklerinizi etkileyebilir.

This application is a formal legal document and may affect your rights and obligations.

I- TARAFLAR
THE PARTIES

A. BAŞVURUCU
THE APPLICANT

(Başvurucu ve varsa temsilcisi hakkında verilmesi gereken bilgiler)
(*Fill in the following details of the applicant and the representative, if any*)

1. Soyadı
Surname
2. Adı
First name(s)
- Cinsiyeti: erkek/kadın
Sex: male/female
3. Milliyeti
Nationality
4. Mesleği
Occupation
5. Doğum tarihi ve yeri
Date and place of birth
6. İkametgahı
Permanent address
7. Tel No:
8. Şu anki adresi (6'da belirtilen ikametgâhından farklı ise)
Present address (if different from 6)
9. Temsilcinin adı*
Name of representative
10. Temsilcinin mesleği
Occupation of representative
11. Temsilcinin adresi
Address of representative
12. Tel No: Fax No:

* Eğer başvuru temsil ediliyorsa, temsilciyi vekil atayan ve başvuru imzasını taşıyan bir yetki belgesi ekleyiniz.
A form of authority signed by the applicant should be submitted if a representative is appointed.

B. YÜKSEK SÖZLEŞMECİ TARAF-*THE HIGH CONTRACTING PARTY*
(Aşağıda başvurunun hangi devlet aleyhine yöneltildiğini belirtiniz)
(*Fill in the name of the State(s) against which the application is directed*)

13.....

II- OLAYLARA İLİŞKİN AÇIKLAMALAR
STATEMENT OF THE FACTS

14.

Eğer gerekli görüyorsanız ayrı bir sayfaya devam edebilirsiniz.
Continue on a separate sheet if necessary.

III- BAŞVURUCU TARAFINDAN ÖNE SÜRÜLEN SÖZLEŞME VE
PRÖTOKOL İHLALLERİ İLE İDDİALARIN DAYANAKLARINA
İLİŞKİN AÇIKLAMA
*STATEMENT OF ALLEGED VIOLATION(S) OF THE CONVENTION
AND/OR PROTOCOLS AND OF RELEVANT ARGUMENTS*

15.

IV- SÖZLEŞMENİN 35. MADDESİNİN 1. FIKRASINA İLİŞKİN
AÇIKLAMA

STATEMENT RELATIVE TO ARTICLE 35&1 OF THE CONVENTION

(Her şikayet için, gerektiğinde ayrı bir sayfa kullanarak, aşağıda 16'dan 18'e kadar numaralanmış alt bölümlerde istenen bilgileri veriniz)

(If necessary, give the details mentioned below under points 16 to 18 on a separate sheet for each separate complaint)

16. Nihai karar (kararın tarihi, niteliği, kararı veren merci -adli veya diğer-)
Final decision (date, court or authority and nature of decision)

17. Diğer kararlar (tarih sırasına göre her kararın tarihi, niteliği ve kararı veren merci -adli veya diğer- belirtilmelidir.

Other decisions (list in chronological order, giving date, court or authority and nature of decision for each of them)

18. Başvurmadığınız başka bir çözüm yolu var mı? Eğer varsa, nedir ve neden bu yola başvurulmadı?

Is there or was there any other appeal or other remedy available to you which you have not used? If so, explain why you have not used it.

Eğer gerekli görüyorsanız ayrı bir sayfaya devam edebilirsiniz.
Continue on a separate sheet if necessary.

V- BAŞVURUNUN AMACINA VE HAKKANİYETE UYGUN
TATMİN TALEPLERİNE İLİŞKİN AÇIKLAMA
*STATEMENT OF THE OBJECT OF THE APPLICATION AND
PROVISIONAL CLAIMS FOR JUST SATISFACTION*

19.

VI- DİĞER ULUSLARARASI MAKAMLAR ÖNÜNDEKİ USULLERE
İLİŞKİN AÇIKLAMA
*STATEMENT CONCERNING OTHER INTERNATIONAL
PROCEEDINGS*

20. Bu başvurunuzdaki şikayetlerinizi başka bir uluslararası makama
sundunuz mu? Eğer sunduysanız, bu konuda ayrıntılı bilgi veriniz.
*Have you submitted the above complaints to any other procedure of
international investigation or settlement? If so, give full details.*

VII- BELGELERİN LİSTESİ
LIST OF DOCUMENTS

BELGELERİN ASLI DEĞİL
SADECE ÖRNEKLERİ
*NO ORIGINAL DOCUMENTS,
ONLY PHOTOCOPIES*

(Yukarıdaki IV ve VI. Alt bölümlerde belirtilen bütün kararların örneğini ekleyiniz. Eğer bu belgeler elinizde yoksa temin ediniz. Eğer temin edemiyorsanız bunun nedenini açıklayınız. Gönderdiğiniz belgeler size geri verilmeyecektir.)

(Include copies of all decisions referred to in Parts IV and VI above. If you do not have copies, you should obtain them. If you cannot obtain them, explain why not. No documents will be returned to you.)

21. a)

b)

c)

VIII- BİLDİRİM VE İMZA
DECLARATION AND SIGNATURE

22. Bu başvuru formunda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu bilgim ve inancım dahilinde beyan ederim.

I hereby declare that, to the best of my knowledge and belief, the information I have given in the present application form is correct.

Yer/Place:

Tarih/Date:

(Başvurucunun veya temsilcinin imzası)
(Signature of the applicant or of the representative)

AVRUPA İNSAN HAKLARI MAHKEMESİ
YETKİ BELGESİ
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
AUTHORITY

I,
Aşağıda imzası olan ben,

.....
(başvuranın adı ve adresi)
(*name and address of applicant*)

bu belge ile aşağıda adı belirtilen kişi ya da kişilere yetki veriyorum:
(*hereby authorise*)

.....
(temsilcinin adı soyadı)
(*name and address of representative*)

Bu kişi beni Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önünde ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne göre yapılabilecek her türlü usul işleminde Sözleşme'nin 25. maddesine göre
(*to represent me in the proceedings before the European Court of Human Rights, and in any subsequent proceedings under the European Convention on Human Rights, concerning my application introduced under Article 34 of the Convention against*)

.....
.....'ye karşı
(savunmacı hükümetin adı)
(*respondent State*)

on.....
..... tarihinde
(ilk mektup tarihi)
(*date of letter of introduction*)

yaptığım başvuruda temsil edecektir.

.....
(yer ve tarih)
(*place and date*)

.....
(imza/signature)

GELİR BEYANNAMESİ

1. Başvuru sahibinin adı ve başvuru dosya numarası
Name of applicant and case number

.....
.....

2. Medeni durumunuz nedir? (Evli, boşanmış, bekar)
(Are you married, divorced or single?)

.....

3. İşinizin niteliği, işvereninizin adı
(çalışmıyorsanız, son çalıştığınız işinizle ilgili bilgi)
Nature of your employment, name of employer:
(if not at present employed, give details of your last employment)

.....
.....
.....

4. Maaşınız ya da varsa başka gelirinizin vergi kesildikten sonra net tutarı
(örneğin faiz gelirleri, yardımlar, sigorta gelirleri vb)
Details of net salary and other net income (e.g. interest from loans and investments, allowances, pensions, insurance benefits, etc.)

.....
.....
.....

5. (a) Taşınmaz mallar (örneğin arazi, ev işyeri)
Immovable property (e.g. land, house, business premises)

.....
.....
.....

(b) Taşınır mallar ve nitelikleri (örneğin banka ekstresi, mevduat hesabı, araç, değerli eşya)
Movable property and nature thereof (e.g. bank balance, savings account, motor-car, valuables)

.....
.....
.....

6.Mali yükümlülükleriniz
List your financial commitments

(a)Kira, ipotek ve diğer ödemeler
Rent, mortgage and other charges

.....
.....

(b)Kredi ve faizler
Loans and interest payable thereon

.....
.....

(c)Bakımından sorumlu olduğunuz kişiler
Maintenance of dependants

.....
.....

(d)Başka mali yükümlülükler
Any other financial obligations

.....
.....

7.İnsan Hakları Mahkemesi önündeki başvurunuz ile ilgili olarak temsilinize nasıl bir katkıda bulunabilirsiniz?
What contribution can you make towards your legal representation before the Court of Human Rights?

8.Sizi temsil edecek kişinin adı (bakınız İç Tüzük, Madde 94)
The name of the person whom you propose to assist you (see Rule 94 of these Rules of Court)

.....
.....

Yukarıda verdiğim bilgilerin doğruluğunu tasdik ederim.
I certify that the above information is correct.

İmza
Signed

Tarih
Dated

ULUSAL AZINLIKLARIN KORUNMASINA İLİŞKİN ÇERÇEVE SÖZLEŞME¹

(1 Şubat 1995 tarihinde Strasbourg'da kabul edilmiştir)

Avrupa Konseyi üyesi Devletler ve mevcut Çerçeve Sözleşmenin imzacısı olan diğer Devletler,

Avrupa Konseyi'nin amacının, ortak miraslarını oluşturan ideallerin ve ilkelerin güvence altına alınması ve gerçekleştirilmesi için üyeleri arasında daha büyük bir birliği başarmak olduğunu değerlendirerek;

Söz konusu amacın gerçekleştirilmesi yöntemlerinden birisinin, insan haklarını ve temel özgürlükleri muhafaza etmek ve daha da gerçekleştirmek yoluyla takip edilebileceğini değerlendirerek;

Avrupa Konseyi üyesi Devletler, Devlet ve Hükümet Başkanlarının 9 Ekim 1993 tarihinde Viyana'da kabul ettiği Bildirinin izlenmesini dileyerek;

Kendi ülkelerinde bulunan azınlıkları korumayı karara bağlayarak;

Avrupa tarihindeki ayaklanmaların, bu kıtada istikrar, demokratik güvenlik ve barış için ulusal azınlıkların korunmasının zorunlu olduğunu gösterdiğini değerlendirerek;

Çoğulcu ve hakiki bir demokratik toplumun, her bir kişinin üyesi bulunduğu ulusal azınlığın etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliğine saygı gösterilmesini değil, ama bunun yanısıra onların bu kimliklerini ifade etmelerine, saklı tutmalarına ve geliştirmelerine elveren uygun koşulların yaratılmasını gerektirdiğini değerlendirerek;

Hoşgörü ve diyalog ikliminin yaratılmasının, bölünmesi değil ve fakat her bir toplumun zenginleşmesi için, bir kaynak ve etken olarak kültürel çeşitliliğin sağlanmasını gerekli kıldığını değerlendirerek;

Hoşgörülü ve müreffeh bir Avrupa'nın gerçekleştirilmesinin, yalnızca Devletler arasında işbirliğine dayalı olmayıp aynı zamanda her bir Devletin anayasal düzenine ve ülke bütünlüğüne hanel gelmeksizin yerel ve bölgesel makamlar arasında sınır-ötesi işbirliğini de gerektirdiğini değerlendirerek;

İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Sözleşmesini ve onun Protokollerini dikkate alarak;

Ulusal azınlıkların korunmasına ilişkin Birleşmiş Milletler sözleşmeleri ve bildirimlerindeki ve özellikle 29 Haziran 1990 tarihli Kopenhag Belgesi olmak üzere Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı belgelerindeki sözverimleri dikkate alarak;

Üye Devletlerde ve bu belgeye taraf olabilecek diğer Devletlerde, hukuk devleti içinde, devletlerin ülke bütünlüğüne ve ulusal egemenliğine saygı gösterilerek, ulusal azınlıkların ve ulusal azınlıklara mensup kişilerin haklarının ve özgürlüklerinin etkili biçimde korunmasını temin etmek amacıyla;

¹ Framework Convention for the Protection of National Minorities; adopted at Strasbourg on 1 February 1995.

saygı gösterilecek olan ilkeleri ve onlardan kaynaklanan yükümlülükleri tanımlamayı karara bağlayarak;

Ulusal mevzuat ve uygun yönetim siyasaları yoluyla bu Çerçeve Sözleşmede düzenlenen ilkeleri uygulamaya kararlı olarak;

Aşağıdaki hükümlerde anlaşmışlardır:

BÖLÜM I

Madde 1

Ulusal azınlıkların ve bu azınlıklara mensup kişilerin hak ve özgürlüklerinin korunması insan haklarının uluslararası korunmasının ayrılmaz bir parçasını oluşturur ve bu yönüyle uluslararası işbirliği alanı içindedir.

Madde 2

Bu Çerçeve Sözleşme hükümleri, iyiniyetle, anlayış ve hoşgörü ruhu içinde ve Devletler arasında iyi komşuluk, dostça ilişkiler ve işbirliği ilkelere uygun olarak uygulanır.

Madde 3

1. Ulusal azınlığa mensup her kişi, kendisine bu azınlığın üyesi olarak muamele yapılmasını ya da yapılmamasını serbestçe seçme hakkına sahiptir ve bu seçimi veya bu seçimiyle bağlantılı hakların kullanımı herhangi bir olumsuzluğa neden olmaz.

2. Ulusal azınlıklara mensup kişiler, hem bireysel olarak hem başkalarıyla birlikte topluca, bu Çerçeve Sözleşmede yer alan ilkelerden kaynaklanan hakları kullanabilir ve özgürlüklerden yararlanabilirler.

BÖLÜM II

Madde 4

1. Taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin yasa önünde eşitliği ve yasa ile eşit korunma hakkını güvence altına almayı taahhüt ederler. Bu konuda, ulusal azınlığa mensubiyete dayalı herhangi bir ayrımcılık yasaklanmıştır.

2. Taraflar, gerektiğinde, ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel yaşamın her alanında, ulusal azınlığa mensup kişilerle çoğunluğa mensup olanlar arasında tam ve etkin eşitliği geliştirmek için yeterli önlemleri almayı taahhüt ederler. Bu konuda, ulusal azınlıklara mensup kişilerin özgül koşullarını dikkate alırlar.

3. Paragraf 2 uyarınca alınan önlemler ayrımcılık oluşturan bir işlem sayılmaz.

Madde 5

1. Taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi kültürlerini yaşat-

maları ve geliştirmeleri ve kimliklerinin asli öğeleri, yani dinlerini, dillerini, geleneklerini ve kültürel miraslarını korumaları için gerekli koşulları sağlamayı taahhüt ederler.

2. Genel bütünleşme politikaları doğrutusunda alınan önlemler saklı kalmak kaydıyla, Taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi istençlerine karşı asimilasyonu amaçlayan politika ve uygulamalardan kaçınırlar ve bu kişileri böyle bir asimilasyonu amaçlayan herhangi bir eyleme karşı korurlar.

Madde 6

1. Taraflar, kültürler arası diyalog ve hoşgörü ruhunu teşvik eder ve ülkeleri üzerinde yaşayan bütün kişilerin arasında, bu kişilerin etnik, kültürel, dilsel ve dinsel kimliğinden bağımsız olarak, özellikle de eğitim, kültür ve kitle iletişimi alanlarında, karşılıklı saygı ve anlayış ve işbirliğinin geliştirilmesi için etkili önlemleri alırlar.

2. Taraflar, etnik, kültürel, dilsel ya da dinsel kimlikleri nedeniyle ayrımcılık, düşmanlık ya da yıldırı tehdidi ya da eylemine uğrayabilecek olan kişileri korumak için uygun önlemleri almayı taahhüt ederler.

Madde 7

Taraflar, ulusal azınlığa mensup her kişinin barışçıl amaçla toplanma özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü, ifade özgürlüğü ve düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkına saygı gösterilmesini sağlarlar.

Madde 8

Taraflar, ulusal azınlığa mensup her kişinin dinini ya da inancını açıklama ve dini kurumlar, örgütler ve dernekler kurma hakkına sahip olduğunu tanımayı taahhüt ederler.

Madde 9

1. Taraflar; ulusal azınlığa mensup kişinin ifade hürriyetine hakkının, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırlarıyla kayıtsız, azınlık dilinde görüş edinme ve haber ve fikir alma ve verme hürriyetini içerdiğini tanımayı taahhüt ederler. Taraflar, yasal düzenleri çerçevesinde, ulusal azınlığa mensup kişilerin kitle iletişim araçlarına ulaşmalarında ayrımcılığa tabi tutulmalarını sağlarlar.

2. Paragraf 1, Tarafların, radyo ve televizyon yayıncılığını ya da sinema işletmeciliğini, ayrımcılık gözetmeden ve nesnel ölçütlere dayanan bir izin sistemine bağlı kılmalarına engel değildir.

3. Taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin yazılı kitle iletişim araçlarını kurmalarını ve kullanmalarını engelleyemezler. Radyo ve televizyon yayıncılığının yasal çerçevesi içinde, mümkün olduğu ölçüde ve 1. paragraf hükümlerini dikkate alarak, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kendi iletişim araçlarını kurma ve kullanabilme imkanlarını sağlarlar.

4. Kendi yasal düzenleri çerçevesinde Taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kitle iletişim araçlarına ulaşmasını kolaylaştırmak için ve hoşgörünün geliştirilmesi ve kültürel çoğulculuğa imkan sağlanması için yeterli önlemleri alırlar.

Madde 10

1. Taraflar, ulusal azınlığa mensup her kişinin, kendi dilini, özel ve kamusal alanlarda, sözlü ve yazılı olarak serbestçe ve müdahale edilmeksizin kullanma hakkına sahip olduğunu tanımayı taahhüt ederler.

2. Ulusal azınlıklara mensup kişilerin geleneksel olarak ya da önemli sayıda yaşadıkları bölgelerde, bu kişilerin talep ederlerse ve böyle bir talebin gerçek bir ihtiyaca karşılık düştüğü durumlarda, Taraflar, bu kişilerle idari makamlar arasındaki ilişkilerde azınlık dilinin kullanılmasına imkan verecek koşulları, mümkün olduğu ölçüde sağlamaya gayret ederler.

3. Taraflar, ulusal azınlığa mensup her kişinin, yakalanma nedenlerinin, hakkındaki suçlamanın niteliği ve gerekçesinin anladığı dilde en kısa sürede kendisine bildirilme ve kendisini bu dilde, gerekirse bir çevirmenin parasız yardımıyla savunma hakkını güvence altına almayı taahhüt ederler.

Madde 11

1. Taraflar, ulusal azınlığa mensup her kişinin azınlık dilindeki adını ve soyadını kullanma hakkına ve bunların resmi olarak tanınması hakkına sahip olduğunu, kendi yasal düzenlerinin öngördüğü usuller uyarınca tanımayı taahhüt ederler.

2. Taraflar, ulusal azınlığa mensup her kişinin tabela, yazı ve kamuya açık özel nitelikli diğer açıklamalarında azınlık dilini kullanma hakkına sahip olduğunu tanımayı taahhüt ederler.

3. Ulusal azınlığa mensup önemli sayıda kişinin geleneksel olarak yaşadığı bölgelerde, Taraflar, gerektiğinde diğer Devletlerle yaptıkları anlaşmalar da dahil olmak üzere kendi yasal düzenleri çerçevesinde ve özgül koşulları dikkate alarak, bu tür işaretler için yeterli talep olması durumunda, geleneksel yerel adlar, sokak adları ve kamuya yönelik diğer topografik işaretlerde azınlık dilinin de kullanılmasına gayret ederler.

Madde 12

1. Taraflar, gerektiğinde, ulusal azınlıkların ve çoğunluğun kültür, tarih, dil ve din bilgisini geliştirmek için eğitim ve araştırma alanlarında önlem alırlar.

2. Bu çerçevede Taraflar, diğerlerinin yanı sıra, öğretmen eğitimi ve ders kitaplarına ulaşmada yeterli fırsatları sağlar ve farklı toplulukların öğrenci ve öğretmenleri arasında ilişkileri kolaylaştırırlar.

3. Taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin her düzeyde eğitime ulaşmasında fırsat eşitliğini geliştirmeyi taahhüt ederler.

Madde 13

1. Taraflar, eğitim düzenleri çerçevesinde, ulusal azınlığa mensup kişilerin kendi özel eğitim ve öğretim kurumlarını kurma ve yönetme hakkına sahip olduğunu tanırlar.

2. Bu hakkın kullanımı Taraflara herhangi bir mali yükümlülük getirmez.

Madde 14

1. Taraflar, ulusal azınlığa mensup her kişinin kendi dilini öğrenme hakkına sahip olduğunu tanımayı taahhüt ederler.

2. Ulusal azınlıklara mensup kişilerin geleneksel olarak ya da önemli sayıda yaşadıkları bölgelerde, yeterli talep varsa, Taraflar, mümkün olduğu ölçüde ve kendi eğitim düzenleri çerçevesinde, bu azınlıklara mensup kişilerin azınlık dilinin öğretilmesi ya da bu dilde eğitim görmeleri için yeterli fırsatlara sahip olmasını sağlamaya gayret ederler.

3. Bu maddenin 2. paragrafı, resmi dilin öğrenilmesi ya da bu dilde eğitim yapılması saklı tutularak uygulanır.

Madde 15

Taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin kültürel, sosyal ve ekonomik yaşama ve özellikle de onları ilgilendiren kamusal işlere etkin katılımı için gerekli koşulları yaratırlar.

Madde 16

Taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin yaşadıkları bölgelerde nüfus oranlarını değiştiren ve bu Çerçeve Sözleşmede yer alan ilkelerden kaynaklanan hak ve özgürlükleri kayıtlamayı amaçlayan önlemlerden kaçınırlar.

Madde 17

1. Taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin, diğer Devletlerde yasal olarak yaşayan kişilerle, özellikle de etnik, kültürel, dilsel ya da dinsel kimlik ya da ortak bir kültürel mirası paylaştıkları kişilerle sınır ötesi serbest ve barışçıl ilişkiler kurma ve yaşatma hakkına müdahale etmemeyi taahhüt ederler.

2. Taraflar, ulusal azınlıklara mensup kişilerin hem ulusal hem de uluslararası düzeyde hükümet-dışı kuruluşların faaliyetlerine katılma hakkına müdahale etmemeyi taahhüt ederler.

Madde 18

1. Taraflar, gerektiğinde, diğer Devletlerle, özellikle de komşu Devletlerle, ilgili ulusal azınlıklara mensup kişilerin korunmasını sağlamak için iki tarafı ve çok tarafı anlaşmalar yapmaya gayret ederler.

2. Gerektiğinde, Taraflar sınır ötesi işbirliğini teşvik edici önlemleri alırlar.

Madde 19

Taraflar, bu Çerçeve Sözleşmede yer alan ilkeleri, bu ilkelerden kaynaklanan hak ve özgürlükler için geçerli oldukları ölçüde, gerektiğinde, sadece uluslararası hukuk belgelerinde, özellikle de İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşmede öngörülen kayıtlamalar, sınırlamalar ve aykırı önlemleri kullanarak, uygulamayı ve saygı göstermeyi taahhüt ederler.

BÖLÜM III**Madde 20**

Bu Çerçeve Sözleşmede yer alan ilkelerden kaynaklanan hak ve özgürlüklerini kullanırken, ulusal azınlığa mensup her kişi, ulusal mevzuata ve başkalarının haklarına, özellikle de çoğunluğa ya da diğer ulusal azınlıklara mensup kişilerin haklarına saygı gösterir.

Madde 21

Bu Çerçeve Sözleşmenin hiçbir hükmü, uluslararası hukukun temel ilkelerine ve özellikle de Devletlerin egemen eşitliğine, ülke bütünlüğüne ve siyasal bağımsızlığına aykırı herhangi bir faaliyette bulunma ya da herhangi bir eylem yapma hakkını tanıyacak şekilde yorumlanamaz.

Madde 22

Bu Çerçeve Sözleşmenin hiçbir hükmü, bir Sözleşmeci Tarafın yasaları ya da Taraf olduğu başka bir anlaşma ile tanınan insan haklarından ve temel özgürlüklerinden hiçbirini kayıtlar ya da onlara aykırı düşer şekilde yorumlanamaz.

Madde 23

Bu Çerçeve Sözleşmede yer alan ilkelerden kaynaklanan hak ve özgürlükler, İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme ve Ek Protokollerindeki benzer bir hükmün konusu olduğu ölçüde, bu hükümlere uygun olacak şekilde anlaşılır.

BÖLÜM IV**Madde 24**

1. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, bu Çerçeve Sözleşmenin Sözleşmeci Taraflarca uygulanmasını gözetecektir.

2. Avrupa Konseyi üyesi olmayan Taraflar, belirlenecek olan usuller uyarınca, uygulama mekanizmasına katılacaklardır.

Madde 25

1. Bu Çerçeve Sözleşmenin bir Sözleşmeci Taraf bakımından yürürlüğe

girmesini izleyen bir yıllık bir süre içerisinde, o Sözleşmeci Taraf, bu Çerçeve Sözleşmede düzenlenen ilkelere etkinlik kazandırmak üzere aldığı yasal ve diğer önlemler hakkında tam bir bilgiyi Avrupa Konseyi Genel Sekreterine iletacaktır.

2. Bundan sonra, her bir Taraf, bu Çerçeve Sözleşmenin uygulanmasına ilişkin herhangi bir diğer bilgiyi düzenli aralıklarla ve Bakanlar Komitesi böyle bir istemde bulunduğu her zaman Genel Sekretere iletacaktır.

3. Genel Sekreter, bu Madde hükümleri çerçevesinde kendisine iletilen bilgiyi, Bakanlar Komitesine ulaştıracaktır.

Madde 26

1. Bu Çerçeve Sözleşmede düzenlenen ilkelere etkinlik kazandırmak üzere Taraflarca alınan önlemlerin uygunluğunu değerlendirmek üzere Bakanlar Komitesi, ulusal azınlıkların korunması konusunda uzmanlıkları tanınmış üyelerden oluşan bir danışma komitesinin yardımını alacaktır.

2. Bu danışma komitesinin kompozisyonu ve usulleri, bu Çerçeve Sözleşmenin yürürlüğü girişini izleyen bir yıllık bir süre içerisinde Bakanlar Komitesi tarafından belirlenecektir.

BÖLÜM V

Madde 27

Bu Çerçeve Sözleşme, Avrupa Konseyi üyesi Devletlerin imzasına açılacaktır. Sözleşmenin yürürlüğe girdiği güne kadar, Sözleşme ayrıca, Bakanlar Komitesi tarafından davet edilecek herhangi bir başka Devletin de imzalamasına açık olacaktır. Sözleşme, onaylama, kabul ya da onamaya tabidir. Onaylama, kabul ya da onama belgeleri Avrupa Konseyi Genel Sekreterine depo edilecektir.

Madde 28

1. Bu Çerçeve Sözleşme, Avrupa Konseyi üyesi oniki Devletin, Madde 27 hükümleri uyarınca bu Sözleşme ile bağlı olma rızasını ifade ettikleri tarihten sonraki üç aylık bir sürenin bitimini izleyen ayın ilk günü yürürlüğe girecektir.

2. Onunla bağlı olma rızasını bilahare ifade eden herhangi bir üye Devlet bakımından bu Çerçeve Sözleşme, onaylama, kabul ya da onama belgesinin depo edildiği tarihten sonraki üç aylık bir sürenin bitimini izleyen ayın ilk günü yürürlüğe girecektir.

Madde 29

1. Bu Çerçeve Sözleşmenin yürürlüğe girmesinden ve Sözleşmeci Taraflarla görüş alış-verişinde bulunulmasından sonra, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi, Avrupa Konseyi Statüsü Madde 20 (d)'de düzenlenen çoğunluk ile aldığı bir kararla, henüz bu işlemi yapmamış ve Madde 27 hükümleri

uyarınca Sözleşmeye imza koymaya davet edilmiş bulunan Avrupa Konseyi üyesi olmayan herhangi bir Devleti ve herhangi bir başka üye olmayan Devleti, Sözleşmeye katılmaya davet edebilir.

2. Sözleşmeye katılan herhangi bir Devlet bakımından Çerçeve Sözleşme, katılım belgesinin Avrupa Konseyi Genel Sekreterine depo edildiği tarihten sonraki üç aylık bir sürenin bitimini izleyen ayın ilk günü yürürlüğe girecektir.

Madde 30

1. Herhangi bir Devlet imza koyma tarihinde ya da onaylama, kabul, onama ya da katılım belgesini depo ettiği tarihte, bu Çerçeve Sözleşmenin uygulanacağı, uluslararası ilişkilerinden sorumlu bulunduğu ülke ya da ülkeleri belirtebilir.

2. Herhangi bir devlet, daha sonraki herhangi bir tarihte, bu Çerçeve Sözleşmesinin uygulanma alanını, Avrupa Konseyi Genel Sekreterine yöneltilecek bir beyan ile, önceki beyanda gösterilenden başka bir ülkeyi de kapsayacak şekilde genişletebilir. Bu ülke bakımından Çerçeve Sözleşme, Genel Sekreter tarafından söz konusu beyanın alındığı tarihten sonraki üç aylık bir sürenin bitimini izleyen ayın ilk günü yürürlüğe girecektir.

3. Üstteki her iki paragraf çerçevesinde yapılan herhangi bir beyan, söz konusu beyanda belirtilen ülke bakımından, Avrupa Konseyi Genel Sekreterine yöneltilecek bir bildirim ile geri çekilebilir. Bu geri çekme, böyle bir bildirim Gen. Sekreter tarafından alındığı tarihten sonraki üç aylık bir sürenin bitimini izleyen ayın ilk günü işlerlik kazanacaktır.

Madde 31

1. Herhangi bir Taraf, Avrupa Konseyi Genel Sekreterine yöneltilecek bir bildirim yoluyla herhangi bir tarihte bu Çerçeve Sözleşme ile bağlı oluşunu feshedebilir.

2. Böyle bir fesih, Genel Sekreter tarafından bu bildirim alındığı tarihten sonra altı aylık bir sürenin bitimini izleyen ayın ilk günü işlerlik kazanacaktır.

Madde 32

Avrupa Konseyi Genel Sekreteri, Konsey üyesi Devletlere, diğer imzacı Devletlere ve bu çerçeve Sözleşmeye katılmış olan herhangi bir Devlete aşağıdaki hususların bildirimini yapacaktır:

- a) Herhangi bir imza;
- b) Herhangi bir onaylama, kabul, onama ya da katılma belgesinin depo edilmesi;
- c) Madde 28, 29 ve 30 uyarınca bu Çerçeve Sözleşmenin yürürlüğe girdiği herhangi bir tarih;
- d) Bu Çerçeve Sözleşmeye ilişkin herhangi bir başka tasarruf, bildirim ya da ileti.

Bu Çerçeve Sözleşme, imza koymaya usulünce yetkilendirilmiş kişiler tarafından aşağıda imzası bulunan kişilerin TANIKLIĞINDA imzalanmıştır.

Her iki metin de eşit olarak geçerli olmak, Avrupa Konseyi arşivlerinde tek bir kopya halinde depo edilmek üzere, Şubat 1995'in 1'inci gününde Strasbourg'da İngilizce ve Fransızca olarak düzenlenmiştir. Genel Sekreter, onaylı kopyalarını Avrupa Konseyi üyesi her bir Devlet ve bu Çerçeve Sözleşmeyi imzalamaya ya da ona katılmaya davet edilen herhangi bir Devlete iletacaktır.

*İnsan Hakları Belgeleri (Bölgesel Sistemler), Prof Dr. Mehmet Semih Gemalmaz, Alkım Yayınları, 1999, s. 401-415

ULUSAL YA DA ETNİK, DİNSEL VE DİLSEL AZINLIKLARA MENSUP KİŞİLERİN HAKLARI BİLDİRGESİ

(BM Genel Kurulunun 18 Aralık 1992 tarihli ve 47/135 Sayılı Kararı)

Madde 1

1. Devletler azınlıkların varlıklarını, ulusal ya da etnik, kültürel, dinsel ve dilsel kimliklerini buldukları bölgeler içinde koruyup bu kimliklerin gelişmesini destekleyici koşulları teşvik ederler.

2. Devletler bu sonuçlara ulaşmak için uygun yasal ve diğer tedbirleri alırlar.

Madde 2

1. Ulusal ya da etnik, dinsel ve dilsel azınlıklara mensup kişiler (buradan sonra azınlık mensubu kişiler olarak tanımlanacaklardır) kendi kültürlerini sürdürme, kendi dinlerini açıkça ifade etme ve uygulama, kendi dillerini özel yaşamlarında ve kamu alanında özgürce ve hiçbir müdahaleye veya ayrımcılığa maruz kalmaksızın kullanma hakkına sahiptirler.

2. Azınlık mensubu kişilerin kültürel, dinsel, toplumsal, ekonomik ve kamusal hayata etkin bir şekilde katılma hakları vardır.

3. Azınlık mensubu kişilerin ulusal düzeyde ve gerektiğinde bağlı oldukları azınlıkla ilgili veya yaşadıkları bölgeler hakkında alınan kararlara, bölgesel düzeyde ve ulusal yasalara ters düşmeyecek bir biçimde etkin olarak katılma hakları vardır.

4. Azınlık mensubu kişilerin kendi kurumlarını kurma ve bu kurumları sürdürme hakları vardır.

5. Azınlık mensubu kişiler, mensubu oldukları grubun diğer üyeleriyle ve başka bir azınlığa mensup kişilerle olduğu kadar ulusal ya da etnik, dinsel ya da dilsel bağlarla bağlı oldukları başka devletlerin vatandaşı olan kişilerle de, herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmaksızın, sınırlar ötesi, özgür ve barışçıl ilişkiler kurmak ve bu ilişkileri sürdürmek hakkına sahiptirler.

Madde 3

1. Azınlık mensubu kişiler, bu Bildirgede yer alan haklar da dahil olmak üzere, diğer bütün haklarından bireysel olarak veya mensubu oldukları grubun diğer üyeleriyle birlikte, herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmaksızın yararlanabilirler.

2. Azınlık mensubu hiçbir kişi için, bu Bildirgede yer alan hakları kullanma veya kullanmama nedeniyle hiçbir dezavantaj söz konusu olamaz.

Madde 4

1. Devletler gerektiğinde, azınlık mensubu kişilerin, hiçbir ayrımcılığa maruz kalmaksızın ve yasalar önünde tam bir eşitlik içinde, insan haklarından ve temel özgürlüklerden tam ve etkin bir şekilde yararlanmalarını güvence altına alacak tedbirler almakla yükümlüdürler.

2. Devletler, ulusal hukuku ihlal eden ve uluslararası standartlara aykırı olan bazı özel durumlar hariç, azınlık mensubu kişilerin kendi özelliklerini ifade etmeleri ve kendi kültürlerini, dillerini, dinlerini, gelenek ve göreneklerini geliştirebilmeleri için uygun koşulları yaratacak tedbirler alacaklardır.

3. Devletler, azınlık mensubu kişilerin, uygun durumlarda, anadillerini öğrenmeleri veya ana dillerinde öğrenim görmeleri için yeterli olanakları yaratacak uygun tedbirleri almalıdırlar.

4. Devletler, uygun durumlarda, kendi sınırları içerisindeki azınlıkların tarih, gelenek, dil ve kültürleri konusundaki bilgilerini teşvik amacıyla, eğitim alanında uygun tedbirler almalıdırlar. Azınlık mensubu kişiler, topluma ait tüm bilgilere ulaşabilecek yeterli olanaklara sahip olmalıdırlar.

5. Devletler, azınlık mensubu kişilerin, ülkenin ekonomik gelişme ve kalkınma sürecine tam katılımını sağlayıcı nitelikte uygun tedbirler düşünmelidirler.

Madde 5

1. Ulusal politika ve programların planlanması ve uygulanmasında azınlık mensubu kişilerin meşru hakları gözetilecektir.

2. Devletlerarası işbirliği ve yardım programları, azınlık mensubu kişilerin meşru çıkarları gözetilerek planlanmalı ve uygulanmalıdır.

Madde 6

Devletler, azınlık mensubu kişilerle ilgili sorunlarda, karşılıklı anlayış ve güveni geliştirmek amacıyla, bilgi ve deneyimlerin alışverişi dahil olmak üzere, her konuda işbirliği yapmalıdırlar.

Madde 7

Devletler bu Bildirgede yer alan haklara saygıyı geliştirmek amacıyla işbirliği yapmalıdırlar.

Madde 8

1. Bu Bildirgedeki hiçbir şey, devletlerin, azınlık mensubu kişilerle ilgili uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmelerini engelleyemez. Devletler, özellikle, taraf oldukları uluslararası sözleşmeler ve anlaşmalarla üstlenmiş oldukları yükümlülükleri ve taahhütleri iyi niyetle yerine getireceklerdir.

2. Bu Bildirgede yer alan hakların kullanılması hiç kimsenin, evrensel

olarak kabul edilmiş insan haklarından ve temel özgürlüklerden yararlanmasını engelleyemez.

3. Devletlerin, bu Bildirgede yer alan hakların etkin bir şekilde kullanılmasını sağlamak üzere aldıkları tedbirler, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde yer alan eşitlik ilkesine hiçbir biçimde aykırılık taşıyamaz.

4. Bu Bildirgedeki hiçbir şey, devletlerin egemen eşitliği, toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığı da dahil olmak üzere, Birleşmiş Milletlerin amaç ve ilkelerine aykırı hiçbir faaliyete izin verecek biçimde yorumlanamaz.

Madde 9

Birleşmiş Milletler sisteminin uzman kuruluşları ve diğer organizasyonları, kendi ilgi alanları içerisinde, bu Bildirgede belirtilen hakların ve prensiplerin tam olarak gerçekleşmesine katkıda bulunacaktır.

Çeviren: Zeri İnanç

Evrensel Olarak Tanınan İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması ve Geliştirilmesinde Toplumsal Kuruluşların (Organların), Grupların ve Bireylerin Hakları ve Sorumlulukları Üzerine Bildirgesi Projesi (İnsan Hakları Savunucularının Korunması Bildirgesi)*

GİRİŞ

Genel Kurul

Dünyanın bütün ülkelerinde herkes için tüm insan hakları ve temel özgürlüklerin korunması ve geliştirilmesi doğrultusunda Birleşmiş Milletler Şartının amaç ve ilkelerine saygının önemini yeniden **vurgulayarak**,

İnsan haklarına ve temel özgürlüklere evrensel saygıyı geliştirmeyi amaçlayan uluslararası çabaların temel unsurları olarak İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve insan haklarına ilişkin diğer antlaşmalar ile Birleşmiş Milletler sistemi çerçevesinde ve bölgesel düzeyde kabul edilen insan haklarına ilişkin diğer belgelerin önemini yeniden **vurgulayarak**,

Hiçbir ayırım gözetmeksizin, özellikle ırk, renk, cins, dil, din, politik ve diğer düşünce, ulusal ve sosyal köken, mülkiyet, soy ve tüm diğer durumlara dayanan ayrımlar gözetmeksizin, uluslararası toplumun tüm üyelerinin, birlikte ve tek tek, herkes için insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı geliştirme ve teşvik etme yönündeki önemli yükümlülüklerini yerine getirme gereğinin altını çizerek ve özellikle Birleşmiş Milletler Şartına uygun olarak bu yükümlülüklerin yerine getirilmesi için uluslararası işbirliği yapmanın önemini **vurgulayarak**,

Tüm insan hakları ihlallerinin, halkların ve kişilerin temel özgürlüklerinin, Apartheid, her çeşit ırk ayrımcılığı, sömürgecilik, yabancı hakimiyeti veya işgali, ulusal egemenlik, ulusal birlik veya toprak bütünlüğüne yönelik saldırı ve tehditten, aynı zamanda halkların kendi geleceğini belirleme hakkı ile her halkın kendi zenginlikleri ve doğal kaynakları üzerinde tam ve eksiksiz olarak egemenlik hakkının reddedilmesinden kaynaklanan haklar gibi yoğun, açık veya sistematik ihlallerin fiili olarak ortadan kaldırılmasında uluslararası işbirliğinin oynadığı önemli rolü ve bunlara katkıda bulunan birey, grup ve derneklerin yerine getirdikleri son derece yararlı çalışmalarını **tanıyarak**,

Barış ve uluslararası güvenlik yokluğunun bu hak ve özgürlükleri tanımamanın mazereti olmayacağı bilinciyle barış ve uluslararası güvenlik ile insan hakları ve temel özgürlüklerden yararlanma arasında varolan ilişkiyi kabul **ederek**,

Tüm insan hakları ve temel özgürlüklerin evrensel, bölünmez, karşılıklı olarak birbirine bağımlı ve birbirine bağlı olduğunu ve aralarından hiçbirinin uygulamaya konulmasına zarar vermeden tam hakkaniyet içinde tümünü geliştirmek gerektiğini **yineleyerek**,

İnsan hakları ve temel özgürlükleri koruma ve geliştirme temel sorumlu-

luğu ve ödevinin devlete düştüğünün **altını çizerek**,

Birey, grup ve derneklerin insan hakları ve temel özgürlüklere saygıyı geliştirme ve bu hakları ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtma hak ve sorumlulukları bulunduğunu **kabul ederek**,

İlan eder:

Madde 1

Herkesin bireysel olarak veya başkalarıyla birlikte ulusal ve uluslararası düzeyde insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunmasını ve gerçekleştirilmesini geliştirme hakkı vardır.

Madde 2

a) Özellikle kendi yargı alanındaki herkesin, bireysel olarak ve başkalarıyla birlikte, uygulamada tüm hak ve özgürlükleri kullanabilmesi amacıyla bütün sosyal, ekonomik ve diğer şartları ve gereken yasal güvenceleri kabul etmek suretiyle, her devletin tüm insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunması, geliştirilmesi ve gerçekleştirilebilir kılınması temel sorumluluğu ve ödevi vardır.

b) Her devlet, bu Bildirgede amaçlanan haklar ve özgürlüklerin somut olarak kullanılabilmelerini sağlamak için yasamaya, yönetime ve gerekli diğer alanlara ilişkin tedbirleri alır.

Madde 3

İnsan hakları ve temel özgürlükler alanında Birleşmiş Milletler Şartı ve devletin diğer uluslararası yükümlülüklerine uygun olarak kabul edilen iç hukuk kuralları, insan hakları ve temel özgürlükler ve bu hak ve özgürlüklerin geliştirilmesi, korunması ve somut olarak gerçekleştirilmesi konusunda bu Bildirgede amaçlanan tüm etkinliklerin uygulamaya konulması ve yerine getirilmesinin hukuki çerçevesini oluşturur.

Madde 4

Bu Bildirgenin hiçbir maddesi, ne Birleşmiş Milletler Şartının amaç ve ilkeleri aleyhine veya tersine, ne de İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, İnsan haklarına ilişkin uluslararası antlaşmalar ile bu alanda uygulanmakta olan diğer uluslararası belge ve anlaşma hükümlerinin bir sınırlaması veya ilgası olarak yorumlanamaz.

Madde 5

İnsan haklarını ve temel özgürlükleri geliştirmek ve korumak amacıyla herkesin, bireysel olarak ve başkalarıyla birlikte, ulusal ve uluslararası düzeyde;

- a) Barışçıl biçimde biraraya gelmek veya toplantı yapmak;
- b) Hükümet dışı kuruluşlar, dernekler veya gruplar kurmak, bunlara üye olarak girmek ve katılmak;
- c) Hükümet dışı veya hükümetlerarası kuruluşlarla ilişki kurmak hakkı vardır.

Madde 6

Herkesin, bireysel olarak ve başkalarıyla birlikte,

- a) Yasamaya, yargıya ve yönetime ilişkin ulusal sistemler içinde, hakların ve özgürlüklerin gerçekleştirilmesine olanak verecek tarzda bunlara ulaşma dahil tüm insan hakları ve temel özgürlüklere ilişkin bilgileri elde etmek, araştırmak, almak kabul etmek ve muhafaza etmek;
- b) İnsan haklarına ilişkin belgeler ile uygulanabilir uluslararası diğer belgelere uygun olarak tüm insan haklarına ve temel özgürlüklere ilişkin düşünceleri, haberleri ve bilgileri yayınlamak, başkalarına iletmek veya özgürce yaymak;
- c) İnsan haklarına ve temel özgürlüklere hem hukuksal olarak hem de pratikte uyulması yönünde inceleme, araştırma, saptama, değerlendirme, bu yollar ve diğer uygun yollarla kamunun dikkatini bu sorun üzerine çekme hakkı vardır.

Madde 7

Herkesin, bireysel olarak veya başkalarıyla birlikte, insan hakları alanında yeni prensip ve düşünceleri tasarlama aynı zamanda onları tartışma ve kabul görmesini sağlama hakkı vardır.

Madde 8

1- Herkesin, bireysel olarak ve başkalarıyla birlikte, ayrımcı olmayan bir temel üzerinde, ülkesinin yönetimine ve kamusal işlerin yürütülmesine etkin bir biçimde katılmaya hakkı vardır.

2- Bu hak özellikle, bireysel olarak veya başkalarıyla birlikte, hareket eden herkes için devletin organ ve kurumlarına, aynı zamanda kamusal işlerle uğraşan kuruluşlara, işleyişlerin iyileştirilmesine ilişkin eleştiri ve önerileri sunma ve çalışmalarının insan hakları ve temel özgürlüklerin geliştirilmesi, korunması ve gerçekleştirilmesini engelleme ve önleme tehlikesi taşıyan tüm yönlerini bildirme hakkını içerir.

Madde 9

1-İnsan hakları ve temel özgürlüklerin kullanılmasında, bu Bildirgede amaçlanan insan haklarının korunması ve geliştirilmesinde bireysel olarak

ve başkalarıyla birlikte herkesin, bu hakların ihlal edildiği durumlarda başvuru yapma olanağından etkin bir biçimde faydalanmaya ve korumadan yararlanmaya hakkı vardır.

2- Bu amaçla, hakları ve özgürlükleri ihlal edilen herkesin, kişisel olarak veya yasa tarafından izin verilen temsilcileri aracılığıyla şikayette bulunma ve hukuksal bir otorite önünde veya yasayla kurulan bağımsız, yansız ya da yetkili tüm diğer otoriteler önünde kamuya açık mahkemede şikayetini inceletme ve bu hakları ve özgürlükleri ihlal edildiğinde, yasalar uyarınca bu otoritelerden tazminat dahil olmak üzere zarar-zıyanın telafisini öngören bir karar alma ve aynı zamanda makul bir sürede kararın ve yargı kararının uygulanmasına hakkı vardır.

3- Yine bu amaçla herkesin, bireysel olarak ve başkalarıyla birlikte, özellikle:

a) İnsan haklarının ve temel özgürlüklerin ihlali konusunda, şikayet üzerine makul sürede karar vermesi gereken, ulusal olarak yetkili kılınan adli, idari veya yasama otoritelerine veya Devletin hukuksal sistemine uygun olarak kurulan yetkili tüm diğer otoritelere dilekçe veya diğer uygun yöntemlerle başvurarak devlet görevlileri ve organlarının politika ve eylemlerini şikayet etme;

b) Ulusal yasalar ile uygulanabilir uluslararası yükümlülük ve taahhütlerin uygunluğu üzerine kanaat oluşturma amacıyla, duruşmalarda, kovuşturmalarda ve kamu davalarında hazır bulunma.

c) İnsan hakları ve temel özgürlüklerin savunulması için nitelikli ve profesyonel bir hukuksal yardım veya uygun olan tüm diğer tavsiye ve yardımları sunma ve sağlama hakkı vardır.

4- Yine bu amaçla ve uygulanabilir uluslararası prosedür ve belgelere uygun olarak herkesin, bireysel olarak ve başkalarıyla birlikte, insan hakları ve temel özgürlüklerle ilgili raporları almak ve incelemek için, genel veya özel yetkisi olan uluslararası organlara ulaşma ve bu organlarla hiçbir sınırlama olmaksızın iletişim kurma hakkı vardır.

5- Kendi yargı alanında bulunan tüm topraklarda, insan hakları ve temel özgürlükler ihlalinin varolduğuna inanmak için nedenler bulunduğunda devletin süratli ve yansız bir soruşturma sürdürmesi veya olayın aydınlığa kavuşması için dava açılmasını dikkatle izlemesi gerekir.

Madde 10

Hiç kimse edimde bulunarak veya gerektiği durumlarda müdahaleden kaçınarak insan haklarının ve temel özgürlüklerin ihlaline katılamaz; kimse bu hak ve özgürlüklerin ihlalini reddettiği için cezalandırılmaz ve tedirgin edilemez.

Madde 11

Herkesin, bireysel olarak ve başkalarıyla birlikte, yasaya uygun olarak iş ve mesleğini yapma hakkı vardır. Meslek ve işi çerçevesinde, başkasının insanlık onuruna, insan haklarına ve temel özgürlüklerine zarar verme riski bulunan herkes bu hak ve özgürlüklere saygılı olmaya ve, iş ve meslek davranış ve etiğine uygun ulusal ve uluslararası normlara uymaya mecburdur.

Madde 12

1- Herkesin, bireysel olarak ve başkalarıyla birlikte, insan hakları ve temel özgürlüklerin ihlaline karşı mücadele etmek için barışçıl etkinliklere katılmaya hakkı vardır.

2- Devlet, bu Bildirgede amaçlanan hakların meşru kullanımını çerçevesinde şiddet, tehdit, misilleme eylemi, fiili veya hukuksal ayrımcılık, baskı veya diğer keyfi hareketlere karşı, bireysel olarak ve başkalarıyla birlikte hareket eden tüm kişilerin yetkili otoritelerce korunması için gerekli tüm önlemlerin alınmasını dikkatle izler.

Bu bakımdan, herkes, bireysel olarak ve başkalarıyla birlikte, barışçı yollarla, insan haklarının ve temel özgürlüklerin ihlaline neden olan, ve devletin ihmali olan durumlar da dahil olmak üzere, devlete isnat edilebilen etkinlik ve eylemlerle birlikte başka grup ve bireylerce işlenmiş insan hakları ve temel özgürlüklerin kullanılmasıyla ilgili şiddet eylemlerine karşı tepki gösterdiğinde, ulusal yasalarca etkin biçimde korunmaya hakkı vardır.

Madde 13

Herkesin, bireysel olarak ve başkalarıyla birlikte, bu Bildirgenin 3. maddesine uygun olarak, barışçı yollarla, salt insan haklarını ve temel özgürlükleri koruma ve geliştirme amacıyla kaynakları isteme, alma ve kullanma hakkı vardır.

Madde 14

1- Devletin, kendi yargı alanında bulunan tüm kişilere sivil, politik, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının anlaşılmasını kolaylaştırmak için yasaya ilişkin, tüzel, yönetsel ve diğer alanlarda gerekli tedbirleri alma zorunluluğu vardır.

2- Bu tedbirler özellikle:

a) Ulusal yasa ve yönetmelik metinlerinin ve insan haklarına ilişkin uygulanabilir uluslararası temel belgelerin yayınına ve bunlardan geniş bir şekilde yararlanabilmeye,

b) Tarafı olduğu insan haklarına ilişkin uluslararası belgeler uyarınca kurulan organlara devlet tarafından sunulan periyodik raporlar dahil olmak üzere insan hakları alanındaki uluslararası dokümanlara, aynı zamanda incelenen raporların analitik özetleri ile bu organların resmi raporlarına, eşitlik

temeli üzerinde, tam ulaşabilmeye ilişkin olacaktır.

3- Devlet, kendi yargı alanına giren tüm topraklarda, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi için, bir arabulucu, bir insan hakları komisyonu veya başka bir ulusal kurum gibi diğer bağımsız ulusal kurumların kurulması veya atanması ve geliştirilmesini gerektiğinde güvence altına alır ve destekler.

Madde 15

Devletin, tüm öğrenim düzeylerinde, insan hakları ve temel özgürlüklerin eğitimini kolaylaştırma ve geliştirme ve avukatların, kolluk güçlerinin, silahlı kuvvetler personeli ile devlet görevlilerinin eğitimlerinden sorumlu olanların öğrenim programlarında insan hakları öğretimine uygun öğelere yer verilmesini dikkatle izleme sorumluluğu vardır.

Madde 16

Bireyler, hükümet dışı kuruluşlar ve uzman kurumların; içerisinde etkinliklerini sürdürdükleri topluluk ve toplumların farklılıklarını gözönünde bulundurarak, uluslar ve tüm ırksal ve dinsel gruplar arasında özellikle anlayış, hoşgörü, barış ve dostluk ilişkilerini daha çok pekiştirmek amacıyla bu alanda sürdürülen, yetiştirme, araştırma gibi etkinlikler çerçevesinde tüm insan hakları ve temel özgürlüklere ilişkin sorunlarda halkı daha duyarlı kılmaya katkıda bulunmada oynadıkları önemli bir rol vardır.

Madde 17

Bu Bildirgede amaçlanan haklar ve özgürlüklerin kullanılmasında, bireysel olarak ve başkalarıyla birlikte hareket eden herkes, sırf başkalarının insan haklarını ve özgürlüklerini tanıma ve saygı gösterme amacıyla, aynı zamanda demokratik bir toplumda ahlak, kamu düzeni ve toplumun genel refahının adil gereklerinin sağlanması amacıyla belli uluslararası yükümlülükler uygun olarak belirlenen ve yasaca öngörülen sınırlamalara tabidir.

Madde 18

1- Her insanın, kişiliğinin tam ve özgür gelişimini ancak içerisinde gerçekleştirilebileceği bulunduğu topluluğa karşı ödevleri vardır.

2- Bireyler, gruplar, kurumlar ve hükümet dışı kuruluşların demokrasinin korunması ve insan haklarının ve temel özgürlüklerin geliştirilmesi ve korunmasında toplumun, kuruluşların ve demokratik sürecin ilerletilmesi ve geliştirilmesine katkıda önemli bir rolü ve sorumlulukları vardır.

3- Aynı şekilde, bunların kişinin İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve diğer insan hakları belgelerinde belirtilen hak ve özgürlüklerin tam olarak gerçekleştirilebildiği bir sosyal ve ekonomik düzeni ilerletme hakkına katkıda bulunmada önemli bir rolü ve sorumluluğu vardır.

Madde 19

Bu Bildirgenin hiçbir maddesi, bir birey, grup veya toplum organı, veya devletin, Bildirgede belirtilen haklar ve özgürlüklerin ortadan kaldırılmasını amaçlayan bir etkinliğe girişme veya bu türden bir eylemde bulunmaya hakkı olduğu biçiminde yorumlanamaz.

Madde 20

Aynı şekilde, bu Bildirgenin hiçbir maddesi, birey, grup, kurum veya hükümet dışı kuruluşların Birleşmiş Milletler Şartının hükümlerine ters düşen etkinliklerini destekleme veya teşvik etmeye devletlerin izin vereceği biçiminde yorumlanamaz.

Çeviren: Selahattin Esmer

*. *BM Genel Kurul kabul tarihi: 9 Aralık 1998.*